

İklim Krizi ve Kültürel Miras

Koray Güler • C. İrem Genç • Zeynep Eres • Banu Gökmen
Erdoğan • Süreyya Topaloğlu • Esin Özlem Aktuğlu Aktan •
Nilgün Çolpan Erkan • Aylin Akçabozan • Mustafa Sayan

Adalet Nöbeti Devam Ediyor!

Yeni Nesil Savaşlar ve Kültür Mirası

Boş Konutların Barınma Sorununa Etkisi: İstanbul

2022/3

7,50 TL

%500 Esneme Özelliğine Sahip
İthal EPDM Membran

Hertalan EU Strips

TÜRKİYE'NİN **EN UZUN** GARANTİLİ KLİMASI

ARADIĞINIZ KİTAPLAR MİMARLIK VAKFI KİTABEVİNDE

www.mivkitabevi.com

MİMARLIK VAKFI İKTİSADİ İŞLETMESİ

KARAKÖY MUMHANE CADDESİ NO: 4 BEYOĞLU / İSTANBUL

T: (0212) 244 86 87 F: (0212) 244 86 88 Web: <http://mivkitabevi.com> E-mail: mivisletme@gmail.com

Eylül 2022 • Yıl: 22 • Sayı: 75 Yayın Türü: Yerel, süreli

Yayınlayan

TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi

Sahibi

TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi adına
Esin Köymen

Genel Yayın Yönetmeni

Deniz İncedayı

Yayın Koordinatörü

Fatma Öcal Al

Yazı İşleri Sorumlusu

Metin Karadağ

Yayın Kurulu

Zafer Akay, Zafer Akdemir, Esra Akbalık, Oya Akın,
Gül Cephaneçigil, Ayşen Ciravoğlu, Burcu Selcen Coşkun,
Tores Dinçöz, Zeynep Eres, T. Gül Köksal, Derin Öncel,
Gülşen Özyaydın, Mücella Yapıcı

Danışma Kurulu

Zeynep Ahunbay, Behiç Ak, Nur Akın, Ali Artun,
Acar Avunduk, Çelen Birkan, Hasan Çakır (Almanya),
Candan Çıtak, İsmail Doğanyılmaz, Nur Esin,
Nuran Zeren Gülersoy, Zeynep Günay, Ersen Gürsel,
Yücel Gürsel, Figen Kafescioğlu, Ruşen Keleş,
Esin Köymen, Mehmet Küçükdoğu, Eyüp Muhcu,
Derya Oktay, Sabri Örcan, Deniz Erinsel Önder,
Hasan Cevad Özdiil, Aslı Erim Özdoğan, Mehmet Özdoğan,
Yıldız Sey, Simla Sunay, Betül Şengezer, Afşar Timuçin,
Bülend Tuna, Rüksan Tuna, Hülya Turgut, Yıldız Uysal,
Alper Ünlü, Zekiye Yenen, Emre Zeytinoğlu

Tarandığı İndeks

DAAI - Design and Applied Arts Index

Yayın Yönetim Yazışma Adresi

Kemankeş Cad. No.31 Karaköy, Beyoğlu 34425 İstanbul
Tel: (212) 251 49 00 Faks: (212) 251 94 14
e-posta: dergi@mimarist.org
www.mimarist.org/yayinlar/mimarist

Mali Koordinasyon

Mürsel Selçuk

Grafik Tasarım

Zehra Şenoğuz

Grafik Uygulama

Ebru Laçın Kilci

Baskı-Cilt

Ege Reklam Basım Sanatları San. ve Tic. Ltd. Şti.
Tel: 0216 470 41 42, İstanbul
Sertifika No: 45604

Baskı Tarihi

Ekim 2022

Dağıtım

Zip Dağıtım

Ofset Hazırlık, Reklam ve Yapım Organizasyonu

Mimarlık Vakfı İktisadi İşletmesi
Kemankeş Cad. No. 31 Karaköy, Beyoğlu 34425 İstanbul
Tel: (212) 244 86 87 pbx Faks: (212) 244 86 88

Fiyatı: 7.50 TL

Yıllık abone ücreti: 26.00 TL

Öğrencilere % 50 indirim uygulanır.

Mimar.ist dergisi Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi üyelerine
ücretsiz olarak gönderilir. Yazılarda ileri sürülen görüşlerin sorumluluğu
yazarlarına aittir. Dergi adı belirtilmek koşuluyla alıntı yapılabilir.

Dünya Mimarlık Günü ve Temel Hak Olarak Sağlık

1985'ten bu yana her yıl olduğu gibi bu yıl da ekim ayının ilk pazartesi günü Dünya Mimarlık Günü ve BM Dünya Habitat Günü olarak kutlanıyor. Amaç, meslek alanındaki gelişmeleri ve tartışmaları paylaşmak, önemli başlıklara vurgu yaparak meslektaşlar arasındaki iletişimi güçlendirmek ve mesleki duyarlılıkları yaygınlaştırmak. Mimarlık, hepimizin bildiği gibi yaşam kalitemiz, sağlık, sosyal adalet ve esenlik çerçevesinde önemli sorumluluklar taşıyan mesleklerden. Temmuz 2021'de gerçekleştirilen UIA Genel Kurulunda, 2022 yılının "Sağlık İçin Tasarım Yılı" olması kararı alınmıştı. Bu fırsatla binalarda ve kentlerde "önce sağlık" anlayışının, çevre ve kamu sağlığı konularını öne çıkaran tasarım yaklaşımlarının desteklenmesi amaçlanıyor; UIA tüm üye ülkelerini tasarımda sağlık konusuna odaklanan bir farkındalığa davet ediyordu.

Aynı çerçevede UIA, 2022 Dünya Mimarlık Günü temasını "Sağlık ve Esenlik İçin Mimarlık" (Architecture for Well Being) olarak belirledi. Bu başlık ilk bakışta genel bir söylem olarak görünse de, kapsayıcı ve düşündürücü bir içeriğe sahip. Nitekim Dünya Sağlık Örgütü (WHO) sağlık kavramını, "sadece bir hastalığın veya zayıflığın bulunmaması durumunun ötesinde, fiziksel, mental ve sosyal açılarından tümüyle iyi hissetme durumu" olarak tanımlıyor; ve ekliyor: "Mümkün olan en yüksek sağlık standartlarına ulaşmak din, ırk, siyasi görüş, ekonomik ve sosyal konum gözetmeksizin her birey için temel bir haktır." (WHO)*

Söz konusu anlayış, meslek insanlarını yapıyı çevre üretimine, mimari/kentsel tasarım alanına böylesi bir perspektiften bakmaya, özellikle de mesleğin toplum hizmeti ve kamu yararı önceliği niteliğini yeniden düşünmeye çağırıyor...

Bugün yerkürenin ortak sorunu olarak gündemde en ön sıralara yerleşen iklim değişikliği ve küresel ısınma konuları başta olmak üzere salgınlar, doğal ve insan yapısı afetler, göç sorunları, yoksulluk ve ekonomik kriz gibi başlıklar kuşkusuz bu geniş çerçevede yerlerini alıyor.

Bizler de bu sayımızın dosyasında "İklim Değişikliği ve Kültür Mirası Üzerine Etkileri" başlığıyla krizin çok yönlü etkileri ve bunların yaşam kalitesi ve kültür varlıkları üzerindeki yansımalarına, giderek de sürecin temel haklar açısından değerlendirilmesine yoğunlaşmak istedik. Değerli editörlerimizin ve yazarlarımızın katkılarıyla oluşan dosya içeriğini ilgiyle okuyacağınızı umuyoruz. Ayrıca bu sayımızda "Yeni Nesil Savaşlar ve Kültür Mirası" başlıklı bir mini dosyamız da var. Yakın geçmişteki savaş ve çatışma ortamlarının, insan yapısı afetlerin, uluslararası kültür varlıkları ve dolayısıyla kent, bellek, yaşam hakları üzerindeki etkilerini sorgulamayı, konu üzerinde değerli uzmanlardan katkılar almayı hedefledik.

Diğer sayfalarımızda da mimarlık, kent, eğitim üzerinde farklı eleştirileri, değerlendirmeleri ve araştırmalardan kesitleri bulacaksınız. Öncelikle, Gezi davası dolayısıyla haksız ve hukuksuzca 25 Nisan 2022'den bugüne cezaevinde tutulan kıymetli arkadaşlarımız için, ülkemiz ve dünya için adalet istiyoruz ve Adalet Nöbetinden notlanmamızı sürdürüyoruz...

Eğitim sayfalarımızı yaşadığımız salgın dolayısıyla uzun bir süre ertelenen ve bu yaz aylarında İstanbul Büyükşehir Şubesi tarafından yeniden programlanan 'Kent Düşleri Atölyesi'ne ait değerlendirmelere ayırdık. Gerek teori - eğitim gerekse meslek pratiği açılarından değerli bir içerik ve hizmet sunan, önemli bir öğrenci, akademisyen, meslektaş buluşması olan bu atölye pratiğinin yeniden canlanmasını önemli bir kazanım ve sevinç kaynağı olarak gördük.

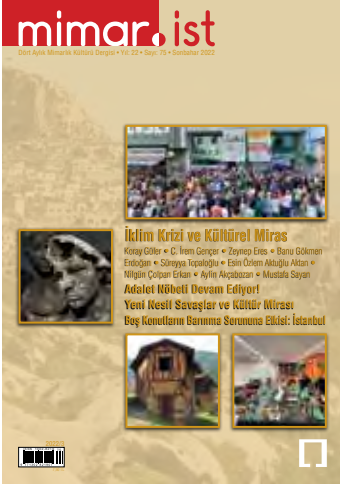
76. sayımızın dosyasında ise, İstanbul semtleri araştırmamızı sürdürmek amacıyla, Kadıköy - Moda üzerine bir birikim sunmayı planlıyoruz. Bu konu çerçevesindeki bilgi, araştırma ve katkılarınızı içeriğimizi destekleyecektir.

Derginin kalitesinin geliştirilmesi, meslek alanımıza, meslektaşlara ve çevreye katkılar sunabilmesi amacıyla özverili çalışmalarını esirgemeyen tüm Danışma ve Yayın Kurulu üyelerimize, değerli yazarlarımıza ve siz kıymetli okurlarımıza tekrar teşekkür etmek isterim. Sözlerimi tamamlarken, kıymetli meslektaşlarımızın Dünya Mimarlık Günü'nü içten kutluyor, sağlık, esenlik, barış ve adalet dolu günler diliyorum...

Saygılarımla,

Deniz İncedayı

* www.uia-architectes.org/en/architecture-events/world-architecture-days/

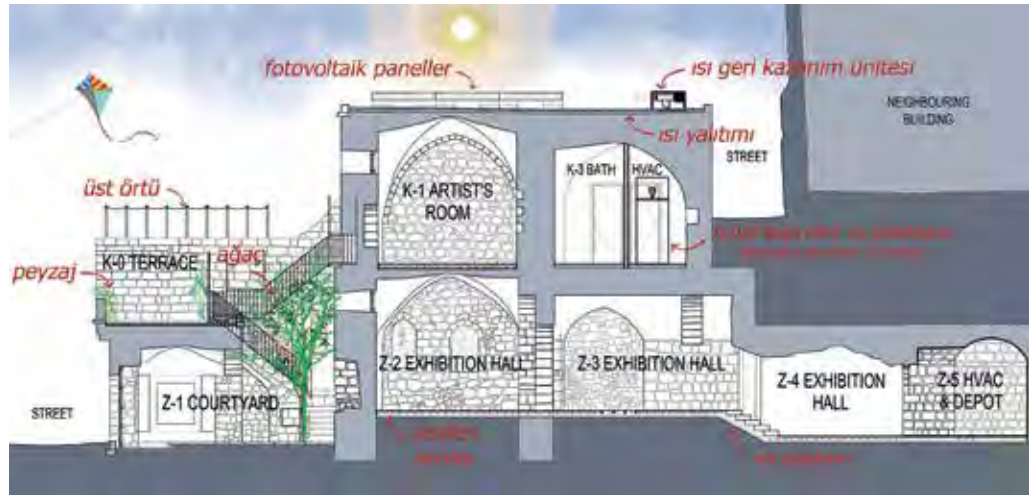

Mimar.ist Eylül 2022/3
ISSN 1302-8219

4	GÜNDEM	Adalet Nöbeti Devam Ediyor: Arkadaşlarımızı Derhal Serbest Bırakın!	4
5	HABER - ETKİNLİK	Uia 2023 Kongresi Katkıları Bekliyor!.....	5
		MSGSÜ Mimarlık Bölümü 140. Yılı'nı Etkinliklerle Kutluyor / <i>Nezih R. Aysel</i>	5
		Trakya Araştırmaları Merkezi Arkeolojik Mirasın Yönetimi Semineri	6
7	KÜTÜPHANE	Kentin Labirenti / <i>Yılmaz Değer</i>	7
		Etiler Bir Mahalle Öyküsü / <i>Güzin Konuk</i>	8
		Bruno Taut: Mimarlık Öğretisi / <i>Zafer Akay</i>	9
10	ANMA	İhsan Bilgin'den Öğrendiklerimiz / <i>Ela Çil</i>	10
		Nişan Yaubyan'ın Ardından... / <i>İren Bıçakçı - Serli Hobikoğlu</i>	11
		Erdal Özyurt'a Veda: Bir Mimarlık Bilgesinin Bıraktığı Boşluğa Dair... / <i>Ahmet Tercan</i>	12
14	ELEŞTİRİ - KURAM	Sanat ve Mimarlık Tarih yazımının Alanını Genişletme Projesi Olarak Zorunlu Çoğulluk - <i>Mimarlık ve Sanatta Dilin Süreksizliği</i> / <i>Erdem Ceylan</i>	14

20 MİNİ DOSYA: YENİ NESİL SAVAŞLAR VE KÜLTÜR MİRASI

Yeni Nesil Savaşlar ve Kültür Mirası / <i>Dosya Editörü: Zeynep Gül Ünal</i>	20
Yeni Nesil Savaşlarda Korumanın Aktörleri ve Araçlarına Rusya-Ukrayna Savaşı Üzerinden Bir Bakış / <i>Zeynep Ece Atabay - Zeynep Gül Ünal</i>	21
Çatışma Durumunda Arkeolojik Alanların Korunması - Temel Yaklaşımlar / <i>Aysun Topaloğlu Uzunel - Zeynep Gül Ünal</i>	26
Çatışma Durumunda Müze Binaları ve Koleksiyonların Korunması / <i>Nevra Ertürk</i>	31

35 DOSYA: İKLİM KRİZİ VE KÜLTÜREL MİRAS

İklim Krizi ve Kültürel Mirasın Korunması Konusunda Uluslararası Yaklaşımlar / <i>C. İrem Genç</i>	36
İklim Değişikliğinin Kültürel Miras Üzerindeki Risk Değerlendirmeleri: Edirne Örneği / <i>Banu Gökmen Erdoğan</i>	41
İklim Krizi Karşısında Kırsal Mirastan Alınabilecek Dersler / <i>Zeynep Eres - Koray Güler</i>	51
Enerji Verimli Bir Restorasyon Uygulaması: Mardin Tamirevi Deneyimi / <i>Süreyya Topaloğlu</i>	65
Kadıköy'de Bir Konut Alanı Örneğinde Yapılı ve Doğal Çevrenin Bütüncül Korunmasının İklim Değişikliğine Uyum Sürecindeki Önemi / <i>Esin Özlem Aktuğlu Aktan - Nilgün Çolpan Erkan</i>	69
Yeni Avrupa Bauhaus'u Yaklaşımı ve Getirdiği Açılımlar / <i>Aylin Akçabozan Taşkıran</i>	75
Sürdürülebilirlik Bağlamında Gömülü Enerji Tartışmaları ve Koruma Alanına Etkileri / <i>Mustafa Sayan</i>	81

91 İNCELEME

Mimarlık ve Sanat Birlikteliğinde Sanatçı Ercümen Kalmık'ın Rolü / <i>Hande Tulum Okur</i>	91
Boş Konutların Barınma Sorununa Etkisi: İstanbul Örneği / <i>Ahmet Suvar Aslan</i>	97
XV. Kent Düşleri Atölyesinin Ardından... / <i>Gülşen Kılıçreis Özyayın - Esra Akbalık</i>	104

112 ÇİZGİ

<i>Behiç Ak</i>	112
-----------------------	-----

Adalet Nöbeti Devam Ediyor: Arkadaşlarımızı Derhal Serbest Bırakın!

Gezi Davası'nda tutuklanan arkadaşlarımız için başlattığımız adalet nöbeti 100. gününe girdi. "Adalet istiyoruz, Gezi'ye özgürlük!" çağrısıyla tutulan 100. gün nöbetinde TMMOB İstanbul İl Koordinasyon Kurulu tarafından basın açıklaması yapıldı. Katılımın yüksek olduğu nöbete CHP İstanbul İl Başkanı Canan Kaftancıoğlu, CHP İstanbul Milletvekili Sezgin Tanrıkulu, HDP İstanbul Milletvekilleri Züleyha Gülüm ile Musa Piroğlu destekte bulundu.

Nöbette basın açıklamasını TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Yönetim Kurulu Başkanı Esin Köymen okurken tutuklu arkadaşlarımızdan gelen mesajları aileleri tarafından paylaşıldı.

Basın açıklaması şu şekilde:

Arkadaşlarımızı Derhal Serbest Bırakın!

Gezi'ye Özgürlük!

Bugün 3 Ağustos 2022, Gezi Parkı Davası'nda arkadaşlarımızın hukuksuz bir şekilde hapsedilmesinin üzerinden tam 100 gün geçti.

Osman Kavala'ya ağırlaştırılmış müebbet, aralarında Mücella Yapıcı, Tayfun Kahraman ve Can Atalay'ın da bulunduğu yedi arkadaşımızın da 18'er yıl hapse mahkûm edildiği Gezi Davası karar duruşmasının üzerinden 100 gün geçti. Osman Kavala tam 1737 gündür, diğer arkadaşlarımız da 100 gündür gerekçesiz ve suçsuz yere cezaevinde tutuluyor. Arkadaşlarımızın masumiyetine inanıyor, bu hukuksuzluğu kınıyoruz.

Meslek alanlarımızın tarihsel birikimle oluşmuş temel ilkeleri çerçevesinde halka ait olanı korumak, kamu yararını savunmak biz mühendis, mimar ve şehir plancılarımızın temel görevidir. Bu görev doğrultusunda, İstanbul'un en önemli kamusal alanlarından biri olan Gezi Parkı'nı korumak, 'Gezi Parkı park olarak kalsın' diye mücadele etmek mesleki etik ilkelerimizin bir gereğidir. 2013 Haziran'ında, korunması gereken yalnızca kamusal alanlar da değil, üstelik. İktidarın baskıcı politikaları, temel hak ve hürriyetleri günden güne askıya alması yurttaşların nefes almasını daha da zorlaştırıyor, ülkenin geleceği karanlığa gömülüyordu.

Aydınlık bir geleceği savunmak, düşünce ve ifade özgürlüğüne sahip çıkmak iradesi ile doğal alanlarımızı, meralarımızı, kıyılarımızı, ormanlarımızı, kamusal alanlarımızı koruma düşüncelerinin kesiştiği simgesel bir mekâna dönüşmüştü Gezi Parkı.

Farklı mücadele alanları kesişti ve ülkemizin toplumsal mücadele tarihine kazanacak bir halk hareketine dönüştü.

Toplumun ortak değerlerini bir bir sermayeye altın tepside sunan, bu gerçekliği örtmek üzere gerici bir toplum inşa etmeyi deneyen, kadına, farklı cinsel yönelimlere, sanata, etnik ve kültürel değerlere saldıran iktidarın siyasal temsilcisi AKP'nin karşısına dikildi milyonlar.

Yaşadığı yenilginin yarattığı öfkeyi dizginleyemeyen AKP defalarca yargılamaya, karalamaya çalıştı Gezi'yi ancak hep başarısız oldu.

Uzun ve bariz hukuksuzluklar içeren bir dizi girişimin ardından son olarak kendi partisinden milletvekili aday adayı olan bir yargı mensubu üzerinden arkadaşlarımızı ve Gezi Direnişi'ni suçlamayı amaçladılar.

Arkadaşlarımızın nezdinde milyonların örgütlülüğünü, milyonların talebini hapsedmek istiyorlar.

Biliyoruz ki bugün yaşanan derin yoksulluktan, ülkenin çöküşünden çıkışın yolu Gezi Direnişi'nde ayağa kalkan milyonların örgütlülüğünden geçiyor. Hukuksuz tutuklama kararlarının verildiği günden itibaren başlattığımız ve bugün 100'üncü gününe giren Adalet Nöbetleri vesilesiyle bir kez daha hatırlatıyoruz!

TMMOB ve bağlı Odaları olarak, mesleki ve teknik bilgimizi halkın yararına kullanmaya devam edeceğiz; arkadaşlarımızı asla yalnız bırakmayacağız ve bu ülkenin en görkemli halk hareketi olan Gezi Direnişi'ne sahip çıkmayı kararlılıkla sürdüreceğiz.

Adalet Nöbetlerimiz 100'üncü gününde bir kez daha sesleniyoruz: Arkadaşlarımızı derhal serbest bırakın! Bu hukuksuzluğa bir an önce son verin!

Gezi'den ve arkadaşlarımızdan elinizi çekin!

Ve şunu bilin ki;

Biz kazanacağız, Gezi kazanacak!

TMMOB İstanbul İKK

UIA 2023 Kongresi Katkıları Bekliyor!

UIA 2023 Kongresi 2-6 Temmuz 2023 tarihlerinde Danimarka Kopenhag'da yapılacak. Kongreye bilimsel katkı için açık çağrı yapıldı. Kongrenin teması "Sürdürülebilir Gelecekler-Kimseyi Arkada Bırakma". Bu tema ile kongre, Birleşmiş Milletler'in 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine erişimde mimarlığın değişim için nasıl bir katalizör olacağını ortaya koymayı hedefliyor. UIA 2023 Kopenhag Dünya Kongresi Bilimsel Komitesi dünyanın dört bir yanından mimarları, herkes için sürdürülebilir, adil ve kapsayıcı bir geleceğin nasıl yaratılabileceği konusunda bilgi ve araştırmalarını paylaşmaya davet ediyor. Bilim komitesi, kongrenin bilimsel içeriğini altı farklı panelle açmaya çalışıyor. Bunlar, iklim uyumu için tasarım, kaynakları yeniden düşünmek için tasarım, dirençli topluluklar için tasarım, sağlık için tasarım, kapsayıcılık için tasarım, değişim için ortaklıklara yönelik tasarım. İklim uyumu başlığında, yerel bilgiyle

uyum, tasarım yaklaşımlarıyla uyum, geribildirimle uyum, mimarlık teknolojileriyle uyum, doğa temelli yaklaşımlarla uyum, davranış değişikliğiyle uyum, eylemle uyum alt başlıkları bulunuyor. Kaynakları yeniden düşünmek panelinde ise kaynakları yeniden düşünmek ve kapsayıcılık, yerel kaynaklar ve fabrikasyon, malzeme yaşam döngüleri, fabrikasyon gelecekleri, montaj gelecekleri, yenilenebilirler, atığı yeniden düşünmek alt başlıkları yer alıyor. Dirençli topluluklar başlığında ise, sürdürülebilir kalkınma amaçları ve günlük yaşam, ortak olarak insan, küresel kriz/eşitsizliklerin artışı, yerel pratikler/küresel şirketler, konut ve kent hakkı, adil topluluklar için dijital demokrasiler, tasarım, eğitim ve dirençli topluluklar alt başlıkları sıralanmış. Sağlık için tasarım panelinde yer alan alt başlıklar; sağlık kaynağı olarak arazi, su güvenliği ve sağlık, sağlıklı çevreler için planlama, Covid-19, tasarımın sonucu olarak sağlık, şifa için

**UIA WORLD CONGRESS
2023 COPENHAGEN**

COPENHAGEN - DENMARK - 2 - 6 JULY 2023

tasarım, sağlıklı yaşam için araştırma ve eğitim. Kapsayıcılık için tasarım başlığında ise, toplumsal cinsiyet, ırk, etnik köken ve azınlıklar, kabiliyet, nöroçeşitlilik, yaş, yoksulluk ve sosyo-ekonomi, insan olmayan, kesişimsellik alt başlıkları bulunuyor. Son başlık olan değişim ortaklıkları için tasarım panelinde ise topluluk, katılım, müşterekler, tasarım, aktör ve araziye yeniden çerçevelemek konuları ele alınacak.

Oldukça zengin içerikli bu konferansın sürdürülebilir kalkınma amaçlarına mimarlığın katkısı açısından yol gösterici ve ufuk açıcı olması bekleniyor. Bildiri çağrısına şu adresten ulaşılabilir: <https://www.uia-architectes.org/wp-content/uploads/2022/03/Call-for-papers-UIA-World-Congress-2023-Copenhagen.pdf>

MSGSÜ Mimarlık Bölümü 140. Yılı Etkinliklerle Kutluyor

Resmi adı **Mekteb-i Sanayi-i Nefise-i Şâhâne** olan ülkemizin ilk sanat okulu, İmparatorluğun ihtiyaç duyduğu mimar ve sanatçıları yetiştirmek üzere Müze-i Hümayun Müdürlüğüne atanan Osman Hamdi Bey'in önderliğinde 1882 yılında kurulmuş, 2 Mart 1883 tarihinde eğitime başlamıştır. Arkeoloji Müzesi yapılar grubu içinde inşa edilen eğitim binasının (bugün Eski Şark Eserleri Müzesi) mimarı, bölümün ilk hocası Alexander Vallaury'dir. Okulun eğitim sistemi dönemin modern ve köklü eğitim kurumları arasında güzel sanatlar ve estetiğe ağırlık veren **Fransız École des Beaux-Arts** modeli örnek alınarak oluşturulmuştur. Okulun müze ile aynı yerleşke içinde planlanması, temel eğitimi klasik anıtları ve eserleri

resmetme 'kopyalama' kültürü üzerine inşa edilen sanat eğitimi modeli için doğru bir seçim olurken, her iki kurumun karşılıklı beslenmesine olanak sağlayacak bir ortam yaratıyordu. Cumhuriyet reformlarının sanat ve mimarlık alanındaki önemli etkilerinin başında Osmanlı Modernleşmesinin eğitim kurumları içinde ayrıcalıklı bir yeri olan Sanayi-i Nefise Mektebinin yeniden yapılanmasına olan katkısı gelir. Genç Meclis, Osmanlı Meclis-i Mebusan'ına ev sahipliği yapan Fındıklı Çiftesaray binalarından Cemile Sultan Sarayını Sanayi-i Nefise Mektebinin kullanımına vermiş (1926) ve okul yeniden yapılandırılarak **Güzel Sanatlar Akademisi** (1928) adını almıştır. Bu yapılanma ile gerçekleştirilen eğitim

reformu (1930), çağın koşullarına uygun tasarım ve uygulama yapabilecek mimarlar yetiştirmeyi hedefliyordu. Ernst A. Egl'in (1927-36) Sanayi-i Nefise Mektebi mimarlık atölyelerinin olumlu yönlerini dikkate alarak Orta Avrupa'daki *Technische Hochschule*'lerin etkisinde gerçekleştirdiği mimarlık eğitimi reformu, Bruno Taut'un (1936-38) değerli katkısı ile geliştirilmiş ve GSA Yüksek Mimarlık Bölümünde ülke koşullarına ve kuruma özgü bir eğitim programı oluşturulmuştur. 1969'da 1172 sayılı Devlet Güzel Sanatlar Akademileri Kanununun kabulünden sonra yeni bir statü kazanan kurum İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi (İDGSA) adını almış ve öğrenci odaklı bir eğitim reformu ile müfredatını yenilemiştir.

YÖK (Yüksek Öğretim Kanunu, 1982) ile üniversite yapılanması altında Mimar Sinan Üniversitesi (MSÜ) adını alan kurumun mimarlık eğitimde en büyük kaybı, 1930 reformu ile beş yılda tamamlanan mimarlık eğitiminin dört yıla indirilmesidir. Ülkemizde 140 yıldır mimarlık ve sanat eğitimi veren, Osmanlı ve Cumhuriyet modernleşmelerinde etkin görev alan mimar ve sanatçıları yetiştiren kurum, kendinden sonra kurulan okullar için model oluşturmuş, kadrolarının oluşturulmasına katkı vermiştir. 2004 yılında ismine 'Güzel Sanatlar' ibaresinin eklenmesiyle Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi (MSGSÜ) adını almıştır.

Geçmişinden kaynaklanan deneyimle, özgün çalışmaların yaratılması, tartışılması ve nesillere aktarılmasında etkin rol oynayan MSGSÜ Mimarlık Bölümü, kuruluşunun 140. yılında tanıklık ettiği mimarlık ortamını tartışmak üzere

tüm paydaşları "140 Yılın Mimarlığına Tanıklık: 1882-2022" başlıklı etkinlikler dizisine katılmaya davet ediyor. 2 Mart 2022 itibarıyla başlayan etkinlikler, koşullar elverdiğince yüz yüze, özel durumlarda ise online olarak gerçekleştirildi. Yaz döneminde kısa bir ara verilen etkinlikler, kurumun kuruluşundan günümüze dek mimarlık eğitimi ve meslek pratiğinde öncü rol üstlenen mimar-hocaların farklı yönleriyle tartışıldığı **Mimarlık Bölümünden Portreler Dizisi** başlıklı toplantılarla devam edecek.

Programın önemli bir bileşeni ise **140 Yılın Mimarlığına Tanıklık: 1882-2022 Sempozyumu**. *Mimarlık eğitiminin tarihini ve geleceğini tartışmak *Mimarlığın eğitim, düşünce ve pratik dünyasına katkı veren aktörleri ve eserlerini hatırlamak *Mimarlığın meslekleşme sürecine, mimarın değişen çalışma koşulları ve ortamına yakından bakmak *Tarih, Tasarım, Teknoloji ve Koruma

alanlarındaki kuramsal gelişimi, yenilikçi araştırma, uygulama ve örnekleri paylaşmak ve Mimarlığın disiplinlerarası boyutunu ele almak üzere 07 Mart 2022'de açık çağrıda bulunan sempozyum, **5-9 Aralık 2022** haftasında MSGSÜ Sedat H. Eldem Oditoryumunda gerçekleştirilecek.

Programın son modülü ise güçlendirme ve yenileme çalışmaları yakın zamanda tamamlanacak olan Merkez Yerleşkesi Mimar Sinan Salonu'nda, günlük toplantı ve tartışmalarla desteklenmesi planlanan **Sanayi-i Nefise Mektebinden Bugüne Mimarlık Eğitimi** temalı sergi. 140 Yılın Mimarlığına Tanıklık etkinlikleri kente, mimarlığa, eğitime ve sanata ilgi duyan herkese kapılarını açık tutuyor.

Web: www.msgsu.edu.tr

Instagram: [msgsumimarlikbolumu](https://www.instagram.com/msgsumimarlikbolumu)

Nezih R. Aysel, MSGSÜ Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

Trakya Araştırmaları Merkezi Arkeolojik Mirasın Yönetimi Semineri

Trakya Araştırmaları Merkezi Buluşmalarının üçüncüsü, 6-9 Eylül 2022 tarihlerinde merkezin Kırklareli Ahmetçe Köyü'nde bulunan yerleşkesinde düzenlendi. Bulgar ve Türk uzmanların katılımıyla ve "Arkeolojik Mirasın Yönetimi" temasıyla ele alınan seminer sunuşları, Kültür ve Turizm Bakanlığının merkezi ve yerel yetkililerinin yanı sıra Kırklareli Belediyesi, Kırklareli Kent Konseyi ve Kırklareli Kültür Varlıkları Derneğinin katılımıyla gerçekleştirildi. Kültürel mirasın korunması ve yönetimiyle ilgili hem merkezi ve yerel idarelerin hem de yerel sivil toplum kuruluşlarının katılımı faydalı bir tartışma ortamının yaratılmasını sağladı.

Bu kapsamda, önce Prof. Dr. Mehmet Özdoğan'ın karşılama konuşması, ardından Kırklareli Belediyesi Başkan Yardımcısı Arda Kolcular ve Vali Yardımcısı Elif Canan Tuncer'in kısa hitaplarıyla toplantı başladı. Seminerin açılış

konuşması, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdür Yardımcısı Yahya Coşkun tarafından gerçekleştirildi. Kültür mirasının yönetimi konusunda özellikle bürokrasi ve akademi arasında bugüne dek süregelen sorunlara değinen Coşkun, bu noktadaki çözüm arayışlarının öncelikli hedeflerden biri olduğunu aktararak Genel Müdürlüğün güncel kültür politikaları hakkında katılımcılara bilgi verdi. Oturumun sonunda yerel katılımcılar, Kırklareli'nde yapılmakta olan Aşağı Pınar ve Kanlıgeçit Açık Hava Müzesi uygulamalarının daha hızlı şekilde tamamlanması için bürokratik süreçlerin hızlı işletilmesi yönünde önerilerde bulundular. Toplantının ikinci ve üçüncü gününde yapılan sunuşlar kapsamında, Türkiye'de ve Bulgaristan'da arkeolojik alanların korunması ve sergilenmesine yönelik geliştirilen çeşitli proje ve uygulamalar tanıtıldı. Özellikle arkeolojik

alanların korumasında ve sürdürülebilir yönetiminde karşılaşılan ortak sorunlar üzerinde duruldu. Kazı yapılan arkeolojik alanlarda hazırlanan koruma projelerinin hızla hayata geçirilememesi, maddi kaynak sıkıntıları, arkeolojik alanda elde edilen ayrıntılı bilginin toplumun çocuk, genç, yetişkin ya da iyi eğitilmiş, az eğitilmiş gibi tüm kesimlerinin rahatça anlayabileceği biçimde düzenlenmesi gibi sorunlar masaya yatırıldı. Geleceğe yönelik öneri ve görüşler dile getirildi. Ayrıntılı sunumları yapılan Kırklareli Aşağı Pınar ve Kanlıgeçit Açık Hava Müzelerine yapılan teknik gezi sayesinde, koruma uygulamaları hakkında aktarılan bilgilerin yerinde gözlemlenmesi ve tartışılması mümkün oldu. Bu geziler, korunmaları oldukça zor olan tarihdönesi alanlarda benimsenebilecek çeşitli yaklaşımların deneyimlenebilmesi açısından uzmanlar tarafından ilgi çekici bulundu.

Kırklareli Aşağı Pınar Açık Hava Müzesi gezisi.

Kentin Labirenti

Emre Zeytinoğlu *Kentin Labirenti ya da St. Louis'deki İyonik Sütun* adlı kitabında, deneme tarzı olarak değerlendirebileceğimiz incelemelerinde, mimarlık, kent ve tarih konularında, çok özgün ve ilginç bir bakış açısıyla ele aldığı görüşlerini bizimle paylaşıyor. Sanatçı kimliğiyle, sanat ve estetik konularındaki yazı ve yayınlarıyla tanıdığımız Zeytinoğlu –mimarlık, şehircilik, tarih ya da arkeoloji ile ilgili akademik anlamda bir eğitimi olmasa da– geniş entelektüel birikimi, ilgili literatüre hakimiyeti, incelemeleri, gözlemleri, anıları üzerinden sorgulamalar yaparak bu konulara daha ‘dışarıdan’ bakabiliyor. Böylelikle kent, kentsellik, kent imgesi, kentin simgeleri, kentsel bellek, tarih ve koruma konularında son derece ilginç çıkarımlar yapıyor.

Okuyucunun kentleri tarihsel sürekliliği içinde bir bütün olarak kavrayabilmesi için; kentleri tarihsel oluşum süreçlerindeki tüm etmenleri, bileşenleri, katmanları, hatta ‘labirentleri’ ve en önemlisi bu süreçlerde sahnede görünenler kadar, görünmeyen –diğer bir deyişle görünenleri var eden, görünür kılan ama kendisi görünmeyen, görülemeyen ya da görülmek istenmeyen, görünmek istemeyen– aktörler ile; tarihsel, sosyal, ekonomik, kültürel ve ideolojik etmenler ile birlikte sorunsallaştırıyor. Bu etmenleri karşılıklı etkileşimleri, değişen, çatışan, kaotik ilişkileri içinde, yatay ve dikey kesitler olarak, sadece eş zamanlı değil, art zamanlı okumalar ve irdelemeler yaparak, adeta anlam-zaman ilişkisinin altından girip üstünden çıkarak, sorgulama yetimizi sınıyor.

Kitap boyunca, kentin fiziksel tarihini algılama biçimi ve kent imgesinin oluşumu irdeleniyor. İnsanın kentle deneyimlediği toplumsal, ekonomik, politik ve ideolojik ilişkilerin yaşanan bir ifadesi olarak söylenceler ve

tasavvurların kentin anlamını nasıl biçimlendirdiğine ve bunların fiziksel tarihi algılama biçimimize aslında nasıl da ideolojik bir zemin hazırladığına işaret ediyor. Dolayısıyla; kentin fiziksel, nesnel, tarihsel oluşumu kadar, o kentler hakkında zaman içinde oluşan muhayyel söylencelerin, tasavvurların kentin imgesinin oluşumunda, algılanma ve değerlendirilmesinde önemli bir ideolojik katman teşkil edebildiğini; kentin sadece kendi pratiğinden ibaret olmayıp içinde asıl o ‘hayali kent’ten de izler taşıdığını gösteriyor. Emre Zeytinoğlu işte tam da bu nedenle kitabında “Yani bir kent kendi gerçekliğini bu hayallerin dışında ifade edebilir mi?” sorusunu tüm okuyuculara yöneltiliyor aslında. Kitap, 1923 yılında Amerika’nın Missouri eyaletinin St. Louis kenti için yapılan ve *City Beautiful* adı verilen kentin en gösterişli sahnesi olarak tasarlanan Memorial Plaza’da inşa edilen yapılardan birinin –yapımına 1928 yılında başlanan *Civil Courts Building* yani Hukuk Mahkemeleri Binasının– mimarisini sorgulayan bir yazıyla başlıyor. Kentin imgesinde önemli bir etki yaratması için neo-klasik bir üslupta tasarlanan, çok katlı, anıtsal, en üst katına yerleştirilen iyonik sütunlar ve bu sütunlar üzerinde yer alan devasa bir piramit çatıyla sonlanan görkemli, simgesel bir yapı... Kitapta yer verilen ilk resim bu görkemli binaya ilişkin... İşte Zeytinoğlu’nun sözleri ile *Civil Courts Building*:

“Yapının kültürel referansları sadece bu sütunların biçimlerinden ibaret değildi: sırtını daha somut bir referansa dayıyordu: Dünyanın yedi harikasıdan biri olan Halikarnasos’daki Mavsoleion. Gerçekten de yapı 1930 yılında tamamlandı tüm heybetiyle ayağa kalktığı anda onun Mavsolei-

on ile benzerliği, kadim uygarlıklar ve Amerika Birleşik Devletleri arasında duygusal bir ilişki kuruyor ve dahası, o ilişkiyi adalet ve hukuk alanına taşıyarak gerçek adaletin bir gösterenine dönüştürüyordu...”

Zeytinoğlu, bu sözleri ile bir bakıma ideallikler atfedilen şeylerin o ideallikleri ne ölçüde gerçekten temsil ettiklerini sorguluyor. Bu sorgulamayı yapmaksızın replikalarını çoğaltmak, o idealleri ne ölçüde gerçek kılarak yaşama katabilir, diye soruyor. İlerleyen sayfalarda –Arkeolog Oğuz Alpözen’den aktararak– Karya bölgesinin Pers satrapı Movselos ve onu kendisi için yaptırdığı asıl Movseleion’un gerçek hikâyeleri ile üzerine atfedilen ‘ideal’ arasındaki çelişkiyi ortaya koyuyor.

Kitabın ikinci fotoğrafına geldiğimizde; binanın inşası sırasında, yapının tepesinde iyonik başlıklı sütunun üstüne yerleştirmeye çalışan işçileri gösteriyor. Tıpkı eski çağlardaki anıtsal yapılarda çalıştırılan köleler gibi çok tehlikeli, çok riskli koşullarda ve hiçbir güvenlik tedbiri olmaksızın çalışıyorlar... Adaletin *yüce* yapısını inşa eden ve görünür kılan ama kendileri ‘görünmeyen’ ve ‘korunmasız’ bu insanları –Aykut Köksal’ın *Anlamın Sınırı* adlı kitabına referansla– “görünür olanın arkasında hep görünmeyenin olduğu” görüşüne somut bir örnek olarak aktarıyor. Bu defa da okuyucuya yeni soruları var Zeytinoğlu’nun: Bu insanlar adalet ve hukuktan ne kadar pay alabilmişlerdi? Bu yapı o çelişkileri ne kadar yansıtmakta ya da ne kadar saklamaktaydı? Anıtları, bize simge olarak sunulanları görüyor ama göze görünmeyenleri hiç fark etmeden, hesaba katmadan yanından geçip gidiyor oluşumuzu sorguluyor. Odaklandığımız, hayranlık duyduğumuz simgelerin, bizlere

Kentin Labirenti ya da St. Louis'deki İyonik Sütun, Emre Zeytinoğlu, Literatür Yayıncılık, 2021, 328 sayfa, 13 x 19,5 cm

'sunulan' seçilmiş, belki tahrif edilmiş şeyler olabileceğini; çarpıtılmış, içi boşaltılmış öğeler üzerinden yeni bir anlam dizgesi yaratılarak ideolojik bir kent tarihi oluşturulması durumuna dikkat çekiyor. Bu noktada –Uğur Tanyeli'nin *Mimar Sinan, Tarihsel ve Muhayyel* adlı kitabından– "hiçbir bilginin iktidarın epistemolojisinden

bağımsız olarak aktarılamayacağı" ifadesine gönderme yapıyor...

Kitapta İstanbul kent tarihi, imge ve simgeleri konusunda, özellikle de kent silüeti üzerinden çok ilginç okumalar var. Gerçekten son derece ufuk açıcı ve çok özgün bir kitapla karşı karşıya olduğumuzu söyleyebilirim. Deneme tadında, keyifli, acıkı ve

sürükleyici bir üslupta, tek bir söz üzerinden gitmeden farklı farklı referanslardan okumalar, çağrışımlar, benzetmeler, çıkarımlar yaparak ilerliyor, ezber bozuyor ve okuyucunun zihninde de yeni yeni sorular uyandırıyor...

Yılmaz Değer, Y. Mimar

Etiler Bir Mahalle Öyküsü

Selcan Çağlar'ın *Etiler Bir Mahalle Öyküsü* kitabı çok özellikli bir şehircilik ve mimarlık tarihi eseridir. Kitabı özgün kılan nitelik, yaşanmışlık deneyiminden yola çıkarak hazırlanmış olması. İstanbul Etiler'in gelişimini belgelerle aktarırken Çağlar'ın kendi yaşam deneyimlerinden oluşan anılarıyla örtüşen kritikler eklemesi kitaba çok özgün bir değer katmaktadır.

Alman Lisesindeki öğrenciliğinin yazara kazandırdığı rasyonel düşünme becerisi ve somut bakış açısı, kitabı zevkle izlenebilir kılmaktadır. Ayrıca zaman içinde belgelere dayalı, titiz ve disiplinli çalışmaları ile zenginleştirilmiş olması kitaba özgün bir kaynak olma niteliği kazandırmaktadır.

Devlet Güzel Sanatlar Akademisindeki (MSGSÜ) mimarlık eğitimi ve şehircilik kürsüsündeki akademik yaşamı ise, mimarlık ve şehircilik bakış açısındaki birikimlerinin temeli olmuştur. Bu nedenle kitabında tüm bu geçmiş birikimleri ve yetileri, değerli belgelere dönüşerek yansıttığı bir kaynak eser olarak izlenmektedir.

Akademik yaşamı içinde bilimsel gelişimini belgeleyen doktora çalışması "Kentsel Sit Alanlarının Korunması" (1986), voleybol jübile kitabı *Selcan Teoman Jübile* (1985), kişisel değişim ve dönüşümü ele alan kitabı *İçimdeki Yolculuk* (2010) Türkiye voleybol tarihini aktaran *Bir Voleybolcunun Anıları* (2018) dikkate değer yayınlarıdır. *Etiler Bir Mahallenin*

Öyküsü (2022) kitabı ise Selcan Çağlar'ın aktif üretken yayınlarının özgün yansımalarını oluşturan son eseridir.

Yazar, önsözünde kitabını şöyle tarif ediyor: "bana çok güzel bir dönemi, geçmişteki kıymetli günlerimi, yıllarımı, arkadaşlarımı, mekânları, ortamları ve yerleri anımsatıyordu (...) kendi dönemime bir anlamda ışık tutmaya çalışmışım. Bir mahalle, hatta semt tarihi olacak, ancak bilimsel bir yayından ziyade, herkese hitap eden, kolayca okunan bir başvuru kitabı niteliği taşıyacaktı, amacı buydu."

Selcan Çağlar Etiler'in kurulması sürecinde, yaşamının tam elli iki yılını Etiler'de geçirmiş ve gelişme aşamalarını gözlemlemiştir. Bu deneyimler şehircilik tarihinde bir yanda toplu konut olgusunun gelişimini (1952) yansıtmakta diğer yandan da İstanbul'un sanayileşme sürecinde kent eteklerindeki gelişmeleri belgelemektedir.

Kitabın, Türkiye şehircilik ve mimarlık tarihine olan katkılarının yanı sıra kentsel tasarım bağlamında da çok önemli bir kaynak olma özelliği bulunuyor. Özellikle de kentsel tasarım, mimarlık ve şehircilik arasında bir köprü kurarken, günümüzde yeniden canlandırmaya çalıştığımız 'mahalle' olgusunu *Etiler Bir Mahalle Öyküsü* örneğinde deneyimlediği değerlerle birlikte aktarması, eserin özellikli bir belgeye dönüşmesini sağlıyor. Kentsel tasarım bağlamında kentsel yaşamı oluşturanın yalnızca

mekân değil, ona insanın kattığı kimlik ve kültürel izler olması, bu kitapta bu izleri sürmek, insanın mekâna yansıttığı değerleri görmek çok etkileyici olmaktadır. Sosyal bütünleşme, birbirini tanıma olgusu, geleceğe de ayna tutmaktadır.

Mekânın değişim sürecinin izlenmesi kitabta ayrı bir özgün nitelik olmaktadır. Etiler'in, bir mahalle ve sosyal birim iken kentin transit geçilen bir standart alanına dönüşmesi öyküsü, 20. yüzyılın sonunda tüm kentte yaşadığımız nitelsiz dönüşümün belgeli örneğidir. Bu nedenle yaşanmışlık kavramının ve deneyimlerin yansımaları olan kitap, özgün belgelerde değer yaratmaktadır.

Bu belgelerde, planlama ve uygulama süreci, konut tipleri, mahalle çarşısı, ilköğretim ve tüm sosyal donatı alanları ile planları gibi geniş bir içerik yer almaktadır. Kitabı özgün kılan özellik ise belgelerin ve kaynakların yaşanmışlık deneyimlerini aktaran sosyal boyutlar ve anılarla zenginleştirilmiş olmasıdır. Bu kapsamda kitapta mahalle sakinlerinin geçmişten gelen fotoğrafları ve aktardıkları sözlü tarihe ilişkin bilgilerin de yer alması eseri değerli kılmaktadır. *Etiler Bir Mahalle Öyküsü* kitabı zengin belgeleri ile okunmaya değer bir kaynak kitap niteliğindedir.

Prof. Dr. Güzin Konuk
MSGSÜ Mimarlık Fakültesi
Emekli Öğretim Üyesi

Etiler Bir Mahalle Öyküsü,
Selcan Çağlar, Nisan 2022,
328 sayfa, 16 x 23 cm.

Bruno Taut: Mimarlık Öğretisi

Bruno Taut'un belki en önemli yazılı yapıtı sayılabilecek, ilk kez 1938'de Türkiye'de, o zaman *Mimari Bilgisi* adıyla Güzel Sanatlar Akademisi tarafından Türkçe olarak yayımlanmış olan *Mimarlık Öğretisi*'ni tanıtmaya, uzun yıllar sonra yeniden okurla buluşmasının çok önemli bir yayın olayı olduğunu belirtmekle başlamak sanırım doğru olur. Taut'un olasılıkla Japonya'da yazmaya başlayarak, "Architekturlehre" başlığıyla İstanbul'da tamamladığı, önce bazı bölümleri *Arkitekt* dergisinde, sonra da bütünüyle bir kitap olarak, Taut'un da vefat ettiği yıl ilk kez Türkçe olarak yayımlanan, uzun süre Batı dillerinde bulunmayan bu kitap kesinlikle modern mimarlık adına yazılmış en önemli metinler arasında sayılmalı. Türkçe baskıdan sonra, 1948'de Japonca, yaklaşık 40 yıl sonra, 1977'de Almanca baskısının yapılmış olması kitabın, Aykut Köksal'ın sunuş yazısında tüm ayrıntılarıyla anlatılan ilginç öyküsünün önemli yanları. 1977 Almanca baskısının bir tür yasak savma gibi, güncelliğini kaybettiğinden dem vurularak, neredeyse görselsiz olarak yayımlanması da bir başka ilginç detay. Neyse ki Taut uzmanı Manfred Speidel, metni 2000'lerde yeniden derleyerek yayımlamış.

Türkçede mimarlık kuramı yayıncılığına olağanüstü bir katkı olarak ortaya çıkan Arketon'un yayın programına öncelikle aldığı Mimarlık Öğretisi, yayınevinin sıra dışı "derleme/editörlük" anlayışına da harika bir örnek oluşturdu. Zeynep Kuban ve Pınar Gökbayrak'ın Almanca özgün metinlerle karşılaştırılarak gözden geçirdikleri, Hüseyin Tüzün'ün yeniden yapılan titiz çevirisi bir yana, görsellerin de Aykut Köksal tarafından olağanüstü bir emek ve duyarlılıkla yeniden ele alınması yeni Türkçe baskıyı daha da özel yapıyor.

Mimarlık Öğretisi özgün bir modern mimarlık manifestosu olduğu kadar,

modern hareketin indirgemeci yanına da çok erken bir eleştiri olarak yorumlanmalı. Taut'un müthiş mizahi dilinin kitaba çok sofistike bir modernizm polemiği özelliği kazandırdığı da kesinlikle söylenmeli. Taut'un çok iyi bilinen "mimarlık oran sanatıdır" önermesiyle başlayan, "oran"ın hiçbir biçimde öğretilemeyeceği, teknikten orana giden bir yol olmadığı, konstrüksiyonun da mimarlığa yardım edemeyeceğine değinen argümanı, 1928 tarihli "iyi çalışan şey iyi görünür" aforizmasını hatırlayarak, "oran için işlevin güzel kullanım olması" önermesiyle sonuçlanır. Savaş öncesinin çalkantılı ortamında mimarlığın toplumla ilişkisini kurarken, kendisinin de sık sık tekrarladığını bildiğimiz Hansen'in sözünü vurgular: "Her iyi mimarlık ulusaldır. Her ulusal mimarlık kötüdür."

Taut'un, modernizmin biçimci yaklaşımlarını "sarhoşluktan sonra gelen baş ağrısı" olarak tanımlamaktan çekinmeyen polemik üslubundan, "utanmazlığının derecesine göre" teknik gösterişçiliğe başvuran mimarların meslek ideolojisi de payını alır. Mimari yarışmalar bile onun keskin mizahından kaçamazlar (s.176). Bir yandan geleneksele göz kırparken "sır"ı "yalnızca doğruyu yapmak" olarak tanımlayarak mistisizm yolunu kapatır. Kuramının odağı, mimarın oran yeteneğini kanıtlayacağı ilk aşama olan "iklim"i şöyle açıklar: "En yetenekli bir mimarın bile bir sanat yapıtı ortaya koyabilmesi temel öğenin gerçekte var olmasına dayanır. Görünüşe göre bu temel öğeyi gerçekte ortaya koyan tek bir etmen vardır, diğer bütün somut öğeler bu etmenin sonuçlarıdır. Bu etmen iklimdir." (s.48) Yerelliği yapıyı iklimle uyumlu kılan teknikle açıklarken, evrenselliği de iklime temellendirir: "Mimarlık evrensel niteliğini, yani iklim, havaya, doğaya uyum özelliğini tekniğin oluşturduğu biçimler içinde

elde eder." "Bu biçimler, yapının bulunduğu yerin doğasına, ışığına, havasına uygun oldukları ölçüde evrenseldir." (s.66) İstanbul'da inşa edeceği evine de damgasını vuran kuramındaki "iklimin evin bütün duvarlarının mümkün olduğunca açılmasını gerektirdiği" Japon mimarlığı etkisi, Katsura Sarayı betimlemesinde belirginleşir: "Katsura, işlevin mimarlık için nasıl bir önem taşıdığını doğrudan açıklar. Bir anlamda mimari işlev kavramının inşa edilmiş halidir." (s.135) Taut'un kuramsal başyapıtını sonlandırırken bir yandan da Ankara ve diğer bazı kentlerde son mimarlık eserlerini ortaya koymakta oluşu kuşkusuz çok önemli. Henüz dünyanın da tam olarak farkına varamadığı bu dönemin belirgin bir özelliği, iklim kaygısının onu taşıdığı, önceki anlayışları yanıltan güneye yönelme ilkesidir: "Konutlar mutlaka doğu ya da batı güneşine göre konumlandırılmalıydı; kuzey yönünün düzenlenmesi güç olduğundan orası neredeyse sadece ikincil önemdeki mekânlarla doldurulurdu. (...) Sağlık uzmanlarının yaptıkları araştırmaları iyice irdeledik, orada da bu düşüncenin doğru olmadığını, güneye yönelmenin gerektiğini gördük." (s.150) Taut belki de şu cümlesiyle henüz keşfedemediğimiz bu son yapıtlarını tanımlıyordu: "Yeni yaratının her süreci dinginlik ve geri çekilmeyi gereksinir. En iyi yapıların bugün yapı yığınları içinde kaybolmuş olması bu gerçeğin dışa yansımalarının bir işareti olarak görülebilir." Bu zaman ötesi yapının biraz geç bir tanıtımı nedeniyle mimarlık dünyasının hoşgörüsüne sığınıyorum. *Mimarlık Öğretisi*'nin mimarlar dışında da yoğun bir ilgi görmesini ve görsel mükemmelliğinin kısa zamanda bir İngilizce baskıya da esin vermesini diliyorum.

Zafer Akay, Mimar

Mimarlık Öğretisi, Bruno Taut, Çevirmen: Hüseyin Tüzün, Arketon Yayıncılık, İstanbul, 216 sayfa, 15,5 x 23,5 cm.

İhsan Bilgin'den Öğrendiklerim

Mimarlar Odası İstanbul
Büyükkent Şubesi Karaköy
binasında bir etkinlikte,
Haziran 2017.

İhsan Hoca'nın ölümünün ardından yazılanlar onun değdiği hayatlarda ne kadar etkili olduğunu gösterdi. Ben dahil, onun öğrencisi olan pek çok akademisyenin, akademisyen olma sebebi olacak kadar önemli bir rol modeldi İhsan Hoca. Onunla geçirdiğimiz Yıldız Teknik Üniversitesi'ndeki yıllarımızda "onun gibi olmayı istemek"le başladı akademik yolculuklarımız, ara-

mızdaki hararetli konuşmalar... Ve neticede, kendi kişisel önemli kararlarımızdan, gündeme düşen ilginç bir meseleye kadar, nasıl bir yorum yapacağımızı merak ettiğimiz süper egoya dönüştü İhsan Hoca...

Onun ardından ben de kendi adıma, ondan ne öğrendiğimi yazmak istedim.

1. Bir akademisyen nasıl yaşar: Yaşamıyla örnek ol. Y yapmak istediğinin hakkını ver. Miskin bünyelere, bahane bulan zihinlere, kendini oyalayan, yetinen ve erteleyen davranış kalıplarına sahip herkese; önceliğini belirler ve ona ihanet etmezsen İdeal ile Gerçek arasındaki mesafe aslında azdır, dedi.
2. Sadece bilgi vermek değil; entelektüel dostluk kurmak:

Yeni başlamış bir lisansüstü öğrencisine Benjamin'in çevirisini nasıl bulduğunu sorabilirdi mesela; "bu ne anlar ki" diye düşünmezdi... Çağdaş müzikten konuşurdu ama ders verir gibi değil, zevk aldığı bir şeyi paylaşacağı meraklı birini bulmanın sevinciyle. Öğretim üyesi olmak, ders vermek demek değildir; didaktik olmak hiç değildir... Entelektüel dostluk atmosferini kurmaya çaba göstermenin ne kadar kıymetli olduğunu şimdi anlıyorum. Sadece okumasını rica ettiğimiz mütevacı metinlerimizi en kısa sürede okuyup notlarıyla geri vermekle kalmaz, sohbetlerimiz sırasındaki naif mırıltılarımızın içinde hissettiği tutkuyu da büyüttü... Birimizin bir cümlesini alır, sevdiği bir şairin dizesinin yanına koyardı... Şiire, edebiyata, sinemaya böyle davet ederdi...

3. Entelektüel nedir:

Bilgi dünyasına hakim olmanın önemi ve gerekliliği kadar, çok farklı şeylerin belli bir mesafeden bakıldığında birbirine nasıl bağlı ya da en azından birbiriyle ilgili olduğunu gösterdi. Entelektüel merak çok kıymetlidir ve eğer okumak istiyorsanız, çevrenizde "bu türden" okumalara burun kıvrıranlara, bir mimarın neden Hegel okuduğuna dair açıklamaya yapmakla yükümlü değilsiniz. Ama şu sorulara yanıt aramakla sorumlusunuz: Hegel, mimarlığın düşünsel kaynaklarıyla nasıl bağlantıyor? Onu okuduğunda neyi daha iyi anladın?

4. Gizemle muğlaklığı karıştırma:

Hayatımda ilk kez, herhangi bir proje anlatıldıktan sonra yorum yapmaya başlamak yerine, önce "Neyi yaparsan kendini başarılı hissedeceksin?" diye sorulduğunu ondan duydum. Ama her meselenin aynı türden yaklaşımı kaldıramayacağını da... Başka bir meseleyi tartışırken, "deşifre etmeye çalışmak güzel ama erotizmi kaybetmek pahasına da olmamalı" demiştir örneğin. Bir

Yılmaz Bir Uygarlık Savaşçısı, Cömert Bir Sivil Toplum Gönüllüsüydü...

Koruma biliminin ulusal ve uluslararası alandaki değerli hocası Prof. Dr. Cevat Erder'i 25 Eylül 2022 günü yitirdik. Kaybımız ve acımız büyük.

Prof. Dr. Cevat Erder, 1964 yılından bu yana Ortadoğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesinde eğitime önemli katkılar verdi. Koruma alanına hizmet etmek üzere fakülte bünyesinde bölüm ve merkezler kurdu, nice gençleri yetiştirdi, ülkenin kültür varlıklarının tanınması, korunması ve yaşatılması amacıyla yaşamı boyunca özverili çabalarını sürdürdü.

Çok sayıda uluslararası görev üstlendi, ülkemizi temsil etti. Uzun yıllar boyunca Roma Üniversitesi'ndeki ICCROM (Uluslararası Kültür Varlıklarını Koruma ve Restorasyon Çalışmaları Merkezi) ile birlikte yürüttüğü eğitim programlarına öğretim üyesi olarak katıldı ve 1981-1988 yılları arasında ICCROM'un direktörlüğünü yürüttü. Bugünün değerli uzmanları olan çok sayıda gencin geleceğine yön verdi, onları destekledi ve yetiştirdi.

Eğitim yaşamının ve koruma kültürü çalışmalarının yanı sıra Cevat

Hoca, Mimarlar Odasının da sürekli ve özverili bir destekçisiydi. ÇED Danışma Kurulunda ve koruma süreçlerinde, kamu yararı ve sivil toplum mücadelesinde deneyimi, bilgi birikimi ve bilimsel yaklaşımıyla eşsiz katkılar sağladı.

Bir demokrasi ve laiklik tutkunuydu...

Prof. Dr. Cevat Erder, kendine has nüktedan kimliği, yapıcı eleştirel bakışı, insan ve doğa sevgisi ve yaratıcı yaklaşımlarıyla kültür ve koruma alanında önemli değişimlerin öncüsü oldu. Çok sayıda kurumda uzun yıllar danışmanlıklar yaptı. Ulusal ve uluslararası birçok ödülün sahibi oldu. Bunların arasında, 2010 yılında TMMOB Mimarlar Odası tarafından Ulusal Mimarlık Ödülleri kapsamında verilen "Mimarlığa Katkı Dalı Başarı Ödülü" de bulunuyor... Özgün kişiliğiyle, yılmaz bir uygarlık savaşçısı, cömert bir sivil toplum gönüllüsü, taviz vermez bir aydın olarak bizlere yol göstermeye devam edecek. Onun düşüncelerini, ilkelerini, öğretilerini ve sesini geleceğe ileterek onu yaşatacağız... Hocamız rahat uysun...

Prof. Dr. Deniz İncedayı

MSGSÜ Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

meselenin hangi yaklaşımı gerektirdiğini bugün ayıramıyorsam bu onun değil, benim sorumluluğum tabii ki... 5.

Eleştirelilik, gerçekçilik, yapıcılık: Yapılan her iş, bir şeyleri muhakkak eksik bırakmıştır; Yapılanları azımsama, eleştirdiğin neyse kendi yaptığında onu düzelt. Kendi ufkumuzu berraklaştırmaya yaramanın ötesinde yapılan yergi de neticede zaman kaybıdır.

Aslında, bir insanda bir ışık gördüysen onu parlat, o insanda ona odaklan... Ama ortak değerlerde buluşmadığın insanlarla da zaman kaybetme... Zaman kaybetme!

* * *

İhsan Hoca'nın öldüğü günün ertesi günler yoğun olarak Yıldız Teknik Üniversitesindeki lisans öğrencilerinden bir grup eski dost arasında öğrencilik yıllarımızı, mimarlık eğitimi ve aka-

demisyenliğe adım attığımız ik yıllar hakkında konuşarak geçirdik... İhsan Hoca'nın yaşamında etkili olan insanları da andık. Onun önünü açan, onun kıymetini bilen...

Bu dünyadan göçmüş de olsalar, uzakta da olsalar, öğretileriyle bizde-ler, bizimleler...

Prof. Dr. Ela Çil, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Mimarlık Bölümü

Nişan Yaubyan'ın Ardından...

Nişan Yaubyan ismi kim için ne ifade ediyor? Şüphesiz dönemin mimarlık camiasında tasarladığı yapılarıyla tanınan, üretken, idealist bir meslek erbabı ve 70'lerinde dahi öğrencilerine mimarlık aşkını veren bir hocaydı. Değişmeyen bir yönü ise, hayatının her döneminde temas ettiği herkes tarafından mütevazı ve arkadaş canlısı olarak anılmasıydı. Onun için "kendi halinde bir mimar" demek hiç de yanlış olmaz. Nitekim yakın bir zamana kadar sosyal çevresi ve mimarlık camiasının belli bir kesimi dışında tanınan biri değildi.

Biz de Yaubyan ile 2016 yılında bir röportaj vesilesiyle tanıştık. Bu röportaj, kendisi hakkında hazırlamak istediğimiz belgeselle ilgiliydi. Meslektaşları ve öğrencileriyle önden yaptığımız görüşmeler sayesinde kendisiyle ilgili bilgi sahibi olmuş, henüz tanışmadan hikâyesinden etkilenmiştik. Ancak onu tanıyanlar, övünmeyi pek sevmeyişinden, bu belgesel çalışmasından hoşlanmayabileceğini dile getiriyordu. Bu nedenle üç genç buluşmak için sözleştiğimiz Kadıköy'deki Surp Takavor Kilisesi'nin avlusuna girdiğimizde biraz tedirgin, çokça da heyecanlıydık. Kendisi, kilisenin bahçesinde, mumların dağıtıldığı pencerenin arkasında oturmuş mas (Pazar günleri ayından sonra dağıtılan bir tür ekmek) hazırlıyordu. Bizi fark etti. İşini bitirdikten sonra yanımıza geldi ve bizimle tanıştı. Daha sonra mülakatı yapmak üzere bizi üst kattaki toplantı

salonuna çıkardı. Yönelttiğimiz sorulara verdiği cevaplar da tıpkı mimarlığı gibi yalın ve netti. Söylendiği gibi kendini anlatmaktan imtina ediyor, "başarılarıyla" dahi asla övünmüyordu. Yaptığımız görüşmeden memnun olup olmadığımızdan emin olamıyorduk. Neyse ki espi yapmaktan da kaçınmıyor, samimi gülüşüyle içimizi ısıtıyordu. Röportajın ardından kendimizi bir balıkçıda bulduk. Aramızdaki altmış aşkın yaş farkına ve tecrübeye rağmen üstencilikten çok uzak bir dil kurması iletişimimizi keyiflendirmiş, günün sonunda tahminimizin ötesinde bir bağ kurmamızı sağlamıştı.

Doğma büyüme Kadıköylüydü. O gün Kadıköy sokaklarında ağır ağır yürürken yoldan geçen insanlar Yaubyan'ı fark edince yanımıza geliyor, kendisine hal hatır soruyorlardı. Çarşının kalabalığı ve telaşı içinde bile uzaktan selam vermekle yetinmiyor, sohbet etmeye özen gösteriyorlardı. O da aynı şekilde kimseyi geçiştirmiyor, herkese içtenlikle karşılık veriyor, tebessümünü de eksik etmiyordu. Yarım saatlik bir yürüyüşte dahi semt halkıyla olan diyalogunda insana duyduğu saygı ve sevgi hissediliyordu. Bugünlerde onu sık sık yâd ederken kulağımıza çalınan her hikâyede hislerimiz kuvvetlenmeye devam ediyor. Yaptığımız röportajlardan birinde Yaşar Marulyalı'nın ifade ettiği gibi, o gerçekten de "pek rastlanmayan tiplerden"di. O günden bugüne onu daha çok tanımaya, anlamaya ve öğrendiklerimizi

aktarmaya çalıştık. Kuşkusuz sadece biz de değil; bugün hakkında yayımlanmış kısıtlı bilgiye rağmen ismine ve hatırasına daha büyük bir kitlenin aşına oluşu, bir zamansızlığa adım atarak hak ettiği değerin teslim edildiğini görmek bizim için büyük bir anlam ifade ediyor. Yaşamının son yıllarında Yaubyan'ın, hayatını adadığı mesleği üzerinden yeniden takdir edildiğini görmek, bugün onun yokluğunda yaşadığımız burukluğa rağmen içimizi ısıtan bir duygu olarak eşlik ediyor.

Kadıköy'deki rutininin son yıllarına şahitlik etmek, o rutine zaman zaman eşlik etme fırsatı bulmak bizim için paha biçilemez bir hatıra olarak kalacak. Beraber buralarımızı defalarca tokuşturmamızın anısına sahip olduğumuz için teşekkür ederiz Nişan Yaubyan, iyi ki vardın.

İren Bıçakçı ve Serli Hobikoğlu

Erdal Özyurt'a Veda: Bir Mimarlık Bilgesinin Bıraktığı Boşluğa Dair...

Bir gün Erdal Özyurt'u tanıdım ve bütün hayatım değişti...¹ Sanıyorum, onu yakından tanıyan herkes için geçerli olmuştur bu önerme. Tam bir muhalifti. Genellikle içinde bulunduğu veya girdiği bağlama uyum sağlamaz, ortamı neredeyse karşı konulmaz bir enerji ile kendi tanımına uygun biçimde yapı-sökmüne uğrattır, dönüştürdü. Yakından tanıdıkça, Erdal Özyurt'un bilgisinin derinliği, çeşitliliği, felsefi boyutu, özgün yorum ve eleştiri yeteneği sizi daha da hayrete düşürür ve kendine bağlardı. Öylesine beklenmedik, hayranlık uyandıran, güçlü bir mevcudiyete, anıtsal bir görünürlüğe sahipti Erdal Özyurt...

Buna karşın, mimarlık, sanat ve düşünce çevrelerindeki görünürlüğü, kabul etmek gerekir ki, üniversite ve mimari üretimindeki önemine oranla daha sınırlı idi. Bunun nedeni, hiç kuşkusuz, yine kendine özgü sıra dışı bir tutumla, muhtemelen bilinçle belirlenmiş olduğu, mahfuz bir çevrede etkin olmayı tercih etmesiydi. Birikimini, şaşırtıcı bilgisini, deneyimlerini bu çevre içinde büyük bir cömertlikle paylaşmasına ve çoğaltmasına rağmen, daha popüler ve medyatik bir görünürlüğe prim vermez, bu anlamda gelen davetleri, teklifleri değerlendirmezdi. "...Ben yazar değilim..." veya "...ben televizyon programcısı değilim..." diyerek gerçekte son derece yetkin olduğu alanları dışlar, "görünür" olmak için çaba göstermezdi.

Kendini, her fırsatta "mimar" ve "hoca" olarak tanımlar ve hemen ilave ederdi "Akademi geleneğini temsil ediyorum." "Akademi" sözcüğünü, tahmin edeceğiniz gibi Sanayi-i Nefise ve İstanbul Güzel Sanatlar Akademisinin bugün Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesinde devam eden Mimarlık Okulunu anlatmak için kul-

lanır ve bu okulun özgünlüğünün, eğitsel ve kültürel karakterinin çok önemli olduğunu ısrarla vurgulardı. Aktardığı çocukluk ve ilk gençlik anılarında, Mimarlık ve Akademi daima çok önemli bir yer tutardı. Doğduğu ve 17 yaşına kadar yaşadığı Artvin'in Arhavi ilçesindeki ortaöğrenimi sırasında sanat ve mimarlık alanlarına olan ilgisi ile okumaya, bilgilenmeye ve düşünmeye başlamış ve erken yaşlarda Mimarlık eğitimi almaya karar vermişti. Üniversite eğitimi için İstanbul'a gelirken kendi deyimiyle Devlet Güzel Sanatlar Akademisini "son derece bilinçli biçimde" seçmişti.

Seçiminin "doğruluğundan" hep kıvanç duydum. Yetenek sınavını kazanarak idealindeki kurumda 70'lerin ilk yıllarında başladığı Mimarlık eğitimi boyunca, hatta sonrasında, Güzel Sanatlar Akademisi onu hiç hayal kırıklığına uğratmadı. Çünkü "O zamanın Akademisi 1968 Hareketinin vaat edici, umut dolu atmosferini yaşatan bambaşka bir yerdii"²: Boğaziçi'nde, tarihi saray binaları içinde, eşsiz bir konum, en verimli, en olgun dönemlerini sürdüren efsane hocalar kuşağı ve aydınlık geleceğe inanan genç mimar ve sanatçı adayları... Sedat Hakkı Eldem ve Orhan Şahinler Atölyelerinde yapılan projeler... Bülent Özer'in konferansları, Mehmet Ali Handan ve Muammer Onat ile sohbetler... Mimarlık ve Güzel Sanatlar bölümlerinden arkadaşlıklar... Kütüphanedeki istisnasız bütün kitaplar... Mezuniyet ve sonrasında Akademide asistanlık yılları... Orhan Şahinler'in kürsüsünde, dönemin önde gelen aydın ve sanatçıları³ ile tanışma ve sohbetler, Uygulama Projesi ve Mimari Proje Atölyelerinde sorumluluklar, hocalığa ilk adımlar... Doktora tezi çalışmaları... 12 Eylül Darbesi sürecinde

Akademiden ayrılış.. Yarı kalan tez... Profesyonel hayat, mimari tasarım ve uygulamalarla geçen yıllar... 2000'lerin başında tekrar Akademi... O zamanki ismiyle Mimar Sinan Üniversitesine dönüş...

Ben ve benim kuşağım Erdal Özyurt'la ilk o zaman tanıştık.

Bildiğimiz hocalara hiç benzemiyordu; Çok sıra dışı bir kişilikti; aykırı, bağımsız, her şeye meydan okuyan, dingin bir duruşa sahipti. Mimarlık'a çok farklı bir yaklaşımı vardı; mimarlığın bütün bilgisine hakimdi ve bu bilgiyi, her zaman, felsefe, tarih, sosyoloji, sanat, sinema, edebiyat, dinler tarihi, fotoğraf ve benzeri birçok alandaki birikimiyle birlikte değerlendirebilen eleştirel bir bakışa sahipti. En çok da mimarlığın "kendisini" eleştirirdi. Dikkatli okurlar, mimarlık sözcüğünü bazen küçük, bazen küçük harfle başlayarak yazdığını fark etmişlerdir; Erdal Özyurt bunu çok önemser, "...büyük harfle Mimarlık" diyerek mutlaka vurgulu bir ayrım yapar, sonra, büyük harfle "Mimarlık" ile küçük harfle "mimarlık" arasındaki farkı hiç acele etmeden, keyifle açıklardı. Mimarlık hakkında konuşmaktan hiç yorulmazdı. Bizi bir araya getiren Özyurt'un

Mimarlık'a olan tutkusu ve sevgisi idi. Onunla Mimarlık konuşmak başlı başına bir deneyimdi. Özellikle Mimarlık dışındaki konular ve kişilerle ilgili sohbetleri inanılmaz keyifli ve ufuk açıcı olurdu. Çoğu zaman mimari olmayan sohbetlerinin de gizli merkezinde mutlaka Mimarlık'ı yerleştirir, masum görünümlü bir soru sorar, sizi gülümsetirdi.

Olağanüstü bir proje hocasıydı... Öğrenciye basamak basamak çıkılacak bir yol sunmazdı. Bilincin mutlaklığına inanır, öğrenci için, bilgi ve deneyim tam olmadan da ideali aramanın mümkün olduğunu düşünürdü. Tam bir "oyun kuramı" ustasıydı. Bir mimar ve hoca olarak bağlamsalıydı. Bağlam, onun tasarımlarında ve atölyesinde anlamın kaynağı idi. Mükemmel bir "kusurlu dünya" yaratır ve o öğrencilerini mimarlığın merkezine doğru çok özel bir yolculuğa yönlendirirdi. Çıtayı en yükseğe koyar, öğrencisine her şeyi yapabileceği duygusunu verir ve bunun gerçekleşmesini sağlardı.

Onun katılması ile Mimarlık Bölümünde tüm tasarım atölyelerinde önemli bir niteliksel sıçrama yaşandı: Jüriler, proje çalışmaları, öğrenci ödevleri, sunumlar, söylemler hatta duruşlar ve kılıklar dahi değişti. Daha önce düşünilemeyen, olanaklı görülmeyen konular, yorumlar, projeler yapılmaya başlandı, öğrencilerin özgüveni arttı, mimarlığı daha çok sevmeye, daha çok çalışmaya, soru sormaya ve okumaya başladılar. "Anlam üzerinden Mimarlık" tartışmaları çeşitlendi, yaygınlaştı. Erdal Özyurt, Akademi geleneğinden ve birikiminden neşet eden yeni bir mimari proje atölyeleri paradigması oluşturmuştu.

Akademik kariyerine paralel olarak, hiç kuşkusuz, mimari üretim yapan, en özgün, en sıra dışı mimarlardan biriydi. Mimarlık onun için bir değer ve anlam sistemiydi. Mimarlığı

öğrenmek, anlamak, bilgisini yeniden üretmek, paylaşmak, eğitmek ve Mimarlık yapmak en önemli tutkusu, etiği ve yaşam biçimiydi.

Mimar olarak tam bir moderndi. Projeyi, önemli bulduğu boyutu ile iyice çözümler ve tanımlar, nasıl bir tasarım yaklaşımı olacağına karar verirdi. Sonrası, o kararın güdümünde bir yaratıcı süreç olarak ilerler, asla temel düşünceden taviz verilmezdi. Erdal Özyurt, tasarımda düşünceye çok önem verir, "İyi fikir ne derse o olur" derdi. Tasarımı, düşüncenin biçime dönüşmesi olarak tanımlar, "...ben çok kitap okuduğum için tasarlayabiliyorum..." derdi. Tasarımın iyi temsil edilmesi temel önceliklerden biriydi. Düşünce ile temsil arasındaki ilişki profesyonel üretiminin en önemli sorunsalı olmuştu. "Mimar" da bir karakter olarak temsil sorunsalına dahildi. Giyime çok önem verir, kendisi de çok iyi giyinir ve herkesten bu özeni beklerdi. Jill Sander ve Antwerp Beşlisi gibi öncü tasarımcıları takip eder, malzemeyi ve tekniği kullanmaları üzerine tutkulu yorumlar yapar, örnekler gösterir, mimari tektonik üzerinden karşılaştırırdı.

Onun "Mimarlık" dünyasında, mimarlar, işverenler, öğrenciler, proje yöneticileri, kullanıcılar yoktu. Çevresindeki insanları, ideal tasarım evreni içinde, büyük bütünün ayrılmaz bir parçası, özgün birer karakter, kimlik ve öneme sahip aktörler olarak tanımlardı. Herkesin kendi oluşturduğu bu paradigmada bir yeri ve rolü vardı. Erdal Özyurt, tanımı gereği, "herkesi" tanıır, özel hayatlarını, özgeçmişlerini, dertlerini, düşüncelerini bilirdi.

Büyük hikâyeye inanırdı. Daha da önemlisi, Erdal Özyurt, Mimarlığın dünyayı değiştirebileceğine hep inandı. Bir yandan bunun mümkün olmadığını biliyor, öte yandan imkânsız bir şeye tutkuyla, aşkla inanmanın erdemi yaşıyordu.

8 Ağustos 2022'de bu dünyaya veda etti. Çok erken bir veda... Daha yüzlerce, binlerce projeye yetecek kadar "iyi fikir" üretecek, tasarım yapacak, öğrenci yetiştirecek bilgiye ve donanımına sahipti. "Vedalaşmak" sevdiği ve sıkça başvurduğu bir kavramdı. Modern bir mimar olduğu için ayaklarının çevresi daima vedalaştığı fikir parçaları ile dolu olurdu.⁴ Proje sürecinde, kimi zaman tasarımın taşlı yollarında ilerlemeyen iyi fikirlerle, kendi deyimiyle, süratle "vedalaşırdı". Kimi zaman fikirlerden onun kadar hızlı vazgeçemediğimde beni eleştirir "bir türlü vedalaşamıyorsun" derdi...

Ne var ki bazı durumlarda vedalaşmak çok daha zor, hatta imkânsız olabiliyor... Ben kendi adıma Erdal Özyurt'la asla vedalaşamayacağımı biliyorum... Büyük bir boşluk bırakarak gidiyor ve dünya onsuz çok eksik bir yer olacak... Bıraktığı o büyük boşlukta, fikirleri, tutkuları, söylemleri, bilgeliği ve yüce gönüllülüğü onu bilenler ve sevenlerle hep yaşayacak...

Erdal Özyurt'u, bu gerçek Mimarlık bilgisini, yüzünü her zaman hakim rüzgara karşı çeviren -artık kanatlı- meleği, sonsuz saygı ve minnetle anıyorum. Ruhu şad olsun, bilenlerden selam olsun...

*Prof. Dr. Ahmet Tercan
MSGSÜ Mimarlık Fakültesi,
Mimarlık Bölümü*

Notlar:

1. Orhan Pamuk, muhtemelen en beğendiği yazardı ve konuşmalarında ona sıkça referans verirdi.
2. Ahmet Tercan ile özel söyleşilerden aktarılmıştır.
3. "Halit Refiğ, Sabri Berkel, Hadi Bara, Devrim Erbil, Sami Şekeroğlu, Neşet Günel o dönemde Akademi Başkanı olan Orhan Şahinler'in odasında sık sık toplanır, sohbet ederlerdi." E.Ö.
4. Tarih Kavramı Üzerine, W. Benjamin, Dokuzuncu Fragman / Paul Klee, Angelus Novus

Sanat ve Mimarlık Tarihyazımının Alanını Genişletme Projesi Olarak Zorunlu Çoğulluk - Mimarlık ve Sanatta Dilin Süreksizliği

Erdem Ceylan

Aykut Köksal'ın, okuyucuyu sanat tarihinden çağdaş sanat kuramına, mimarlık tarihinden çağdaş tiyatro kuramına, resim sanatından şehirçilik ve koruma kuramlarına kadar yayılan geniş bir perspektif içinde disiplinler arası bir yolculuğa çağırarak *Zorunlu Çoğulluk - Mimarlık ve Sanatta Dilin Süreksizliği* başlıklı metinler derlemesi ilk kez 1994 yılında yayımlanmıştı. Söz konusu derlemenin görselleri yenilenmiş versiyonu ise geçtiğimiz Nisan ayında Arketon Yayınları tarafından basıldı.¹

Amerikalı sosyolog C. Wright Mills, *The Sociological Imagination* (1959) başlıklı çalışmasında “(Büyük) Kuram”ı insanın ve toplumun doğasına ilişkin sistematik bir kuram olarak tanımlamıştı. Mills’e göre, topluma ilişkin disiplinlerin amacı böylesi kuramlar oluşturmaktır. Ancak Mills, söz konusu (Büyük) Kuram’ın tam da insan bilimlerinin ilerlemesinin önünde bir engel olarak yükseldiği için ölmeye yazgılı olduğunu bildirmekten de geri durmamıştı.² Ölmekte olan, geleneksel sosyolojiyi egemenliği altına almış ampirisist ve pozitivist yöntemdi. Ne var ki kuram, Quentin Skinner’in işaret ettiği üzere, 20. yüzyılın ikinci yarısında –Claude Lévi-Strauss, Jürgen Habermas, Louis Althusser, Thomas Kuhn, Michel Foucault, Jacques Derrida ve diğerlerinin çalışmaları aracılığıyla– ölmeye yüz tutmuş (Büyük) Kuram’a karşı bir itiraz biçimine bürünerek insan bilimlerine geri dönecekti. Kuram bu geri dönüşle birlikte evrensellik ve genelgeçerlik iddiasındaki açıklamaların, kapsamlı anlatıların, ölüm ve (yeniden-)doğumlar aracılığıyla doğrusal bir çizgi üstünde kurgulanan kronolojik Tarih’in, bütünsellik, ereksellik ve özellikle dilin sürekliliği gibi mutlakların söylemler üzerindeki egemenliğini reddeder. Gerek kavramların, gerekse davranışların daima tarihsel koşullarca belirlendiğini güçlü bir biçimde vurgulayarak özellikle modern-sonrası dönemde belirginleşecek kaotik, rastgele, belirsiz, tutarsız, süreksiz, parçalı ve sınırlı olana dair farkındalığın önemine ve tarihsel zorunluluğuna dikkat çeker.³

Nitekim Köksal’ın *Zorunlu Çoğulluk*’u meydana getiren metinleri de, kuramın tam da

1980’li yıllarda mimarlık ve çağdaş sanat söylemlerine nüfuz etmeye başlayan bu sessiz ve derinden geri dönüşüyle nitelenebilecek bir bağlamda ortaya çıkacaktır. Söz konusu bağlamda gerek mimari tasarım, gerekse sanatsal yaratım sorunlarına pragmatik, zamanlarüstü ve genelgeçer çözümler dayatan sabit şablonların egemenliği artık yıkılmıştır. Modern üretimin heterojen doğasına yönelik modern-sonrası farkındalığın eleştirel damarı ise, nitelikli ve etkili düşünce üretimi açısından oldukça verimli bir zaman dilimi olan bu dönemde hemen her firsatta kuram, tasarım ve pratiğin tarihsel koşullarca belirlenmişliğini dile getirmekte, mimari ve sanatsal dilleri kuran toplumsal uzlaşmaların –çoğulluğu üreten– kültürel ve yerel boyutlarını vurgulamaktadır. Bu bağlamda, *Zorunlu Çoğulluk* 1990’lı yılların başlarında ilk kez yayımlandığında, Köksal’ın kuram, tarih ve eleştiri disiplinlerinin özgül bilgi alanlarını kendisinin entelektüel birikimi ve özgün yaklaşımı aracılığıyla birbirine yakınlaştırma, hatta girişirme girişimi olarak bu bereketli alana oldukça önemli bir katkıydı. Kuramların ham maddesi olan kavramların tarihsel olarak belirlenmişliklerinin tespiti, kuram ve tarih arasında –eleştiriye de dışlayan– yeni bir ilişkinin ortaya çıkmasına neden olması, Köksal’ın kuram, tarih (tarihyazımı) ve eleştiri arasında kurguladığı “deney” için meşruiyet zeminini hazırlamıştı. Nitekim Köksal da mimarlık ve sanat hakkındaki kuramsal ve eleştirel düşüncelerini mimarlık ve sanat tarihleri ve tarihyazımları içinde bütünleştiren metinlerini söz konusu zemin üzerinde inşa edecekti. Bu zemin Köksal’ın metin-içi disiplinlerarası yaklaşımının üzerinde yükseleceği temeli inşa etmekle kalmıyor, aynı zamanda farklı yayınlar ve tarihlerde yayımlanmış metinlerin *Zorunlu Çoğulluk*’un kurgusal bütünlüğü içinde birbirleriyle “anamlı” bir asamblaj meydana getirmelerine de hizmet ediyordu. Tam da bu nedenle, *Zorunlu Çoğulluk*’taki metinler, 20. yüzyılın heterojen mimarlık ve sanat üretiminin, endüstriyel üretim çağının kurmaca dillerinin, modernizm ve postmodernizm arasındaki gerilimlerin

Zorunlu Çoğulluk - Mimarlık ve Sanatta Dilin Süreksizliği, Aykut Köksal, Arketon Yayıncılık, 2022, 148 sayfa, 15,5x23,5 cm.

engebeli/tartışmalı topoğrafyalarında, mimarlık ve sanat kültürlerinin çoğul mecralarının “ideo-lojik, tarihsel ve dünyevi biçimler”i⁴ arasında keşfe çıkacak okuyucu için bugün de güncelliğini koruyan “harita”lar⁵ olarak okunmaya açık.

Bu “harita”lar –Köksal’ın kitabının alt başlığının da vurguladığı üzere– “mimarlık ve sanatta dilin süreksizliği”nin, endüstriyel üretimin kurmaca dillerinin çoğulluğunun izinin sürüleceği “negatif uzamlar”ın⁶ temsilleri adeta. Bu “harita”ların toplandığı *Zorunlu Çoğulluk* başlıklı “atlas” ise, Bauhaus’un kendi dil inşasını engelleyen alter egosundan modernist şehirciliğin yaşamsız boşluklarına, postmodern mimarlığın sıradanlıktaki bilinçsizliğin ürettiği plan(-lama) sızlıktan beslenen damarından modernist yineden üretilemezlik ile endüstriyel üretimin yinelenme talebi arasındaki kapanamaz yarığa, salt kendilerine göndermede bulunan dekonstrüktivist resimlerin açığa vurduğu temsil eden ile temsil edilen arasındaki yarılmadan M. C. Escher’in kendilerini yadsıyan perspektiflerinin olanaksız yanılsamalarla dolu mekânlarına, tiyatro sanatında mekân-zamansal kuruluş ile metin arasındaki bağı kavranabilir kılan “tümel tiyatro”dan mekân-zamanın tüm boyutlarına egemen olabilen sinemaya, yeni bir roman yazım tekniği olarak “mekân akışı”ndan tarihsel kentin yapısının okunmasında başvurulacak yöntem olarak sentaktik ilişkilerin çözümlenmesine ve kentsel bellek ile kentsel yapının tarihsel topoğrafyadaki sürekliliğinin incelenmesine dek yayılan bitimsiz bir peyzaj için bir kartografya önerisi.

Köksal’ın kuram, tarih ve eleştiriyi farklı oranlarda bir araya getiren bu yazınsal deneyinde yaşama geçen “tarihin gerçekliğinin haritalanması”, tarihin bir “tabula rasa” üstünde, başlangıçlar ve sonların birbirlerine ulanmaları olarak, kronolojik ve teleolojik bir dizgenin egemenliğinde yazılmasından farklı bir temsil etme eylemine karşılık gelir. Tarihin artık, –kendisinin zamansallığına yaslanan– yazının artzamanlılığından çok, –kendisinin mekânsallığının farkında olan– haritanın eşzamanlılığıyla algılanabilir, kavranabilir ve eleştirilebilir olduğunu ortaya koyar. Tarih ve eleştiri ile bütünleşmiş çağdaş kuramın artık tarihin katmanlarının sonsuzca birbirlerine dolaşan kıvrımlarının topoğrafyasını haritalayacak yeni temsil işlemleri sırasında iş görececek kavram ve kategorilerin üretiminden sorumlu olduğunun farkındadır. Dolayısıyla okuyucu da Köksal’ın *Zorunlu Çoğulluk*’taki disiplinler arası metinlerinin arkaplanındaki ortak izleği kuran yaklaşımının bu farkındalık üzerinde temellendi-

ğini kavrayabilir. Öte yandan, okuyucu daha ilk metinden itibaren –kitabın alt başlığında belirtildiği üzere modern mimarlık ve sanatın çoğulluğa yazgılı dillerinde kristalleşen– bir süreksizlikler, aralıklar, yarıklar, boşluklar peyzajına adım attığını fark eder. Ancak bunda şaşılacak bir şey yoktur. Çünkü Karl Figlio’nun vurguladığı gibi, geometrik uzamda yapılan her harita ve her resimleme, duygusal uzam ile haritalanan uzamın arasında bir boşluk bırakır.⁷ Nitekim Köksal da okuyucuya mimarlık ve sanat tarih yazımlarının çağdaş sorunsalının söz konusu süreksizlikleri tüm apaçıklıklarıyla haritalamak olduğunu gösterme çabasındadır. Dahası, okuyucunun, doğası gereği zaten “süreksizliklerin sürekliliği” olan tarihin,⁸ endüstriyel üretimin ve modernist sanatın kurmaca ve çoğul dillerinin eşzamanlı işleyişleriyle yolları sonsuzca çatallanan bir bahçeye dönüştüğünü fark etmesini sağlamaya çalışır.

Burada, tarihteki, daha doğrusu tarih kavrayışındaki bu paradigmatik dönüşümün kaydını çevrede olup bitenin izleneceği pivot noktası olarak modernist etiği seçerek, ancak gerek yapısalılık-sonrası eleştiriyle çağdaş sanat arasındaki etkileşimin, gerekse modernist sanatın malzeme, süreç, deneyim, beden, katılım, bağlam, vb. kavramlar üzerinden inşa ettiği çağdaş eleştirelliğin farkında olarak tutan *Zorunlu Çoğulluk*’un, söz konusu labirentleşmeyi bu pivot noktası seçimi ile bu farkındalığın birlikteliği sayesinde haritalayabildiği ileri sürülebilir.⁹ Dahası, tam da heterojen modernist üretimin çokkatmanlılığı ve karmaşıklığının açığa çıkarılmasında işlev görececek, yeni parametrelere açık, yeni sorunsallar ve paradigmlar üretebilecek böylesi bir haritanın sanat ve mimarlık tarih yazımı disiplinleri içindeki iktidar kurucu konvansiyonel algılama ve kavrama biçimlerine egemen olan “agorafobi”nin¹⁰ altındaki zemini kaydıracak eleştireliliğe sahip olduğu da.

Yapısalcılık-sonrası düşüncenin eleştirel potansiyeliyle 20. yüzyılın son çeyreğinde yolları kesişen tüm tarih yazımları için bir alan genişlemesinden söz edilebilir.¹¹ Bu genişleme yalnızca tarih ve tarih yazımı ile kuram ve eleştiri arasındaki diyaloglar ve etkileşimler bağlamında cereyan etmemiştir. Aynı zamanda tarih yazımının disiplin içi alanının sınırlarını bulanıklaştıran ve onu disiplinler arası bir “açık alan”a doğru genişleten önemli gelişmelerden biri de endüstrileşmeyle başlayıp binyıl eşiğinde dijitalleşmeye doğru sürüklenen 20. yüzyılda bir yandan sanatlar ve mimarlık arasındaki alışverişlerin zenginleşerek artması, öte yandan bu alışverişlerin iletişim ve bilgisayar teknolojileri, kentleşme, genetik, toplum bilimleri, vb. alanlardaki –

medya/kültür teknolojileri, sömürgecilik-sonrası, toplumsal cinsiyet, kolektif hafıza çalışmaları bağlamında ortaya çıkan– epistemolojik gelişmelerle kesişmesidir. Elbette burada, mimarlık tarihyazımının mimarlık düşüncesi, tasarımı ve üretiminin alanının metin, mimari çizim ve arktektonik nesne üçlüsünün belirlediği sınırları özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hızla aşarak resimlerden fanzinlere, diyagramlardan sergilere, filmlerden mimarlık enstitüleri/merkezleri/arşivlerine doğru genişleyerek zengin, bereketli ama o ölçüde karmaşık, çokkatmanlı bir kültür peyzajına dönüşmüş olduğuna dair farkındalığının olumlu etkisini de göz önünde bulundurmak gereklidir. Bir diğer önemli gelişme de, mimarlık tarihinin insan ve toplum bilimlerinin eleştirel damarıyla temasa geçmesiyle disiplinin kavramsal çerçevelerinin, inceleme konularının, tema ve yöntemlerinin genişlemesi ve mimarlık tarihinin bu yolla bir akademik araştırma alanına dönüşmesidir (Ergut ve Ozkaya, 2006:2).¹² Dolayısıyla *Zorunlu Çoğulluk*'un da resimden mimarlığa, kent tasarımıyla tiyatroya, grafik tasarımdan koruma kuramına, dekorasyondan karikatüre dek yayılan (b-)ilgi alanları yelpazeyle hem tüm bu kesişme ve etkileşimlerden beslendiğini, hem de işgal ettiği disiplin içi alanı genişlettiğini ileri sürmek yanlış olmayacaktır.¹³ Başka deyişle, *Zorunlu Çoğulluk*, Köksal'ın sanat ve mimarlık tarihyazımının alanını genişletme projesi olarak okunmaya açıktır.

Öte yandan, tüm bu türden alan genişletme projeleri bir “ara mekân”da¹⁴ konumlanırlar, dolayısıyla kaçınılmaz biçimde hem krizlere açıktırlar, hem de krizlere neden olurlar. Bu, özellikle tarih ve tarihyazımı alanları için geçerlidir. Anımsanacağı üzere mimarlık tarihçisi Manfredo Tafuri, 1980 tarihli *La sfera e il labirinto: Avanguardia e architettura da Piranesi agli anni '70* (*The Sphere and the Labyrinth: Avant-Gardes and Architecture from Piranesi to the 1970s*, 1987) başlıklı kitabının “Tarihsel “Proje” başlığını taşıyan giriş yazısında, “tarihsel proje”nin her zaman bir “kriz projesi” olduğunu dile getirmişti. Tarih, Tafuri'ye göre, hem kendi gelenekleri, çözümlediği nesneler ve benimsediği yöntemler tarafından belirleniyordu, hem de gerek kendisinin gerekse çözümleyerek bileşenlerine ayırdığı gerçekliğin dönüşümlerini belirliyordu (Tafuri, 1987:3). Öyleyse tarih ve kendisiyle akraba disiplinler için kriz kaçınılmazdır. Ancak tarihsel düşüncenin doğasında var olduğu için tarihle ilgili tüm disiplinlere de içkin olan krizin mutlaka olumsuz imalarıyla anlaşılması gerekmez. Aksine, kriz –Eve Blau'nun işaret ettiği üzere– hem bir canlılık ve direnç göstergesidir,

hem de aklın kendisinin eleştiri üretmesini olanaklı kılan eğilimdir (Blau, 2003:125). Bu bağlamda, krizi tanımlamada başvuru olan canlılık, direnç gösterme, eleştiri kavramları ile değişim, dönüşüm, başkalaşım, farklılaşma, vb. süreçler arasındaki ilişki tarihteki değişimleri çözümleme, kavrama, kaydetme ve yorumlama/değerlendirme/eleştirme projesini yaşama geçirmeye çalışan tüm disiplinleri kendilerini krizlere açık tutmakla yükümlü kılmaktadır. Bu noktada, tam da sanat ve mimarlık tarihlerinin ve tarihyazımlarının paradigma değişimi yaşadığı bir kriz döneminin ürünü olan *Zorunlu Çoğulluk*'un disiplin içi konvansiyonel düşünme kalıplarını yarıp geçerek kendisinin –kavramın tüm olumlu imaları bağlamında– yeni krizler yaratma potansiyelini edimselleştirebilmesini bu kendisini krizlere açık tutma etiğinden ayrılmamasına borçlu olduğu ileri sürülebilir.

Köksal'ın, modernizmle postmodernizm arasındaki gerilimi, söz konusu gerilimin ortaya koyduğu estetiği modernist olarak yorumlanabilecek bir tarihyazımı etiği çerçevesinde irdeleyen metinleri, yazıldıkları dönem için oldukları kadar günümüz için de çağdaşlar. Metinlere içkin bu adeta “gönüllü çağdaşlık” varlığını, Köksal'ın metinleri yazdığı dönemde onları mimarlık ve sanatın temel sorunsallarına odaklı ama esnek bir düşünsel arka plan üzerinde temellendirmesine ve bu arka planı mutlak söylemlerden, keskin yargılamalardan özenle kaçınan, yalın ve akışkan bir dil ile biçimlendirmesine borçlu. *Zorunlu Çoğulluk*'ta tarih ve eleştirinin tüm olanaklarıyla Köksal'ın uygun bulduğu oranda karışarak kıvam kazanan kuram, mimarlık ve sanatın –modernizm, postmodernizm, ütopya, çağdaşlık, mekânsallık, tarihsel değerler, koruma, vb. gibi– temellerinin binyıl dönümünde yeniden, ama daha önemlisi yeni bir görüşle¹⁵ yorumlanması ve tartışılması için özgün bir dil ortaya koyuyor. Elbette bu dil mutlaklar üzerinde temellenen bir düzenin temsilcisi veya sürekli geçerlilik iddiasında olan edilginleştirilmiş bir şablon olarak değil, aksine, ortaya konduğu dönemin sonrasında da uygulanabilen etkin, adeta “açık sonlu bir metodoloji” olarak düşünülmeli. Böylece Köksal, metinlerinde, konvansiyonel sanat ve mimarlık tarihyazımlarında söz konusu disiplinler ve üretimleri üzerine düşüncelerin salt ifade aracı olarak işlev görmeye indirgenmiş dilin operasyonel alanını da genişletmiş, dile, metinlerin yazıldığı dönemde Türkiye akademiasını ve entelijansiyasını etkisi altına alan “dilsel sıklık”tan uzak tarihyazımı ve eleştiri yazılarında rastlanamayacak türden sıkı, sağlam, tutarlı ve uyarlanabilir bir metodoloji kimliği kazandırmış

oluyor. Bu bağlamda, mimarlık ve sanatta “dilin süreksizliğinin izini sürme”yi(!) hedefleyen Köksal, metinlerinde kendisinin engin entelektüel birikimi içinde geliştirdiği “dilsel sıklığa” sahip metodolojik yaklaşım içinde –Roman Jakobson’un *Linguista sum; linguistici nihil a me alienum puto*¹⁶ sözünü anımsatırcasına– 20. yüzyıl sanatı ve mimarlığında özgül dillerini inşa edebilmiş birçok üretime değiniyor.

Zorunlu Çoğulluk’taki metinlerin altında yatan dilbilim ve metodoloji arasındaki ilişki 20. yüzyıl düşüncesi ve tasarımı derinden etkilemişti. Örneğin, erken dönem çalışmalarında gerçeklikle dolayimsızca bağlantılı olma iddiasındaki “temel cümleler”i adeta bir mühendislik sistematiği içinde inşa etmeye çalışan Ludwig Wittgenstein, geç dönem çalışmalarında “dil oyunu” düşüncesine doğru seğırtmişti. 1960’lı yıllarda Richard Rorty ve Noam Chomsky gibi biliminsanları dilbilim ve gramer üzerine çalışmalarıyla öne çıkmışlar, postmodernizmin göstergebilime ilgisi için gerekli meşru zemini hazırlamışlardı. 1968 tarihli ilk makalesinin başlığı “*Environmental Pattern Language* (Çevresel Örüntü Dili)” olan Christopher Alexander (mimari) tasarım sorununun dilbilimsel bir yöntem olarak ele alınabileceğini öne sürmüş, erken dönem çalışmalarında söz konusu yöntemi matematiksel dizgelerin oluşturduğu çerçevelerde uygulamaya çalışmış, geç dönem çalışmalarında ise “örüntü dili”nin ideal bütüncüllüğünün peşinde ütopyik ve neredeyse mistik bir yolculuğa çıkmıştı. Mimarlığın özerkliğini keşfetme yolculuğunda diyagramatik pratiğin rehberliğine güvenen Peter Eisenman ise, arktektomatik nesnenin biçimsel dönüşümünün ve geçiciliğinin izini sürmesini meşrulaştıracak zemin olarak Jacques Derrida’nın dilbilimsel merkezleştirme operasyonlarının “kaygan alan”ını seçecekti. Bu bağlamda, Köksal’ın metinlerindeki –sabit bir düzeni dayatmaktan kaçınan, ancak sürekli yorum ve tartışma üretebilen– metodolojik dilin de biçimsellikten ve katı, pragmatik, mekanik bir sistematiğikten uzak olduğu, buna karşın güncel koşullara uyarlabilme özelliği sayesinde yeni yorum ve eleştiri biçimleri doğurmayı başardığı öne sürülebilir.

Modern mimarlık ve sanat tarihyazımının 20. yüzyıl dönümünden İkinci Dünya Savaşı’na kadarki ilk dönemi olan modernist evre, modern mimarlık ve sanat söylem ve pratiklerinin kanonunu oluşturacak ilkelerin dogmatik manifestolar veya modern mimarlık ve sanat değerlerinin meşrulaştırıcısı olan “büyük” mimarlık ve sanat tarihçilerinin ikonik yapıtları tarafından belirlendiği bir zaman dilimidir. Söz konusu tarihyazımının

İkinci Dünya Savaşı’ndan 1980’li yılların sonlarına dek süren ikinci evresine egemen olan tavır ise, mimarlık ve sanat tarihinin modernizmin meşrulaştırılması uğruna kuramın belirleyiciliğine ve programın pragmatizmine teslim olmasına ve bu süreçte –aslında modernizmin birincil itici gücü olan– eleştirinin sesinin, ilerleme ideolojisinin yaydığı gürültü içinde işitilemez hale gelmesine karşı çıkan bir eleştirelilik olacaktır. Endüstri-sonrası dönemde şehir, tarih, doğa, bilim, iletişim, bilişim, beden ve zihin arasındaki karmaşık etkileşimlerden türeyen çoğul biçim dillerine modernist soyutlamayı ve “yapı”nın belirleyiciliğini sorgulamada başvuracak postmodernizmin mimarlık ve sanattaki paradigma dönüşümünü sorunsallaştırması, mimarlık ve sanat tarihyazımlarında 1980’li yıllarda başlayıp 1990’lı yılların sonlarında disiplin içi üretimi yönlendirir duruma gelen kaymayı da belirleyecektir. Başka deyişle, tarihyazımına, kuram ve eleştirinin ardından tarihin kendisi konu olacak, özdeşünümsel bir tarihyazımı yaklaşımı ortaya çıkacaktır. Günümüzde tarihyazımının kendi üzerine kıvrılarak tarihi kendisinin inceleme nesnesi kılmasıyla boşalan alana ise, büyük çoğunluğu 19. yüzyıl vitalizminden beslenen, pozitivist epistemolojiden olduğu kadar postmodern epistemolojiden de kaçınan, kendiliğinden örgütlenme, ekolojik/doğal süreçlerle etkileşim, yaşamı madde-enerji-bilgi akışları olarak kavrama, vb. gibi noktalara odaklanan, batı ontolojisini inşa edegelmiş özne-nesne, anlam-madde, kültür-doğa, vb. dikotomilerini geçersizleştirmeyi hedefleyen-insan-sonrası, hakikat-sonrası, kuram-sonrası, eleştiri-sonrası, yeni materyalizm, vb. başlıklar altında öbeklenen yeni söylemler yerleşmekte.

Modern-sonrası etik ve kültürün itici gücü olan göreceliğin belirsiz, karmaşık, çelişkili ve kaotik olana açık yapısının modernizmin kanonlaştırılmış mutlaklarının egemenliğinin sona erdiğini bildirmesinin ardından 20. yüzyılın sonlarına doğru mimarlık ve sanat tarihyazımının merkezini disiplinlerin tarihinin, hatta tarihyazımlarının kendileri işgal etmeye başlamıştır. Dolayısıyla tarihyazımının tarihinin sorunsallaştırılması da, elbette mimarlık ve sanat kuramları disiplinlerinin kendi üzerlerine kıvrılması, kendilerini kendilerinin düşünme ve inceleme nesneleri haline getirmesi, kendilerine mesafelenerek kendilerini eleştiri konusu kılması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, güncel tarihyazımlarını belirleyen “tarihe dönüş”¹⁷ paradigmasının egemenliği bağlamında, *Zorunlu Çoğulluk*’un da kuram, eleştiri ve tarih arasındaki bağları mimarlık ve sanat tarihyazımında kavranabilir kılmayı amaçladığı, üstelik bu paradigmanın

koşullarına –o dönem Türkiye’indeki akademik üretimin ötesine geçerek– başka coğrafyalardaki üretimlerle eşzamanlı ayak uydurduğu pekala ileri sürülebilir. Ancak *Zorunlu Çoğulluk*’u sıradışı kılan temel şey, konu edindiği “(modern) dilin süreksizliği” gerçeğinden hareketle –kendisini günümüzde de geçerli olabilecek bir kuram, eleştiri ve tarih metodolojisi düzeyine çıkaran– kendi “gönüllü çağdaş” dilini ortaya koyma ve bu dil aracılığıyla sanat ve mimarlık tarihyazımlarının disiplinler alanlarını genişletme becerisi olsa gerek.

Köksal, dün olduğu gibi, bugün de okuyucusunu modern sanat ve mimarlıkta (bu alanların tarihyazımları da dahil olmak üzere) dilin süreksizliğinin izlerini kendi dilinin sürekliliği içinde sürmeye ve söz konusu disiplinlerin genişlettiği alanlarında yolculuk etmeye çağırıyor. ■

Erdem Ceylan, Dr. Öğr. Üyesi, MSGSÜ Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

Notlar:

1. Bu metin, 16 Haziran 2022 tarihinde “Gönüllü Çağdaşlık” başlığıyla K24 internet sitesinde; “Gönüllü Çağdaşlık: ‘Zorunlu Çoğulluk – Mimarlık ve Sanatta Dilin Süreksizliği’nin İkinci Basımı Üzerine” başlığıyla ise Arkitera’nın internet sitesinde yayımlanan metnin gözden geçirilerek genişletilmiş versiyonudur. Bknz. <https://t24.com.tr/k24/yazi/gonullu-cagdaslik,3754>; <https://www.arkitera.com/gorus/gonullu-cagdaslik-zorunlu-cogulluk-mimarlik-ve-sanatta-dilin-sureksizliginin-ikinci-basimi-uzerine/>.
2. C.W. Mills, *The Sociological Imagination*, New York, s. 23, 1959. (Aktaran: Skinner, 2013:9-10)
3. Kuramın geri dönüşü hakkında bknz. Skinner, 2013:9-32, “Giriş: Teorinin Dönüşü”
4. Mimarlık tarihçisi K. Michael Hays, mimarlık tarihçiliği üzerinden tarihçinin görev alanındaki genişlemeyi şöyle açıklıyor: “Tarihçinin görevi aslında binaları veya mimarları tarif etmek, biyografiler, açıklamalar ve özel yorumlar üretmek değildir – ki bunları da yapıyoruz. Tarihçinin görevi aksine, mimari bilgi ve eylemi olanaklı kılan daha geniş koşullarla, kültürün çoğul araçlarının ideolojik, tarihsel ve dünyevi biçimleriyle ilgilenmektir.” (Hays, 2007:23). Bu bağlamda, Köksal’ın söz konusu genişlemeyi olumladığını, dahası *Zorunlu Çoğulluk* ile tarihyazımının çağdaş genişlemesine katkıda bulunduğunu ileri sürmek olanaklıdır.
5. Hays, kuram/düşünce ve tarih/zaman arasındaki çağdaş ilişkinin mekânsal/coğrafi temsil boyutunun varlığı ve gerekliliğine şöyle işaret ediyor: “Kuram ne kadar çok olursa, tarihe erişim de o kadar fazla olur. Kuram, tarihin gerçekliğini *haritalayacak* kavramları ve kategorileri üreten pratiktir.” (Hays, 2007:23) (İtalik vurgu bana ait.)
6. Stephen Kern, modern Batı kültürüne egemen olan “negatif uzam”lar arasında fizikteki ‘alan kuramı’nı, mimari uzamları, modern heykeli tanımlayan ‘boşluk’u, Kübist pozitif-negatif uzam ayrımını, Stephané Mallarmé’nin şiirindeki durak ve boşlukları, edebiyat ve müzikteki ‘sessizlik’i, şehir meydanlarını, Kübist iç-uzamları, Fütürist güç çizgilerini, Marcel Proust’un kayıp geçişini, Anton Webern’in duraklamalarını sayar (Kern, 2003:44, 268). Bauhaus eğitimcilerden Josef Albers de modern mekânın giderek soyut, çözülmüş, parçalı, saydam, akışkan, değişken ve belirsiz bir görünüme doğru olan dönüşümünü negatif-olanın belirlediğini belirtmişti: “Günümüzün biçim dilinin belki tek bütünüyle yeni ve olasılıkla en önemli konusu, ‘negatif’ öğelerin (arta kalan, arada olan ve çıkarılan nicelikler) etkinleştirildikleri gerçeğidir.” J. Albers, “Creative Education”, *Sixth International Congress for Drawing, Art Education, and Applied Art*, Prague, 1928.

- (Aktaran: Lupton ve Miller, 2006:31, “Visual Dictionary”)
7. K. Figlio, “Knowing, Loving and Hating Nature: A Psychoanalytic View”, *Future Nature: Nature/Science/Culture*, Routledge, Eds.: G. Robertson, etc., London and New York, s.75, 1996. (Aktaran: Pickles, 2011:89)
8. Paul Veyne, Michel Foucault’nun süreksizlikler kuramını şöyle açıklıyor: “...belirli bir çağda, pratiklerin tümü, belirli bir maddi noktada, tekil bir tarihsel çehre meydana getirir ki o çehrede müphem bir ifadeyle tarihsel bilim adını verdiğimiz ya da din dediğimiz şeyi bulduğumuza inanırız. Ama bir başka çağda, aynı noktada çok farklı bir tekil çehre oluşur, yeni bir nokta üzerindeyse bir öncekine belli belirsiz benzeyen bir çehre oluşur. (...) Zaman içerisinde hep aynı noktada ortaya çıkan aynı nesnenin evrimi ya da değişimi söz konusu değildir.” (Veyne, 2014:409)
9. Elvan Altan Ergut ve Belgin Turan Özkaya, Dana Arnold ile birlikte editörlüğünü yaptıkları “Rethinking Architectural Historiography” başlıklı derlemenin giriş yazısında mimarlık tarihi ile haritalama arasındaki ilişkiye odaklanıyor. Derlemenin yaklaşık çeyrek yüzyıldır kritik bir dönüşüm geçirmekte olan mimarlık tarihyazımı alanına ait bir kartografiya oluşturma girişimi olduğunu belirten yazarlar, mimarlık tarihyazımının güncel durumunu tespit etmek için disiplin içindeki farklı konumlanmalar, anlatılar ve perspektiflere eşit uzaklıktan bakmanın önemine değiniyor (Bknz: Ergut ve Özkaya, 2006:1-13). Bunun, Köksal’ın da *Zorunlu Çoğulluk*’taki metinlerinde yaşama geçirmeye çalıştığı, yüzü bilimsel nesnellığe dönük, ancak eleştirel yoğunluğundan ödün vermeden bir etik yaklaşım olduğu ileri sürülebilir.
10. “Açık alan korkusu” anlamındaki “agorafobi” kavramıyla, disiplinler arası ilişkilenmelerin neden olacağı kavramsal genişlemelerden, bu ilişkilenmeler sonucunda modern ikili karşıtlıkların çözünmesiyle açığa çıkacak belirsiz ve henüz bilinmeyen alanlara doğru yol almaktan, dahası tanıdık kavramsal/ideolojik çerçevelerin konforlu alanında yerleşmiş olmanın sağladığı iktidarın, belirleyicilik ve denetim hakkının olası yitiminden duyulan derin “akademik endişe”yi kastediyorum. Bu bağlamda, Köksal’ın sanat ve mimarlık kuramı, tarihi ve eleştirisinde okuyucusunu açık alana çıkaran, sınır ihlallerini, etkileşimleri fark etmeye iten *Zorunlu Çoğulluk*’taki metinleri işte bu akademik endişeyle yüzleşmeyi ve hesaplaşmayı da sağlıyor adeta. Üstelik akademik dilin sabitleyici şablonlarından uzak durmasına rağmen epistemolojik kapsayıcılığın ve niteliğinden herhangi bir ödün vermeden. Bu nedenle, *Zorunlu Çoğulluk* özellikle disiplin içi hiyerarşik, muhafazakâr ve tektipleştirici düşünme/üretme biçimlerine sıkışmış “klostrofobikler”(!) için “(açık alana) çıkış”ı gösteren bir yol haritası özelliği de taşıyor.
11. “Genişlemiş alan” kavramını, sanat tarihçisi Rosalind E. Krauss’un İkinci Dünya Savaşı sonrası Amerikan sanatının heykel pratiğini bedeninin katılımı (süreç) ve mimarlık/peyzaj (çevre) ile ilişkilendirmek suretiyle konvansiyonel mekânsal sınırlarının ötesine taşıdığını, dolayısıyla heykel kavramının Rönesans’ta belirlenmiş kanonik kavramsal sınırlarının genişlediğini, başka deyişle, artık sanat pratiğinde heykel-olmayan da heykel olarak kavrandığı bir durumun söz konusu olduğunu belirttiği “Sculpture in the Expanded Field (Genişlemiş Alanda Heykel, 1979)” başlıklı makalesinden ödünç alıyorum (Bknz: Krauss, 1979:30-44).
12. Ergut ve Özkaya, günümüzde mimarlık tarihinin kendilerini mimarlık tarihçileri olarak tanımlayanlar tarafından yazıldığını, ancak alana katkıda bulunmanın mimarlık tarihçilerinin ayrıcalığı olmadığını belirtiyor, sanat tarihçileri, arkeologlar, vb. gibi akademisyenlerin alana katkılarını dikkat çekiyor. Öte yandan mimarlık tarihçilerinin akademik formasyonlarının da farklı olduğuna işaret eden yazarlar, mimarlık tarihçilerinin uzmanlıklarının mimarlık tarihi alanından çok sanat tarihi, arkeoloji ve mimarlık disiplinlerinde olduğunu vurguluyor (Ergut ve Özkaya, 2006:4-5). Sanat tarihçisi Alina A. Payne de sanat tarihçilerinin geçmişte mimarlık üzerine çalışmak yoluyla yalnızca mimarlığa değil, aynı zamanda sanat tarihine de önemli katkılarda bulunduklarını belirtmiş, sanat tarihi ve mimarlık tarihi arasındaki diyalogun disiplinlerdeki derinleşme/uzmanlaşma nedeniyle ıskalandığına dikkat çekmişti (Payne, 1999:292-299).

13. Nancy Stieber, mimarlık tarihçilerinin mekân üzerine yazan kültür coğrafyacıları, antropologlar ve edebiyat kuramcılarıyla diyaloga girmelerinin gerekliliğini belirttiği makalesinde, mimarlık tarihi disiplini dışında başvurulmuş yöntemler bağlamında tanımlanan ve çözümlenen mekânsal sorunsallarla kurulacak bu diyalogların özellikle mekân kategorisinin mobilizasyonunun kavranmasında yararlı olacağını vurguluyor. Ancak alışverişin tek yönlü olmayacağına da işaret ediyor. Stieber, insan ve toplum bilimlerinin mekânsal çalışmalarında eksik olan ampirik olarak ulaşılmış mekânı mimarlık tarihinin sağlayabileceğini iddia ediyor. Bu katkının da görme rejimlerinin söz konusu disiplinlerdeki etkisini mercek altına almada gereksinim duyulan “görsel dönüş”ü yaşama geçirebileceğini belirtiyor (Bknz. Stieber, 2006:171-182). Stieber’in görüşleri bağlamında, Köksal’ın *Zorunlu Çoğulluk*’unu kendisinin sanat ve mimarlık tarihçiliği ile tiyatro kuramcılığı, resim eleştirmenliği, “kent kültürü coğrafyacılığı” (küratörlüğü, fotoğrafçılığı ve müzik yazarlığını geri planda tutarak) arasında kurduğu diyaloglar olarak okumak olanaklı.

14. Örneğin, Dana Arnold ve Robin Osborne mimarlık tarihi disiplininin tarih ve arkeoloji arasındaki konumunu bir ara mekân olarak değerlendiriyorlar. Dolayısıyla disiplinler alanın genişleme eğiliminin mimarlık tarihi disiplininin doğasına içkin olduğunu ima etmiş oluyorlar. Çünkü mimarlık tarihi bir yandan arkeolojinin yaptığı gibi maddesel kanıtları (arkitektonik nesne/ inş edilmiş mekân) inceliyor, öte yandan tarihin yaptığı gibi – söz konusu arkeolojik nesnenin tasarlanma, üretilme ve kullanılma/değerlendirilme süreçlerine dair bağlamların bilgisini taşıyan– metinsel kanıtlara (yazılı/görsel belgeler) başvuruyor. R. Osborne ve D. Arnold’un Cambridge Üniversitesi’nde 14-15 Kasım 2003 tarihinde düzenlenen “Architectural History: Between History and Archaeology” konferansında sundukları yayımlanmamış bildiriden aktaran Ergut ve Ozkaya, 2006:5.

15. Burada, Fransız romancı Marcel Proust’un keşif yolculuğunun yeni manzarlara aramak değil, yeni gözlemlere sahip olmak olduğunu belirten sözünü anımsamak yerinde olacaktır.

16. “Ben dil(-bilim)ciyim; dille ilgili hiçbir şey bana yabancı değildir.” Jakobson, Afrika asıllı Romalı oyun yazarı Publius Terentius Afer’in *Heauton Timorumenos* oyununda geçen ünlü sözü yorumlamaktadır: *Homo sum, humani nihil a me alienum puto* (“Ben insanım; insanla ilgili hiçbir şey bana yabancı değildir”).

17. Kuram sonrası tarihyazımında “tarihe dönüş” üzerine mimarlık tarihi bağlamında yazan Andrew Leach, yine de mimarlığın kuram dönemine borçlu olan bir dizi tarihyazımsal tema ve tutumun varlıklarını sürdürdüğünü belirtmekte. Leach’e göre, mimarlık tarihine “dönüş”ten söz edilebilir, ancak bu kolay ve basit değildir. Öte yandan, eleştiri kuramı da tarihçilerin bilginin işleyişi, temsili, üretilme ve geçerli kalma koşulları konusunda temel içgörülerde bulunmalarına izin vermişti. Dolayısıyla kuram, eleştiri ve tarih arasındaki bereketli etkileşimler için meşru bir zemin oluşmuştu. Leach, bu durumu şöyle açıklıyor: “Son dönemde mimarlık tarihinin kendisinin (tarihçilerin ve onların değerlerinin) entelektüelleştirilmesine daha çok ağırlık verilmesi, uzun süreli bir kuramsal düşünüm döneminin disiplin alanı ve onun mimarlık kültürü üzerine etkilerinin belirtisidir.” (Leach, 2015:133).

Kaynaklar:

- Balçoğlu, E. M. (1986) “Architectural Historiography and Structural Analysis”, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 2, s.43-50.
- Ballantyne, A. (2006) “Architecture as Evidence”, *Rethinking Architectural Historiography*, Arnold, D., Ergut, E. A. and Ozkaya, B. T. (eds.), Routledge, Abingdon and New York, s.36-49.
- Blau, E. (2003) “Plenary Address, Society of Architectural Historians Annual Meeting, Richmond, Virginia, 18 April 2002: A Question of Discipline”, *The Journal of the Society of Architectural Historians*, Vol: 62, No: 1, s.125-129.
- Cohen, J.-L. (2016) *The Future of Architecture, since 1889: A Worldwide History*, Phaidon Press, London and New York.
- Drexler, A. (1979) *Transformations in Modern Architecture*, The Museum of Modern Art, New York, Eastern Press Inc., New Haven, Conn.

- Ergut, E. A., Ozkaya, B. T. (2006) “Introduction: Mapping Architectural Historiography”, *Rethinking Architectural Historiography*, Arnold, D., Ergut, E. A. and Ozkaya, B. T. (eds.), Routledge, Abingdon and New York, s.1-13.
- Fernie, E. C. (2006) “Art History and Architectural History”, *Rethinking Architectural Historiography*, Arnold, D., Ergut, E. A. and Ozkaya, B. T. (eds.), Routledge, Abingdon and New York, s.17-23.
- Hays, K. M. (2007) “Notes on Narrative Method in Historical Interpretation”, *Footprint, Delft School of Design Journal*, Autumn, s.23-30.
- Kern, S. (2003) *Zaman ve Uzun Kültürü 1880-1918 (The Culture of Time and Space 1880-1918)* (1983), çev. Ali Selman, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Krauss, R. E. (1979) “Sculpture in the Expanded Field”, *October*, Vol. 8, s.30-44.
- Leach, A. (2015) *Mimarlık Tarihi Nedir? (What is Architectural History)* (2010), çev. Hayrullah Doğan, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Lupton, E., Miller, J. A. (eds.) (2006) *The abc’s of ΔİO: The Bauhaus and Design Theory*, Thames&Hudson, London.
- Payne, A. A. (1999) “Architectural History and the History of Art”, *The Journal of the Society of Architectural Historians*, Vol: 58, No: 3, Architectural History 1999/2000, s.292-299.
- Pickles, J. (2011) *Uzamların Tarihi: Haritalandırma ve Coğrafi Olarak Kodlanmış Dünya (A History of Spaces: Cartographic Reason, Mapping and the Geo-coded World)* (2006), çev. Kerem Işık, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Skinner, Q. (der.) (2013) *Çağdaş Temel Kuramlar (The Return of Grand Theory in the Human Sciences)* (1985), çev. Ahmet Demirhan, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Stieber, N. (2006) “Space, Time, and Architectural History”, *Rethinking Architectural Historiography*, Arnold, D., Ergut, E. A. and Ozkaya, B. T. (eds.), Routledge, Abingdon and New York, s.171-182.
- Tafuri, M. (1987) *The Sphere and the Labyrinth: Avant-Garde and Architecture from Piranesi to the 1970s*, trans. Pellegrino d’Acierno and Robert Connolly, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts and London, England.
- Veyne, P. (2014) *Tarih Nasıl Yazılır? (Comment on écrit l’histoire)* (1971), çev. Nihan Özyıldırım, Metis Yayınları, İstanbul.

A Project of Expanding the Field of Historiography of Art and Architecture: “Zorunlu Çoğulluk - Mimarlık ve Sanatta Dilin Süreksizliği”

Aykut Köksal’s compilation of texts entitled “Zorunlu Çoğulluk - Mimari ve Sanatta Dilin Süreksizliği (Necessary Pluralism - Discontinuity of Language in Architecture and Art)”, which invites the reader to an interdisciplinary journey within a broad perspective spanning from the history of art to contemporary art theory, from the history of architecture to contemporary theater theory, from painting to urbanism and conservation theories, was published for the first time in 1994. The updated version of the compilation was published by Arketon Publications last April.

This article takes off from the argument that the compilation is an assemblage of the author’s theoretical, historiographic and critical thoughts in the fields of art and architecture. Then it claims that this assemblage is Köksal’s attempt to map the landscape of discontinuities, gaps, crevices, voids crystallized in the languages of modern architecture and art destined for plurality. In this context, the article, which argues that the compilation is open to be read as a project of expanding the disciplinary field of art and architectural historiography, points out that Köksal has raised his language of writing in his texts to the level of an effective, “open-ended methodology” including a high level of criticism.

Yeni Nesil Savaşlar ve Kültür Mirası

Dosya Editörü: Zeynep Gül Ünal

Savaşlar, çatışmalar, terör saldırıları 21. yüzyılın ilk çeyreğine girerken kentlerin ve kentlerin doğuş noktası olan tarihi merkezlerin varlığını tehdit eden en önemli insan kaynaklı riskler sıralamasında üst sıralara doğru ilerlemeye devam ediyor. Özellikle son on yıldır çatışmalar nedeniyle en büyük kayıpların yaşandığı Ortadoğu’da yavaş yavaş kentlerde ve tarihi dokuda rehabilitasyon çalışmalarının başlamasına ilişkin sevindirici gelişmeler takip edilirken çatışmalar, yönünü bu kez de batıya doğru çevirdi.

Ukrayna ve Rusya arasında 2014 yılında başlayan, 26 Şubat olayları olarak da anılan ve Kırım’ın ilhakı ile sonuçlanan olaylardan tam sekiz yıl sonra Devlet Başkanı Putin, “Rusya’nın, Ukrayna’ya askeri operasyon başlattığını” ilan etti, 24 Şubat 2022’de.

Çok hızlı bir şekilde krizden savaşa evrilen olaylarda bugüne kadar askerlerin yanında çok sayıda sivil de yaşamını yitirdi ve insanlar için güvenli ortamlar oluşturduğu düşünülen kentler bir kez daha savaşın ve yıkımın hedefine oturdu. Her savaşta olduğu gibi bu savaşta da tarafların amaçlarına bağlı olarak, yıkım noktalarının değişiklik gösterdiği gözlemlenmekte. Kentlerin stratejik altyapılarının yanında, fonksiyon olarak bu altyapıların dışında kalan ve toplumların kültürlerini tanımlayan anıtlar, arşivler, müzeler de bu yıkım tablosunun içinde yer almakta. Özellikle savaş ortamında risk yönetiminin planlaması için tanımlanan, güvenli alan, ateş hattı ve karşı alan olarak anılan bölgelerin bulanık durumunun kültür mirasının korunması açısından da karar vermeyi zorlaştıran çok sayıda gri alan oluşturduğu görülmekte. Bu durumu, yeni nesil savaşların bir gerçeği olarak yorumlamak mümkün.

Uluslararası Anıtlar Sitler Konseyi ICOMOS’un doğal ve insan kaynaklı afet risklerinin yönetimi konusunda çalışan Uluslararası Risklere Hazırlık Bilimsel Komitesi ICORP üyelerinin yoğunlukla katkı koyduğu bu mini dosyada yer alan “Yeni Nesil Savaşlarda Korumanın Aktörleri ve Araçlarına Rusya-Ukrayna Savaşı Üzerin-

den Bir Bakış”, “Çatışma Durumunda Arkeolojik Alanların Korunması Temel Yaklaşımlar”, “Çatışma Durumunda Müze Binaları ve Koleksiyonların Korunması” başlıklı makaleler; Nevra Ertürk, Aysun Topaloğlu Uzunel, Zeynep Ece Atabay, ve Zeynep Gül Ünal tarafından kaleme alındı.

Bu dosyanın amacı; günümüz savaşlarında konvansiyonel silahların dışında farklı savaş araçlarının da devreye girmesiyle yeni bir tanıma sahip olan “melez savaş” ya da “melez tehditler” olarak anılan yeni çatışma ortamının, söz konusu ortamın silahlı haline gelen “kültür mirasının”, bir parçası olduğu “tarihi yerleşimlerin” ve yaşamını bu ortamda devam ettirmeye çalışan “kullanıcıların” karşı karşıya kaldıkları kısa ve uzun vadedeki koruma sorunlarını ve çözüm yaklaşımlarını ortaya koymak. Dosya aynı zamanda yeni nesil savaşlarda, 1954 tarihli *Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültür Varlıklarının Korunmasına Dair Sözleşme* ve 1999 tarihli 2. Protokolü olmak üzere mevcut uluslararası koruma konvansiyonlarının işlerliğini de tartışmaya açmayı hedeflemekte. Olay yerindeki kişisel gözlemlerimizin de katkısıyla yorumlanan bilgileri içeren dosyamızı, konu üzerinde çalışanlar için de faydalı olacağı inancıyla, paylaşıyoruz.

Ukrayna Chernihiv’de isabet alan ve büyük hasar gören Çocuk Müzesi (*Biblioteka Dlya Molodi*).

Hasar gören konut alanları, Hostomel Kiev Bölgesi Ukrayna.

İkinci Dünya Savaşı Anıtı Kompleksi’nde yer alan Ukrayna Tarihi Ulusal Müzesi. Şu anda yeni savaşta tahrip olan eserleri de sergilemek üzere yeniden düzenlenmiş (Fotoğraflar: Zeynep Gül Ünal, Temmuz 2022, ICOMOS).

Yeni Nesil Savaşlarda Korumanın Aktörleri ve Araçlarına Rusya-Ukrayna Savaşı Üzerinden Bir Bakış*

Zeynep Ece Atabay, Zeynep Gül Ünal

24 Şubat 2022 tarihinde Rusya ve Ukrayna arasında başlayan krizin geldiği son noktada Avrupa’da uzun bir aradan sonra yeniden kendini gösteren savaş, Birleşmiş Milletlerden (UN) Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütüne (NATO) hükümetler arası kuruluşların görev, yetki ve sorumluluklarıyla uluslararası antlaşmaların bağlayıcılıklarına yayılan bir yelpazede mevcut uluslararası düzenin, barış ve güvenliği korumadaki rolünü masaya yatırırken, kültür mirasının korunması konusunda çalışan organizasyonlar için de sahip oldukları yasal araçların ve organizasyonel reflekslerinin bu durumdaki etkinliğini gözden geçirmeleri için bir alan oluşturdu.

Savaşın henüz ilk haftasında tarihi yapılar, inanç yapıları, müzeler, mezarlıklar, anma mekânları ve arşivler gibi çok çeşitli kültür mirası öğesinin uğradığı hasara ilişkin haberlerin açık kaynaklardaki paylaşımlarda çokça yer bulması ve Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS), Uluslararası Müzeler Konseyi (ICOM), Uluslararası Kütüphane Dernekleri ve Kurumları Federasyonu (IFLA), Uluslararası Mavi Kalkan Örgütü (ICBS) gibi önde gelen koruma organizasyonları ile Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü’nün (UNESCO), tarafları kültür mirasına saygı göstermeye ve uluslararası antlaşmalara göre yükümlülüklerini yerine getirmeye çağırarak açıklamaları, 21. yüzyıl dönümünden günümüze kültür mirasının yeni nesil savaşlar ve silahlı çatışmalardaki konumuna dair edinilen tecrübelerin bir sonucuydu.

Yüzyıl dönümünde Körfez Savaşı, Dubrovnik Kuşatması, Bosna Savaşı gibi örneklerde yaşanan kayıplar, kültür mirasının savaşlarda zarar görme nedenleri ile zararın boyutu ve biçimindeki değişimlerin izlenmeye başlandığı örnekleri oluşturmuş; Irak, Suriye, Mali ve Yemen gibi örnekler, kültür mirasının yıkımının stratejik, politik ve sembolik güç merkezleri olarak algılanan kentlerin (Bodnar ve Collins, 2019) içine kaymış olan savaşların (Begeç, 2020:2), salt bir tesadüfi ya da yan hasarı olmaktan ziyade, mirasın kendisinin –somut ve somut olmayan her türünü kapsar şekilde– savaştan galip çıkmanın bir aracı haline geldiğini göstermiştir.

Günümüz savaşlarının, konvansiyonel silahların yanında konvansiyonel olmayan araçları içeren (Hoffman, 2007) oldukça karmaşık ve çok boyutlu

savaşlar olduğu değerlendirilmektedir. Bu yeni nesil savaşların tanımlanmasına yönelik çalışmalar çok sayıda kavramsallaştırma çabasına yol açmış, 2010’lardan itibaren ve özellikle 2014 yılında Kırım’ın Rusya tarafından ilhak edilmesiyle birlikte, savaşlarda yeni bir döneme girildiği ve melez (hibrit) savaşların yaşanmakta olduğu, yoğunlukla tartışılır hale gelmiştir (Palaz ve Ünal, 2022). “Melez Savaş” olarak adlandırılan bu savaşlarda kullanılan yöntem ve araçların 21. yüzyılın bir yeni kavram yaratma çabası olarak mı ortaya çıktığı, yoksa tarih boyunca var olan yöntemlerin yeniden kurgulanması mı olduğuna ilişkin tartışmalar devam ederken, kültür mirasının savaşın taraflarının politika ve stratejilerinin bir parçası haline gelmiş olması, korumaya ilişkin çok boyutlu sorunların ortaya çıkmasına sebep olarak kültür mirası ve kullanıcılarına yönelik yeni tehlike ve riskleri beraberinde getirmiştir. Toplumsal kimlik ve kolektif belleğin bir parçası olarak toplumların birlik ve aidiyet duyguları ile yakından ilişkili, sembolik değere sahip olan kültür mirası artık –silahlar ve diğer araçlarla yürütülen– savaşın hem bir aracı hem de bu nedenle hedefi konumundadır. Bu durumun, kentlerin yıkımı içindeki en önemli etkisi ise kullanılan araçların ve savaş sahasının değişmeye başlamasına karşın, koruyucu önemlerin birçok coğrafyada tehlide göre şekil almamış olmasıdır (Ünal, 2022). Yüzyıl dönümünden günümüze yaşanan savaşlar ve silahlı çatışmalardan her anlamda alınan dersler henüz taze iken, Rusya-Ukrayna Savaşı, tarafları bağlayan uluslararası hukuki düzenlemeler ile birlikte, uluslararası koruma organizasyonlarının görev ve sorumlulukları ile organizasyonlar arası işbirliği konularını da yeniden gündeme taşımıştır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (UNSC), 2017 tarihli 2347 sayılı kararında kültür mirasının yıkım, yağma ve yasadışı eser trafiğine karşı korunmasının uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması açısından bir gereklilik olduğunu ifade etmekte, üye devletleri ve ilgili uluslararası organizasyonları sorumluluklarını yerine getirmeye ve işbirliğine çağırmaktadır (UNSC, 2017).

Uluslararası düzenlemelere göre koruma organizasyonlarının sorumlulukları; sakin zamanlarda ve çatışmalar sırasında alınacak koruyucu önlemler, acil koruma önlemleri, acil müdahale, erken iyileşme ve eve dönüş süreçleri için yürütülen çalışmalara

rı desteklemek olarak özetlenebilir. Rusya-Ukrayna arasındaki savaşta zaman, mekân ve duruma ilişkin belirsizliklerin devam ettiği bu aşamada kültür varlıkları ve kullanıcıları açısından korumayı ya da zarar azaltmayı olanaklı kılacak mevcut uluslararası araçların yeni nesil savaşlardaki konumunu yeniden gözden geçirmek faydalı olacaktır.

Tehlikeyi Öngörmek

UNESCO'nun 8 Ağustos 2022 tarihli verisine göre, başlangıcından itibaren savaşın devam ettiği topraklarda 175 kültür mirası alanı hasara uğradı (UNESCO, 2022a). Kültür varlıklarını etkileyen hasarlara ilişkin kim, nerede, nasıl, gibi soruların cevabını bulmak için henüz çok erken olmakla beraber, hem savaşın tarafları Ukrayna (ICOMOS UA, 2022) ve Rusya'nın (UNSC, 2022) hem de koruma organizasyonlarının hasar karşısında 1954 tarihli *Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültür Varlıklarının Korunmasına Dair Sözleşmeye (Lahey Sözleşmesi)* doğrudan ya da dolaylı olarak atıfta bulunduğu görüldü.

Ukrayna ve Rusya'nın da taraf oldukları 1954 Lahey Sözleşmesi'nin tarafları, kültür varlıklarını hedefli saldırı nesnesi haline getirmemeyi ve kültür varlıkları ve yakın çevrelerini askeri amaçlarla kullanmamayı taahhüt ederler (UNESCO, 2020; ICRC, ty). Sözleşmeye göre, bu türden bir varlığa karşı saldırının meşru hale gelmesi ancak bir *askeri gerekliliğin* oluşması ile mümkündür. En genel anlamda, benzer bir askeri avantaj elde etmek için uygun başka bir alternatifin bulunmuyor olması sebebiyle uluslararası insancıl hukuka aykırı olmayan askeri eylemleri meşru kılan durum olarak açıklanabilecek askeri gereklilik, silahlı çatışmalarda koruma özelindeki temel uluslararası düzenleme olan 1954 Sözleşmesi'nde, korumanın önünde büyük bir engel olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle eski Yugoslavya iç savaşı sırasında kültür mirasının bir etnik temizlik politikası kapsamında saldırıya uğramış olması, 1954 Sözleşmesi'nin revizyonu için uluslararası çabaları doğurmuş ve sözleşmenin 1999 tarihli 2. Protokolü oluşturulmuştur. 1954 Sözleşmesi'nde yeterli derecede açıklanmadığı değerlendirilen askeri gereklilik durumu, 1999 Protokolü'nde daha açıklayıcı biçimde ele alınarak kısıtlanmış olmakla beraber, halen korumanın amaçlarına ters düşerek varlığını sürdürmektedir (Türkey Kahraman, 2018:156).

Çatışma Durumunda Korunması Gerekli Kültür Varlıkları ve Vurulmayacak Varlıklar Listesi (No-Strike List)²

Uluslararası düzenlemelere göre, bir kültür varlığının çatışma durumlarında korumanın konusu olmasının ön koşulu, 1954 Sözleşmesi Madde 1'de yer alan kültür varlığı tanımına uymasındır,

ancak bu ön koşul kendi içerisinde kültür mirası kavramının kapsamına ilişkin bir sorunu barındırmaktadır: Madde 1'deki tanım, somut olmayan kültür mirası öğelerini ve doğal miras alanlarını içermemektedir. Kültür mirası kavramının, özellikle 2003 tarihli Somut Olmayan Kültür Mirasının Korunması Sözleşmesi ile beraber genişleyen ve koruma alanında uluslararası kabul gören kapsamı, bu anlamda henüz karşılık bulamamıştır. Bu temel sorun, özellikle kültür mirasına karşı işlenen suçların tespiti ve hukuki yaptırımların uygulanmasının önünde engel oluşturmaktadır. 2012-2013 yılları arasında Mali, Timbuktu Dünya Miras Alanı'nda gerçekleşen terör saldırıları hakkında Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin (ICC) gerçekleştirdiği ve Al-Mahdi Vakası olarak anılan yargılamalarda edilen tecrübeyle bu sorun bir kez daha kendini göstermiş ve Mahkeme, Kültür Mirası Politika Metni'ni oluşturmuştur. 15 Temmuz 2022 tarihinde gerçekleşen "Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik saldırganlığının bir sonucu olarak kültürel mirasın yok edilmesi" başlıklı UNSC Arria Formula Toplantısında Ukrayna temsilcisinin, Rusya'nın eylemlerini Timbuktu terör saldırıları ile eş olarak değerlendirmesinin (UNSC, 2022); hem eylemlerin hukuki meşruluğuna hem de hasar gören kültür mirası türlerinin ve kullanıcıların etkilenme biçiminin çeşitliliğine dikkat çekmek amacı taşıdığı yorumunda bulunmak mümkündür.

1999 Protokolü'ne göre taraflar, koruyucu önlemler kapsamında kültür varlıklarının envanterlerini oluştururlar. Çatışma sırasında taraflarla paylaşılacak olan bu envanterler, 'Vurulmayacak Varlıklar Listesi' (*No-Strike List*) olarak da bilinmektedir. Listeler, Uluslararası Hukuk kapsamında korunan veya başka nedenlerle hedef alınmaları istenmeyecek olan varlık ve alanları içerirler. Amaç, zarar verilmemesi gereken alanlara olası saldırıları askeri hedef belirleme ve geliştirme süreçlerinde bertaraf etmeyi sağlamaktır (O'Keefe vd., 2016). NATO, hedef belirleme sürecinde ortaklardan talep edilebilecek bilgiler arasında kritik altyapılar ile hedef alınmaması gereken kültürel varlıkların listesini de saymaktadır (NATO, 2021).

Listelerin oluşturulması ve paylaşılması süreçlerini tanımlayan bir yazılı kurallar bütünü bulunmamaktadır. Bu tanımsız süreçler, listelerin kapsamlarına ilişkin sorunları barındırmaktadır: Tarafların koruma yasalarında tanımlanan kriterlerin farklılığı, benzer nitelikteki varlık ve alanların farklı statülerde korunması veya korunmaması anlamına gelebilmektedir. Bununla beraber, yasal koruma altında olmayan, ancak toplum için yüksek kültürel değer ve öneme sahip miras öğeleri de mevcuttur.

Kültür mirasının korunması perspektifinden bakıldığında, korunması gerekli öğeleri içeren bu listelerin oluşturulması için; miras öğelerinin türü,

nitelikleri, koruma değerleri, kültürel değerler, kültür mirası ve yerel toplum ilişkisi ile yasal düzenlemeler, koruma statüleri, korumadan sorumlu yetkili kurumlar gibi uzmanlık gerektiren bilgilere hakim olmaya ihtiyaç olduğu görülecektir. Bu ihtiyacın karşılanması, koruma uzmanlarının süreçlere dahil edilmeleri ile mümkündür. NATO Sivil-Askeri İşbirliği Mükemmeliyet Merkezi, kültür mirasına ilişkin bilgilerin yetkililerle paylaşılabilmesi için sivil-askeri işbirliği personelinin, sivil toplumla temas halinde olmasının bir zorunluluk olduğunu ve UNESCO Dünya Mirası Listesi'nin alanların belirlenmesinde temel kaynağı teşkil ettiğini ifade eder (NATO CCOE, ty). UNESCO, Birleşmiş Milletler'in bir özel kurumu olma statüsü ve 1972 Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi ve 2003 Somut Olmayan Kültür Mirasının Korunması Sözleşmesi ile alandaki öncü uluslararası organizasyondur. UNESCO'yu Dünya Mirası Komitesinin üç resmi danışma organı olan Dünya Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (IUCN), ICOMOS ve Kültürel Varlıkların Korunması ve Onarımı Araştırma Merkezi (ICCROM) takip etmektedir. Uluslararası Arşivler Konseyi (ICA), ICOM ve IFLA, koruma alanındaki diğer önemli organizasyonlar olup bu üç organizasyon ve ICOMOS ortaklığında kurulan Uluslararası Mavi Kalkan Komitesi, özel olarak silahlı çatışmalarda kültür varlıklarının korunması konusunda çalışmaktadır.

Listelerin hazırlanması, adı geçen uluslararası organizasyonlar ile beraber, ulusal organizasyonlar, yerel uzmanlar ve askeri birliklerin bir arada çalışmalarını gerektirmektedir. Bu türden bir işbirliğinin ve listelerin kullanımının başarılı olarak değerlendirildiği, 2011 tarihinde NATO önderliğinde Libya'da gerçekleştirilen askeri müdahale *Operation Unified Protector* gibi örneklerin mevcudiyeti ile birlikte, uzmanların bir bölümü bu listeler konusunda, bilgilerin kötüye kullanılması endişesini de dile getirmektedir. Diğer yandan, listede bulunan kültür mirası alanlarının askeri amaçla kullanılmaya çağının da bu şekilde taahhüt edilmesi gerekmektedir. Rusya-Ukrayna Savaşı'nda resmi olarak vurulmayacak varlıklar listesi paylaşılmamıştır.

Savaşta Dokunulmazlığı Olan Kültür Varlıklarını Tanımlayan Mavi Kalkan Amblemi

Liste paylaşılmamış olmasına rağmen Ukrayna, UNESCO ile işbirliği içinde, bazı kültür varlıklarını, dokunulmazlığı olduğunu belirten Mavi Kalkan amblemi ile işaretlemiştir (UNESCO, 2022b). Mavi Kalkan amblemi, 1954 Lahey Sözleşmesi ile tanımlanmıştır ve taraflar, amblem ile işaretli varlıkların dokunulmazlığını garantiye almayı taahhüt ederler. Askeri gereklilik durumunda koruma taahhüdünün ortadan kalkması, amblem ile işaretli var-

lıklar için de geçerlidir. Mavi Kalkan amblemi kullanımının onaylanması, yerleştirilmesi ve görünürlük derecesi, tarafların yetkili makamlarına bağlıdır. Amblem, üzerinde değişiklik veya süsleme yapılmadan açıkça sergilenmeli ve taraf devletin izniyle kullanılmalıdır. Amblemin yanlış kullanımı uluslararası hukuka aykırıdır ve belirli şartlar altında, amblem ile işaretlenmiş bir alana yönelik saldırılar savaş suçu oluşturabilir. UNESCO, amblemin etkin kullanımı konusunda taraf devletlere teknik tavsiye desteği sağlayabilir. Mavi Kalkan Amblemi, işaretleme için üç farklı forma sahiptir ve üç farklı düzeyde korumayı tanımlamaktadır.

Genel Koruma (tek başına kullanılan amblem ile işaretleme)

Kültür varlığı olan nesnelere, yapılara, alanlara ve bunların korunması ile görevli sivil veya askeri personele uluslararası hukuk kapsamında sağlanan genel koruma düzeyini belirtir. Amblemin kullanımına ilişkin hükümler 1954 Lahey Sözleşmesi'nde tanımlanmıştır. Silahlı çatışma durumunda bu işaretlemenin yapılması zorunlu değildir (UNESCO, 2020).

Özel Koruma (üçgen formunda üç kez tekrar eden amblem ile işaretleme)

Sözleşmeye göre "çok önemli" taşınmaz kültür varlıklarına, taşınabilir kültür varlıklarının korunduğu sığınaklara ve özel koruma altındaki kültür varlıklarının nakliyesinde kullanılan araçlara sağlanan koruma düzeyini ifade eder. Özel koruma hakkı "Özel Koruma Altındaki Uluslararası Kültürel Varlıklar Kaydı" ile sağlanmaktadır. Kültür varlığının kaydedilmesini talep eden taraf devlet, UNESCO Genel Direktörü'ne başvurmalıdır. Amblemin kullanımına ilişkin hükümler 1954 Lahey Sözleşmesi'nde tanımlanmıştır. Silahlı bir çatışma durumunda *Kayıt*'ta mevcut bulunan kültür varlıklarının işaretlenmesi zorunludur (UNESCO, 2020).

Ukrayna Liviv'de Mavi kalkan ambleminin kullanıldığı tarihi yapılardan biri de 1816 yılında kurulan Lviv Ulusal Politeknik Üniversitesi (Fotoğraf: Zeynep Gül Ünal, ICOMOS, 2022).

Genişletilmiş Koruma (kırmızı bir şerit ile çevrelenmiş amblem ile işaretleme)

Genişletilmiş koruma, “insanlık için en büyük öneme sahip” sınırlı sayıdaki kültür varlığına dokunulmazlık sağlamak için sözleşmenin 1999 2. Protokolü’nde tanımlanmış bir koruma düzeyidir. Genişletilmiş koruma, Lahey Sözleşmesi 1999 Protokolü yürütme organı olan Silahlı Bir Çatışma Durumunda Kültür Varlıklarının Korunması Komitesi tarafından, Protokol Madde 10’da belirtilen şartlara uyan varlıklar için sağlanır. Silahlı bir çatışma durumunda bu işaretlemenin yapılması zorunlu değildir (UNESCO, 2016; UNESCO, 2009; ICRC, ty). 1999 Protokolü’nün 27. maddesine göre, Silahlı Bir Çatışma Durumunda Kültür Varlıklarının Korunması Komitesi, 1954 Lahey Sözleşmesi ve ek protokollerinin amaçlarına benzer amaçları olan uluslararası ve ulusal hükümet ve sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği içinde hareket eder. Komite, görevlerinin yerine getirilmesine yardımcı olmak için, toplantılarına danışman sıfatıyla, Uluslararası Mavi Kalkan Komitesi ve kurucu ortakları da dahil olmak üzere UNESCO ile resmi ilişkileri olan meslek kuruluşlarını davet edebilir.

Savaş Sırasında Uluslararası Koruma Organizasyonlarının Çalışmaları

Savaşın ilk günlerinden bu yana, ICOMOS, IUCN, ICCROM, ICOM, Mavi Kalkan, Uluslararası Kriminal Polis Teşkilatı (INTERPOL), Avrupa Komisyonu gibi hükümetler arası organizasyonlar ve bilimsel temelli sivil toplum örgütleri ile Çatışma Bölgelerinde Mirasın Korunması İçin Uluslararası İttifak (ALIPH), Prince Claus, Smithsonian Enstitüsü, Europeana Vakfı gibi fon organizasyonları da dahil olmak üzere farklı statülerdeki birçok koruma organizasyonu UNESCO önderliğinde Ukrayna kültür mirasına acil müdahale için işbirliği ve koordinasyon çalışmalarına başlamıştır ve bu çalışmalarına devam etmektedir (Europa Nostra, 2022). 6-11 Temmuz 2022 tarihleri arasında, bir UNESCO misyonu savaşın Ukrayna’nın kültür sektörü üzerindeki etkisinin ilk değerlendirmesini pekiştirmek, örgütün bu alandaki desteğini hükümet yetkilileri ve ortaklarıyla koordine etmek ve kurtarma ve yeniden inşa için öncelikleri belirlemek için Ukrayna’ya gitmiştir (UNESCO, 2022c).

Rusya ve Ukrayna arasındaki gerilimin olası bir yüksek yoğunluklu çatışmanın ipuçlarını göstermesiyle beraber, ICOMOS Uluslararası Risklere Hazırlık Bilimsel Komitesi (ICORP) Kriz İzleme ve Müdahale Çalışma Grubu (CMRWG) izleme çalışmalarına başlamış ve 24 Şubat 2022 tarihinde, ICORP CMRWG Ukrayna Kriz İzleme ve Müdahale Görev Gücü oluşturularak, kültür mirası, özgün kullanıcıları ve miras uzmanlarına yönelik

tehditler ve oluşan hasar, açık kaynaklar ve ICOMOS Ukrayna Milli Komitesi tarafından sağlanan bilgilerle izlenmeye ve kayıt altına alınmaya başlanmıştır. 9-16 Temmuz 2022 tarihleri arasında ICOMOS ve ICCROM, Ukrayna Kültür ve Enformasyon Politikası Bakanlığı ile ülkedeki miras organizasyonları ve profesyonelleri tarafından yürütülen çabalara destek sağlamak amacıyla Ukrayna’ya ortak bir misyon düzenlemiştir. Misyon, kültür mirasına verilen zararı değerlendirmek, acil ihtiyaçları belirlemek ve ilkyardım müdahaleleri ve iyileştirme planlaması için sistematik ve koordineli bir ulusal stratejinin hazırlanması için teknik yardım sunmak amacını taşımaktadır (ICOMOS, 2022a).

Çalışmalar, hızlı değerlendirme ve belgeleme, acil müdahale, risk ve ihtiyaç haritalaması, kapasite geliştirme eğitimleri ve iyileşme sürecinin planlanması üzerinde, Ukrayna yetkilileri ile işbirliği içerisinde devam etmektedir. ICOMOS aynı zamanda, kültür mirasının korunmasına yönelik tavsiyelerini Ukrayna yetkililerine sunmuş (Ukrinform, 2022) ve ICOMOS Ulusal Komiteleri ve Ukrayna’nın Kutsal Sanatlarını Koruma Vakfı işbirliği ile, bir bölümü UNESCO Dünya Mirası Listesi’ne kayıtlı olan, Ukrayna kültür mirasının önemli bir parçasını oluşturan ahşap kiliselerin yangın etkilerinden korunması amacıyla yangın söndürücüler sağlamıştır (ICOMOS, 2022b).

Çıkarımlar

Rusya-Ukrayna savaşı sırasında kültür mirası öğelerinin aldığı hasarın Uluslararası Hukuk düzeni kapsamında bir değerlendirmesini yapmak doğrulanmış bilgi eksikliği sebebiyle henüz mümkün olmamakla birlikte, hasara uğrayan miras öğelerinin sayısı zaman geçtikçe artmaktadır.

Bu kayıpları, hasarın önlenmesine yönelik olarak koruma uzmanlarının sahip oldukları 1954 Lahey Sözleşmesi ve 1999 Protokolü gibi temel araçların günümüz koşulları altındaki etkinliğini sorgulamak ve yeni nesil savaşlar karşısında yeni nesil koruma araçları üretmek üzere gözden geçirmek için bir vesile olarak değerlendirmek, gelecekte yaşanabilecek olası kayıpların önüne geçmek için bir şans yaratma potansiyeli taşımaktadır. Koruma tarihi boyunca, değişen zamanla ortaya çıkan yeni ihtiyaçlar, yeni düzenlemeleri beraberinde getirmiştir.

Uluslararası koruma organizasyonlarının savaş devam ederken gerçekleştirdikleri eylemleri, hem kendi organizasyonel reflekslerini hız, nitelik ve verimlilik gibi konularda bir öz değerlendirmeden geçirme hem de diğer uluslararası, ulusal veya yerel organizasyonlar ile işbirliğindeki rollerini hatırlama ve/veya bulma fırsatı olarak değerlendirmeleri, yeni nesil krizlerde hızlı ve etkin müdahaleyi daha mümkün kılacaktır.

Zeynep Ece Atabay, Arş. Gör., Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

Zeynep Gül Ünal, Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

Notlar:

1. Bu makale, Yıldız Teknik Üniversitesi Restorasyon Anabilim Dalı Doktora Programı kapsamında çalışmaları devam etmekte olan, Zeynep Ece Atabay tarafından hazırlanan ve Prof. Dr. Zeynep Gül Ünal tarafından yürütülen “21. Yüzyılda Melez Savaş Ortamında Kültür Mirasının Korunması Konusuna Stratejik Yaklaşımlar” başlıklı doktora tez çalışmasından üretilmiştir.
2. “Vurulmayacak Varlıklar Listesi” İngilizce *No-Strike List* teriminin karşılığı olarak kullanılmıştır. *No-Strike List*, Uluslararası Hukuka göre askeri operasyonların etkilerinden korunması gerekli olan nesneleri ve varlıkları ifade etmektedir. UNESCO tarafından yayımlanan *Kültür Varlıklarının Korunması Askeri El Kitabı*’na göre (O’Keefe vd., 2016), bu listeler uluslararası hukuk tarafından korunan veya başka nedenlerle hedef alınmaları istenmeyecek olan yapıları veya alanları içerir.

Kaynaklar:

- Bodnar, J., Collins, S. (2019) “NATO Urbanization Project 2035 NATO Joint Military Operations in an Urban Environment//A Capstone Concept”, *The Three Swords Magazine*, 34, s.93-96: https://www.jwc.nato.int/images/stories/_news_items_/2019/three-swords/NATOUrbanization_2035.pdf
- Begeç, S. (2020) *Meskun Mahallerde Savaş Stratejisi*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Beltrán-García, S. (2020) “Trump’s threat to destroy Iranian heritage would be a war crime”, *The Guardian*: https://www.theguardian.com/artanddesign/2020/jan/06/trump-threat-destruction-iran-heritage-war-crime?CMP=edit_2221&utm_medium=Social&utm_source=Twitter#Echobox=1578336904
- Europa Nostra (2022) *Europa Nostra contributes to UNESCO International Coordination Meeting for Emergency Response for Culture in Ukraine*: <https://www.europa-nostra.org/europa-nostra-contributes-to-unesco-international-coordination-meeting-for-emergency-response-for-culture-in-ukraine/>
- Hoffman, F. G. (2007) *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*, Potomac Institute for Policy Studies.
- Hoffman, F. G. (2018) “Examining Complex Forms of Conflict”, *Prism*, 7(4), s.30-47: <https://cco.ndu.edu/news/article/1680696/examining-complex-forms-of-conflict-gray-zone-and-hybrid-challenges/>
- ICOMOS (2022a) “Joint ICOMOS-ICCROM mission to Ukraine”: <https://www.icomos.org/en/178-english-categories/news/108314-joint-icomos-iccrom-mission-to-ukraine>
- ICOMOS (2022b) “The Foundation to Preserve Ukraine’s Sacral Arts and World Monuments Fund deliver fire extinguishers to protect Ukraine’s wooden churches”: <https://www.icomos.org/en/469-members/committees/ukraine/108202-the-foundation-to-preserve-ukraine-s-sacral-arts-icomos-and-world-monuments-fund-deliver-fire-extinguishers-to-protect-ukraine-s-wooden-churches>
- ICOMOS UA (2022) “Ukrainian National Committee of ICOMOS on potential threats to World Heritage sites in Ukraine during the armed aggression of the Russian Federation”: <https://www.icomos-ukraine.com/recent-news-en/statement>
- ICRC (2004) “What is International Humanitarian Law? Advisory Service on International Humanitarian Law”: https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/what_is_ihl.pdf
- ICRC (t.y.) “Second Protocol to the Hague Convention of 1954 for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict”: <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/INTRO/590>
- Türkay Kahraman, Ş. (2018) *Uluslararası Silahlı Çatışmalar Hukukunda Kültürel Varlıkların Korunması*, Oniki Levha Yayınevi, İstanbul
- Munich Security Report 2020: https://securityconference.org/assets/user_upload/MunichSecurityReport2020.pdf
- NATO (2021) *NATO Standard AJP-3.9 Allied Joint Doctrine For Joint Targeting Edition B, Version 1*: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/1033306/AJP-3.9_EDB_V1_E.pdf
- NATO CCOE (t.y.) *NATO Civil Military Cooperation Centre of Excellence Cultural Property Protection (CPP): A CCOE Fact Sheet*: <https://www.cimic-coe.org/resources/fact-sheets/ccoe-fact-sheet-cultural-property-protection-cpp.pdf>

- Palaz, M ve Ünal, Z.G. (2022) “Silahlı Çatışma ve Kültür Varlıklarının Korunması Çerçevesinde Askeri Bakış Açısı ve Çeşitli Ordularda Kurulan Özel Birimler”, *Hibrit Tehditleri Anlamak Hibrit Tehditler ve Milli Savunma Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Ed: G. Yıldız, B. Ateş, Milli Savunma Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Rosen, F. (2017) *NATO and Cultural Property: Embracing New Challenges in the Era of Identity Wars, Report of the NATO Science for Peace and Security Project: Best Practises for Cultural Property Protection in NATO-led Military Operations*, Copenhagen, Denmark: https://www.academia.edu/35782118/NATO_AND_CULTURAL_PROPERTY_Embraci%20ng_New_Challenges_in_the_Era_of_Identity_Wars_Report_of_the_NATO_Science_for_Peace_and_Security_Project_Best_Practices_for_Cultural_Property_Protection_i%20n_NATO-led_Military_Operations
- Ukrinform (2022) *Mission Ukraine: international cooperation for the preservation of cultural heritage during the war* [Video]. YouTube: https://www.youtube.com/watch?v=Zu6G3V5jcyk&t=1s&ab_channel=UkrinformTV
- UNESCO (2009) Guidelines for the Implementation of the 1999 Second Protocol to the Hague Convention of 1954 for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000186742>
- UNESCO (2016) Cultural Property under Enhanced Protection: https://en.unesco.org/sites/default/files/698_19_enhanced_protection_en-a5_2021_revised_1.pdf
- UNESCO (2020) Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict with Regulations for the Execution of the Convention: https://en.unesco.org/sites/default/files/1954_Convention_EN_2020.pdf
- UNESCO (2022a) “Damaged cultural sites in Ukraine verified by UNESCO”: <https://www.unesco.org/en/articles/damaged-cultural-sites-ukraine-verified-unesco?hub=66116>
- UNESCO (2022b) “Endangered heritage in Ukraine: UNESCO reinforces protective measures”: <https://www.unesco.org/en/articles/endangered-heritage-ukraine-unesco-reinforces-protective-measures?hub=701>
- UNESCO (2022c) “UNESCO mission to Ukraine assesses impact of war on culture sector”: <https://www.unesco.org/en/articles/unesco-mission-ukraine-assesses-impact-war-culture-sector?hub=66116>
- UNSC (2017) “Resolution 2347, UNSC S/RES 2347”: <https://www.un.org/securitycouncil/s/res/2347-%282017%29>
- UNSC (2022) *The Destruction of cultural heritage as a consequence of the Russian aggression against Ukraine - Security Council Arria Formula meeting*. [Video]. <https://media.un.org/en/asset/k1e/k1egkow771>
- Ünal, Z.G. (2022a) “Vurulan Kentler ve İnsanlığın Seçimi: ‘Kolektif Çaresizlik’ mi? ‘Kolektif Mücadele’ mi?”, *Mimarlık*, Sayı: 425, Mayıs-Haziran.
- Ünal, Z.G., (2022b) “Topyekün Savaş’tan Melez Savaş’a Çatışma Ortamlarında Kültür Varlıklarının Korunması ve Risk Yönetimi”, *Kültür Mirası Yönetimi: Neden ve Nasıl*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, (yayın aşamasında).

An Overview of the Actors and Tools of Protection in the New Generation Wars through the Russia-Ukraine War
The war between Russia and Ukraine, which started on February 24, 2022, was the last point of crisis between the two countries, and war re-emerged in Europe after a long time. The war has resulted in discussions on intergovernmental organizations’ duties, powers, and responsibilities from the United Nations (UN) to the North Atlantic Treaty Organization (NATO) and international treaties. While discussing the role of the current international order in maintaining peace and security, it also created a space for organizations working on the protection of cultural heritage to review the effectiveness of their legal instruments and organizational reflexes in such situations. This article aims to review the position of the existing international instruments in the new generation wars, which can enable the protection of or damage mitigation for cultural heritage and their users at this stage where the uncertainties regarding time, space, and the situation in the war between Ukraine and Russia continue.

Çatışma Durumunda Arkeolojik Alanların Korunması - Temel Yaklaşımlar¹

Aysun Topaloğlu Uzunel, Zeynep Gül Ünal

“Çatışmalar/savaşlar”² insanların topluluklar halinde yaşamaya başlamalarından itibaren sebep-sonuç ilişkileri, zaman, coğrafya ve sistem bileşenlerine bağlı olarak değişiklik gösterse de insanlık tarihinin önemli bir parçasını oluşturmıştır. Değişen teknolojiyle birlikte, çatışmaların türleri, etkisi, yayılımı ve zarar verdiği alanların boyutları değişmekle birlikte tüm çatışmalar benzer kayıplarla sonuçlanır: Yerleşimlerin yıkımı ve ıssızlaşması, demografik yapının değişmesi, yaşam kaynaklarının yetersiz hale gelmesi ve tüm bu bileşenlerin bir sonucu olarak da oluşan “toplumsal travma”.

İnsanlığın ortak hafızasını temsil eden, toplumu bir araya getiren birleştirici, farklı yapıları kapsayıcı, kültürel miras varlığına sahip toplum için mihenk taşı, her bireyin kendinden bir parçayı içinde gördüğü kültürel miras alanları/varlıkları³ da çatışmalar nedeniyle doğrudan ya da dolaylı olarak zarar görmektedir. Bu çalışma,⁴ kültür varlıklarının önemli bileşenlerinden birisi olan arkeolojik alanların özellikle 21. yüzyıl dönümünde çatışmalarda karşı karşıya kaldığı risklere odaklanmayı ve 2022’nin başında Avrupa üzerinde yeni bir sıcak nokta oluşturan Ukrayna-Rusya Savaşı örneğini de bu bağlamda incelemeyi amaçlamaktadır.

20. yüzyıl başlarında devletlerarası savaşların artışı uluslararası savaş hukukuna ilişkin düzenlemeleri de gerekli kılmıştır. 1899 Lahey Sözleşmesi, 1907 İkinci Lahey Konferansı başlangıç için doğru yönlendirmelere sahip olsa da, bu yüzyılda gerçekleşen ilk küresel savaş olan I. Dünya Savaşı’nın (1914-1918) taraflara verdiği zarara engel olamamıştır. Bu savaşın yaraları henüz sarılırken başlayan II. Dünya Savaşı (1939-1945) ise askeri personelden daha fazla sivil kaybın olduğu, çatışan tarafların tüm ekonomik, endüstriyel ve bilimsel yetkinliklerini kullandıkları ve kasıtlı olarak kültürel varlıklara verilen zararların da gözler önüne serildiği bir savaş olmuştur.

Savaşın bitişyle birlikte 1945 yılında kurulan Birleşmiş Milletler (BM) ve Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) savaşın dünya üzerinde yarattığı onulmaz tahribatın bir kez daha gerçekleşmemesini hedefleyen hükümetlerarası organizasyonlar olarak göreve başlamıştır. UNESCO, “son harpler sırasında kültür mallarının önemli zararlar gördüğünü, savaş teknolojisindeki gelişmeler nedeniyle gittikçe artan tahribe maruz kaldıklarını” vurgulayarak, “Silahlı Çatışma Halinde Kültürel Varlıkların Korunmasına İlişkin Lahey Sözleşmesi ve Birinci Protokolü”nü (1954 Lahey Sözleşmesi) hayata geçirmiştir.⁵ Lahey Sözleşmesi, “kültür mallarının korunması için her türlü çareye başvurulmasını salık verirken, kültür malları tanımı içerisine “arkeolojik değerlerdeki tüm yerler” ve “arkeolojik değer taşıyan malları” da ekleyerek arkeolojik kültür varlıklarını çatışma durumlarında korunması gereken kültür varlıklarına dahil etmiştir. Zira kültürel miras alanlarının önemli bir bileşeni olan “arkeolojik miras alanları”, özellikle çatışmalarda en az dikkat çeken ama çatışmaların seyrini değiştirme konusunda en fazla güce sahip olan değerleri de bünyesinde barındırmaktadır.

20. yüzyılın başlarından itibaren kültürel miras alanlarının çatışma durumlarında korunmasına dair birçok adım atıldığı görülmekte, BM Güvenlik Konseyi’nin 2347 sayılı kararı (S/RES/2347(2017)), mirası korumaya yönelik uluslararası mücadelede bir dönüm noktası olarak değerlendirilmektedir. Karar, terör gruplarının kültürel varlıkları kasten yok etmesi/yağmalamasına karşı çıkılarak, kültürel mirasın daha geniş bir silahlı çatışma bağlamında korunması için tüm uluslararası toplumun ortak çıkar ve yükümlüğünü tanımlayarak, mirasın korunmasının sadece kültürel bir koruma olmadığının, barış ve güvenliğin korunmasına doğrudan katkıda bulunduğu vurgulandığı ilk karardır (URL 1).

Arkeolojik miras alanlarının açığa çıkarılması, kazı esnasında/sonrasında korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması, birtakım problemlere sahiptir. Arkeolojik miras alanları için ‘geçmiş için bir gelecek’ oluşturulması tespit yetersizliği, belgeleme-dokümantasyon eksikliği, yasadışı kazılar, eski eser kaçakçılığı, finansal kaynağın azlığı, eğitim-bilinçlendirme eksikliği, uzman personel yetersizliği vb. gibi sorunları haizdir. Çatışma durumları,

arkeolojik miras alanları için zaten var olan tehditleri, bunlara bağlı gelişen riskleri ve yaşanan sorunları artırmakta, kullanılan silahların yaptığı tahribat, geçiş noktalarını engellemek için alana yerleştirilen mayınlar, kasıtlı saldırılar gibi birçok unsur nedeniyle yapısal zararlar vermekte ve yeni sorunlar ortaya çıkarmaktadır.

Aşağıda çatışma alanlarında arkeolojik miras alanlarının korunması konusunda karşılaşılan temel sorunlar, ana başlıklar halinde kısaca tanımlanmaya çalışılmıştır.

Arkeolojik Miras Alanlarına ve Yakın Çevresine Zarar Veren Kullanımlar

Arkeolojik miras alanlarının çatışma zamanlarında özellikle “askeri gereklilik” gösterilerek askeri amaçlarla kullanımı veya hendek, siper, savunma hattı vb. için kazılar yapılması, alanın henüz bilimsel kazı çalışmaları yapılamadan dağılmasına ve vereceği konteks bilgilerin kaybedilmesine neden olmaktadır.

Arkeolojik miras alanında çatışmaya hazırlık için bir kamp kurulması, alanın askeriye için eğitim alanına dönüştürülmesi aynı zamanda çatışma içerisinde doğrudan hedef alınarak imha edilmesinin de gerekçesini oluşturabilmektedir. Söz konusu kullanımlarla ilişkili olarak 1954 tarihli Lahey Sözleşmesi’nin ilgili maddesi şöyle der:

“...Yüksek Âkit taraflar gerek kendi ülkeleri üzerinde gerek diğer Tarafların ülkelerinde bulunan kültürel varlıklarla bunların korunma tesislerini ve civarlarındaki yerleri, silahlı bir çatışma hâlinde bu eserleri tahribe veya bozulmaya maruz bırakabilecek maksatlar için kullanmaktan sakınmak ve bu mallara karşı her türlü düşmanca davranıştan kaçınmak suretiyle işbu mallara riayeti taahhüt ederler...” (1954 Lahey Sözleşmesi, I. Protokol, Bölüm 1, Madde 4: Kültürel Varlıklara Saygı).

Tanım, her ne kadar net olsa da çatışma bölgelerinin ve savaşların gerçekleri her zaman uluslararası hukukun gereklerini yerine getirmeyi olanaklı kılmamaktadır ve ilgili uluslararası sözleşmelerde yer alan tanımlara rağmen “askeri gereklilik” koşulunun bu kullanımlar için gerekçe gösterilmesi uluslararası hukuk açısından da devam eden tartışmaların konusudur. “Gereklilik” kavramı ile ucu açık bırakılan alan, devletlerin kendini savunma zorunluluğu olarak kullanılabildiği gibi, çatışmadaki karşı tarafın da “askeri gereklilik” kavramı altında yaptığı eylemleri meşrulaştırmaktadır (Türkay Kahraman, 2018). 2003’te başlayan Amerika’nın Irak’ı işgali sürecinde, ABD ordusuna Irak’ın kültürel miras alanlarına yönelik bilgi ve eğitim verilmesine rağmen, Babil’de askeri depo inşa edilmesi, ağır araç ve makinala-

rın arkeolojik alan üzerinde konumlandırılması, helikopter hareketlerinin Nabu Tapınağı’nın duvarının ve Ninmah Tapınağı’nın çatısının yıkılmasına sebep olması şeklinde rapor edilen tahribatlar, miras alanının “askeri gereklilik” nedeniyle kullanılmasından kaynaklanmaktadır (URL 2).

Arkeolojik alanların çatışma süresinde ve sonrasında amaç dışı kullanımı, sadece askeri olarak değil, çatışmadan kaçıp kendilerine güvenli ve yaşanabilir bir yer arayan sivil gruplar nedeniyle de olmaktadır. Arkeolojik alanın veya antik yapıların siviller tarafından geçici barınma alanı olarak kullanımı, iç savaş nedeniyle Suriye’nin Bosra, Al-Kfeir ve Babuta gibi farklı arkeolojik miras alanlarında gözlemlenmiştir (*Resim 2*) (URL 3). Sivil grupların arkeolojik miras alanını geçici yaşam alanı olarak kullanmasından kaynaklı tahribat, çatışma bölgelerinde stabil bir güvenliğin sağlanmasına kadar geçen süre ne kadar uzun olursa doğru oranda artmaktadır.

Silahlar/Patlayıcılar Yoluyla Oluşan Hasarlar

Çatışma alanlarında özellikle silahlı çatışmanın merkezinde kalan ve sıcak bölge olarak tanımlanan noktalarda her türlü silah/patlayıcı kaynaklı hasardan arkeolojik alanlar da büyük oranda etkilenmektedir. Çatışmanın arkeolojik miras alanında ya da henüz toprak altında bulunan alanın üzerinde gerçekleşmesi, kullanılan tahrip gücü yüksek silahlar nedeniyle ağır hasara sebep olmaktadır.

Silahlı çatışmalar sırasında ve hatta sona ermesinden sonra uzun yıllar arkeolojik alanların korunmasını sekteye uğratan en önemli sorunlardan birisi de mayınlı bölgelerdir. Özellikle savunma açığına neden olabilecek, açılmış ya da açılmamış geniş arkeolojik alanların mayınlanması

Resim 1. Büyük Ziggurat, Ur, Irak (URL 2).

Resim 2. Antik bir Roma tapınağı kalıntıları arasında modern bir çadır, Babuta (URL 3).

sık karşılaşılan bir durumdur. Özellikle çatışmaların hâlâ en önemli silahları arasında yer alan “kara mayınları ve patlamamış mühimmat” gibi farklı patlayıcılar, yerleşimlerin ve tarım arazilerinin uzun yıllar kullanım dışı kalmasına neden olmaktadır. Birleşmiş Milletler Mayın Temizleme Programı’nın verilerine göre günümüzde 60 ülkede toplam 110 milyon mayının hâlâ toprağa gömülü olduğu tahmin edilmektedir (Ünal, 2022a).

Çatışma Sırasında Ortaya Çıkan Yeni Arkeolojik Alanlarda Koruma Sorunları

Kullanılan tahribat gücü yüksek silahların verdiği zararlar sonucunda, havadan atılan bombalar ya da yerden gönderilen uzun menzilli silahların verdiği zararlar neticesinde yeni arkeolojik alanlar açığa çıkabilmektedir. Açığa çıkma sebebine bağlı olarak çatışma ortamında açığa çıkan arkeolojik alanlar genelde fiziksel olarak zarar görmüş olmaktadır ve çatışma durumunun zor şartlarında elde zarar görmüş, kırılganlığı artmış ve acil müdahale edilmesi gereken bir alan koruma içinde yeni bir sorun olarak yerini almaktadır. Lübnan’da iç savaşı sonrasında, Beyrut’ta çatışma sonrasında hasarlı binaların yıkılması/enkazın kaldırılması çalışmaları sırasında yeni bir arkeolojik alan açığa çıkarılmıştır (Resim 3). *Hadiqat Al Samah* / Bağışlama Bahçesi olarak anılan alan, bugün Beyrut’un merke-

Resim 3. *Hadiqat Al Samah* / Bağışlama Bahçesi, Beyrut, Lübnan (URL 11).

Resim 4, 5. Tahkimat çalışmaları sırasında bulunan amforalar ve eserlerin müzeye teslim edilmesi (Telizhenko, 2022).

zinde Z biçimli büyük bir bahçe olarak düzenlenmiştir (URL 4; URL 5).

Yakın zamanda savaş bölgelerinde yer alan fakat toprak altında konumu ve varlığı bilinmeyen arkeolojik alanlarda yaşanabilecek bir duruma ilişkin örneklerden biri de Ukrayna-Rusya savaşı sırasında meydana gelmiştir. Haber kaynağına göre, Ukrayna’nın en kalabalık üçüncü şehri ve ülkenin güney kıyısında önemli bir liman/ulaşım merkezi olan Odessa’yı korumak için hendekler ve savunmalar kazan Ukrayna Odessa Savunma Kuvvetleri’nin askerleri, tahkimat çalışmaları sırasında ortaya çıkarılan ve MS 4-5. yüzyıllara tarihlenen amforaları Ukrayna Ulusal Bilimler Akademisi Odessa Arkeoloji Müzesi’ne teslim etmiştir (Resim 4, 5) (Telizhenko, 2022).

Belgeleme ve İzleme Sorunları

Arkeolojik miras alanlarında bilimsel kazılar yapmakta olsa da henüz bilinmeyen birçok arkeolojik miras alanı bulunmaktadır. Henüz keşfedilmemiş, belgelenip bilgi dokümantasyonu yapılmamış, yer üstünde kalıntıları bulunan ya da tamamen yeraltında olan arkeolojik alanlar, çatışma durumlarında başlıca kaçak kazı ve yağma olaylarının artması, ağır ve tahribat gücü yüksek silahların kullanılması, arazilere mayın döşenmesi ve mayınların patlaması vb. gibi nedenlerle kaybolmaktadır.

Diğer yandan çatışma bölgelerinde özellikle çatışmaların yoğunlaştığı zamanlarda arkeolojik alanların ateş hattında ya da alandan sorumlu tarafın denetimi dışındaki bölgede kalması bu eserlere ilişkin güncel durumun bilinmesini, belgelenmesini ve izlenmesini zorlaştırmaktadır. Bilişim teknolojilerin gelişmesi sayesinde özellikle 21. yüzyılın dönümünden itibaren uzaktan algılama sistemleri ile bu alanların izlenmesi mümkün olabilmektedir. 2001 yılında kurulan ve Birleşmiş Milletler Eğitim ve Araştırma Enstitüsü (UNITAR, *United Nations Institute for Training and Research*) altında hizmet veren Birleşmiş Milletler Uydu Merkezi (UNOSAT, *United Nations Satellite Centre*), coğrafi-konumsal veri (*geo-spatial data*) teknolojilerini kullanarak barış, güvenlik ve dayanıklılık için kanıta dayalı karar vermeyi desteklemektedir. UNOSAT tarafından sağlanan görüntüler yakın zamanda Ukrayna-Rusya savaşında tarihi yapıların ve alanların durumlarının analizi için önemli veriler sağlamaktadır (URL 7).

Bilimsel ve Teknik Kapasitenin Azalması

Arkeolojik alanların bilimsel ve eğitimsel olarak toplum yararına kazandırılması, bir bütün olarak korunması için bu alanda çalışacak özel eğitim almış uzmanlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bir çatışmanın yarattığı can güvenliği kaybı riski arkeolojik miras alanlarındaki uzmanların ve diğer

görevlilerin alandan uzaklaşmasına, bağının kopmasına neden olmaktadır. Özellikle çatışma içinde yaşanan kasıtlı yıkımlarda, uluslararası sözleşmeler çerçevesinde korunması ve saygı duyulması gerektiği belirtilen (1954 Lahey, Madde 15) uzman personeller de kasıtlı olarak hedef alınmaktadır. Bu konuya ilişkin yakın zamanda yaşanan en üzüntü verici vaka Palmyra'da baş arkeolog Halid Esad'ın, DAESH tarafından kaçırılıp 18 Ağustos 2015'te Palmyra'da öldürülmesidir.

Uzman eksikliği, çatışma durumlarında hızlıca ivme kazanan bir sorun olduğundan, organizasyonlar çatışma sürecinde talep eden ülkeye eğitim vererek ve komisyonlar/heyetler oluşturup alanla ilgili çalışmasını sağlayarak da destek olmaktadır. Irak, Suriye, Nepal gibi ülkelere verilen desteklerin yanı sıra, ICOMOS ve ICCROM tarafından 9-16 Temmuz 2022 tarihlerinde bir komisyon Ukrayna'ya gitmiştir. Komisyonun amacı; kültürel mirasa verilen zararı değerlendirmek, acil ihtiyaçları belirlemek ve ilk yardım müdahaleleri ve kültürel mirasın iyileştirme planlaması için sistematik ve koordineli bir ulusal stratejinin hazırlanması için teknik yardım sunmaktır (URL 8; URL 9).

Çatışma Bölgelerinde Yasadışı Kazılar ve Kültür Varlığı Kaçakçılığı

Çatışma/kültür mirası ilişkisinde bulunulan coğrafya, çatışmanın kök nedeni, aktörleri, çatışma bölgesinde bulunan kültür katmanlarının yatay ve düşeydeki yoğunluğu ve bunun ateş hattı ile fiziki yakınlığı belirleyici etmenlerdir. Söz konusu parametreler kültür mirasının ve özellikle arkeolojik mirasın farklı şekillerde tahribatına ya da suistimaline neden olmaktadır.

Yakın tarih örnekleri incelendiğinde çatışma bölgelerinin çoğunda arkeolojik alanların yağmlandığı ve kaçak kazılarda elde edilen sanat eserlerinin terör grupları için para kaynağı ve propaganda aracı haline geldiği, birçok eserin, tüm alınan önlemlere rağmen kaçak kazılar sonucunda ortaya çıkarıldığı için, kökeniyle ilgili bir belge olmadan yasadışı ticarete konu olduğu görülmektedir (Ünal, 2022b). UNESCO'nun 1970 yılında yayımladığı Sözleşme'de,⁶ arkeolojik alanlardan kanuna uygun veya aykırı olarak yapılan kaçak kazılardan elde edilen arkeolojik bulgular (Madde 1, c) sözleşme kapsamına alınmıştır. Varlıklarının korunmasının her devletin kendi sorumluluğunda olduğu, ayrıca ithal ve ihraç noktasında da her devletin uluslararası olarak sorumluluğunun bulunduğu, mülkiyet transferinin önüne geçmek için uluslararası işbirliğinin gerekliliği ve önemi vurgulanmıştır.⁷

Çatışma durumlarının yarattığı otorite boşluğu arkeolojik alanlarda ve arkeolojik eserleri barındıran müzelerde yağmayı artırmaktadır. Müzelerde bulunan eserler kayıt altına alındığı için ulusla-

rarası piyasada eserlerin izini sürmek mümkündür. Bu nedenle yağma ile eski eser pazarlamak isteyenler arkeolojik alanlara yönelerek, kayıt altına alınmamış eserlere ulaşmak istemektedirler. 2011 yılında Suriye'de patlak veren iç savaşın etkilerini araştıran UNITAR 2011-2012 yıllarına ait iki uydu görüntüsü ile arkeolojik alanda alınan hasarı göstermiştir (Resim 6, 7). Suriye'de DAESH terör örgütünün yağma yoluyla elde ettiği eserler önemli bir finans kaynağı olarak kullanılmıştır (Boz, 2016). BM'in 2015 yılında DAESH'in parasal kaynağının önlenmesi ve bu suçun tanınması ile ilgili S/2015/2199(5) no.lu kararıyla, 6 Ağustos 1990'dan itibaren Irak'tan ve 15 Mart 2011'den itibaren Suriye'den ihraç edilen kültür varlıklarının ticareti tüm dünyada yasaklanmıştır.

Maddi Kaynaklara İlişkin Önceliklendirme Sorunu

Arkeolojik alanların korunmasına yönelik çalışmalar için elzem unsurlardan birisi maddi kaynaktır. Söz konusu alanlarda gerçekleştirilecek araştırma, koruma çalışmaları gibi tüm çalışmalar için sürekli bir bütçenin bulunması gereklidir. Ülkelerin kültürel mirasının korunmasına yönelik ayırdıkları bütçeler ve finans kaynaklarının güvenlik sorunlarının arttığı/sıcak çatışmalara dönüştüğü zamanlarda azaltılması ya da bu alanlarda kullanılması, sık görülen bir durumdur. Çatışma durumlarının tetiklediği finansal kaynak varlığının azlığı ve kaynağın başka alanlara aktarılması, arkeolojik kültürel miras alanlarının korunması yönündeki çalışmaları olumsuz

Resim 6, 7. Apamea antik kentinde yağmayı gösteren haritalar. Üstte 2011, alta 2012 (URL 10).

etkilemektedir ve çalışmalar sadece acil müdahalelerle sınırlı kalmaktadır. Diğer yandan kültürel mirasın korunması konusunda en önemli bileşenlerden biri olan eğitim yoluyla toplumda kültürüne ve eserlerine sahip çıkma farkındalığı oluşturulması ile ilgili eğitim süreçleri de kaynak sıkıntıları nedeniyle sekteye uğramaktadır.

Sonuç

Dünyanın her yerinde, farklı coğrafyalarda, farklı toplumlar arasında ve farklı nedenlerle çatışmaların geçmişten günümüze var olduğu ve devam edeceği kaçınılmaz bir gerçektir. Varoluşunun doğası gereği kırılgan olan kültürel miras varlıkları çatışma durumlarında daha fazla zarar görmekte ya da tamamen yok olmaktadır. Kültürel mirasın ayrılmaz bir bileşeni olan arkeolojik miras da bu durumdan doğru orantıda etkilenmektedir.

Arkeolojik miras alanlarının/varlıklarının çatışma durumunda korunabilmesi için aşağıdaki temel prensiplerin uygulanması ve gerekli çalışmaların yapılması zararın azalmasına olanak sağlayacaktır:

- Envanter ve dokümantasyonunun yapılması,
- Tehdit-risk analizlerinin yapılması,
- Taraf devletleri, başta 1954 tarihli Lahey Sözleşmesi olmak üzere, kültürel mirası koruyan tüm sözleşme ve tüzüklere uygun hareket etmeye davet edilmesi ve hasarın uygun bilimsel tekniklerle belgelenmesi,
- Özel/acil durumlarda arkeolojik mirasın korunması konusunda çalışacak uygun birimlerin kurulması ve kapasite artırma eğitimleri verilmesi,
- Arkeolojik alanların yağmaya karşı korunmasının sağlanması, eski eser kaçakçılığına ilişkin uluslararası işbirliği ve bilgi paylaşımı protokollerinin uygulanması.

Aysun Topaloğlu Uzunel, Öğr. Gör., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü

Zeynep Gül Ünal, Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

Basic Approaches to Conservation of Archaeological Sites in the Event of Conflict

Since the existence of humanity, conflicts/wars have been experienced on a large or small scale for various reasons. Cultural assets, which are the heritage of societies for the future, suffer more from these conflicts/wars due to the changing concept of conflicts and wars. Archaeological heritage sites, which have an important place in cultural heritage, are damaged or completely destroyed in different ways, directly or indirectly, more intensely than these conflicts/wars in the 21st century.

In this study, by making a reading on the acceptance of the protection of archaeological heritage sites/assets in conflict/war situations as a source of international concern and taking international steps towards this, the impact types of archaeological sites in conflict/war situations and the example of Ukraine, which is a current area, are revealed. The conclusions reached regarding protecting archaeological heritage sites/assets are explained.

Notlar:

1. Bu çalışma YTÜ Mimarlık Bölümü, Rölöve-Restorasyon ABD, Doktora Programı'nda devam etmekte olan "Arkeolojik Alanlarda Afet Risk Yönetimi ve Bir Yöntem Önerisi" başlıklı tezden türetilmiştir.
2. Çalışma boyunca özel isimler dışında, savaş, iç savaş, gibi farklı muharebe türleri "çatışma" olarak anılacaktır.
3. Çalışma kapsamında "arkeolojik miras alanları" kavramı ile arkeolojik miras alanları ve bu alanlarda bulunan kültür varlıkları ifade edilmektedir.
4. Bu çalışma, Yıldız Teknik Üniversitesi Restorasyon Ana-bilim Dalı Doktora Programı kapsamında çalışmaları devam etmekte olan, Aysun Topaloğlu Uzunel tarafından hazırlanan ve Prof. Dr. Zeynep Gül Ünal tarafından yürütülen "Arkeolojik Alanlarda Afet Risk Yönetimi ve Bir Yöntem Önerisi" başlıklı doktora tez çalışmasından türetilmiştir.
5. 1999'da II. protokolü imzalanmıştır.
6. Kültür Varlıklarının Kanunsuz İthal, İhrac ve Mülkiyet Transferinin Önlenmesi ve Yasaklanması İçin Alınacak Tedbirlerle İlgili Sözleşme, 1970.
7. 1995 UNIDROIT Sözleşmesi ile de ayrıca, yalnızca beyan edilmiş ve envanteri tutulmuş kültürel varlıklar değil, her türlü çalınmış kültürel varlıkları kapsanarak ve hukuki çerçeveye çizilerek sözleşme geliştirilmiştir.

Seçili Kaynakça:

- Boz, Z. (2016) "Çatışma Altındaki Ülkelerde Kültür Varlığı Kaçakçılığının Önlenmesi için Uluslararası Tedbirler", *Mimarlık*, Sayı: 388, s.16-19.
- Telizhenko, S. (2022) "Archaeological heritage and the war: Ukrainian reality", *The presentation at the 9-th World Archaeological Congress*, Prague, July 4, 2022: <https://arkeofili.com/ukrayna-askerleri-hendek-kazarken-eski-amforalar-kesfetti>
- Türkay Kahraman, Ş. F. (2018) *Uluslararası Silahlı Çatışmalar Hukukunda Kültürel Varlıkların Korunması*, Oniki Levha Yayınevi, İstanbul, 2018.
- Ünal, Z. G. (2022a) "Topyekûn Savaş'tan Melez Savaş'a Çatışma Ortamlarında Kültür Varlıklarının Korunması ve Risk Yönetimi", *Kültür Mirası Yönetimi: Neden ve Nasıl, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları*, İstanbul (yayın aşamasında).
- Ünal, Z. G. (2022b) "Vurulan Kentler ve İnsanlığın Seçimi: 'Kolektif Çaresizlik' mi? 'Kolektif Mücadele' mi?", *Mimarlık*, Sayı: 425, s.11-13: <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=440&RecID=5610>
- Ünal, Z. G. (2022c) Misyon Ukrayna savaş sırasında kültürel mirasın korunması için uluslararası işbirliği basın açıklaması: <https://www.iccrom.org/press-release/joint-icomos-iccrom-mission-ukraine>, <https://www.youtube.com/watch?v=Zu6G3V5jcyk&t=1s> (Erişim tarihi: 14.07.2022).
- 1954 Lahey Sözleşmesi, Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültür Mallarının Korunmasına Dair Sözleşme, I. Protokol (La Haye, 14 Mayıs 1954).
- 1970 Sözleşme, Kültür Varlıklarının Kanunsuz İthal, İhrac ve Mülkiyet Transferinin Önlenmesi ve Yasaklanması İçin Alınacak Tedbirlerle İlgili Sözleşme.

İnternet Kaynakları:

- URL 1: <https://www.un.org/securitycouncil/s/res/2347-%282017%29> (Erişim tarihi: 01.07.2022).
- URL 2: <http://www.albionmonitor.com/0510a/iraqheritage.html> (Erişim tarihi: 21.08.2022).
- URL 3: <https://www.nhregister.com/connecticut/article/Syrians-making-homes-in-old-tombs-ruins-to-11416987.php> (Erişim tarihi: 01.07.2022).
- URL 4: <https://www.facebook.com/lebdad.org/posts/5186330374731387> (Erişim tarihi: 27.06.2022).
- URL 5: <https://www.solidere.com/city-center/solidere-developments/open-spaces/garden-forgiveness> (Erişim tarihi: 27.06.2022).
- URL 6: <https://www.solidere.com/city-center/solidere-developments/open-spaces/garden-forgiveness> (Erişim tarihi: 25.06.2022).
- URL 7: <https://unitar.org/sustainable-development-goals/united-nations-satellite-centre-UNOSAT> (Erişim tarihi: 21.08.2022).
- URL 8: <https://www.youtube.com/watch?v=Zu6G3V5jcyk&t=1s> (Erişim tarihi: 02.08.2022).
- URL 9: <https://www.iccrom.org/press-release/joint-icomos-iccrom-mission-ukraine> (Erişim tarihi: 02.08.2022).
- URL 10: <https://traffickingculture.org/data/looting-at-apamea-recorded-via-google-earth/> (Erişim tarihi: 01.07.2022).
- URL 11: <https://alchetron.com/Garden-of-Forgiveness> (Erişim tarihi: 05.07.2022).

Çatışma Durumunda Müze Binaları ve Koleksiyonların Korunması

Nevra Ertürk

Müze binaları ve koleksiyonları; fiziksel kuvvet, yangın, su, hırsızlık, hatalı bağıl nem ve sıcaklık değerleri, morötesi (UV) ve görünür ışınım (ışık), kirlilik, biyolojik etkinlik, ihmal, savaş, çatışma, terör saldırıları gibi pek çok farklı risk türü ile karşı karşıyadır (Pedersoli vd., 2016). Öte yandan, Afganistan, Bosna-Hersek, Kosova, Hırvatistan, Irak, Mali, Suriye, Ukrayna gibi dünyanın farklı bölgelerinde yaşanan çatışmalar sadece müze koleksiyonlarını değil, kütüphane ve arşiv koleksiyonlarını, dini yapılarıdaki taşınır kültür varlıkları ile somut olmayan kültürel mirası da tahrip etmiştir. Çatışmalar, toplulukların mirasla kurmuş oldukları bağı, mirasla ilgili aidiyet duygusunu ve mirasın hafızadaki yerini kesintiye uğratmıştır.

27 Şubat 2022 Pazar günü, Ukrayna'nın başkenti Kiev'in kuzeyindeki Ivankiv köyünde yer alan ve sanatçı Maria Primachenko'nun koleksiyonuna ev sahipliği yapan Ivankiv Yerel Tarih Müzesi, Ukrayna'yı işgal eden Rus birlikleri tarafından müzenin içindeki 25 eser ile birlikte yakılmıştır (CNN style, 2022). Maria Primachenko, Ukrayna'nın ulusal kimliği ve kültürel belleğinin önemli temsilcilerinden biri olup sanatçının 2009 yılında Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (*United Nations Educational Scientific and Cultural Organization* UNESCO) tarafından doğumunun 100. yılı kutlanmıştır (UNESCO, 2022b). Maria Primachenko'nun sanat eserlerinin bulunduğu müze ve koleksiyondaki eserlerin yanarak yok olması, somut ve somut olmayan mirasın tahribatının üzücü bir örneğidir. Bu durum ve benzer birçok örnek, kültür mirasına toplum adına ve toplumun hizmetinde ev sahipliği yapan müzelerin diğer tüm hızlı gelişen afet durumlarında olduğu gibi sıcak bölgelerde çatışma durumları için de hazırlıklı olmaları gerektiğini bir kez daha göstermiştir.

Müzeler, Uluslararası Müzeler Konseyinin (*International Council of Museums* ICOM)

20-28 Ağustos 2022 tarihinde Prag'da gerçekleşen 26. Genel Konferansı'nda onaylandığı şekliyle şöyle tanımlanmaktadır: “Müzeler, toplumun hizmetinde, somut ve somut olmayan mirası araştıran, toplayan, koruyan, yorumlayan ve sergileyen, kâr amacı gütmeyen, sürekliliği olan kurumlardır. Halka açık, erişilebilir ve kapsayıcıdır. Müzeler, çeşitliliği ve sürdürülebilirliği teşvik eder. Müzeler, eğitim, eğlence, düşünme ve bilgi paylaşımı için farklı deneyimler sunarak, toplulukların da katılımıyla etik, profesyonel bir şekilde çalışır ve iletişim kurar.” (ICOM, 2022a) Yeni müze tanımı, müzelerin koleksiyonların korunmasına yönelik görev ve sorumluluklarını 21. yüzyılın çağdaş bakış açısıyla bir kez daha ortaya koyarken, özellikle savaş, çatışma ve terör saldırılarında, müze binaları, koleksiyonlar, müze personeli ve ziyaretçilerin korunması konusunda duruma bağlı yeni yaklaşımlar geliştirmek elzemdir.

ICOM'un 2016 tarihinde güncellenen “Müzeler İçin Mesleki Etik Kurallar” (*Code of Ethics for Museums*) başlıklı dokümanının 1. maddesinin 6. bendinde, müzenin yönetim kurulunun, toplumu, personeli, koleksiyonu ve diğer kaynakları afetlerden korumak üzere politikalar geliştirmesinin ve bu politikaların devamlılığının sağlanmasının gerekli olduğu beyan edilmekte; 2. maddenin 21. bendinde ise, koleksiyonların çatışma ve diğer afetlerden korunması için politikaların geliştirilmesi yönünde itina edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (ICOMb, 2017). Söz konusu dokümanda “çatışma” kelimesinin belirtilmesi, müzeler ve koleksiyonları için çatışmanın bir risk unsuru olduğunu ve çatışma durumları için hazırlıklı olunması gerektiğini ifade etmektedir.

Makalenin bundan sonraki bölümünde, çatışma durumunda müzelere yönelik riskler ile çatışma öncesi dönemde alınacak önlemler hakkında bilgi verilmekte, çatışma durumunda müze binası ve koleksiyonların korunmasıyla ilgili öneriler sunulmaktadır.

Çatışma Durumunda Müzelere Yönelik Riskler

UNESCO, 2003 yılında Irak'ta yaşanan çatışmada Irak Ulusal Kütüphanesindeki 5147 elyazmasının %40'ının yandığını ve yağmalandığını; aynı yıl Bağdat'taki Irak Müzesinden ise 15.000 eserin yağmalandığını ve eserlerin tahrip olduğunu bildirmiştir (Moustafa, 2016). UNESCO, 8 Ağustos 2022 itibarıyla Ukrayna'da 74 kutsal alan, 13 müze, 34 tarihi yapı, kültürel çalışmaların gerçekleştirildiği 29 bina, 17 anıt ve 8 kütüphanenin hasar gördüğü bilgisini doğrulamıştır (UNESCO, 2022a).

Çatışma durumunda söz konusu tahribatların önüne geçebilmek ya da tahribatları en aza indirebilmek için öncelikle çatışma durumunda müze binası ve koleksiyonların karşılaşabileceği riskleri doğru tanımlamak gerekmektedir. Çatışma durumunda müzelere yönelik riskler şunlardır (Jirasek, 2004):

- Bombalanma nedeniyle müze ve koleksiyondaki eserlerin hasar görmesi,
- Güvenlik ve bina kontrol sistemleri ile bilgisayar ve bilgisayar verilerinin dahil olduğu elektrik ve elektronik sistemlerin siber saldırı kaynaklı tahribatı ve söz konusu tahribatın müzenin bina yönetimi, güvenlik, önleyici koruma ve dokümantasyon ile ilgili sistemlerine, veri tabanlarına zarar vermesi,
- Savaş nedeniyle veya sivillere yardımın bir parçası olarak, hükümet veya işgal kuvvetleri tarafından müze binası, müzede kullanılan ekipman ya da hayati ihtiyaçlara el konulması,
- Yasadışı kuvvetler veya direnişçiler tarafından gerçekleştirilen saldırılar ya da genel

karışıklık nedeniyle koleksiyonlara yönelik yağmalama, hırsızlık ve soygun suçlarının artması,

- Çatışma durumunda müze personelinin askerlik hizmeti için çağrılması, gönüllü olarak orduya katılımı ya da personelin vefatı, yaralanması nedeniyle müzedeki mevcut personel sayısının azalması,
- Güvenlik durumu veya ordunun getirdiği hareket sınırlamaları nedeniyle personelin işe gidememesi ve görevinin başında bulunamaması,
- Finans kaynaklarının güvenlik harcamalarına yönlendirilmesi nedeniyle müzelere gerekli ve yeterli kaynağın ayrılamaması.

Çatışma Öncesi Hazırlıklar

Müzelerin çatışma öncesi ve çatışma durumunda, gerek yerel yönetimler, askeriye, güvenlik güçleri, sivil savunma, gerekse masa başı ve saha deneyimi olan UNESCO, ICOM, Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (*International Council on Monuments and Sites* ICOMOS), Uluslararası Kültür Varlıklarını Koruma ve Restorasyon Çalışmaları Merkezi (*International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property* ICCROM) gibi uluslararası kuruluşlarla işbirliği içinde olmaları, müze binası ve koleksiyonların korunması açısından önemlidir. Çatışma öncesi dönemde, “askeri yetkililer, polis, itfaiye, arama kurtarma ekipleri ve müze personeli ile ilgili bir iletişim listesinin hazırlanması” (Bercovici ve Hekman, 2010) çatışma döneminde sürecin sağlıklı yönetimi açısından önemlidir.

Müzelerde koleksiyonların mevcut yerini, durumunu ve hareketini takip edebilmek, müzelerin koruma, araştırma ve iletişim işlevlerini sağlıklı bir şekilde yürütebilmek için koleksiyondaki her eser kayıt altına alınmalıdır. Tam ve doğru hazırlanmış envanter ve daha kapsamlı bir çalışma olan dokümantasyon sistemi müze koleksiyonlarını sadece çatışmalardan değil, afetler, diğer acil durumlar, vandalizm ve hırsızlığa karşı da korumaktadır. Söz konusu envanter ve dokümantasyon sistemlerinin hem kurumsal ölçekte, her müzede eksiksiz olması hem de ulusal ölçekte planlanması önemlidir. Bu çerçevede, “Finlandiya ulusal envanter sistemi hazırlanması konusunda önemli bir adım atmıştır. Finlandiya, her ne kadar Avrupa'nın en güvenli ülkelerinden biri olarak kabul edilse de, 1954 tarihli

Ukrayna Chernihiv'de isabet alan ve büyük hasar gören Çocuk Müzesi *Biblioteka Dlya Molodi* (Fotoğraf: Zeynep Gül Ünal, Temmuz 2022, ICOMOS).

‘Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültür Varlıklarının Korunmasına Dair Sözleşme’ (Lahey Sözleşmesi) ve ‘İkinci Protokol’de (1999) de vurgulandığı gibi, kültür mirasının korunması için barış döneminde yapılan hazırlıklar önemlidir. Bu sebeple Finlandiya ulusal ölçekte kültür varlıkları ile ilgili envanter çalışmasını başlatmıştır. Envanter sistemi, taşınır ve taşınmaz kültür varlıkları, arkeolojik miras, müze, kütüphane, arşiv koleksiyonlarını kapsamaktadır” (Pesu, 2012).

Müzelerin çatışma durumu öncesindeki hazırlık aşamasında bir diğer önemli husus acil durum planlarının oluşturulmasıdır. Her müzenin bir acil durum planı olmalı, acil durum planları belirli aralıklarla güncellenmeli, müze personeli ve ilgili kuruluşlarla işbirliği içinde tatbikatlar yapılmalı, müze personeli acil durum eğitimi ve tahliye prosedürlerini belirli aralıklarla tekrarlamalıdır. Acil durum planının yanı sıra, her müzenin kendi koleksiyonu, fiziki durumu ve ihtiyaçlarına göre şekillenecek bir risk yönetimi planının hazırlanmasına da ihtiyaç vardır. Risk yönetimi planında, kurumun misyon ve hedefleri, ilgili personelin görev ve sorumlulukları, genel ilkeler, mesleki etik kuralları ile risk yönetiminin tüm aşamaları yer almalıdır. Acil durum ve risk yönetimi planları, çatışma durumunda koruma ve müdahale, sürecin daha sağlıklı yürütülmesine katkı sağlayacaktır.

Kültür mirasının yağmalanmasını önlemek ya da hasarı en aza indirmek için toplumda farkındalığın artırılmasına da ihtiyaç vardır. Bu yönde, ulusal ölçekte faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları sürece dahil edilmeli ve toplumsal düzeyde farkındalığı artırıcı eğitim faaliyetleri planlanmalıdır (Moustafa, 2016). Ayrıca askeriye ve güvenlik güçleri de, kültür mirasının korunması konusunda çalışan uzmanlarla işbirliği içinde kendi personeline eğitim vermeli ve söz konusu eğitimleri belirli aralıklarla tekrarlamalıdır.

Çatışma Durumunda Atılacak Adımlar

Şüphesiz çatışmaların ortaya çıkışı, çatışma dönemi ve sürecin sona ermesi ile tanımlanan evrelerin döngüsü, ülkeden ülkeye ve çatışmanın kök sebeplerine göre farklılık göstermektedir. Dolayısıyla bazı müzeler koleksiyonlarını çatışma öncesinde güvenli bölgeye taşıma şansına sahipken, bazı müzeler çatışma durumunda bu süreci gerçekleştirmek durumunda kalabilmektedir. Bu nedenle ideal olarak,

çatışma durumundan önceki sakin dönemde eserlerin acil tahliyesi için müze dışındaki güvenli bölgenin belirlenmesi ve tercihen güvenli bölgenin müzenin bulunduğu şehir dışındaki bir yerleşim yeri olması önerilmektedir. Eğer koleksiyondaki eserlerin, çatışmanın devam ettiği sıcak zamanda taşınması gerekiyor ise, ağır koleksiyon öğelerinin müzede yerinde korunmasının tercih edilmesi, küçük boyutlu ve hafif eserlerin ise güvenli bölgeye ilgili prosedürler çerçevesinde taşınması önerilmektedir.

Bir örnek olarak; Suriye’de 2011 yılında başlayan ve şiddetlenerek artan çatışmalar nedeniyle pek çok taşınmaz kültür varlığı ile müzeler tahrip olmuş ve Suriye’deki birçok sivil toplum kuruluşu söz konusu olaylarda duruma ilişkin bilginin toplanması ve hasar raporlarının hazırlanmasında etkin rol oynamışlardır. Suriye Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü müze koleksiyonlarına yönelik hasarın azaltılması için çalışmış; 2014 yılı Ağustos ayında Genel Müdürlük 13.000 adet eserin Şam’dan Deir ez-Zor Müzesi’ne taşınması çalışmasını yönetmiştir (Hayashi, 2015). DAES’in bölgeyi ele geçirmesinden birkaç saat önce, Suriye ordusu Palmira Müzesi’nin tahliye edilmesine destek vermiştir (Cunliffe, Fox, Stone, 2018).

Çatışma durumunda müzelerin karşı karşıya kalabilecekleri bir diğer önemli husus, koleksiyonların yağmalanma tehlikesidir. ICOM’un çatışma bölgelerindeki kültür mirasının korunması kapsamında yaptığı çalışmalardan birisi, “Risk Altındaki Kültürel Eserlerin Acil Durum Kırmızı Listesi”nin (*Emergency Red Lists of Cultural Objects at Risk*) hazırlanmasıdır. ICOM, Afganistan (2006), Irak (2003 ve 2005), Mali (2016), Yemen (2018) için bu listeyi hazırlamış ve kamuoyu ile paylaşmıştır (ICOM, 2022b). Bu çalışma, yasadışı eser trafiğinin önlenmesi açısından önemlidir.

Güvenli ilan edilen bölgelerde, sivil ve askeri uzmanların işbirliği içinde kültürel miras hasar tespit çalışmalarını yapması, hasarı ve yağmalamayı azaltması açısından önemlidir (Moustafa, 2016).

Müzeler için hazırlanan acil durum planlarına göre, çatışma durumunda güvenlik açısından müzelerin ziyarete kapatılması gerekmektedir. Buradaki amaç, koleksiyonlarının korunmasıyla birlikte bir toplanma noktası olan müzelerde olası insani kayıpları da önlemektir.

Sonuç

Çatışma durumunda müzelerin acil durum yönetimi başarısı; acil durum planı ve risk yönetim planlarının varlığı, güvenlik önlemleri, iyi eğitilmiş müze personeli ve ilgili kurumlarla önceden oluşturulmuş işbirliği protokollerine bağlıdır.

Müzenin bulunduğu bölgeye özel riskleri tespit etmek, söz konusu risklere göre zarar azaltma kapasitesini geliştirmek ve risklere karşı hazırlıklı olmak müzelerin koruma görevlerinin başında gelmektedir. Böylece herhangi bir çatışma durumunda hem karşılaşılabilecek hasar azaltmakta hem de müdahale ve iyileştirme sürecinde kurumun mücadele edebilme kapasitesi artmaktadır.

Nevra Ertürk, Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü

Kaynaklar:

- Bercovici, S., Hekman, W. (2010) "Museums under threat of bomb and rocket attacks and war", *Handbook on Emergency Procedures*, Ed. Willem Hekman, ICOM: https://icom.museum/wp-content/uploads/2018/07/ICMS_Handbook_eng.pdf (Erişim tarihi: 25.08.2022).
- CNN style (2022) "Russian forces almost destroyed this Ukrainian's artist's work: Now it is becoming a global symbol of peace": <https://edition.cnn.com/style/article/maria-prymachenko-paintings-ukraine-peace-symbol/index.html> (Erişim tarihi: 21.08.2022).
- Cunliffe, E., Fox, P., Stone, P. (2018) "The Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict: Unnecessary Distraction or Mission- Relevant Priority?", *NATO Open Publications*, Sayı: 21+41, s.2-22.
- Hayashi, N. (2015) "Heritage and Conflict Situations: The Role of the International Heritage Community and National Agents", *Museum International*, ICOM, Paris, Sayı: 67: 1-4, s.55-63.
- ICOM (2017) *Code of Ethics for Museums*, <https://icom.museum/wp-content/uploads/2018/07/ICOM-code-En-web.pdf> (Erişim tarihi: 24.08.2022).
- ICOM (2022a), *ICOM approves a new museum definition*: <https://icom.museum/en/news/icom-approves-a-new-museum-definition/#:~:text=NetworkICOM%20approves%20a%20new%20museum%20definition&text=The%20new%20text%20reads%3A,exhibits%20tangible%20and%20intangible%20heritage> (Erişim tarihi: 25.08.2022).
- ICOM (2022b) *ICOM is preparing an emergency ICOM Red List of Cultural Heritage at Risk for Ukraine*: <https://icom.museum/en/news/icom-is-preparing-an-emergency-icom-red-list-of-cultural-heritage-at-risk-for-ukraine/> (Erişim tarihi: 25.08.2022).
- Jirasek, P. (2004) "Museum Security and Disaster Preparedness", *Running a museum: A Practical Handbook*, ICOM, Paris, s.177-196.
- Moustafa, L. H. (2016) "Cultural Heritage and Preservation: Lessons from World War II and the Contemporary Conflict in the Middle East", *The American Archivist*, Sayı: 79+2, s.320-338.
- Pedersoli, J. L., Antomarchi, C., Michalski, S. (2016) *A Guide to Risk Management to Cultural Heritage*, ICCROM, Government of Canada, Canadian Conservation Institute.
- Pesu, M. (2012) "The Finnish National Inventory: Peacetime preparation for the protection of cultural property in the event of armed conflict", *Protecting Cultural Heritage in Times of Conflict*, Ed. S. Lambert ve C. Rockwell, ICCROM, Roma, s.91-95.
- UNESCO (2022a) *Damaged cultural sites in Ukraine verified by UNESCO*: <https://www.unesco.org/en/articles/damaged-cultural-sites-ukraine-verified-unesco> (Erişim tarihi: 25.08.2022).
- UNESCO (2022b) *News*: <https://whc.unesco.org/en/news/2411> (Erişim tarihi: 24.08.2022).

Protection of Museum Buildings and Collections in the Event of Conflict

Museums face with different types of risks which affect museum buildings and collections. Conflict is one of the risk factors and museums should be well-prepared for the conflict situations. In the article, the risks during the conflict situations about museum buildings and collections will be defined; information on action plans and measures will be given and suggestions for museum buildings and collections in the event of conflict will be made. The scope of the article is limited with museum buildings and collections, and literature review is used as a research method. According to the research findings, conflict is one of the increasing risk factors for museums. Before the conflict situations, museums should prepare emergency and risk management plans, take necessary measures, train its staff about the topic and develop collaborations with local authorities, military, police, civil defense, search and rescue teams as well as non-governmental organizations in order to minimize potential risks towards museum buildings and collections.

Dosya: İklim Krizi ve Kültürel Miras

İklim değişikliğinin insanlığın ortak kaygısı olduğunu belirten Birleşmiş Milletlerin öncülüğünde 1992 yılında kabul edilen İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, 1997 yılında Kyoto Protokolü, 2015 yılında ise Paris Anlaşması ile genişletilmiş ve iklim krizi ile mücadele için alınacak önlemler açıklanarak uluslararası işbirliğinin önemine dikkat çekilmiştir.

Kültürel miras ve çevre politikaları arasındaki sinerjinin vurgulandığı “2018 Avrupa Kültürel Miras Yılı”, 2019 tarihli Avrupa’nın doğal sermayesini geliştirme ve vatandaşlarını çevre ile ilgili risklerden koruma hedefli “Avrupa Yeşil Uzlaşısı” metninin kabulü ve hemen ertesinde 2021 yılında “Avrupa’nın ortak mirasını Avrupa Yeşil Uzlaşısı’nın kalbine yerleştirmek” amacıyla benimsenen “Avrupa’nın Kültürel Mirası için Yeşil Uzlaşısı” bildirisi bu yöndeki uluslararası çabaların önemli örnekleridir. Avrupa’nın tarihi şehirlerinin ve benzer şekilde yeşil mirasının doğrudan tehdit altında olduğunu belirtildiği söz konusu ilkesel metinlerde iklim değişikliği ile mücadelede tüm dünyanın birlikte hareket etmesi gerekliliği üzerinde durulmaktadır.

ICOMOS’un “Uluslararası Anıtlar ve Sitler Günü” temasını bu yıl “İklim ve Miras”, gelecek yıl (2023) “Geleneksel Bilgi, İklim Eylemi ve Yenilikçi Dönüşüm” olarak belirlemesi konunun tartışılmaya devam edileceğini gösteren önemli kanıtlardır. Karşı karşıya kalınan kriz koşullarında insanlığın içinde yaşadığı sürdürdüğü yapı çevrelerdeki tasarım yaklaşımları da başta olmak üzere tüm üretim ve tüketim alışkanlıkları sorgulanmaktadır. Kuşkusuz bu sorgulama, Endüstri Devrimi sonrası gelişen modern tasarım yaklaşımlarında yüzlerce yıllık kültürel birikime dayalı olarak uygulanan geleneksel mimarlık pratiklerini reddediş ya da kopuşu da kapsamaktadır. Teknolojik ilerlemeler, yapı sektörünü dönüştürerek neredeyse tamamen üretiminde ve uygulanmasında yüksek enerji gerektiren, geri dönüşümü zor ve çevreyi kirleten endüstriyel malzemelere yönlendirmiştir. Yapılı çevrenin ve inşaat endüstrisinin, yıllık küresel karbondioksit emisyonlarındaki payının yaklaşık yüzde 45 olduğu belirtilmektedir. Karşı karşıya olunan sorunun büyüklüğü karşısında başarı sağlanabilmesi için pek çok alanda doğa dostu değişikliklerin planlanarak çok boyutlu dönüşümler gerçekleştirilmesi kaçınılmazdır. Birçok boyutu olan iklim krizi ile mücadele için mimarlık ve yapı üretimine dair sürdürülebilirlik hedeflerinin tek başına bir yanıt olamayacağı açık olmakla birlikte, bu yöndeki çabaların tetikleyici nitelikte olumlu katkılar sunabileceği düşünülmektedir.

Var olan bir peyzajın, binanın veya kaynağın yeniden kullanılması, işlevlendirilmesi ya da onarılması gibi koruma çabalarının “Antroposen Çağı”na egemen olan “tek kullanımlık” tüketim kültürünün karşısında durduğu ve iklim krizi ile mücadeleye katkı sağlayabileceği açıktır. Bu örneklerdeki gibi pek çok noktada kesişen iklim değişikliği ile mücadele ve kültürel mirasın korunması çalışmalarına odaklanan bu dosyada C. İrem Genç, “İklim Krizi ve Kültürel Mirasın Korunması Konusunda Uluslararası Yaklaşımlar”, Banu Gökmen Erdoğan “İklim Değişikliğinin Kültürel Miras Üzerindeki Risk Değerlendirmeleri: Edirne Örneği”, Zeynep Eres ve Koray Güler, “İklim Krizi Karşısında Kırsal Mirastan Alınabilecek Dersler”, Süreyya Topaloğlu, “Enerji Verimli Bir Restorasyon Uygulaması: Mardin Tamirevi Deneyimi”, Esin Özlem Aktuğlu Aktan ve Nilgün Çolpan Erkan, “Kadıköy’de Bir Konut Alanı Örneğinde Yapılı ve Doğal Çevrenin Bütüncül Korunmasının İklim Değişikliğine Uyum Sürecindeki Önemi”, Aylin Akçabozan, “Yeni Avrupa Bauhaus’u Yaklaşımı ve Getirdiği Açılımlar” ve Mustafa Sayan, “Sürdürülebilirlik Bağlamında Gömülü Enerji Tartışmaları ve Koruma Alanına Etkileri” konularını ele almışlardır. İklim krizi ile mücadele ve kültürel mirasın korunmasına yönelik çabaların artması ve yakın bir gelecekte başarıya ulaşması temennisi ile...

Dosya Editörü: **Koray Güler, C. İrem Genç, Zeynep Eres**

İklim Krizi ve Kültürel Mirasın Korunması Konusunda Uluslararası Yaklaşımlar

C. İrem Genç

İklim krizinin ele alınmasında kültürel miras iki yönlü değerlendirilmektedir. Kültürel mirasın iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine karşı korunması ve uyumlu hale getirilmesi ile bu etkilerin azaltılması için alınabilecek önlemler konunun bir yönünü, tüm insanlık için iklim krizine uyum sağlanması ve iklim değişikliği etkilerinin azaltılmasına yönelik çalışmalarda bir yol gösterici olarak kültürel miras ise diğer yönünü oluşturmaktadır. Kültürel mirasın iklim krizine uyumu, koruma alanında son 25-30 yıldır dile getirilen bütüncül yaklaşımları ve kültürel mirasın kırılgan yapısına özel, yenilikçi çözüm arayışlarını gerektirmektedir. Üstelik iklim olaylarındaki değişimlerin başta karbon salınımı olmak üzere birçok farklı etkene bağlı olmasından ötürü farklı iklim senaryoları bulunmakta, bu durum da iklim etkilerinin öngörülebilirliğini zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda korumanın kentsel ve kırsal planlamanın ayrılmaz bir parçası olması, tarihi yapıların ve dokuların bütünlüklü çevre sistemi (yerleşimin bütünü, doğal çevre koşulları, altyapı sistemleri vb.) içinde değerlendirilmesi, yalnızca yapı odaklı değil peyzaj temelli yaklaşım stratejileri geliştirilmesi önemlidir. Kültürel mirasın yere özgü yapısı, yerle kurduğu ilişkiden yola çıkan çözümler, çevre ve yapı ölçeğinde doğa temelli ve doğa dostu çözümlerin benimsenmesi, kültürel mirasın yapısıyla uyumlu yenilikçi malzemelerin araştırılması elzemdir. Ayrıca iklim değişikliğinin kültürel miras üzerindeki etkilerinin anlaşılması için araştırmaların yanı sıra hasar tespiti için yeni metodolojiler geliştirilmesine yönelik çalışmalar bir yandan devam etmektedir.¹ Öte yandan, uluslararası koruma camiası, iklim krizine uyum sağlanması ve iklim değişikliğine yol açan etkilerin azaltılmasında somut ve somut olmayan kültürel mirasın rolünün küresel ölçekte anlaşılması için çabalamaktadır,² ancak bu durumun yaygın kabul görmesi başta inşaat olmak üzere farklı sektörlerin de gündemine taşınması ile mümkün olabilecektir.

Kültürel Miras Koruma Kuruluşları İklim Krizini Nasıl Ele Alıyor?

Uluslararası koruma alanında iklim değişikliğinin kültürel miras üzerindeki etkilerinin saptanmasına ilişkin çalışmaların başlangıcı 2004 yılında Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyinin (ICOMOS) Uluslararası Bilimsel Komite toplantısı ve sonrasında 2005'te 15. Genel Kurul toplantısı ile aynı yıl düzenlenen UNESCO Dünya Miras Merkezinin (DMM) 29. Genel Kurulu'na rastlamaktadır (Gençer, 2017). Bu tarihten itibaren uluslararası koruma örgütlerinin oluşturdukları çalışma grupları ve yayımladıkları raporlar, kamuoyunda iklim krizi karşısında kültürel miras üzerine farkındalık yaratmaya yöneliktir.

2016'da ICOMOS'un farklı ülke ve uzmanlık alanlarından temsilcilerden oluşan İklim Eylemi Çalışma Grubu kurulmuştur. Grubun başlıca amaçları, Dünya Miras Komitesinin 2007 tarihli "İklim Değişikliğinin Dünya Miras Varlıkları Üzerindeki Etkileri" başlıklı politika belgesinin güncellenmesi için katkı sağlamak, ICOMOS için küresel iklim değişikliği konusunda kurumsal taahhüt programı oluşturmak ve iklim değişikliği ve kültürel miras üzerine yeni bir ICOMOS tüzüğüne hazırlanmasını koordine etmek olmuştur (URL 1). Bu çalışma grubunun desteğiyle 2017 yılı ICOMOS Genel Kurulu'nda uluslararası ICOMOS ve kültürel miras topluluğunun iklim krizi karşısında harekete geçmesine yönelik çabalar artırılmıştır. Genel Kurul'da alınan 19GA 2017/30 numaralı kararda tüm ICOMOS üyelerinin Paris Anlaşması'nın uygulanması yönündeki çabalarını artırmaları desteklenmiş, özellikle kültürel miras ve peyzaj odaklı çözümlerin önemi belirtilmiştir. İklim değişikliği uyum çalışmalarının kırılgan toplulukları ve ekosistemleri göz önüne alması ile iklim değişikliğinden kaynaklanacak hasar ve kayıpların anlaşılması ve buna yönelik eylem planlarının iyileştirilmesi, iklim değişikliğinden en çok etkilenen ya da iklim krizinin maliyetini en az karşılayabilecek toplulukların kültürel

miraslarını koruyabilmeleri için dayanışma ihtiyacının gerekliliği kararda vurgulanmıştır (URL 2).

2019'da ICOMOS İklim Eylemi Çalışma Grubu, "Geçmişlerimizin Geleceği: Kültürel Mirasın İklim Eylemine Katılması" raporunu yayımlamıştır. Kültürel miras ve iklim değişikliğini çok disiplinli bir yaklaşımla ele alan rapor, alan yöneticileri, bilim insanları, araştırmacılar, iklim eylemcileri ve karar vericilere yönelik hazırlanmıştır. Raporda iklim eylemini yönlendirmek ve toplumların düşük karbon ve iklim değişimine dayanıklı kalkınmaya doğru dönüşümlerinin adil ve eşit olarak gerçekleşebilmesi için kültürel mirasın taşıdığı engin potansiyel ortaya konmaktadır. Bu potansiyelin anlaşılması için hem iklim değişikliğinin kültürel boyutlarının daha iyi anlaşılması hem de kültürel miras koruma uygulamalarının hedeflerini ve yöntemlerini iklim değişikliğine göre belirlemesi gerekmektedir (URL 3).

Söz konusu rapor, iklim değişikliğinin arkeolojik alanlar, koleksiyonlar ve nesneler, tarihi yapılar, kültürel peyzajlar, kültürel mirasla ilişkili geleneksel topluluklar ve somut olmayan kültürel mirasın üzerindeki etkileri ve bu etkilere karşı mirasın incinebilirliğini değerlendirmek için yöntem ve araçlar geliştirmektedir. Ayrıca, iklim değişikliği karşısında kültürel mirasın yönetimi ve korunması için yeni ilke ve yöntemler geliştirilerek kültürel miras ve iklim bilimi arasındaki bağların güçlendirilmesini amaçlamaktadır. İklim değişikliği etkilerinin azaltılmasında ve bu etkilere uyum sağlanmasında kültürel miras odaklı çözümlerin oluşturulması gerekliliğinin vurgulandığı metinde, bu bağlamda sanat, kültür ve mirasın hem sürdürülebilir ve iklime dirençli kalkınmayı hem de fakirlik ve eşitsizliği yok etme çabalarını desteklediği ortaya konmaktadır (URL 3).

Aralık 2020'de düzenlenen ICOMOS Genel Kurulu'nda İklim ve Ekoloji Acil Durumu ilan edilmiş, kültürel ve doğal mirasın iklim değişikliğine karşı korunması için acil kolektif eylem çağrısı yapılmıştır. Bu çağrının ardından 2021-2024 Üç Yıllık Bilimsel Planı ICOMOS'un araştırma gündemini tamamen iklim değişikliğine odaklanmasına yönelik hazırlanmıştır. Bu durumla birlikte, ulusal ve uluslararası bilimsel komitelerde 100'den fazla üyesi olan İklim Eylemi Çalışma Grubu'nun rolü ICOMOS topluluğunu bu konuda desteklemek ve kaynak oluşturmak olmuştur (URL 1).

Bu amaca yönelik olarak çalışma grubunun ilk hedefi önce ICOMOS, sonra kültürel miras topluluğu için iyi uygulama örneklerinin, ilgili ilke ve kılavuz metinlerin, dünyadan farklı iklim hikâyelerinin yer aldığı çevrimiçi bir kaynak portalı oluşturmak, diğer hedefi ise ICOMOS topluluğu içinde iletişimi artırmak, farkındalık ve iklim okuryazarlığını artırmak ve iklim eylemine katılmayı teşvik etmek için bir çerçeve plan oluşturmaktır (URL 1). Yine bu kapsamda, 2022 yılının "Uluslararası Anıtlar ve Sitler Günü" temasının "İklim ve Miras", 2023 yılının ise "Geleneksel Bilgi, İklim Eylemi ve Yenilikçi Dönüşüm" olarak belirlenmesi, ICOMOS topluluğunun iklim eylemine daha fazla ve daha farklı yollarla katkı koymasını sağlayacaktır.

Kültürel miras koruma alanına yön veren bir diğer uluslararası kurum olan UNESCO DMM ise, 2020 yılı Dünya Miras Komitesi Genel Kurulu'nda 2007'de hazırlamış olduğu "İklim Değişikliğinin Dünya Miras Varlıkları Üzerindeki Etkileri" başlıklı politika belgesinin³ güncellenmesi üzerine çalışma başlatmıştır. Belgenin güncellenmesinin ardından, belirlenen ilkelerin Dünya Miras Alanları'nın koruma ve yönetiminde nasıl uygulanacağına ilişkin yön göstermesi için *Dünya Miras Sözleşmesi Uygulama Rehberi*'nde de ilgili değişikliklerin yapılması planlanmaktadır (URL 4). Bu çalışmanın yanı sıra, UNESCO DMM, Dünya Miras Alanlarında iklim değişikliği etkilerinin etkili ve sürdürülebilir olarak yönetimi için üye devletlerin ve diğer paydaşların kapasite geliştirme çalışmalarına da katkıda bulunmaktadır. Bu bağlamda DMM'nin *Doğal Dünya Miras Alanları için İklim Değişikliğine Uyum* rehberi doğrultusunda Güney Amerika ve Afrika'daki doğal alanların yöneticileriyle kapasite geliştirme çalışmaları gerçekleştirilmiştir (URL 4). Ayrıca, 2021'de UNESCO, Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'ni (IPCC) ve ICOMOS ise iklim değişikliği ile mücadele, kültür ve bilimin ortaklığını güçlendirmeyi hedefleyen bir toplantı gerçekleştirmiş ve iklim değişikliğine uyum ve etkilerinin azaltılması çalışmalarında miras ve kültür odaklı eylemlerin geliştirilmesi yönünde bilim insanları ve uzmanlar bir araya gelmiştir (URL 5).

İklim eylemi için kültürel mirası bir kaynak olarak değerlendiren bir başka uluslararası çalışma grubu ise 2019'da kurulan İklim-Miras Ağı'dır. Sanat, kültür ve miras sektörüyle

ilişkili sivil toplum gönüllüleri, hükümet yetkilileri, yerel halkların temsilcileri, kültürel kurumlar, iş insanları, üniversiteler, araştırma kurumlarını bir araya getiren bu ağ, Paris Anlaşması'nın hedeflerinin yerine getirilmesi için sanat, kültür ve miras iklim eyleminin odağına almayı amaçlamaktadır (URL 6). Söz konusu topluluk, sanat ve yaratıcı endüstri, müze ve kütüphaneler, peyzaj alanları, miras alanları ve arkeolojik alanlar, somut olmayan miras, geleneksel bilgi gibi kültürün tüm alt alanlarında “Madrid’den Glasgow’a Sanat, Kültür ve Miras İklim Eylemi Planı” doğrultusunda çalışmalarını yürütmektedir (URL 7). Bu kapsamda oluşturulan alt çalışma grupları, “kültürel mirasın iklim eylemindeki rolü ve iletişim”, “geleneksel bilginin değerlendirilmesi”, “yapıların yeniden kullanımı”, “kültür ve mirasın iklim planlamasına katılması” ve “iklim

Kültürel mirası koruma ekonomik yapının coğrafi olarak yerelleşmesini, yerel değerlerin geliştirilmesini, yerel beceri kapasitelerinin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesini beslemektedir. Kültürel mirasa yapılacak enerji verimliliği odaklı ve nitelikli müdahaleler, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı, yapı malzemelerinin yeniden kullanımı ve doğa temelli çözümlerin kullanımı ile mirasın döngüsel kentsel ve bölgesel yenilenmenin tetikleyicisi olması mümkündür. Tarım mirası ve onunla ilişkili peyzaj alanlarının korunması, aynı zamanda gıda sisteminin de bağlı olduğu biyoçeşitliliğin, geleneksel su kültürü ve tarım kültürü bilgisinin korunmasını sağlayacaktır.

me dirençli sürdürülebilir kalkınma için kültür, yerel halklar ve topluluklar için iklim eylemi” olarak sınıflandırılmıştır (URL 6).

Yeşil Dönüşümler ve Kültürel Miras İlişkisi

İklim değişikliğinin etkileri sonucunda toplulukların yer değiştirmesi ve ekosistemlerin, alt-yapı sistemlerinin ve sosyal sistemlerin zarar görmesi beklenmektedir. Tüm bu zorlukların aşılması için öncelikli olarak atmosfere karbon salınımının azaltılması gerekmektedir, bu da ancak insanların yaşam alışkanlıklarının kökten değişmesi, ekonomiden endüstriye, inşaattan turizme birçok sektörde hızlı ve uzun vadeli, büyük kapsamlı sistemsel dönüşümlerin gerçekleşmesi ile mümkün olabilir. Bu doğrultuda Avrupa Komisyonu tarafından 2019’da hazırlanan Avrupa Yeşil Uzlaşısı, küresel ısınmanın 1,5 °C ile sınırlı tutulması ve Avrupa’da

2050 yılına dek net karbon salınımının sıfıra inmesi için gereken sistemsel dönüşümlerin yürürlüğe konmasını hedeflemektedir. Böylelikle hem Avrupa Birliği’nin (AB) doğal sermayesini hem de halklarını çevresel risklerden ve onların etkilerinden korumayı ve dirençliliklerini artırmayı amaçlamaktadır (Potts, 2021). AB ekonomisinin sürdürülebilir bir gelecek için dönüşümünü sağlayacak olan ve Avrupa Yeşil Uzlaşısı’nın temellerini oluşturan bileşenler iklim, enerji, endüstri, çevre, tarım ve gıda, ulaşım ve finansdır (URL 8). Bu bileşenlerin altındaki ana hedefler 2030 ve 2050 yılları için AB’nin iklim hedeflerini artırma; temiz, ulaşılabilir ve güvenilir enerji sağlama; temiz ve döngüsel bir ekonomi için endüstriyi harekete geçirme; enerji ve kaynak verimliliği gözetilen inşaat ve yenileme; toksik içermeyen bir çevre için sıfır kirlilik; ekosistemlerin ve biyoçeşitliliğin korunması ve restorasyonu; “tarladan çatala” adil, sağlıklı ve çevre dostu bir gıda düzeni tasarlama ve sürdürülebilir ve akıllı hareketliliğe geçişin hızlandırılması olarak belirlenmiştir (URL 9).

Avrupa’nın birçok tarihi kenti ve doğal miras alanı iklim değişikliğinin etkilerinden doğrudan zarar görmektedir, bunun yanı sıra geleneksel yemekler gibi somut olmayan kültürel miras bileşenleri de çevresel afetlerin potansiyel etkilerine maruz kalmaktadır (Potts, 2021). Bu amaçla, 2021 yılında Europa Nostra, ICOMOS ve İklim Miras Ağı, Avrupa Kültürel Mirası için Yeşil Uzlaşısı metnini hazırlamıştır. Kültürel mirasın, Avrupa Yeşil Uzlaşısı’nın temel hedeflerine ulaşılmasında ne kadar önemli bir yeri varsa Avrupa’nın sürdürülebilir dönüşümü de Avrupa’nın kültürel ve doğal mirasının korunmasında o kadar önemli bir yere sahiptir (Potts, 2021).

Avrupa Kültürel Mirası için Yeşil Uzlaşısı metninde, Yeşil Uzlaşısı hedeflerinin gerçekleştirilmesi için kültürel mirastan öğrenebileceğimiz ve gündelik pratiklerimizi iklim dostu hale getirmeye yönelik ilkeler üzerinde çalışılmıştır. Örneğin kültürel miras korumanın ana ilkelelerinden olan “yeniden kullanma” kültürünün 2030 ve 2050 yılları için AB’nin iklim hedeflerini artırmaya nasıl katkı sağlayacağı aktarılmıştır. Kültürel miras doğayla uyumlu yaşam tarzları ve ekolojik tasarımları destekleyen yapısı ile temiz ve döngüsel bir ekonomik yapının oluşmasına yardımcı olabilir, üstelik sosyal ve çevresel sürdürülebilirliğe katkı sağlar. Kültürel mirası koruma ekonomik yapının coğrafi ola-

rak yerelleşmesini, yerel değerlerin geliştirilmesini, yerel beceri kapasitelerinin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesini beslemektedir (Potts, 2021). Kültürel mirasa yapılacak enerji verimliliği odaklı ve nitelikli müdahaleler, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı, yapı malzemelerinin yeniden kullanımı ve doğa temelli çözümlerin kullanımı ile mirasın döngüsel kentsel ve bölgesel yenilenmenin tetikleyicisi olması mümkündür (Potts, 2021). Tarım mirası ve onunla ilişkili peyzaj alanlarının korunması, aynı zamanda gıda sisteminin de bağlı olduğu biyoçeşitliliğin, geleneksel su kültürü ve tarım kültürü bilgisinin korunmasını sağlayacaktır. Geleneksel tarım uygulamaları hem kimyasalların daha az kullanımını sağlayacak hem de su kirliliğini önleyecektir. Geleneksel bilgi aynı zamanda ağaçlandırma, orman koruma ve peyzaj restorasyonu çalışmalarını destekleyebilir (Potts, 2021:40-41). Bu metin, Avrupa'nın doğal ve kültürel yapısını koruyarak tüm sektörlerin iklime uyumlu ve dirençli hale getirilmesi için bir yol haritası niteliğinde olup Avrupa kıtası dışındaki ülkeler için de örnek olma potansiyeli taşımaktadır.

Birleşmiş Milletlerin İklim Eylemindeki Rolü

İklim eylemi için çalışan uluslararası örgütlerin başında Birleşmiş Milletler (BM) gelmektedir. 1988 yılında BM Çevre Programı (UNEP) ve Dünya Meteoroloji Örgütü'nün (WMO) oluşturduğu Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC), ülkelerin iklim eylemlerini belirlemesi için bilimsel veri sağlama amacını gütmekte ve bu doğrultuda düzenli olarak kapsamlı raporlar yayımlamaktadır (URL 10).⁴ Yine BM'nin iklim eylemine yönelik bir başka çalışması olan İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC), taraf devletleri karbon salınımını azaltmaya, bu konuda araştırma ve teknoloji işbirliği yapmaya ve karbon salınımını yutan ormanlar, okyanuslar gibi alanları korumaya teşvik etmektedir. İlk olarak 1992'de yayımlanan sözleşme, 2015'te Paris Anlaşması olarak güncellenmiş ve küresel olarak karbon salınımının azaltılması ve sıcaklık artışının 1,5 °C ile sınırlandırılması hedefi konmuştur (URL 11). 2015'te toplanan BM Zirvesi'nde kabul edilen 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi için 17 Sürdürülebilir Kalkınma Amacı, aşırı yoksulluk ve açlığı ortadan kaldırma, ölümcül hastalıkları önleme, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama, tüm çocukların temel eğitim görmesini sağlama, iklim değişikliği ile mücadele etmeye

dönük, üzerinde evrensel uzlaşma olan, ölçülebilir hedefler olarak belirlenmiş ve 13. Hedef "İklim Eylemi" olarak adlandırılmıştır (URL 12).

BM'nin iklim eyleminde kültürel mirasın yer edinmesi ise İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin 2021'de Glasgow'da gerçekleştirilen 26. Taraflar Konferansı'nda (COP26) olmuştur. İklim değişikliği etkilerinin azaltılması ve Paris Anlaşması'nda belirlenen karbon salınımı hedeflerine ulaşılmasına yönelik çalışmalarda kültürel mirasın rolünün fark edilmesi ve tanınması adına bu konferansta önemli adımlar atılmış, İklim-Miras Ağı ve ICO-MOS'un katılımıyla kültürel mirasın sürdürülebilir kullanımının iklim değişikliği etkilerinin azaltılmasında önemli bir etken olduğunu vurgulayacak etkinlikler düzenlenmiştir. 2022'de düzenlenecek olan COP27'ye İklim Miras Ağı ile Yapı ve İnşaat Küresel Birliği'nin (GlobalABC) Afrika mirası üzerine ortak bir etkinlik ile katılması planlanmaktadır. BM Çevre Programı'nın bünyesinde 2015'te kurulan GlobalABC, yapı ve inşaat sektörünün iklim dirençli ve sıfır karbon salınımı hedefine uygun hale getirilmesi için çalışmaktadır. Bu doğrultuda her yıl hazırlanan durum raporunda yapı ve inşaat sektörü enerji kullanımı, karbon salınımı, teknolojiler, ilkeler ve yatırımlara dayalı temel göstergeler uyarınca değerlendirilmektedir (URL 13). 2022 yılı durum raporunda ilk olarak kültürel mirasın "yeniden kullanım" yaklaşımının karbon salınımını azaltmaya katkı sağladığına yer verilmiş, Afrika odağında hazırlanan bölümde geleneksel yapı malzemelerinin ve yapı sistemlerinin inşaat sektörünün karbon tüketimini azaltan ve iklim dirençliliğini artıran özellikleri öne çıkartılmıştır. Karbon salınımı ve enerji tüketimi hesaplarının sürekli yeni inşa edilen yapılar üzerinden yapıldığı, yeşil bina sertifika sistemlerinin yapıların yeniden kullanımından çok, yeni yapı inşasına odaklandığı inşaat sektöründe sınırlı da olsa kültürel mirasın katkılarının fark edilmeye başlaması kayda değer bir gelişmedir.

Gelecek Öngörüler...

İnşaattan tarıma, turizmden sanayiye birçok farklı sektörde iklim değişikliğine uyum ve etkilerinin azaltılmasına yönelik eylemlerde kültürel mirasın merkezi rolü, uluslararası koruma kuruluşlarının yanı sıra farklı bilim çevreleri ve hükümetlerarası topluluklar tarafından da anlaşılma-ya başlanmıştır. Bu noktada öne çıkan hususla-

rın başında, kültürel miras koruma alanının farklı sektörlerle işbirliği içinde hareket etmesinin gerekliliği gelmektedir. İklim Miras Ağı, IPCC-UNESCO-ICOMOS ortak toplantıları, BM COP toplantılarında kültürel miras sektörünün de yer alması bu anlamda öne çıkan ortaklıklardır. Bu tür uluslararası işbirliklerinin yakın bir gelecekte farklı sektörleri de içine alarak çeşitleneceği umulmaktadır. İklim dostu/iklime uyumlu yerleşimler, yapılar, yapı sistemleri ve yapı malzemelerinin tasarlama ve araştırma aşamalarında kültürel mirastan öğrenilecek çok şey bulunmaktadır. Ayrıca kültürel mirasın yalnız somut yönüyle değil, geleneksel bilgiyi teşkil eden somut olmayan yönleriyle de bütünleşik ele alınması, bilimsel çalışmalarda geleneksel bilginin değerlendirilmesi iklim eylemi çalışmalarına olumlu katkı sağlayacaktır. Aynı zamanda kültürel miras, iklim değişikliğine uyum çalışmalarının adil, eşitlikçi ve kapsayıcı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için de vazgeçilmez bir kaynaktır. ■

C. İrem Genç, Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi,
Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

Notlar:

1. Örnek olarak iklim değişikliği etkilerine yönelik hasar riskleri ve ekonomik risklerin tespiti, kültürel mirasın sürdürülebilir korunması için iklim değişikliği etkilerinin azaltılmasına yönelik stratejilerin belirlenmesini hedefleyen *Climate for Culture* (Kültür için İklim) Projesi (<https://cor->

dis.europa.eu/) ve Dünya Miras Alanlarında farklı parametreleri bir araya getirerek iklim risklerini tespit etmek için uygulanan “iklim zarar görülebilirlik indeksi” (URL 16) verilebilir.

2. Paris Anlaşması’nda madde 7.5’te iklim değişikliği uyum faaliyetlerinde “geleneksel bilgiler, yerli halkların bilgileri ve yerel bilgi sistemlerinin” entegre edilmesinin belirtilmesi (Ekoloji Kolektifi Derneği, 2016), somut olmayan kültürel mirasın iklim eylemindeki rolünün anlaşılması ve kabulünde önemli bir adım olmuştur.

3. Belgenin tamamı için bakınız: <https://whc.unesco.org/en/CC-policy-document/>

4. IPCC’nin en güncel raporu olan 6. Değerlendirme Raporu 2022 yılında yayımlanmıştır (URL 14).

Kaynaklar:

- Potts, A. (başyazar) (2021) *European Cultural Heritage Green Paper*, Europa Nostra, the Hague and Brussels.
- Gençer, C. İ. (2017) “Kültürel Mirasın Korunmasında İklim Değişikliğinin Oluşturduğu Tehditler”, *Mimar.ist*, İstanbul, Sayı: 58, s.24-30.
- Ekoloji Kolektifi Derneği (2016) *Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi’nin 21. Taraflar Konferansı-COP 21 Paris Anlaşması 12 Aralık 2015*, Ankara.
- URL 1: <https://www.icomos.org/en/what-we-do/disseminating-knowledge/icomos-working-groups?start=6>
- URL 2: https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/General_Assemblies/19th_Delhi_2017/19th_GA_Outcomes/GA2017_Resolutions_EN_20180206finalcirc.pdf
- URL 3: <https://www.icomos.org/en/focus/climate-change/60669-icomos-work-on-climate-change>
- URL 4: <https://whc.unesco.org/en/climatechange/>
- URL 5: <https://whc.unesco.org/en/news/2390/>
- URL 6: <https://climateheritage.org/>
- URL 7: <https://climateheritage.org/wp-content/uploads/Madrid-to-Glasgow-Arts-Culture-and-Heritage-Climate-Action-Plan.pdf>
- URL 8: https://ec.europa.eu/clima/system/files/2021-03/green_deal_birthday_tree_en.pdf
- URL 9: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52019D-C0640&from=ET>
- URL 10: <https://www.ipcc.ch/about/>
- URL 11: <https://www.mfa.gov.tr/bm-iklim-degisikligi-cerceve-sozlesmesi.tr.mfa>
- URL 12: <https://sdgs.un.org/>
- URL 13: <https://globalabc.org/>
- URL 14: <https://www.ipcc.ch/reports/>
- URL 15: <https://cordis.europa.eu/>
- URL 16: <https://cvi-heritage.org/>

International Approaches on the Climate Crisis and Cultural Heritage Preservation

It is necessary to protect cultural heritage from the effects of climate crisis and ensure its adaptation. On the other hand, cultural heritage can guide the humanity in climate mitigation and adaptation. In this regard, International Council of Monuments and Sites (ICOMOS) and UNESCO World Heritage Center are the leading international preservation organizations that draw attention to this matter and work on climate change and cultural heritage. International collaborations with different fields of expertise, such as the Climate Heritage Network and UNESCO, Intergovernmental Panel on Climate Change and ICOMOS co-sponsored meeting indicate that cultural heritage has started to take more place in the climate action. European Green Deal, which aims to limit global warming to 1.5°C and achieve net-zero CO2 emissions in Europe by 2050, and European Cultural Heritage Green Deal, which aims to achieve these targets through principles we learn from cultural heritage, are important steps in converting our daily practice into climate friendly actions. In addition, the United Nations is an active organization in different fields of climate action. In last year's Framework Convention on Climate Change 26th Conference of Parties (COP26), activities were organized related to the role of cultural heritage in climate action and this raised international recognition on the subject. In this article, current international approaches on the climate crisis and cultural heritage preservation are examined and the future prospects are indicated.

İklim Değişikliğinin Kültürel Miras Üzerindeki Risk Değerlendirmeleri: Edirne Örneği

Banu Gökmen Erdoğan

Aşırı hava ve iklim olaylarının sıklığında, şiddetinde, alansal dağılışı, uzunluğunda ve zamanlamasında değişime neden olan iklim değişikliği, farklı düzey ve şekillerde tüm dünyayı etkileyen (IPCC, 2022) günümüzün en büyük ortak sorunudur (Kurnaz, 2019; Türkeş, 2019). Aşırı ve yoğun yağışlar, dolu fırtınaları, çamur heyelanları, toprak kaymaları, ani seller, aşırı rüzgârlar, kasırgalar, tayfunlar, siklonlar, fırtına dalgalanmaları, sıcak hava dalgaları ve kontrol edilemeyen orman yangınları gibi IPCC'nin ilk raporlarında daha uzak gelecek için öngörülen etkilerin çok daha erken yaşanmaya başlaması, dünya genelinde sorunun ciddiyetinin anlaşılmasını sağlamıştır.

Dünya miras alanlarında görülen etkiler, koruma alanında da farkındalığın artmasında etkili olmuş ve Dünya Miras Komitesi, ilk kez 2005 yılında gerçekleştirdiği 29. toplantısında iklim değişikliğinin etkilerinin araştırılması gerektiğini ifade etmiştir (Gruber, 2011; WHC, 2005; Genç, 2017).

İklim değişikçe kültürel mirasın mevcut riskleri artmakta; bununla birlikte daha önce deneyimlenmemiş yeni riskler ortaya çıkmaktadır (ICOMOS, 2019; Sesana vd., 2020). İklim değişikliği risklerinin çok yüksek olduğu öngörülen Dünya Miras alanları, tarihi kentler ve tekil kültürel miras varlıklarından başlanarak tüm kültürel miras varlıklarının iklim değişikliği risk değerlendirmelerinin yapılması, kültürel mirasın geleceğe sağlıklı bir şekilde aktarılabilmesi açısından büyük öneme sahiptir. Bu nedenle bu çalışma kapsamında risk değerlendirme yöntemleri incelenerek, kültürel miras zenginliği ve özel coğrafi konumu dikkate alındığında iklim değişikliği risklerinin yüksek olduğu öngörülen Edirne ili için genel bir risk değerlendirmesi yapılması hedeflenmiştir.

İklim Değişikliğinin Kültürel Miras Üzerindeki Etkileri ve Risklerin Değerlendirilmesi

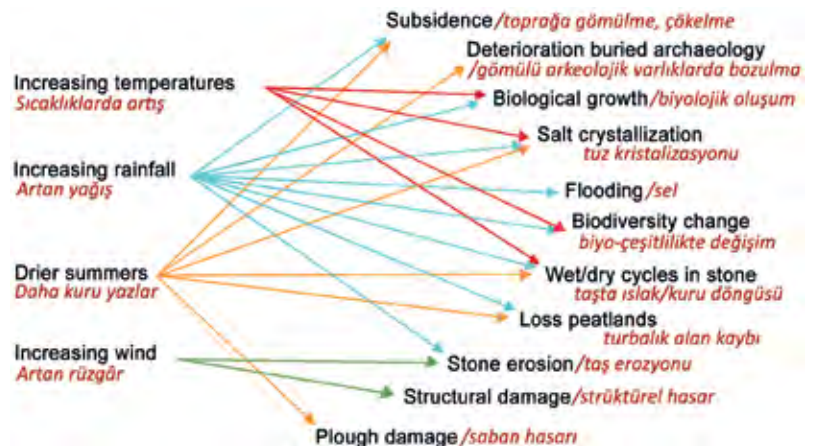
İklim değişikliği konusunda koruma alanında çalışmalar başlangıçta daha çok mevcut etkileri anlamaya odaklanmış (Cassar, 2005; WHC,

2007a), ancak zamanla kapsam, risklerin ve zarar görülebilirliğin anlaşılması yönünde genişlemiştir (Bonazza vd., 2018; Daly, 2014; Day, vd., 2019; Day, vd., 2022; Fluck ve Dawson, 2021; Heron vd., 2022; Rosenzweig vd., 2015; Sesana vd., 2020). İklim göstergeleri ile iklim değişikliği etkileri arasındaki bağlantıları gösteren çalışmalar, kültürel mirasın iklim değişikliği kaynaklı risklerinin değerlendirilebilmesi için en önemli veri kaynaklarıdır. Bu veriler sayesinde risk değerlendirmelerinde kullanılacak göstergeler ve risk parametreleri belirlenebilmektedir.

İklim değişikliği etkileri ve kültürel mirasın risklerine yönelik çalışmalar, sorunu genellikle iki şekilde ele almaktadır. Bunlardan ilkinde iklim göstergeleri tanımlandıktan sonra ilişkili etkiler ortaya konulmakta (WHC, 2007a); diğerinde ise etki odaklı bir yaklaşım benimsenmektedir (Rockman, 2015). İlk yaklaşım Dünya Miras Merkezi tarafından da kabul görmüş ve iklim göstergeleri tanımlandıktan sonra bunlara bağlı ortaya çıkan iklim değişikliği riskleri incelenmiştir (WHC, 2007a, 2007b) (Tablo 1). Benzer bir yaklaşımla Daly (2014) de iklim göstergelerindeki değişim ve bunlara bağlı olarak ortaya çıkan etkilerin karmaşık ilişkisini sade bir şemayla ortaya koymuştur (Resim 1).

İklim etkisi türlerinin, önceki çalışmalara kıyasla daha geniş bir çerçevede incelendiği etki odaklı çalışmalarında Markham vd. (2016), dünya miras alanlarında hâlihazırda görülen

Resim 1. İklim değişikliği göstergeleri ve etkileri (Daly, 2014).

Tablo 1. Kültürel mirasın iklim değişikliği riskleri (WHC, 2007a).²

etkileri örneklendirmiş ve daha sonra bu örnekler, IPCC raporlarıyla bir arada değerlendirilerek iklim etkisi türleri için güncel bir tablo oluşturulmuştur (ICOMOS, 2019) (Tablo 2). Rockman (2015) da benzer şekilde önce etkileri tanımlamış daha sonra “çevresel baskılar” başlığı altında etkilerin hangi iklim göstergesiyle ilişkili olduğunu incelemiştir (Tablo 3).

Risklerin değerlendirmesinde etkilerin bilinişi kadar önemli bir diğer denklem girdisi, zarar görebilirliktir.³ Gelecek risklerin tayin

edilmesinde zarar görebilirlik değerlendirmesi, uyum stratejileri geliştirmek açısından da oldukça önemlidir (Daly, 2014). Bu nedenle iklim değişikliğine uyum stratejileri kapsamında başta Avrupa’daki kentler olmak üzere yerleşimler için iklim değişikliği zarar görebilirlik haritaları hazırlanmaktadır (Rosenzweig vd., 2015). (Resim 2). Yerleşimlerin genel iklim zarar görebilirlik haritalarının olması, kültürel mirasın iklim değişikliği risk değerlendirmesinin sağlıklı yapılabilmesi açısından büyük

İklim Göstergesi	İklim Değişikliği Riski	Kültürel miras üzerinde fiziksel, sosyal ve kültürel etkileri
Atmosferik Nem Değişikliği	- Sel (deniz, nehir) - Yoğun yağış - Su seviyesinde değişiklikler (deniz suyu yükselmesinden farklı) - Toprak kimyasında değişiklikler - Zemin suyu değişiklikleri - Nem döngülerinde değişiklik - Islaklık süresinde artış - Deniz tuzu klorürleri	- Yeraltı arkeolojik varlıklar için pH değişiklikleri - Tortu nemindeki değişikliklerden dolayı çatlama ve ayrılma nedeniyle stratigrafik bütünlük kaybı - Suyu dolu / havasız (anaerobik) / oksijensiz (anoksik) ortamlarda korunan verinin kaybı - Canlıların mikrobiyal ayrışmasını hızlandıran ötrifikasyon (sudaki azot ve fosfatın artması) - Yükselen neme bağlı olarak gözenekli bina malzemelerinde ve birleşimlerinde değişiklikler - Su tahliye sistemlerinde hata veya yetersizliğe bağlı hasar; şiddetli yağışa dayanıksız ve genellikle erişimi, bakımı ve düzeltilmesi zor olan tarihi yağmur suyu tahliye araçları - Ayaktaki yapıları, arkeolojik varlıkları, duvar resimlerini, freskleri ve diğer dekore yüzeyleri etkileyen ıslanma ve kurumunun neden olduğu, tuzların kristalizasyonu ve ayrışması - Sel suları nedeniyle inorganik ve organik malzemelerin aşınması (erozyonu) - Böcekler, küfler, mantarlar, termit gibi istilacı türler tarafından organik malzemeye biyolojik saldırı - Toprak altı değişkenliği, zemin kabarması ve çökmesi - Malzemelerde ve yüzeylerde ayrılmaya, çatlamaya, pul pul dökülmeye ve tozlanmaya neden olan bağlı nem döngüleri - Metallerin korozyonu - Ziraî ilaçlar ve gübrelerin karışımıyla nemde artış gibi diğer bileşik etkiler
Sıcaklık değişimi	- Günlük, mevsimlik aşırı olaylar (ısı dalgaları, kar yükü) - Donma-çözünme ve buz fırtınalarında değişiklikler ve ıslak donda artış	- Termal strese bağlı cephelerin bozulması - Donma-çözünme/don hasarı - Tuğla, taş, seramik ıslanan ve kurumadan önce malzemenin içinde donmadan oluşan hasar - Biyokimyasal bozulma - Bazı yapıların “amacına uygunluğundaki” değişiklikler. Örneğin, binaların iç kısmının aşırı ısınması, mühendislik çözümlerinin ortaya çıkması nedeniyle tarihi dokuda uygun olmayan değişikliklere neden olabilir - Yapıların kullanımda kalmasını sağlamak için uygun olmayan adaptasyon
Deniz seviyesi yükselmesi	- Kıyı selleri - Deniz suyu baskını	- Kıyı aşınması (erozyonu) / kaybı - Artefaktlar ve toprak arasındaki metastabil dengeyi bozabilecek büyük “yabancı” su kütlelerinin aralıklarla gelmesi - Düşük seviye alanlarda kalıcı suya batma - Nüfus göçü - Toplulukların dağılması - Ritüellerin kaybı ve sosyal etkileşimlerin bozulması
Rüzgâr	- Rüzgâr etkili yağmur - Rüzgârın taşıdığı tuz - Rüzgârın getirdiği kum - Rüzgârlar, kuvvetli rüzgâr ve doğrultuda değişiklikler	- Gözenekli kültürel miras malzemelerine nüfuz eden nem - Tarihi veya arkeolojik yapıların statik ve dinamik yükleri - Strüktürel hasar ve çökme - Aşınma (erozyon) nedeniyle yüzeylerin bozulması
Çölleşme	- Kuraklık - Isı dalgaları - Su düzeyinde düşme	- Erozyon (aşınma) - Tuz parçalanması - Nüfusun sağlığında etkilenme - Terk ve çöküntü haline gelme - Kültürel hafızanın kaybı
İklim ve kirlenmenin birlikte etkisi	- pH yağışı - Kirlenmelerin tortulaşması	- Karbonatların çözünmesi ile taş resesyonu (yüzeyde gerileme) - Malzemenin kararması - Metallerin korozyonu - Biyokolonizasyon etkisi
İklim ve biyolojik etkiler	- İstilacı türlerin çoğalması - Mevcut ve yeni böcek türlerinin yayılması (örneğin termitler) - Küf büyümesinde artış - Binalarda liken kolonilerindeki değişiklikler - Orijinal bitki malzemelerinin azalması	- Strüktürel ahşap ve bitişlerin çökmesi - Binaların onarımı ve bakımı için yerli türlerin varlığında azalma - Kültürel miras alanlarının miras değerlerindeki değişiklikler - Peyzaj görünümünde değişiklikler - Toplulukların dönüşümü - Geleneksel yerleşimlerin geçim kaynaklarında değişiklikler - Aile yapılarında geçim kaynağı olarak değişiklikler daha dağınık ve uzak hale gelmesi

öneme sahiptir. Ancak ülkemizde bu doğrultuda hazırlanmış haritalar henüz mevcut değildir. Bu durum iklim değişikliği etkilerine karşı gerekli önlemlerin alınamamasına ve kültürel mirasın risk değerlendirilmelerinde önemli verilerden birinin eksik kalmasına neden olmaktadır.

Kültürel mirasın iklim değişikliği zarar görebilirliğinin araştırıldığı çalışmalarda yöntem olarak öncelikle bölgenin iklim göstergeleri üzerinden genel iklim riskleri tanımlanmakta daha sonra bunların miras üzerindeki etkileri değerlendirilmektedir (Bonazza vd., 2018; Cassar, 2005; Daly, 2014; Day vd.,

2019; Day vd., 2022; Heron vd., 2022; Mollá vd., 2022; Moreno vd., 2022; Sabbioni vd., 2012; Sesana vd., 2020). Sıcaklık, yağış, rüzgâr, atmosferik nem gibi hidro-meteorolojik veriler bu değerlendirmelerde esas alınan başlıca göstergelerdir. Ancak son yıllarda hem kültürel mirasın hem de toplumların iklim değişikliği risklerinin analizinde risk denkleminde, iklim göstergeleriyle birlikte “yönetilebilirlik”, “dirençlilik” ve “uyarlanabilir kapasite” gibi parametreler dahil edilmektedir. Bununla birlikte kültürel miras özelinde yapılan risk değerlendirmelerinde mirasın fiziksel özellikleri ve korunmuşluk durumu da hesaba katılmaktadır

Tablo 2. İklim etkisi türüne göre miras üzerinde potansiyel etkiler (ICOMOS, 2019).

İKLİM ETKİSİ TÜRÜ	MİRAS ÜZERİNDE BEKLENEN ETKİLERE ÖRNEKLER
Deniz seviyesinde yükselme	Deniz seviyesinin yükselmesi kıyı taşkınlarını, fırtına dalgalanmalarını ve kıyı erozyonunu kötüleştirir. Tehditler arasında, alçak seviyelerde konumlanmış kıyıların kalıcı olarak sular altında kalması ve sakinlerin yerinden olması yer almaktadır. Yükselen deniz seviyesi, özellikle adalarda, geleneksel topluluklar için tatlı su içme kaynaklarının tuzlanması; yeraltı arkeolojisinin zarar görmesine neden olabilir. Binalar ve heykeller, gözenekli malzemelerdeki kılcal hareketten zarar görebilir. Muhtemelen alçak kıyı bölgelerindeki mağara sanatı ve gelgit bölgelerindeki arkeolojik kalıntılar kalıcı olarak su altında kalacaktır.
Kıyı seli	Deniz seviyesinin yükselmesiyle şiddetlenen sel, bazı bölgeleri kalıcı olarak sular altında bırakacak ve diğerlerinde fırtına dalgası hasarını artıracak, bu da tarihi binaların ve bölgelerin, kültürel peyzajların, arkeolojinin ve kutsal alanların hasar görmesine veya kaybolmasına neden olacaktır.
Kıyı erozyonu	Deniz seviyesinin yükselmesi ve daha yoğun veya daha sık görülen fırtına nedeniyle kıyı erozyonu etkileri artacak bu da tarihi binaların ve bölgelerin, kültürel alanların, arkeolojik kalıntıların ve kutsal alanların hasar görmesine veya kaybolmasına neden olacaktır.
Buz denizi kaybı	Buza bağımlı kültürel açıdan önemli türler yaşam alanlarını kaybedebilir ve popülasyonları azalabilir; hassas bölgelere taşınma artabilir. Mevsimsel buz kaybı, aşınabilir kıyıları kış fırtınası hasarına maruz bırakabilir ve arkeolojik varlıkların kaybını hızlandırabilir.
Buzul erimesi	Eriyen buzul gölleri taşarak köyleri ve toplulukları için tehdit olabilir; Buzulların kaybı şehirler, köyler ve kırsal alanlar için hayati önem taşıyan su kaynakları için tehlike oluşturur.
Permafrost (donmuş toprak) çözülmesi, buz parçalarının erimesi ve toprak sıcaklığında artış	Dağ veya kutup ortamlarında permafrost erimesi donmuş arkeolojik kalıntıların erozyona maruz kalmasına neden olur ve bu alanlardaki binalar ve temelleri, alt tabakanın yumuşaması ve çökmesi nedeniyle zarar görebilir. Toprak sıcaklığında artış gömülü organik malzemelerin mikrobiyal çürümelerini hızlandırır. Buz parçalarının erimesi önceden donmuş arkeolojik kalıntıların açığa çıkmasına neden olur.
Değişen donma çözülme döngüleri	Kışların daha sıcak olması, bazı bölgelerde donma/çözülme döngülerinin sıklığını değiştirmekte ve buna bağlı olarak tuğla ve taş gibi malzemelerde yapısal hasarı riskini artırmaktadır.
Okyanus sıcaklıklarında artış	Okyanus sıcaklıklarındaki artış, kültürel peyzajların önemli kısımlarını oluşturan ve kıyı toplulukları ve geleneksel uygulamalar için geçim kaynağı oluşturan ekosistemleri etkilemektedir. Bununla birlikte daha sıcak okyanus suları, gemi kurdu gibi ahşap yapılara zarar veren organizmaların yaygınlaşması örneğinde olduğu gibi sualtı arkeolojisi üzerinde de etkileri vardır.
Artan fırtına yoğunluğu ve/veya sıklığı	Daha yoğun ve/veya daha sık fırtınalar, kıyı erozyonun artmasına neden olur ve tarihi binaların ve yerleşimlerin, kültürel alanların, arkeolojik varlıkların ve kutsal alanların zararını veya kaybını artırır. Aynı şekilde sel ve rüzgâr hasarı riski de artar.
Daha fazla aşırı yağış	Daha kısa sürelerde daha fazla yağış daha kötü ve daha zararlı sel ve heyelanlara neden olur. Tarihi binalar zarar görebilir veya tamamen kaybedilebilir. Ziyaretçi yoğunluğu fazla olan miras alanlarında ıslak koşullarda turistler daha fazla hasara ve erozyona neden olabilir.
Nem oranında artış	Artan nem, klima veya nem alma teknolojisi tarafından korunmayan iç mekânlarda sergilenen koleksiyonlar için büyük bir tehdittir. Mağaralarda ve yarı kapalı arkeolojik alanlarda artan nem nedeniyle pigmentli kaya sanatı ve sıvalı yüzeyler zarar görebilir.
Artan rüzgâr veya rüzgâr yönünde değişiklik	Rüzgâr, kaya sanatının ve su altı arkeolojik alanların aşınmasını ve bozulmasını artırabilir; tarihi binalara zarar verebilir; kumul sistemlerinin dinamiklerinde değişikliklere, tarımsal üst toprak kaybına, kıyılarda artan dalga yüksekliğine ve erozyona neden olabilir.
Susuzluk	Susuzluk, agro-ekolojik kültürel peyzajları etkiler, geleneksel gıdalar veya geleneksel yapı malzemeleri için önemli olan ormanların kaybına neden olabilir. Bununla birlikte çatlama veya yarılmaya bağlı olarak yapılarda zarar meydana gelebilir. Kuraklık, su kıtlığı ve çatışma sorunlarını şiddetlendirerek yer değiştirme ve göçe neden olur.
Kuraklaşma	Bölgelerin daha kuru koşullara uzun süreli dönüşümü, kültürel peyzajları değiştirir, genellikle ülke içinde yer değiştirme, göç ve terk etmeyi tetikler; çatışmaya neden olabilir. Kültürel açıdan önemli türler kaybolabilir ve su ve sulama sistemlerine ait yapılar etkinliğini kaybedebilir.
Isı dalgaları	Sıcak hava dalgaları, özellikle artan bağıl nemin eşlik ettiği her tür toplulukta insan sağlığına yönelik artan bir tehdittir. Isı dalgaları tarımsal üretkenliği etkileyebilir ve geleneksel festivalleri bozabilir.
Mevsimsellikte değişim	Mevsim değişiklikleri, kültürel peyzajlarda tarımı ve geleneksel yönetimi etkiler, geleneksel festivalleri ve ekim döngülerini bozar ve kültürel açıdan önemli türlerin göç ve üreme düzenini etkiler. Daha uzun yazlar, daha kurak koşullarla birleştiğinde daha fazla ve daha büyük orman yangınlarına neden olabilir. Daha kısa kışlar, zararlıların soğuk havalarda daha başarılı bir şekilde hayatta kalmasını sağlayabilir. Tarihi bahçelerim ve bitki düzenlemelerinin dikim planlarının uyumluluğunun bozulmasına neden olabilir.
Türlerin dağılımında iklim değişikliği kaynaklı değişimler	Geleneksel bina, yemek veya ruhani pratikler için kullanılan ve kültürel açıdan önem taşıyan türlerin kıtlığı veya kaybolması muhtemeldir. Zararlılar, böcekler ve istilacı yabancı otlar kaynaklı hastalıklar yeni alanlara taşınabilir. Planlı peyzajlar ve bahçeler önemli türleri kaybedebilir.

Resim 2. Roma'nın iklim zarar görülebilirlik haritası (Rosenzweig vd., 2015).

(Bigio vd., 2014; Day vd., 2019; Day vd., 2022; Heron vd., 2022). Son yıllarda Dünya Miras alanlarında kullanılan CVI⁴ (*climate vulnerability index* / iklim zarar görülebilirlik indeksi), tüm bu parametreleri bir arada değerlendiren sistematik ve hızlı bir risk değeri-

Tablo 3. Kültürel mirasta iklim değişikliği etkileri (Rockman, 2015).

Etki	Çevresel Baskılar	Etkilenen Kültür Varlığı	Oran
Suya batma / Su altında kalma (Submersion)	DSY	AA, B/S, KP, E	Eğilim
Erozyon (Erosion)	DSY, Fırtına dalgaları	AA, B/S, KP, E	Olay Eğilim
Sel / Su basması (Inundation)	DSY, Fırtına dalgaları Sel	Hepsi	Olay
Doygun hale gelme / Satürasyon (Saturation)	DSY	Birinci: AA, B/S, KP, E İkinci: MK	Eğilim
Bozulma (Deterioration)	Yağış değişkenliği Sıcaklık değişkenliği Rüzgâr değişkenliği	AA, B/S, KP, E AA, B/S, KP, E AA, B/S, KP, E	Eğilim / Olay Eğilim / Olay Eğilim
Dağılma (Dissolution)	Sıcaklık artışı (donmuş toprakta) Okyanus Asitleşmesi	AA, B/S, KP, E, AA (karasal, sualtı)	Eğilim Eğilim
Yıkılma (Destruction)	Sel Fırtına (yağmur/rüzgâr)	Hepsi Hepsi	Olay Olay
Oksitlenme / Oksidasyon / Paslanma (Oxidation)	Artan atmosferik nem	B/S	Eğilim
Kaynakların tükenmesi (Depletion)	İnsan gelişimlerine bağlı olarak ekosistemde değişiklikler	AA, B/S, KP, E	Olay Eğilim
Yangın felaketi (Conflagration)	Yangın, Sıcaklıklarda aşırılık Haşere etkileri	Hepsi	Olay
Çölleşme / Kuruma (Dessication)	Sıcaklıklarda aşırılık Kuraklık	AA, B/S, KP, E AA, B/S, KP, E	Olay Uzun süreli olay
Türlerin istilası (Invasion)	İstilacı türler Küf	AA, B/S, KP, E, MK B/S, MK	Eğilim Olay
Kesintiye uğrama / Aksama / Radikal değişiklik (Disruption)	Türlerin kaybı Erişim kaybı Yağmalanma	E E AA	Eğilim / Olay Olay / Eğilim Olay
Kısaltmalar: DSY: Deniz seviyesinde yükselme, AA: Arkeolojik alan, B/S: Bina ve yapılar, KP: Kültürel peyzaj, E: Etnografik kaynaklar, MK: Müze koleksiyonları			

dirme yöntemi olarak öne çıkmaktadır (URL 3; Day vd., 2019; Day vd., 2022; Heron vd., 2022) (Resim 3). Özellikle son yıllarda iklim senaryoları üzerinden miras varlıklarının gelecekteki iklim değişikliği risklerini değerlendirmede ICOMOS tarafından da kabul gören bu yöntemden, Edirne'nin kültürel miras risklerinin değerlendirmesinde de faydalanılmıştır.

Edirne İli İçin İklim Değişikliği Risk Değerlendirmesi

Edirne, tarih boyunca farklı medeniyetlere evsahipliği yapmış çok katmanlı tarihi bir kenttir (Darkot, 1965; Eyice, 1992). Kültür ve Turizm Bakanlığı 2021 yıl sonu verilerine göre Edirne ilinde toplam 1684 tescilli taşınmaz kültür varlığı ve 304 sit alanı mevcuttur (URL 4) (Tablo 4). Osmanlı Devleti'nin İstanbul'dan önceki başkenti olması sebebiyle erken Osmanlı dönemine ait önemli eserlerin de bulunduğu kent, farklı dönemlerden kültürel miras varlıklarına sahiptir. 2011 yılından beri Dünya Miras Listesi'nde yer alan ve Mimar Sinan'ın "ustalık eseri" olarak tanımladığı Selimiye Camii ve Külliyesi kentin merkezinde konumlanmaktadır. Ayrıca Dünya Miras Geçici Listesi'nde bulunan II. Bayezid Külliyesi de yine kent merkezindedir. Edirne, sahip olduğu zengin kültürel miras çeşitliği ve sayısı dikkate alındığında, iklim değişikliği kaynaklı potansiyel kayıp riski yüksek tarihi bir kenttir.

Tablo 4. Edirne sit alanları ve taşınmaz kültür varlıkları (URL 4).

SİT ALANLARI	
Arkeolojik Sit Alanı	298
Kentsel Sit Alanı	2
Karma Sit Alanları	
Arkeolojik ve Kentsel Sit Alanı	1
Arkeolojik ve Tarihi Sit Alanı	1
Tarihi ve Kentsel Sit Alanı	2
TOPLAM	304
TAŞINMAZ KÜLTÜR VARLIKLARI	
Anıt ve Abideler	10
İdari Yapılar	62
Kültürel Yapılar	307
Şehitlikler	10
Askeri Yapılar	59
Endüstriyel ve Ticari Yapılar	187
Dinsel Yapılar	184
Mezarlıklar	206
Sivil Mimarlık Örneği	623
Kalıntılar	36
TOPLAM	1684

Coğrafi konum açısından değerlendirildiğinde ise Bulgaristan ve Yunanistan'a sınır olması ve aynı zamanda bu ülkelerle nehir arakesitinin bulunması, kentin iklim değişikliği kaynaklı zarar görebilirlik riskini artırmaktadır (Resim 5). Komşu ülkelerin iklim değişikliği risklerinin doğrudan veya dolaylı⁵ olarak kenti etkileme potansiyeli oldukça yüksektir.

Bu çalışma kapsamında kültürel miras için uluslararası koruma kuruluşlarınca kabul görmüş, güncel risk değerlendirme yaklaşımları incelenmiş ve bu yaklaşımlar çerçevesinde Edirne kültürel mirası için kentsel ölçekte bir risk değerlendirilmesinin yapılması hedeflenmiştir.

Bu doğrultuda Edirne ili kültürel mirasının iklim değişikliği risk değerlendirmesi için yöntem olarak öncelikle kentin iklim göstergelerine yönelik sayısal veriler toplanmış; bu veriler tablolar oluşturularak karşılaştırmalı olarak incelenmiş ve elde edilen bulgular doğrultusunda Edirne'deki kültürel miras için hangi iklim değişikliği risklerinin ortaya çıktığı örnekler üzerinden tanımlanmıştır (Resim 5).

Edirne İli Sıcaklık Verileri

Edirne ili meteoroloji istasyonunda 1930 yılından günümüze yapılan sıcaklık ölçümleri “en yüksek sıcaklık”, “en düşük sıcaklık” ve “ortalama sıcaklık” verileri olarak MGM (Meteoroloji Genel Müdürlüğü) veritabanından alınarak incelenmiştir (URL 5) (Tablo 5, Tablo 6). Buna göre mart, nisan, mayıs ve ekim ayları haricindeki aylarda ölçülen en yüksek sıcaklıkların 2000 yılı ve sonrasında meydana geldiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte yaz ve kış mevsimlerinde sıcaklık artışının daha fazla olduğu anlaşılmaktadır.

Resim 3. İklim Zarar Görebilirlik İndeksi uygulama adımları (URL 3)

Resim 4. Edirne konumu uydur görüntüsü (Google Earth Pro, 2022).

Resim 5. Çalışmanın yöntem aşamaları.

AYLAR	Ortalama Sıcaklık (°C)	Ortalama En Yüksek Sıcaklık (°C)	En Yüksek Sıcaklık (°C)	Ortalamadan Sapma	En yüksek Sıcaklığın Ölçüldüğü Yıl	2000 ve sonrası
OCAK	2.8	7.1	20.5	+17.7	2010	✓
ŞUBAT	4.8	10.2	23.3	+18.5	2016	✓
MART	8.3	14.3	28	+19.7	1977	
NİSAN	13.2	19.8	33.5	+20.3	1934	
MAYIS	18.5	25.5	37.1	+18.6	1969	
HAZİRAN	22.9	30.1	42.6	+19.7	2007	✓
TEMMUZ	25.3	32.7	44.1	+18.8	2007	✓
AĞUSTOS	25.4	33.1	41.9	+16.5	2012	✓
EYLÜL AYI	20.6	27.9	39.9	+19.3	2015	✓
EKİM AYI	14.8	21.0	35.8	+21.0	1991	
KASIM AYI	9.3	14.4	28	+18.7	2000	✓
ARALIK AYI	4.4	8.4	22.8	+18.4	2010	✓
YILLIK	14.2	20.4	44.1 (Temmuz 2007)			

Tablo 5. MGM Edirne ili 1930-2021 mevsim normalleri ve en yüksek sıcaklıklar.

AYLAR	Ortalama En Düşük Sıcaklık (°C)	En Düşük Sıcaklık (°C)	En yüksek Sıcaklığın Ölçüldüğü Yıl	2000 ve sonrası
OCAK	-0.4	-19.5	1954	
ŞUBAT	0.7	-19.0	1985	
MART	3.5	-12.0	1987	
NİSAN	7.3	-4.1	2003	✓
MAYIS	12.1	0.7	1989	
HAZİRAN	16.1	6.0	1990	
TEMMUZ	18.2	8.0	1933	
AĞUSTOS	18.3	8.9	1931	
EYLÜL AYI	14.2	0.2	1931	
EKİM AYI	9.9	-3.7	1987	
KASIM AYI	5.4	-9.4	1953	
ARALIK AYI	1.2	-14.9	1953	
YILLIK		-19.5 (Ocak 1954)		

EDİRNE'DE MEYDANA GELMİŞ SEL AFETLERİ		
Eylül 1509	5 Mart 1946	15-24 Şubat 2005
1571	29 Ocak 1947	7 Ocak 2006
1657	15 Şubat 1947	20 Kasım 2007
Ocak 1747	4-5 Mart 1950	13-16 Şubat 2010
18 Ocak 1845	6 Kasım 1950	7 Şubat 2012
7 Kasım 1857	10 Ekim 1953	16 Temmuz 2014
26 Ocak 1863	5 Mart 1954	Şubat 2015
Aralık 1894	20-21 Kasım 1954	Ocak 2016
10 Ocak 1896	11 Ocak 1955	Haziran 2017
Mayıs-Haziran 1897	Ocak-Şubat 1956	Aralık 2017
13 Mart 1929	22 Mayıs 1956	Kasım 2018
17-27 Şubat 1931	30 Aralık 1960	Ağustos 2019
14 Aralık 1931	2 Kasım 1962	
Mart 1936	3-10 Şubat 1963	
13 Şubat 1937	8-9 Aralık 1966	
27 Ocak 1940	13-23 Ocak 1981	
13 Kasım 1940	6-7 Şubat 1981	
21 Aralık 1940	6-10 Mart 1984	
1509-2000 yılları arasında Edirne'de meydana gelen sel afeti sayısı: 36		
2000-2019 yılları arasında Edirne'de meydana gelen sel afeti sayısı: 12		

Tablo 6. MGM Edirne ili 1930-2021 arası aylara göre en düşük sıcaklıklar.

Tablo 7. Yıllara göre Edirne'de meydana gelen seller (Gökmen Erdoğan ve Ünal, 2021).

Dünya Meteoroloji Örgütü (DMÖ) 2010-2019 yılları arasındaki on yıllık periyodu, dünya tarihinin en sıcak on yılı olarak açıklamıştır (WMO, 2022; URL 6; URL 7). Edirne için 2010-2019 yılları arası Tablo 5'ten incelendiğinde en yüksek sıcaklıkların ölçüldüğü 2000 ve sonraki sekiz yılın beşinin bu aralığa denk geldiği görülmektedir. En düşük sıcaklık verileri incelendiğinde ise 2003 yılı Nisan ayı haricinde en düşük sıcaklıkların 2000 yılı öncesine tarihlendiği ve 50 cm ile en yüksek kar yağışının 1963 Şubat ayında olduğu belirlenmiştir.

Edirne İli Aşırı Yağış ve Ani Sel Verileri

MGM verilerine göre Türkiye için yapılan gelecek projeksiyonlarında genel olarak yağışlarda azalma beklenmekte, bununla birlikte yağış rejimlerinde düzensizliklerin artacağı öngörülmektedir (Demircan vd., 2017; Demircan, 2022). Edirne ili için yağış verileri incelendiğinde 2005 yılından itibaren sellere neden olan ani yağışlarda bir artış olduğu anlaşılmaktadır (Gökmen Erdoğan ve Ünal, 2021). Günlük toplam en yüksek yağış ise 128,5 mm ile 2018 yılında meydana gelmiştir (URL 5). Tablo 7,

mevsimsel olarak incelendiğinde 2014 yılından önce yaz aylarında sel meydana gelmediği, ancak son yıllarda yaz aylarında sel olayının artış eğilimi gösterdiği görülmektedir. Bu veri, küresel ısınma nedeniyle artan sıcaklıklar ve aşırı buharlaşmanın yaz aylarında aşırı yağış, dolu, fırtına ve bunlara eşlik eden sel olayları üzerindeki etkisi ile tutarlılık göstermektedir.

Edirne İli Rüzgâr Verileri

Türkiye genelinde ortalama rüzgâr hızında 1980-2021 yılları arasında belirgin bir değişiklik olmamış; bununla birlikte aylara göre maksimum rüzgâr Ocak ayı haricinde 2000 yılı sonrasında meydana gelmiştir (MGM, 2022; URL 8). Edirne ilinde 1970 Şubat ayında ölçülen maksimum rüzgâr hızı 28,9 m/sn, Türkiye geneli maksimum rüzgâr hızı (yaklaşık 48,9 m/sn) ile karşılaştırıldığında kentin rüzgâr kaynaklı bir risk taşımadığı sonucuna ulaşılmıştır. 2021 yılı Edirne ili ortalama rüzgâr hızı, Türkiye ortalaması ile karşılaştırıldığında kent merkezinde rüzgâr hızının Türkiye ortalamaları içinde kaldığı anlaşılmaktadır (Resim 6).

Yunanistan ve Bulgaristan İklim Göstergeleri

Sıcaklık: Yunanistan ve Bulgaristan'ın yıllık ortalama ve aşırı sıcaklıklarında, yakın geçmişte (1961-1990) artış eğilimi olduğu; bu eğilimin yakın gelecekte (2010-2039) ve uzak gelecekte (2070-2099) devam edeceği öngörülmektedir (IPCC, 2022). Bu durum Bulgaristan'da ani kar erimelerine ve ani yağışlara neden olabileceğinden Edirne ilinin iklim değişikliği risklerini artıran bir unsur olarak değerlendirilmelidir (Gökmen Erdoğan, 2022).

Yağış: Ortalama yağış miktarında azalmaya rağmen şiddetli yağışta ve ardışık yağmurlu gün sayısında artış öngörülmektedir (Tablo 8); ayrıca yağış rejimlerinde düzensizlik ve ani yağışlarda artış beklenmektedir (Sabbioni vd., 2012). Bu durum özellikle Bulgaristan'da tam kapasite tutulan barajlar nedeniyle Edirne ilinin sel riskini artıran bir unsurdur.

Bulgular

Edirne ve komşu olduğu ülkelerin iklim değişikliği riskleri, temel iklim göstergeleri üzerinden değerlendirildiğinde;

- Edirne ili için sıcaklık artışının ve yağış rejimlerindeki değişikliklerin iklim değişikliği riski oluşturan birincil iklim göstergeleri olduğu anlaşılmıştır. Rüzgâr verilerinde risk oluşturacak anomalilere rastlanmamıştır.

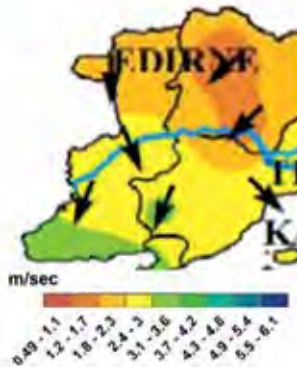
- Edirne'nin iklim değişikliği risklerinin komşu iki ülkenin sıcaklık ve yağış gösterilerine bağlı olarak artacağı ve Bulgaristan'da bahar aylarında meydana gelebilecek ani kar erimelerinin ve şiddetli yağışların Edirne'yi olumsuz etkileyeceği belirlenmiştir (Gökmen Erdoğan ve Ünal, 2021; Sabbioni vd., 2012).
- Edirne'de günümüze kadar ölçülmüş en yüksek günlük yağış miktarının yol açtığı 2018 yılındaki sel, daha öncekilerden farklı olarak kentin doğu bölgelerini de etkilemiş (Gökmen Erdoğan ve Ünal, 2021) ve böylece kentin daha önce selden etkilenmemiş bölgelerinin de iklim değişikliği etkisine bağlı olarak risk altında olduğunu göstermiştir.

İklim Değişikliğinin Kültürel Miras Üzerindeki Risklerinin Değerlendirilmesi

Termal strese bağlı olarak cephelerin bozulması, iç mekânlardaki aşırı ısınmayı önlemek için yapılacak müdahalelerin miras değerlerini olumsuz etkilemesi ve biyokimyasal bozulmalar, sıcaklık artışı etkisi ile ilişkili olarak kültürel mirasta ortaya çıkabilecek başlıca risklerdir. Kültürel mirasta bozulmalara neden olan bu risklerin ortaya çıkmasında kültürel mirasın konumu ve korunmuşluk durumu önemli parametrelerdir. Gün boyunca güneşlenme etkisine maruz kalan yüksek kesimlerdeki kültürel miras varlıkları termal stres ve erozyon açısından yüksek risk taşımaktadır. Örneğin kent merkezinin yüksek kesimlerinde konumlanan Selimiye Camii ve minareleri (Resim 7) ve Hıdırlık Tabyaları için sıcaklık artışına bağlı riskler daha fazla dikkate alınmalı ve etkiler gözlenmelidir (Tablo 9).

Edirne kentinde yağış rejiminde değişikliklerin 2000'li yıllardan itibaren yaşanmaya başla-

TÜRKİYE ORTALAMA RÜZGÂR
 Üzerinde çalışılan istasyon sayısı : 254
 1980-2021 Yılları Arasında En Rüzgârlı yıl : 1987 2,3 m/sn
 1980-2021 Yılları Arasında En Rüzgârsız yıl : 2002 1,8 m/sn
 1980-2021 Yılları Arasında Türkiye Ortalama Rüzgâr : 2,0 m/sn
1980-2021 YILLARININ BEŞ EŞİT PERİYOTTA DEĞERLENDİRİLMESİ:
 1980-1987 Yılları Arasında Türkiye Ortama Rüzgâr: 2,1 m/sn
 1988-1995 Yılları Arasında Türkiye Ortama Rüzgâr: 2,2 m/sn
 1996-2003 Yılları Arasında Türkiye Ortama Rüzgâr: 2,0 m/sn
 2004-2012 Yılları Arasında Türkiye Ortama Rüzgâr: 2,0 m/sn
 2013-2021 Yılları Arasında Türkiye Ortama Rüzgâr: 1,9 m/sn

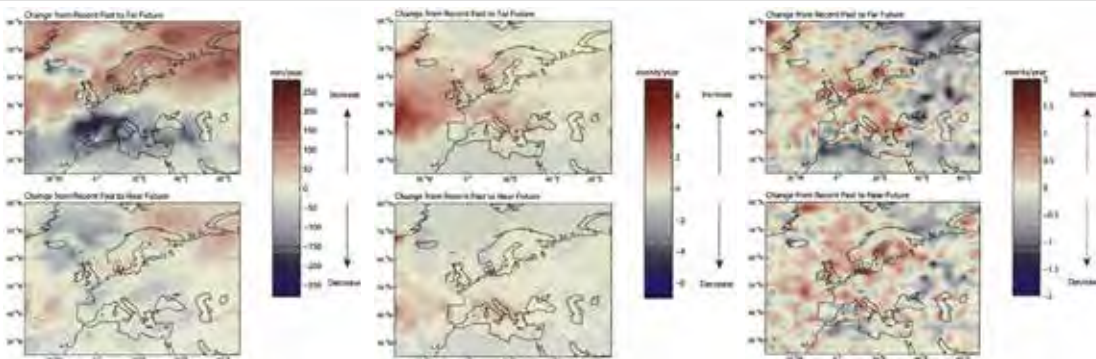

2021 yılı Edirne ili Merkez ortalama rüzgâr hızı 1.8-2.3 m/s ile Türkiye normallerinde gerçekleşmiştir

ması kültürel miras açısından pek çok riski beraberinde getirmektedir. Aşırı yağış ve bunlara bağlı “ani sellerin” sayısında ve şiddetindeki artış kentin hemen her yıl sel afetine maruz kalmasına neden olmaktadır (Tablo 7).

Edirne kent merkezi coğrafi konumu nedeniyle her ne kadar tarih boyunca sellere maruz kalmış olsa da 2000'li yıllardan sonra meydana gelen sellerdeki artışta doğrudan ve dolaylı olarak iklim değişikliğinin etkili olduğu anlaşılmaktadır. 1950'li yıllarda kent merkezini ve tarım alanlarını sel etkilerinden korumak amacıyla inşa-

Resim 6. Türkiye ortalama rüzgâr hızı (1980-2021) ve Edirne 2021 ortalama rüzgâr hızı⁶ (URL 8).

Yıllık ortalama yağış

20 mm'den fazla günlük yağış

5 günden uzun ardışık yağış

Grafikte üst haritalar yakın geçmişten (1961-1990) uzak geleceğe (2070-2099) değişimi gösterirken; alt haritalar yakın geçmişten yakın geleceğe (2010-2039) değişimi göstermektedir.

Tablo 8. Gelecek iklim projeksiyonlarına göre Avrupa iklim haritaları; yağış (Sabbioni vd., 2012).

Resim 7. Kentin yüksek kesimlerinde konumlanan Selimiye Camii ve minareleri (URL 9).

Resim 8. (üst) a) Edirne'de 2015 yılı sel hava foto; (alt) b) aynı selde Evliya Kasım Paşa Camii (URL 10).

Tablo 9. Edirne ili iklim göstergeleri ve kültürel miras riskleri.

sına başlanan setler sayesinde günümüzde seller kent merkezine ulaşmamaktadır. Ancak planlamada kültürel miras varlıkları dikkate alınmadığı için setlerin içerisinde kalan kültürel miras varlıkları günümüzde daha uzun süre selin olumsuz etkilerine maruz kalmaktadır. Örneğin 2015 yılında meydana gelen ve Karaağaç, Sarayıçi, Yıldırım semtlerini etkileyen; başta Evliya Kasım Paşa Camii ve tarihi köprüler olmak üzere Protokol evi, Dönertaş Un Fabrikası gibi iki nehir arasında kalan miras varlıklarına zarar veren selde nehir debisi uzun süre düşmemiştir (Resim 8).

Seller, su basması, strüktürel hasarlar, tuz kristalizasyonu, aşınma gibi yer üstünde gözle görülebilen etkileri olduğu kadar zemin suyu seviyesinde ve toprağın mekânîk özelliklerinde yaşanan değişimler gibi yer altında da pek çok olumsuz etkiye yol açmaktadır. Yer altındaki

İklim göstergesi	Eğilim	Potansiyel Etkiler	Kültürel Mirasın Riskleri	Risk Altındaki Kültürel Miras Örnekleri
Sıcaklık artışı	~ Hem ortalama sıcaklıklarda hem de en yüksek sıcaklıklarda artış eğilimi ~ En düşük sıcaklıklarda azalma eğilimi	~ En yüksek sıcaklıkların yaşanma sayısında ve şiddetinde artış ~ Buharlaşma hızında özellikle yaz aylarında artış ~ Aşırı buharlaşmaya bağlı yaz aylarında aşırı yağış ~ Buharlaşmaya bağlı nem oranında artış ~ Kuraklıkta artış ~ Daha az don olayı (donma çözülme döngülerinde azalma)	~ Termal strese bağlı cephelerin bozulması ~ İç mekân aşırı ısınmasına karşı yapılacak mühendislik çözümlerinin miras değerini olumsuz etkilemesi ~ Biyokimyasal bozulma ~ Erozyon	 Selimiye Camii Hıdırlık Tabyaları
Aşırı yağış ve ani sel	2005 yılından itibaren ani yağışlarda artış eğilimi. Ölçülen günlük toplam en yüksek yağış 2018 yılında	~ Daha önce sel meydana gelmemiş bölgelerde ani seller meydana gelmesi	~ Gömülü arkeolojik varlıkların değişen zemin suyu ve toprak mekânîk özelliklerine bağlı olarak bozulması ~ Toprağa gömülme/çökme ~ Strüktürel hasar ~ Yükselen suya bağlı olarak gözenekli malzemelerde ve birleşim yerlerinde bozulmalar ~ Tuz kristalizasyonu ~ Sel suyu ve aşırı yağışların etkisi ile malzemelerin aşınması ~ Aşırı yağışlarda altyapı yetersizliği nedeniyle bodrum katları su basması ~ Böcek, mantar, termit gibi istilacı türlerin artması ve organik malzemeye zarar vermesi ~ Metal malzemede korozyon	 Sarayıçi Bölgesi Fatih Köprüsü ve Adalet Kasrı Dönertaş Un Fabrikası Tunca Köprüsü Evliya Kasımpaşa Camii

etkiler gömülü arkeolojik alanlar, hazire ve mezarlık alanları için ciddi tehditler oluşturmaktadır (Tablo 9).

Değerlendirme ve Sonuç

Edirne, sahip olduğu kültürel miras çeşitliliği ve sayıca çokluğu; sınır ötesi nehirlerin şekillendirdiği coğrafi özellikleri ve bir sınır kenti olmasına bağlı olarak komşu ülkelerin iklim değişikliği etkilerine maruz kalabilecek tarihi bir kent olması nedeniyle örneklem alanı olarak belirlenmiştir. Çalışma kapsamında Edirne kent merkezinin temel iklim göstergeleri üzerinden iklim değişikliği riskleri araştırılmış ve sonuç olarak kentin sıcaklık ve yağış rejimindeki değişikliklere bağlı olarak aşırı hava olaylarına ve sellere maruz kalma riskinin yüksek olduğu anlaşılmıştır.⁶ Yerel yönetimin başta seller olmak üzere afetlerde yetersiz kaldığı ve uzun vadeli çözümler üretmek yerine kısa vadeli önlemler aldığı gözlemlenmiştir. Kültürel miras için korunmuşluk durumu ve fiziksel özellikler dahil edilerek genel bir çerçevede değerlendirme yapıldığında ise kent merkezinde iklim değişikliği kaynaklı zarar görebilirliği yüksek çok sayıda kültürel miras varlığı olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle özellikle terk edilmiş ve harap durumdaki varlıkların bir an evvel belgeleme çalışmalarının yapılması, bununla birlikte daha etkin ve tutarlı bir risk değerlendirmesi yapılabilmesi için kentin genel iklim değişikliği zarar görebilirlik haritalarının ileri çalışmalarda hazırlanması önerilmektedir.

İklim değişikliği etkileri ve riskleri konusunda bilinmesi gereken en önemli gerçek küresel ısınmanın 1,5°C sınırının altında tutulması gerekliliğidir. Nitekim bu sağlanmadığı sürece kültürel mirasın günümüzdekinden çok daha büyük ve yıkıcı tehditlerle karşı karşıya kalacağı unutulmamalıdır. ■

Banu Gökmen Erdoğan⁷, Öğr. Gör. Dr., Trakya Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

Notlar:

1. IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change), devletlere iklim değişikliğinin bilimsel, teknik ve sosyo-ekonomik yönleri, iklim değişikliğinin etkileri ve bu etkileri giderme/uyum seçenekleri konularında var olan araştırma sonuçlarını ve bilgileri belirli aralıklarla değerlendirerek raporlar hazırlamak üzere, 1988 yılında Birleşmiş Milletler himayesinde Dünya Meteoroloji Örgütü ve Birleşmiş Milletler Çevre Programı ortaklığında kurulmuştur.
2. Çalışmada kullanılan ve özgün dili İngilizce olan resim ve tablolar yazar tarafından Türkçeye çevrilerek kullanılmıştır. Kaynak belirtilmeyen resim ve tablolar yazara aittir.
3. İngilizce *vulnerability* teriminin Türkçe karşılığı AFAD Afet Yönetim Sözlüğünde “zarar görebilirlik” olarak veril-

miştir. Terim, bazı yayınlarda “savunmasızlık, kırılganlık, hassasiyet, incinebilirlik” olarak da kullanılmaktadır.

4. CVI - *Climate Vulnerability Index*: İklim Zarar Görebilirlik İndeksi

5. Edirne’de 2000 yılından sonra meydana gelen sellerde Bulgaristan’daki baraj kapaklarının açılmasının etkisi göz ardı edilmemelidir. Ancak Bulgaristan’ın baraj kapaklarını açmasına neden olan etken de yine ani ve şiddetli yağışlardır. Bununla birlikte elektrik ihtiyacını karşılamak için kullanılan barajların sürekli tam kapasitede tutulması ve ani ve şiddetli yağışlarda erken uyarı verilmeksizin ya da çok kısa süreler içerisinde kapakların açılarak Meriç Nehri debisinin artması “dolaylı” iklim değişikliği etkisi olarak tanımlanmıştır.

6. Meteorolojik veriler doğrultusunda iklim göstergeleri üzerinden Edirne için iklim değişikliği risk değerlendirmesi yapılmıştır, ancak kentin zarar görebilirlik/incinebilirlik haritası olmaması değerlendirme açısından önemli bir eksikliktir. Yine de bu çalışmada ulaşılan bulgular ileri çalışmalarda tekil olarak kültürel mirasın iklim değişikliği riskleri için kullanılabilecek düzeydedir.

7. Dünyada artış göstermesine rağmen Türkiye’de kültürel miras alanında iklim değişikliği çalışmaları halen çok sınırlıdır. Yazar, Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Anabilim Dalı Restorasyon doktora programında Prof. Dr. Zeynep Gül Ünal danışmanlığında 2017-2022 yılları arasında “İklim Değişikliği Etkisiyle Artan Sellerde Risk Yönetimi İçin Bir Model Önerisi ve Edirne Örneği Üzerinden İncelenmesi” başlıklı doktora tezini yazmıştır. Bu makale kapsamında incelenen Edirne’nin sel verileri teze ve tezden üretilmiş “Mimarî Mirasın Sel Riski Analizi İçin Bir Model Önerisi: Edirne II. Bayezid Külliyesi Sel Riski Analizi” başlıklı makaleye dayanmaktadır.

Kaynaklar:

- Bigio, A. G., Ochao, M. C., Amirtahmasebi, R. (2014) *Climate-resilient, Climate-friendly World Heritage Cities*, The World Bank.
- Bonazza, A., Maxwell, I., Drdácý, M., Vintzileou, E., Hanus, C. (2018) *Safeguarding Cultural Heritage from Natural and Man-Made Disasters*, European Commission.
- Cassar, M. (2005) *Climate Change and the Historic Environment*, The Russell Press.
- Daly, C. (2014) “A Framework for Assessing the Vulnerability of Archaeological Sites to Climate Change: Theory, Development, and Application”, *Conservation and Management of Archeological Sites*, 16(3), s.268-282.
- Darkot, B., (1965) *Edirne II. Bayezid Külliyesi, Edirne Edirne’nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara
- Day, J. C., Heron, S. F., Markham, A., Downes, J., Gibson, J., Hyslop, E., Jones, R., Lyall, A. (2019) *Climate Risk Assessment for Heart of Neolithic Orkney World Heritage Property: An application of the Climate Vulnerability Index*.
- Day, J. C., Heron, S. F., Odiaua, I., Downes, J., Itua, E., Abdu, A. L., Ekwurzel, B., Sham, A., Megarry, W. (2022) *An application of the Climate Vulnerability Index for the Sukur Cultural Landscape*, ICOMOS-Nigeria.
- Demircan, M. (2022) “İklim, İklim Değişikliği ve Su İlişkisi”, *Küresel İklim Değişikliği ve Sosyo-Ekonomik Etkileri*, Ed. A. Bektaş, Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı (TASAV).
- Demircan, M., Gürkan, H., Arabacı, H., Coşkun, M. (2017) *Türkiye İçin İklim Değişikliği Projeksiyonları TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası*, 16. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı, 3-6 Mayıs, Ankara.
- Eyice, S. (1992) “Beyazıt II Camii ve Külliyesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 6. Cilt, s.42-45, TDV Yayınları, İstanbul.

- Fluck, H., Dawson, M. (2021) "Climate Change and the Historic Environment", *The Historic Environment: Policy & Practice*, 12(3-4), s.263-270.
- Gencer, İ. C. (2017) "Kültürel Mirasın Korunmasında İklim Değişikliğinin Oluşturduğu Tehditler", *Mimar. ist*, Sayı: 58, s.24-30, İstanbul.
- Gökmen Erdoğan, B. (2022) "İklim Değişikliği Etkisiyle Artan Sellerde Risk Yönetimi İçin Bir Model Önerisi ve Edirne Örneği Üzerinden İncelenmesi", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Gökmen Erdoğan, B., Ünal, Z. E. (2021) "Mimarî Mirasın Sel Riski Analizi İçin Bir Model Önerisi: Edirne II. Bayezid Külliyesi Sel Riski Analizi", *Megaron*, 16(3), s.367-384.
- Gruber, S. (2011) "The Impact of Climate Change on Cultural Heritage Sites: Environmental Law and Adaptation", *Carbon & Climate Law Review*, 5(2), s.209-219.
- Heron, S., Day, J., Mbogelah, M., Bugumba, R., Abraham, E., Sadi, M., Pauline, N., Khamis, M. S., Madenge, S., Megarry, W. (2022) *Application of The Climate Vulnerability Index for the Ruins of Kilwa Kisiwani and the Ruins of Songo Mnara, Tanzania*, CVI Africa Project.
- ICOMOS (2019) *The Future of Our Pasts: Engaging Cultural Heritage in Climate Action*, ICOMOS
- IPCC (2022) *Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability*, C. U. Press: https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg2/downloads/report/IPCC_AR6_WGII_FullReport.pdf
- Kurnaz, L. (2019) *Son Buzul Erimeden: İklim Değişikliği Hakkında Öğrenmek İstedığınız Her Şey*, Doğan Egmont.
- Markham, A., Osipova, E., Lafrenz Samuels, K., Caldas, A. (2016) *World Heritage and Tourism in a Changing Climate*, United Nations Environment Programme (UNEP), Nairobi, Kenya and United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO).
- MGM (2022) 2021 Yılı İklim Değerlendirmesi: <https://www.mgm.gov.tr/FILES/iklim/yillikiklim/2021-iklim-raporu.pdf>
- Mollá, L. D., Sagarna, M., Zabaleta, A., Aranburu, A., Antiguada, I., Uriarte, J. A. (2022) "Methodology for assessing the vulnerability of built cultural heritage", *Science of the Total Environment*, 845.
- Moreno, M., Ortiz, R., Cagigas-Muniz, D., Becerra, J., Martin, J. M., Prieto, A. J., Garrido-Vizuet, M. A., Macias-Bernal, J. M., Chavez, M. J., Ortiz, P. (2022) "ART-RISK 3.0 a fuzzy-based platform that combine GIS and expert assessments for conservation strategies in cultural heritage", *Journal of Cultural Heritage*, 55, s.263-276.
- Rockman, M. (2015) "An NPS Framework for Addressing Climate Change with Cultural Resources", *The George Wright Forum*, 32(1), s.37-50.
- Rosenzweig C., W. Solecki, P. Romero-Lankao, S. Mehrotra, S. Dhakal, T. Bowman, Ibrahim, S. A. (2015) *ARC3.2 Summary for City Leaders – Climate Change and Cities*.
- Sabbioni, C., Brimblecombe, P., & Cassar, M. (Eds.) (2012) *The Atlas of Climate Change Impact of European Cultural Heritage Scientific Analysis and Management Strategies*, ANTHEM Press.
- Sesana, E., Gagnon, A. S., Bonazza, A., Hughes, J. J. (2020) "An integrated approach for assessing the vulnerability of World Heritage Sites to climate change impacts", *Journal of Cultural Heritage*, 41, s.211-224.
- Türkeş, M. (2019) İklim Değişikliğinin Bilimsel Temelleri, Türkiye'ye Etkileri, İklim Değişikliği Alanında Ortak Çabaların Desteklenmesi Projesi (iklimİN).
- WHC (2005) *Decisions of the 29th Session of the World Heritage Committee*.
- WHC (2007a) *Climate Change and World Heritage: Report on predicting and managing the impacts of climate change on World Heritage and Strategy to assist States Parties to implement appropriate management responses*: <https://whc.unesco.org/en/series/22/>
- WHC (2007b) *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*: <https://whc.unesco.org/archive/opguide08-en.pdf>
- WMO (2022) State of the Global Climate 2021, World Meteorological Organization,
- URL 1: <https://unfccc.int/wim-excom/areas-of-work/slow-onset-events> (Erişim Tarihi: 09.08.2022)
- URL 2: <https://cordis.europa.eu/project/id/501837> (Erişim Tarihi: 09.08.2022)
- URL 3: <https://cvi-heritage.org/about> (Erişim Tarihi: 06.08.2022)
- URL 4: <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44799/illere-gore-korunmasi-gerekli-tasinmaz-kultur-varligi-istatistigi.html> (Erişim Tarihi: 10.08.2022)
- URL 5: <https://www.mgm.gov.tr/veridegerlendirme/il-ve-ilceler-istatistik.aspx?k=H&m=EDIRNE> (Erişim Tarihi: 09.08.2022)
- URL 6: <https://public.wmo.int/en> (Erişim Tarihi: 10.08.2022)
- URL 7: <https://www.iklimhaber.org/dunya-meteoroloji-orgutu-en-sicak-10-yil-geride-kaldi/> (Erişim Tarihi: 10.08.2022)
- URL 8: <https://mgm.gov.tr/FILES/resmi-istatistikler/parametreAnalizi/2021-ortalama-ruzgar.pdf> (Erişim Tarihi: 10.08.2022)
- URL 9: <https://www.sanalsantiye.com/bir-muhen-dis-gozuyle-selimiye-cami/> (Erişim Tarihi: 22.08.2022)
- URL 10: www.ensonhaber.com (Erişim Tarihi: 22.08.2022)

Risk Assessments of Climate Change on Cultural Heritage: The Case of Edirne

Within the scope of this study, it is aimed to evaluate the risks of climate change to cultural heritage. In this context, firstly, studies on the effects and risks of climate change on cultural heritage were examined. Edirne was chosen as the pilot area of the study due to its specific geographical location and being a multi-layered cultural and historical city with two world heritage sites in its center. Thereafter, the fundamental climate indicators required for the risk assessment of Edirne province were defined. Existing hydro-meteorological data for defined climate indicators were analyzed by comparing them with historical data and Turkey's averages. In addition, due to the geographical location of Edirne, the climate change projections of neighboring countries were also examined. As a result, in the analyses made for Edirne, it was determined that there were changes that could pose a risk in the "temperature" and "precipitation" indicators of the city, but there was no significant change in the "wind" indicator. Depending on these findings, it is thought that the threats arising from the increasing temperature and heavy-sudden precipitation are the primary risks for the city. Consequently, it is also determined that flash floods due to heavy rains have already affected the city and its cultural heritage since the 2000s.

İklim Krizi Karşısında Kırsal Mirastan Alınabilecek Dersler

Zeynep Eres, Koray Güler

Türkiye kırsalında yaptığı araştırmalarla bugünkü köy mimarlığı çalışmalarına ışık tutan değerli bilim insanı coğrafyacı Prof. Dr. Necdet Tunçdilek'in anısına...

Doğal çevre, dünyanın oluşum sürecinden bu yana sürekli olarak değişmiş ve değişmektedir. Kara kütleleri, denizler, dağlar, iklim gibi çevreyi oluşturan bütün etkenler ve biyodünya milyonlu yıllar içinde sürekli olarak ve çoğu kez birbirine bağlantılı olarak değişmiş ve değişmektedir. Yakın dönemlere geldiğimizde de dünyanın enerji bilançosunun çok farklı nedenlerle değişimi ile birlikte iklim koşulları da sürekli değişmiş ve insanın var olduğu 2,5 milyon yıl içinde günümüzden daha soğuk, daha sıcak, daha yağışlı ya da daha kurak dönemler art arda yaşanmıştır. Günümüzde kendi yaşam sürecimizde etkilerini hissetmeye başladığımız küresel iklim değişiminde başat neden, pek çok uzman tarafından insanın doğaya ağır müdahalelerinin bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. İnsan, var olduğundan beri içinde bulunduğu doğal koşullarda kendi yaşam alanını kuran bir varlıkken, Endüstri Devrimi'yle birlikte bilim ve mühendislikteki gelişmeler sayesinde doğaya uyum sağlama yerine doğaya hükmetme gücünü kendinde bulmuştur. Ancak bu son iki yüz yılı kapsayan bu tavrın günümüzde yine insan tarafından tanımlanan adlanması ile “küresel iklim krizi” çerçevesinde yeniden ele alınması gerekmektedir.

Bu bağlamda her ne kadar yine bilimsel araştırmalardan sağlanan verilerle küresel ölçekte karbon salınımını düşürmeye yönelik kurallar geliştirmekle de bir yandan da yeni bir tartışma alanı açılmıştır; insanın sanayileşme öncesi dönemde doğa ile kurduğu uyumlu rasyonel ilişkinin incelenerek yeniden değerlendirilmesi. Bu bağlamda mimarlık alanında bir sorgulama yapmak özellikle yararlı olacaktır. Çünkü günümüzde yapı çevrenin ve inşaat endüstrisinin yıllık küresel CO₂ emisyonlarındaki payının yaklaşık %45 olduğu belirtilmektedir (URL 1). İnsanın yaşam alanının karbon salınımındaki bu etkin oranı son iki yüz yıllık mimarlığın da mercek altına alınmasını gerektirmektedir.

19. yüzyılda refah düzeyinin artmasına bağlı olarak Avrupa’da yaşanan aşırı nüfus artışı ve bununla bağlantılı olarak kalabalık kitlelerin barındığı yerleşim alanlarının, diğer bir deyişle kentin fiziksel koşullarının önemli olduğunun anlaşılması ortaçağdan süregelen yapı çevrenin yeniden ele alınmasını gerektirmiştir. Özellikle Viktorya Dönemi İngiltere’inde geliştirilen imar yasaları ve kent çepesinde toplu konut uygulamaları ya da kent merkezindeki ortaçağ dokularının temizlenerek yeni mimarlığa uygun hale dönüştürülmesi ilk adımlardır (Eres, 2020). Bu dönemlerde yine de tuğla, ahşap, kireç gibi büyük ölçüde doğal yapı malzemelerinin kullanımıyla başlayan büyük inşaat programları özellikle 20. yüzyıla gelindiğinde çimento, çelik ve sentetik esaslı malzemelerin yoğun kullanıldığı yüksek teknolojili yapılaşmalara evrilmiştir. 21. yüzyıl dönümünde ise “akıllı bina” tanımlamasıyla birlikte, doğal havalandırma ve doğal ışık gibi geleneksel mimari tasarımın temel kavramlarını yadsıyan ve bütünüyle yapay sistemlerle binaların iç iklimlendirmesini sağlayan mimarlıklar kentlerde egemen hale gelmeye başlamıştır.

Sürekli yüksek enerji gerektiren, yapıları dışa bağımlı hale getiren bu sistemler çok katlı büyük yapılar için tek çözüm olarak görülse de, enerji etkinliğinin tasarım sürecinde pek de tartışılmamış olması artık tartışmaya açılmıştır. Günümüzde bir yandan küresel ölçekte iklim krizi, bir yandan da savaş kaynaklı enerji sorunları bir araya geldiğinde artık tasarım ve uygulamada “sürdürülebilirlik”, bilim dünyasının en temel tartışma ve araştırma konusu haline gelmiş durumdadır (Fernandes vd., 2014). Bir diğer sorgulama konusu da kentlerin “dirençliliğidir”. Dışa bağımlı enerji olmadan yaşanamayan mekânlaşmalarla kurulan, büyütülen kentler, ulusal enerji politikalarının da yurtdışına bağımlı olması durumunda yaşanan siyasal krizler karşısında ne kadar dirençli olabilir?

Bu makale, iklim krizinin olumsuz etkilerinin azaltılması için günümüzde ekolojik, sürdürülebilir ya da farklı tanımlamalarla anılan mimarlık pratiklerinde önerilen ancak halihazırda belki de unutulmuş geleneksel mimarlığın doğaya duyarlı ve iklim dostu belleğini hatırlatmayı ve günümüz koşullarında alınabilecek dersleri tartışmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda ICOMOS'un, 2001 yılında ilk kez düzenlediği "Uluslararası Anıtlar ve Sitler Günü"nün temasının "Tarihi Köylerimizi Koruyalım" olarak belirlediğini anımsamakta yarar vardır. Dönemin ICOMOS Başkanı Michael Petzet'in (2001) geleneksel kırsal mimarlığın yerel koşulların sunduğu yapı malzemele-ri ve yüzlerce yıllık yapı ustalığı gelenekleri ile oluşturulmuş büyük çeşitliliğinin, günümüzde sürdürülebilir kalkınma dediğimiz kırsalın koşullarına ve iklime en uygun çözümleri üretmiş olduğuna dair yaptığı vurgu dikkat çekicidir (Güler, 2019:16). Petzet'in iki vurgusunun özü "kırsal" ve "iklim"dir. Nitekim bu yıl (2022) da Uluslararası Anıtlar ve Sitler Günü "Miras ve İklim" konusuna adanmış ve hatta 2023 yılının konusu da "Geleneksel Bilgi, İklim Eylemi ve Yenilikçi Dönüşüm" olarak belirlenmiştir. "Geleneksel bilginin" halen korunabildiği en kadim alan olarak kırsal mimarlık mirası, gerek mimari gerek malzeme özellikleri gerek ustalık birikimi ile bizlere geçmiş toplulukların doğayla kurduğu özgün ilişkiyi anlamak ve deneyimlemek açısından eşsiz bir laboratuvar ortamı sunmaktadır.

Bu bağlamda bu makale kapsamında kırsal mimarlık mirasının bünyesinde barındırdığı bilgelik, Türkiye kırsalından örneklerle değerlendirilmeye çalışılacaktır. Geleneksel mimarlığın tasarım ölçütlerinin yanı sıra en temel boyutu olan sürdürülebilirliği, hiçbir mimarın, koruma eğitimi almış dahi olsa, tam olarak kavrayamayacağının en azından bilincinde olarak naçizane kendi alan araştırmalarımızdan yola çıkarak bir örneklemle burada bu önemli konuyu tartışmaya açmak istiyoruz. Amacımız tüm Türkiye'nin kırsalının her yönüyle irdelenmesi değil, yalnızca gelenekselin bilgeliğine saygı duymamız ve öğrenmek için çaba göstermemiz gerektiğini ortaya koyan kısa bir sorgulamayı sunmaktır. Kuşkusuz bunu yaparken de uluslararası düzeyde zaten tartışılmakta olan konuları "Avrupa'nın Kültürel Mirası için Yeşil Uzlaşısı" metni başta olmak üzere çeşitli yayınlar ve ilkesel metinler üzerinden de ele alacağız.

Avrupa'nın Kültürel Mirası için Yeşil Uzlaşısı¹

İklim değişikliğinin insanlığın ortak kaygısı olduğunu belirten Birleşmiş Milletlerin (BM) öncülüğünde 1992 yılında kabul edilen İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, 1997 yılında Kyoto Protokolü, 2015 yılında ise Paris Anlaşması ile genişletilerek iklim krizi ile mücadele için alınacak önlemler açıklanarak uluslararası işbirliğinin önemine dikkat çekilmiştir (BM, 1992; BM, 1997; BM, 2015). BM'nin ve uluslararası toplumun öncülüğünde gösterilen çabalar, ulusal, bölgesel ve yerel yönetimlerin ve kamuoyunun konuya dair farkındalıklarının artmasını sağlamıştır.

Avrupa Parlamentosu tarafından kutlanması kararlaştırılan "2018 Avrupa Kültürel Miras Yılı" boyunca, enerji verimliliğinin ve kültürel mirasın çevre, mimarlık ve planlama politikalarıyla bütünleştirilmesinin önemi üzerinde durulmuştur. Kültürel miras ve çevre politikaları arasındaki sinerjinin vurgulandığı Avrupa Kültürel Miras Yılı'nın hemen ardından 2019'da Avrupa Komisyonu, AB'nin doğal sermayesini geliştirmeyi ve vatandaşlarını çevre ile ilgili risklerden korumayı hedefleyen "Avrupa Yeşil Uzlaşısı" metnini kabul etmiştir (EC, 2019). Avrupa'nın tarihi şehirlerinin ve benzer şekilde yeşil mirasının doğrudan tehdit altında olduğunun belirtildiği bildiride iklim değişikliği ile mücadelede tüm Avrupa vatandaşlarının birlikte hareket etmesi gerekliliği üzerinde durulmaktadır (EC, 2019). Politika yapıcılarının olduğu kadar halkın da desteğinin zorunlu olduğu bu mücadelede Avrupa'nın paylaşılan değerlerinin ve ortak mirasının birleştirici bir unsur olabileceği vurgulanmaktadır (EC, 2019). Var olan bir peyzajın, binanın veya kaynağın yeniden kullanılması, işlevlendirilmesi ya da onarılması gibi koruma çabalarının "Antroposen Çağı"na² ege-men olan tek kullanımlık tüketim kültürünün karşısında durduğu ve iklim krizi ile mücadeleye katkı sağlayabileceği açıktır (EC, 2019). İklim değişikliğinin etkilerinin azaltılmasına yönelik çabalar da tıpkı uzun erimli miras koruma çalışmalarında olduğu gibi nesiller arası işbirliğini gerektirmektedir (EC, 2019).

Europa Nostra öncülüğünde ICOMOS'un katkılarıyla hazırlanan "Avrupa'nın Kültürel Mirası için Yeşil Uzlaşısı" metninin hedefi, "Avrupa'nın ortak mirasını Avrupa Yeşil Uzlaşısı'nın³ kalbine yerleştirmek" olarak belirlenmiştir (Şekil 1). Europa Nostra Başkanı Herman Parzinger'in takdim yazısındaki "Kültürel miras yalnızca geçmişimizi korumakla ilgili değildir -

geleceğimizi şekillendirmekle de ilgilidir,” şeklindeki ifadesi, gezegenimizin geleceği için bir zorunluluk haline gelen iklim uyumuna yönelik yaklaşımların kültürel mirasın korunmasına yönelik çabalarla kolaylıkla ortaklaştırılabileceğini vurgulamaktadır (Potts, 2021).

2019’da ICOMOS İklim Değişikliği ve Miras çalışma grubu tarafından hazırlanan “Geçmişimizin Geleceği: Kültürel Mirasın İklim Eylemine Katılması” raporunun başlangıç noktasını oluşturduğu metin, Avrupa Komisyonunun “Avrupa Yeşil Uzlaşısı” bildirisinin yapısı, başlıkları ve bölüm düzenlemesi gözetilerek kurgulanmıştır (EC, 2019; ICOMOS, 2019; Potts, 2021). Buna göre “Giriş: Acil bir Krizi Benzersiz bir Fırsata Çevirmek”, “Sürdürülebilir bir Gelecek için AB Ekonomisini Şekillendirmek”, “Küresel bir Lider Olarak AB” ve “Birlikte Harekete Geçme Zamanı: Avrupa İklim Paketi” olmak üzere dört bölümde hazırlanan bildiri, iklim değişikliğinin etkilerinin azaltılmasında kültürel mirasın üstlenebileceği rolün üzerinde durmakta ve iklim bilimciler, politika yapıcılar ve miras uzmanlarının, kuruluşlarının ya da paydaşlarının işbirliğinin önemine dikkat çekmektedir (Potts, 2021).

Colette (2017:23), UNESCO Dünya Mirası varlıkları bağlamındaki araştırmasında, iklim değişikliğinin kültürel mirasa etkilerinin, ancak doğal, kültürel ve toplumsal yönler arasındaki karmaşık etkileşimler gözetilerek anlaşılabilirliğini aktarmaktadır. İklim krizi ile bağlantılı sorunların çözümü için geliştirilen Avrupa Yeşil Uzlaşısı’nın “Sürdürülebilir bir Gelecek için AB Ekonomisini Şekillendirmek” bölümünde kültürel mirasla ilgili konulara açılımlar getirildiği görülmektedir (EC, 2021). Buna göre “Kapsamlı ve Dönüştürücü Politikalar Tasarlamak” üst başlığı altındaki “İnşaat ve Yenilemede Enerji ve Kaynak Verimli Bir Yol”, “Tarladan Sofraya: Adil, Sağlıklı ve Çevre Dostu Bir Gıda Sistemi Tasarlamak”, “Ekosistemleri ve Biyoçeşitliliği Korumak ve Geliştirmek” ve “Toksik İçermeyen bir Çevre için Sıfır Kirlilik” hedefleri ile “Sürdürülebilirliği tüm AB politikalarında ana akımlaştırma” üst başlığı altındaki “Araştırmaları Harekete Geçirmek ve Yeniliği Teşvik Etmek” ile “Eğitim ve Öğretimi Etkinleştirmek” hedeflerinin kültürel miras politikaları ile daha doğrudan ilişkili olduğu görülmektedir (EC, 2019; Şekil 1).

Bildirideki her bir bölümün sonunda yasa koyucular ve miras uzmanları, kuruluşları ve

paydaşlarına yönelik önerilere yer verilmiştir (Potts, 2021). Geleneksel bilgiye dayalı, topluluk ölçeğindeki yerel çözümlerin önemine yapılan vurgunun pek çok bölümde ortaklaşması dikkat çekicidir. Kültürel mirasın ve geleneksel hafızanın döngüsel yaşam biçimleri aracılığıyla oluşturulacak sıfır karbon ekonomisi hedefi için bin yıllık canlı bir laboratuvar olduğu ve alınabilecek pek çok dersi barındırdığı belirtilmiştir (Potts, 2021). Geleneksel mimarlıkta binlerce yıldır uygulanagelen yaklaşımların iklim değişikliği ile mücadele için günümüzde yeşil, ekolojik ya da sürdürülebilir olarak adlandırılan ilkelerle örtüşmesi, var olan hafızanın hatırlanarak modern koşullarla uyumunun önemini göstermektedir.

İklim Uyumuna İçin Önerilen Ekolojik / Sürdürülebilir / Yeşil Mimarlık İlkeleri ve Geleneksel Yapılı Çevrelerden Alınabilecek Dersler

Yapılı çevrelerin ve inşaat endüstrisinin doğadaki ekolojik dengeyi gözeterek kaynakları, enerjiyi ve suyu verimli kullandığı, atıkların azaltıldığı bir dönüşüm sürecine girmesi için önerilen ekolojik/sürdürülebilir/yeşil mimarlık ilkeleri ile binlerce yıllık deneyime dayalı olarak şekillenmiş ancak günümüzde büyük oranda vazgeçilmiş/unutulmuş/göz ardı edilmiş olan gelenek-

Şekil 1. Avrupa’nın ortak mirasını Avrupa Yeşil Uzlaşısı’nın kalbine yerleştirmek (Potts, 2021).

sel mimarlık yaklaşımlarının kesiştiği pek çok konu bulunmaktadır.

Literatürde yer alan çalışmalarda ekolojik ya da sürdürülebilir tasarım ilkelerinin iklim ve coğrafi özellikler göz önüne alınarak yapının doğal peyzajdaki konumlandırılmasından, form, mekân organizasyonu, malzeme seçimi, mekanik tesisat ve uyumlu bitki örtüsü seçimi gibi tasarım kararlarına varıncaya dek birbirleriyle ilişkili birçok unsurdan oluştuğu ifade edilmektedir (Şekil 2). Söz konusu ilkeleri Koenigsberger vd. (1974) ve Anna-Maria (2009), “yerleşim”, “doluluk-boşluk”, “hava hareketi”, “açıklıklar” ve “yapı kabuğu” olmak üzere beş grupta; Aktuna (2007), Gündoğdu ve Birir (2021) ise “yerleşim” ve “tasarım” olarak iki grupta sınıflandırmıştır (Şekil 2). Baran vd.nin (2011) “fiziksel” ve “yapılı” çevre olarak iki temel grupta yaptığı sınıflandırmayı Güvenç (2008), “arazi formu ve zenginliklerine uyum”, “iklimle dengeli yapı tasarımı” ve “enerji tasarrufuna yönelik tasarım ilkeleri” olarak genişletmiştir. Konuya, daha çok kaynakların korunması odağında yaklaşan Gültekin ve Alparslan (2011) ise ekolojik tasarım ilkelerini “enerji”, “su” ve “malzeme” korunumunun yanı sıra “yaşayabilir tasarım” olarak dört grupta sınıflandırmıştır. Kısa Ovalı (2009), “binalarda enerji korunumu sağlamaya” ve “enerji kazancını artırmaya”

yönelik yaptığı ayrımı Telli (2015) ve Hatipoğlu (2015) ise “kaynak yönetimi”, “yaşam döngüsü tasarımı” ve “insana ve çevreye saygılı tasarım” olarak üç grupta değerlendirmiştir (Şekil 2).

Fransa, İspanya, İtalya ve Portekiz özelinde yürütülen VerSus (*Lessons from Vernacular Heritage to Sustainable Architecture*: Yerel Mirastan Sürdürülebilir Mimariye Dersler) isimli projede yerel mirasın temel ilkelerinin tanımlanmasının ardından daha çevreye duyarlı çağdaş tasarımlar için nasıl geliştirilebileceği üzerinde durulmaktadır (Correia, 2014; Şekil 3). Proje kapsamında yerel mirasın sürdürülebilirlik boyutu çevresel, sosyokültürel ve sosyoekonomik olarak üç grupta değerlendirilmiştir (Correia, 2014). Buna göre “çevresel” sürdürülebilirlik ilkeleri; “doğaya saygı, uygun konumlanma, kirliliği ve atık malzemeyi azaltma, sağlık kalitesini artırma ve doğal afet etkilerini azaltma”, “sosyokültürel” sürdürülebilirlik ilkeleri; “kültürel peyzajı korumak, yapıyı kültürlerini aktarmak, yaratıcılığı geliştirmek, somut olmayan değerleri tanımak ve sosyal uyumu teşvik etmek”, “sosyoekonomik” sürdürülebilirlik ilkeleri ise; “yerelliğe destek, yerel etkinlikleri teşvik etmek, inşaatları optimize etmek, yapıların ömrünü uzatmak ve kaynakları korumak” şeklinde ayrıntılandırılmıştır (Şekil 3). Çalışmanın son bölümünde Dört Avrupa

Şekil 2. Ekolojik tasarım ölçütlerine yönelik literatür özeti.

ARAŞTIRMA KÜNYESİ	Ekolojik Tasarım Ölçütleri
- Koenigsberger, O.H., Ingersoll, T.G., Mayhew, A., Szokolay, S.V. (1974). <i>Manual of Tropical Housing and Building: Climatic Design</i> . Longman, Londra.	Yerleşim
- Anna-Maria, V. (2009). <i>Evaluation of a Greek rural settlement and its landscape: Architectural typology and building physics</i> . Journal of Building and Environment, 44(A): 1095-1106.	Doluluk - Boşluk
- Baran, M., Yılmaz, M., Yılmaz, A. (2011). <i>Evaluation of ecological design strategies in traditional houses in Diyarbakir, Turkey</i> . Journal of Cleaner Production, 19: 609- 619.	Hava Hareketi
- Güvenç, B. (2008). <i>Sürdürülebilirlik Bağlamında Ekolojik Tasarım İlkelerinin Mimari Uygulanabilirliğinin İncelenmesi</i> . (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) YÜF Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.	Açıklıklar
- Correia, M., Diasquale, L., Mecca, S. (Eds.) (2014). <i>Vernac: Heritage for Tomorrow Vernacular Knowledge for Sustainable Architecture</i> . Firenze University Press, Florence.	Yapı Kabuğu
- Gültekin, B.A., Alparslan, B. (2011). <i>Ecological Building Design Criteria: A Case Study in Ankara</i> . Gazi University Journal of Science 14(3): 608-616.	Fiziksel Çevre
- Telli, D. (2015). <i>Sürdürülebilir Mimarlık İlkeleri, Konut Tasarımına Etkileri ve Bir Model Önerisi</i> . (Yayınlanmamış Sanatçı Yeterlik Tezi) MGSÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.	Yapılı Çevre
- Hatipoğlu, E. (2015). <i>Geleneksel Beyazırma Evlerinin Sürdürülebilir Mimarlık İlkeleri Kapsamında Değerlendirilmesi</i> . (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) MGSÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.	Arazi Formu ve Zenginliklerine Uyum
- Aktuna, M. (2007). <i>Geleneksel Mimariye Binaların Sürdürülebilir Tasarım Kriterleri Bağlamında Değerlendirilmesi</i> . Antalya Kaleiçi Evleri Örneği. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) YÜF Fen Bil. Ens., İstanbul.	İklimle Dengeli Yapı Tasarımı
- Gündoğdu, E., Birir, E. (2021). <i>Evaluation of Ecological Design Principles in Traditional Houses in Mersin</i> . ICONARP Int. Journal of Arch. and Planning, 9(1): 25-32.	Enerji Tasarrufuna Yon. Tas. İlkeleri
- Kısa Ovalı, P. (2009). <i>Türkiye İklim Bölgeleri Bağlamında Ekolojik Tasarım Ölçütleri Sistematiğinin Oluşturulması "Kayaköy Yerleşiminde Örneklenmesi"</i> . (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Edirne.	Çevresel Sürdürülebilirlik İlkeleri
	Sosyo-kültürel Sürdürülebilirlik İlkeleri
	Sosyo-ekonomik Sürdür. İlkeleri
	Enerji Korunumu
	Su Korunumu
	Malzemenin Korunumu
	Yaşayabilir Tasarım
	Kaynak Yönetimi
	Yaşam Döngüsü Tasarımı
	İnsana ve Çevreye Saygılı Tasarım
	Yerleşim İlkeleri
	Tasarım İlkeleri
	Binalarda Enerji Korunumu Sağlamaya Yönelik Ölçütler
	Binaların Enerji Kazancını Artırmaya Yönelik Ölçütler

ülkesindeki çağdaş tasarım uygulamaları söz konusu on beş ilke açısından iyi, orta, kötü ve uygulanamaz seviyelerinde değerlendirilerek öneriler somutlaştırılmıştır (Correia, 2014).

Bu çalışmada çok sayıda uzmanın daha çok yeni yapılacak tasarımları merkezine alarak ortaya koydukları ekolojik, yeşil ya da sürdürülebilir tasarım ölçütleri ve yukarıda sözü edilen VerSus projesindeki yaklaşımlar karşılaştırmalı şekilde ele alınarak “geleneksel miras odaklı” sürdürülebilirlik ilkeleri, “çevreye ve iklime uyum” ve “yerel halkın desteklenmesi, yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve kaynakların etkin kullanımı” olmak üzere iki temel grupta derlenmiştir (Şekil 4). “Çevreye ve iklime uyum”, kültürel peyzajın korunması, uygun konumlanma, topoğrafyaya uyum, doğal peyzaja ve bitki örtüsüne uyum ve yapı formu, kabuğu ve mekân düzeni olmak üzere beş grupta, “Yerel halkın desteklenmesi, yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve kaynakların etkin kullanımı” ise “yerel halkın yaşam koşullarını iyileştirme, yerel ekonomiyi canlandırma”, “toplumsal belleğin ve somut olmayan mirasın korunması, geleneksel ustalıkların ve yapım tekniklerinin sürdürülmesi”, “var olan yapıların korunması, yeniden- işlevlendirilmesi ve rehabilitasyonu”, “uygun boyutlandırma, malzeme tasarrufu sağlayan tasarım ve yapım, yerel malzeme kullanımı, geri dönüştürülmüş malzeme kullanımı”, “enerjinin etkin kullanımı”, “suyun etkin kullanımı, kirliliğin ve atıkların azaltılması” olmak üzere altı grupta sınıflandırılmıştır (Şekil 4). Son yüzyılda her ne kadar insan yaşamında, konfor algısında ve beğenilerinde köklü değişiklikler gözlense de, çağdaş mekân tasarımlarında, deneyime dayalı geleneksel mimarlık birikiminden hâlâ faydalanılabileceği düşünülmektedir. Bu doğrultuda belirlenen her bir ölçüt ile ilgili olarak geleneksel mirasın yaklaşımları ve getirdiği çözüm önerileri ele alınarak, alınabilecek dersler ile unutulmakta olan toplumsal hafızanın üzerinde durulmuştur.

1. Çevreye ve İklim Uyum

İnsanlığın çeşitli amaçlarla doğaya yaptığı aşırı müdahaleler, dünyadaki doğal döngülerin sekteye uğramasına, iklim krizine ve kaynakların hızla tükenmesine yol açmıştır. Karşı karşıya kalınan kriz koşullarında insanlığın tüm üretim ve tüketim alışkanlıkları olduğu gibi yaşamını sürdürdüğü yapı çevreler ve tasarım yaklaşımları da sorgulanmaktadır. Kuşkusuz bu sorgulama, Endüstri Devrimi sonrası gelişen modern tasarım yaklaşımlarında yüzlerce yıllık kültürel

birikime dayalı olarak uygulanan geleneksel mimarlık pratiklerini reddediş ya da kopuşu da kapsamaktadır. Yakın gelecekte planlama ve tasarım yaklaşımlarının zorunlu olarak doğanın korunmasını merkezine alan çevre ve iklim uyumlu bir anlayışa doğru evrileceğini söylemek yanlış olmayacaktır (Tönük, 2001). Bu gerçekliği göze alarak halihazırda doğayla dengeli bir ilişki kuran geleneksel miras odağına alan sürdürülebilirlik ilkelerinin “çevreye ve iklime uyum” olarak sınıflandırılan ilk grubu *Kültürel peyzajın korunması; Uygun konumlanma; Topoğrafyaya uyum; Doğal peyzaja ve bitki örtüsüne uyum; Yapı formu, kabuğu ve mekân düzeni* başlıkları altında ayrıntılandırılmıştır.

a. Kültürel peyzajın korunması

İçerisinde yaşayan insanlar, evcil ve yabani hayvanlar, konutlar, üretim, depolama vb. yardımcı yapılar, yollar, ortak yaşam alanları, tarım ve

Şekil 3. Yerel mirasın çevresel, sosyokültürel ve sosyoekonomik sürdürülebilirlik ilkeleri (Correia, 2014).

Şekil 4. Geleneksel miras odaklı sürdürülebilirlik ilkeleri.

Geleneksel Miras Odaklı Sürdürülebilirlik İlkeleri					
1. Çevreye ve İklim Uyum					
a. Kültürel peyzajın korunması	b. Uygun konumlanma / yer seçimi	c. Topoğrafyaya uyum	d. Doğal peyzaja ve bitki örtüsüne uyum	e. Yapı formu, kabuğu ve mekân düzeni	
2. Yerel halkın desteklenmesi, yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve kaynakların etkin kullanımı					
a. Yerel halkın yaşam koşullarını iyileştirme, yerel ekonomiyi canlandırma	b. Toplumsal belleğin ve somut olmayan mirasın korunması, geleneksel ustalıkların ve yapım tekniklerinin sürdürülmesi	c. Var olan yapıların korunması, yeniden-işlevlendirilmesi ve rehabilitasyonu	d. Uygun boyutlandırma, malzeme tasarrufu sağlayan tasarım ve yapım, yerel malzeme kullanımı, geri dönüştürülmüş malzeme kullanımı	e. Enerjinin etkin kullanımı	f. Suyun etkin kullanımı, kirliliğin ve atıkların azaltılması

orman alanları, su kaynakları, gelenekler gibi somut ve somut olmayan tüm bileşenlerin bir bütün olarak oluşturduğu kültürel peyzajlar, yüzyıllar boyunca insanlığın doğa ile kurduğu ilişkinin canlı tanıklarındır (Şekil 5). Aktürk ve Dastgerdi (2021:1) toplum, kültür ve çevre arasındaki iç içe geçmiş ilişkilerin ve sosyal-ekolojik süreçlerin sonucunda oluştuğunu belirttikleri kültürel peyzajların korunmasının iklim uyumuna katkı sağlayacağını belirtmektedir.

Yüzlerce yılda kuşakların deneme-yanılma yoluyla edindikleri birikimi yansıtan kültürel peyzajları oluşturan yapı çevre, tarım arazileri ve orman alanları, kendi içlerinde dengeli şekilde dağılım göstermektedir. Üretim etkinliklerinin ve dolayısıyla toplulukların geçim kaynaklarının zarar görmemesi için bu dağılımın sürdürülebilir olması geçmişten bu yana halklar nezdinde bir zorunluluk olarak değerlendirilmiştir. Dağılımdaki dengenin yanı sıra peyzajın afet ve benzeri risklere karşı sürekli bakımının yapılması da üzerinde titizlikle durulan önemli bir kendi

kendine kontrol örneğidir. Toprak kayması ya da erozyon riskine yönelik yapılan teraslamalar, çitler, duvarlar, kuraklığa karşı suyun biriktirilmesi ya da yağmur suyunun kontrol altına alınması için alınan önlemler kuşakların kültürel peyzajları olası afetlere hazırlık çabalarının tipik örnekleridir. Kültürel peyzajların korunması ve iklim uyumu için bu tür geleneksel bilgilerin hatırlanarak sürdürülmesinin ve mümkünse teknolojik altyapı ile desteklenerek geliştirilmesine yönelik çabaların olumlu etki yaratacağını söylemek yanlış olmayacaktır.

b. Uygun konumlanma / yer seçimi

Bir toplumun kültürünün temel anlatımı olarak tanımlanan geleneksel mimarlık, bir yandan o kültürün bölgesiyle ilişkisini gösterirken, diğer yandan farklı coğrafyalardaki uygulama örnekleriyle dünyanın kültürel çeşitliliğini yansıtmaktadır (ICOMOS, 1999). Geleneksel yerleşimlerin kuruluşunda iklimin ve coğrafyanın getirdiği kısıtlar ve sunduğu olanaklar temel yönlendirici etkenler olmuştur. Örneğin yeryüzü şekillerinin engebeli olduğu coğrafyalarda geleneksel yapı çevrelerin tarıma daha az elverişli ve güvenlik açısından bölgeye hâkim olan yüksek kotlarda, güneşlenme, nem ve rüzgâr etkilerini gözeterek planlanması bu durumun çarpıcı bir örneğidir (Şekil 6).

Geleneksel yerleşimlerde tarıma daha az elverişli bölgelerin yapılaşma için tercih edilmesinin yanı sıra yerel halkın barınma ya da diğer ihtiyaçlara yönelik ustalarla birlikte inşa sürecine katıldıkları yapıların üretiminde de toprağın minimumda kullanıldığı ve iklimsel verilere sıkı sıkıya uyulduğu görülmektedir.

Geleneksel yerleşimlerde teknolojik imkânların kısıtlılığı, yapı üretiminde olduğu gibi yapılar arasındaki ulaşımı sağlayan yolların da doğaya en az zarar verecek şekilde ya da bir başka deyişle zorunlu olarak arazi eğimini takip ederek tasarlanması sonucunu getirmiştir. İklimsel koşullar, yapıların yönlendirilmesinde olduğu kadar bir araya gelişlerinde de etkili olmuş örneğin sıcak iklimlerde günlük yaşamın gerektirdiği gölgelendirilmiş sokaklar ya da avlulu bir düzen tasarlanırken yağmurlu iklimlerde geniş saçakların oluşturulduğu gözlenmektedir.

Yapıların konumlandırılmasında rüzgâr, yararlanılması gereken bir kaynak olarak değerlendirildiğinde yapılar tepelere konumlandırılarken korunması gerekli görüldüğünde bu kez yamaç altlarına yerleştirildiği anlaşılmaktadır.

Şekil 5. Latmos Herakleia çok katmanlı kültürel peyzajı: Agora'da yükselen Kapıkırı Köyü Okulu, yerleşim ve zeytin ağaçları (Fotoğraf: K. Güler).

Şekil 6. Ödemiş Lübbey Köyü'nde yapıların konumlandırılması (Fotoğraf: K. Güler).

Geleneksel mimaride rüzgârla kurulan ilişkiye benzer şekilde güneşten faydalanmak ya da korunmak için alınan konumlanma kararları günümüzde ekolojik tasarım olarak anılan ilkelele örtüşmektedir.

c. Topoğrafyaya uyum

Geleneksel mimaride iklim koşulları yönlenmeyi etkilerken topoğrafya bir coğrafi bariyer olarak yapıları ve ulaşımı sağlayan yolları biçimlendirmiştir. Topoğrafyanın dinamitlenerek parçalanabildiği ya da arazinin iş makineleri ile kazılarak dönüştürülebildiği teknolojik olanakların geçmişte olmadığı düşünülecek olursa coğrafyanın getirdiği sınırlamalar yapı üretiminde doğrudan belirleyici bir rol üstlenmiştir. Bunun yerine yakın çevreden ulaşılabilen malzemelerle ve sınırlı işgücü ile inşa ettikleri yapıları topoğrafyaya uygun olarak inşa ettikleri gözlenmektedir (Şekil 7).

Bununla birlikte soğuk iklim koşullarında bazı topluluklar çok emek istese de toprağı kazarak yer altına evlerine kurmayı yeğlemişlerdir. Doğu Anadolu'da özellikle Erzurum coğrafyasında karşımıza çıkan "tüteklikli ev" olarak anılan yapıların çoğu, yere tümüyle gömülüdür, yalnız çatısı toprak üstündedir. Bu tür yerleşmelerde dışarıdan bakıldığında topoğrafyaya bir müdahale değil, tersine, evlerin pek kendini belli etmemesi söz konusudur. Ancak bu yapılar aslında yoğun bedensel emekle inşa edilir, bu sayede de kış koşullarında ısınma maliyeti düşürülmüş olur (Şekil 8).

d. Doğal peyzaja ve bitki örtüsüne uyum

Geleneksel mimarlık yakın çevredeki kısıtlara ve olanaklara pragmatik yaklaşarak en uygun çözümleri bulmaya çalışmaktadır. Yerleşme biçimlenişinde iklim verilerinin ve topoğrafyanın yanı sıra jeolojik yapı, doğal peyzaj karakteri ve bitki örtüsü de belirleyici bir rol üstlenmektedir. Geleneksel yapı kültürünün çeşitliliğini ve yere özgülüğünü gösteren çarpıcı bir örnek olarak Kapadokya coğrafyasındaki biçimleniş dikkat çekicidir (Şekil 9). Jeolojik yapının izin verdiği kaya oyma mekânlar, gerektiği noktalarda yerel malzemeler ve teknikler kullanılarak genişletilmiş ve adeta doğal peyzajın bir uzantısı haline gelmiştir. Günümüz yapı üretiminde yere özgü yaklaşımların yerine endüstriyel üretim süreçlerinin tercih edilmesi hem daha çok enerji harcanmasına hem de doğal peyzajla kurulan uyumlu ilişkinin bozulmasına yol açmaktadır.

Geleneksel yapıların doğal koşullara zorunlu uyumunun benzer şekilde bu yapılarda yaşamını sürdüren yerel halkın tarımsal üretim tercihlerinde çevredeki bitki örtüsüne uyumunda da zorunlu olarak sürdüğünü söylemek mümkündür. Geleneksel yapı çevrelerin tarım ve orman alanlarıyla kurduğu denge ve doğal peyzajla uyumlu ilişkisinin ekolojik planlama ve iklim uyumu için öğretici olduğu açıktır.

e. Yapı formu, kabuğu ve mekân düzeni

Kütle kompozisyonu olarak da ifade edilebilecek, planimetri, kesit, cephe, üst örtü gibi özel-

Şekil 7. Çanakkale Ayvacık, Adatepe Köyü'nde geleneksel bir konutun araziyle kurduğu ilişki (Fotoğraf: K. Güler).

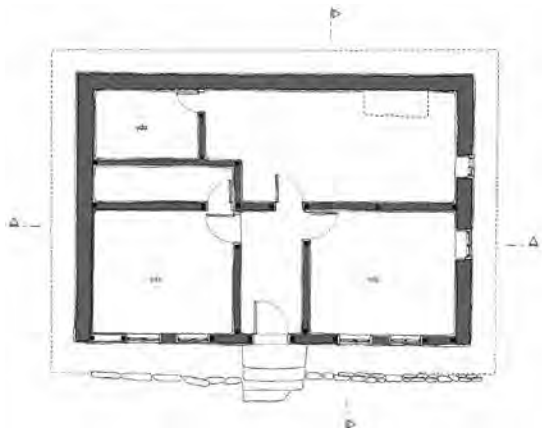
Şekil 8. Muş Hasköy'de yere gömülü tüteklikli evler (Fotoğraf: G. Akin*), ayrıca ayrıntılı bilgi için bkz: Akin, 1985).

Şekil 9. Kapadokya'da geleneksel mimarinin doğal peyzaja uyumu (Fotoğraf: K. Güler).

liklerin bir bütün olarak oluşturduğu yapı formu, yapıların yaşam süresi boyunca enerji kaybını ya da kazançlarını etkileyen tasarım biçimlenişidir. Yapıları atmosferik koşullardan ayıran dış yüzü ise yapı kabuğu olarak anılmaktadır. Ekolojik yaklaşımlarda bina formunun ve kabuğunun, dış mekân koşullarının etkilerini yönetecek şekilde arzu edilen konfor koşullarına göre ısıtma, soğutma, aydınlanma gibi konular açısından en az enerji harcanmasını gerektirecek şekilde tasarlanması beklenmektedir.

Geleneksel yapıların, ilk yapım aşamalarında büyük çoğunlukla günümüz yaşamının ayrılmaz parçaları olan elektrik tesisatı ya da merkezi ısıtma gibi donanımlara sahip olmadığı, bilinen bir gerçektir. İnsanların büyük oranda fosil yakıtların tüketimine bağlı olarak yaşadıkları iç mekânları kış aylarında dahi 25 °C'ye dek ısıtarak yaşamak istediği günümüz konfor anlayışının sorgulanmaya başladığı son günlerde geleneksel yapılar üzerinde bir iklimlendirme baskısı olduğu izlenmektedir. Yaşam şekli sorgulamalarının ve yapay bir iklimlendirmenin dışında ilk bakışta bir zafiyet yaşayacağı düşünülen geleneksel yapıların kimi durumlarda duvar kalınlıkları vb. tasarım özellikleri ve yönlendirilmesine bağlı olarak güneşten ve rüzgârdan ustalıkla yararlandıkları gözlenmektedir (Şekil 10).

Şekil 10. Şanlıurfa Suruç Yatırtepe Köyü, bir evin konuk odası, 2002 (Akın vd., 2003).

Şekil 11. Kırklareli Tastepe Köyü geleneksel bir evin plan ve görünüşü. Kuzey ve batı cepheler bütünüyle sağırdır, ana pencereler güney cephededir (Eres, 2003).

İstenmeyen yönlerde cephelerin sağır bırakılması ya da mekân düzenlemelerinin yönlere göre biçimlendirilmiş olması sıklıkla görülen özelliklerdir (Şekil 11) (Eres, 2003). Yapılardaki enerji verimliliğini sağlamak için tasarımda kullanılan yapı elemanlarının ısı geçirme katsayılarının düşürülerek direncin yükseltilmesi önerilen önlemlerden biridir (Tönük, 2001). Bu tür iyileştirmelerin doğal malzemelerle geleneksel yapıların onarımı sırasında da uygulanması düşünülebilir.

Toplumların yüzlerce yıllık kültürel birikimlerinin temsilcileri olan geleneksel yapılar, bün-yelerinde yalnızca yapıyla ilgili bilgileri değil, insanlığın doğa ve iklimle ilişkisine dair bilgileri de barındırmaktadır. Doğal afetlere karşı modern mühendislik çözümlerinin, akıllı binaların ya da kentlerin çaresiz kalmasının önüne geçebilmek için kimi durumlarda geleneksel çözümlere kulak vermek yeterli olacaktır. 2021 yılının yaz aylarında gerçekleşen Artvin'deki sel felaketi sırasında Arhavi ilçesi Ortacalar Mevki-i'nde yan yana yer alan modern ve tarihi köprülerin sel suları karşısındaki hali düşündürücüdür (URL 2). Bu durum geleneksel yapıların formlarının dahi rastlantısal olmadığını; görünen biçimin, arkasında, günümüzde istatistikleri tutulan yüzlerce yıllık yağış rejimine dair iklim hafızasını barındırdığını göstermektedir.

Önal Hoşkara (2021:25) kent bağlamında ele aldığı "dirençlilik" kavramını "bir yaşam çevresindeki bireylerin, toplulukların, kurumların, işletmelerin ve sistemlerin, ne tür kronik stresler ve akut şoklar yaşarlarsa yaşasınlar hayatta kalma, uyum sağlama, bu etkilerden en az hasarla en kısa sürede kurtulma kapasitesi ve becerisi" olarak tanımlamıştır. Bu bağlamda afetlere hazırlık ya da dirençli yerleşimler için sürdürülmeyen ya da unutulmuş geleneksel uygulamaların hatırlanmasının, günümüz için de geçerliliğini koruyan önlemler alınmasını sağlayacağı açıktır.

2. Yerel halkın desteklenmesi, yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve kaynakların etkin kullanımı

İnsanın doğa ile yüzyıllardır kurmuş olduğu dengeli ilişkinin bir ürünü olan geleneksel yapıli çevrelerin sürdürülmesi, yerel halkın, yaşam koşullarından hoşnut olmasına ve mirasını sahiplenmesine bağlıdır. Dünya nüfusunun son yüzyılda büyük oranda kent merkezlerinde yığılmasının enerji ve doğal kaynakların tüketilmesini hızlandırdığı ve iklim krizine yol açan etkenlerden biri olduğu bilinen bir gerçektir. Bu açıdan kendi içerisinde döngüsel bir ekonomi deneyimine sahip olan geleneksel yapıli çevrelerin korunarak insansızlaşmasının önüne geçilmesi, iklim uyumu açısından da olumlu etki yaratacaktır. Geleneksel yapıli çevrelerin bünyesinde bulunan doğaya en az müdahale ile ihtiyaçların karşılanmaya çalışılması, ya da kaynakların etkin değerlendirilmesi gibi bilgi ve becerilerin hatırlanmasının iklim uyumu çabalarına olumlu yansıtacağı açıktır. Bu çerçevede geleneksel mirası odağına alan sürdürülebilirlik ilkelerinin “Yerel halkın desteklenmesi, yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve kaynakların etkin kullanımı” olarak sınıflandırılan ikinci grubu, *Yerel halkın yaşam koşullarını iyileştirme, yerel ekonomiyi canlandırma; Toplumsal belleğin ve somut olmayan mirasın korunması, geleneksel ustalıkların ve yapım tekniklerinin sürdürülmesi; Var olan yapıların korunması, yeniden- işlevlendirilmesi ve rehabilitasyonu; Uygun boyutlandırma, malzeme tasarrufu sağlayan tasarım ve yapım, yerel malzeme kullanımı, geri dönüştürülmüş malzeme kullanımı; Enerjinin etkin kullanımı; Suyun etkin kullanımı, kirliliğin ve atıkların azaltılması* başlıkları altında ayrıntılandırılmıştır.

a. Yerel halkın yaşam koşullarını iyileştirme, yerel ekonomiyi canlandırma

Geleneksel çevrelerin büyük çoğunlukla üretken ve kendi kendine yeten döngüsel bir ekonomiye sahip olması, nüfusun yoğunlaştığı tüketime dayalı kentsel ekonomilerin panzehiri gibi görülebilir. Kuşkusuz dünyanın geleceği için nüfusun daha dengeli dağılmasının başarılması, doğal kaynakların ve enerjinin daha az tüketilmesi açısından ilk öncelik olarak görülebilir. Kilometrelerce uzaklıkta üretilen gıda maddelerinin büyük oranda fosil enerji kaynakları tüketilerek büyük kentlere ulaştırılması sırasında dahi azımsanmayacak miktarının yitirilmesi bile konunun sürdürülebilir olmadığı göstermektedir. Son yıllarda

karşı karşıya kalınan krizlerle birlikte insanların gıdaya erişimleri açısından da sorunlu görülen bu bağımlılığın azaltılması için ihtiyacın en azından daha yakın coğrafyalardan sağlanması yönünde görüşler ağırlık kazanmaktadır.

Geleneksel yerleşimlerin biçimlenmesinde doğal kısıtlar ve olanakların etkisi olduğu kadar insanların geçim kaynaklarını sağlayan üretim etkinliklerinin de payı büyüktür. İnsanlar üretim için peyzajın kendisini doğrudan ya da üzerine hayvanların barınacağı, hasadın toplanacağı, işleneceği, saklanacağı vb. yapılar yaparak şekillendirmiştir (Şekil 12). Geçmişte kendi içerisinde işlerken zamanla zayıflayan yerel kısa dolaşma ekonomilerinin güçlendirilmesi ve halkın yaşam koşullarının iyileştirilmesi ile kaynakların daha az tüketilmesinin ve nüfusun daha dengeli dağılmasının sağlanabileceği düşünülmektedir. Bunun için geleneksel yaşamda var olan, paylaşılan mekânların iyileştirilmesi, toplumsal sorumluluk ve aidiyet duygusunun pekiştirilmesi, kolektif dayanışmanın ve üretimin yeniden hatırlanması, iklim uyumu gündemi için olumlu olacaktır. İnsansızlaşma ya da aşırı kentleşme dikotomisine bağlı olarak yitirmekte olan ülkemiz kırsal mirasının korunmasının, yerel kısa dolaşma ekonomisinin canlandırılmasının ve sürdürülebilir bir yaşamın kurulmasının uzun soluklu tarım ve kır politikaları izleyen batı Avrupa ülkelerine göre daha zor olduğu açıktır (Sönmez, 2019; Suiçmez, 2019).

b. Toplumsal belleğin ve somut olmayan mirasın korunması, geleneksel ustalıkların ve yapım tekniklerinin sürdürülmesi

Assmann’ın (2008:51), “sosyal çerçeve” oluşturan bir grubun “örtülü ya da paylaşılan endi-

Şekil 12. Bursa Keles, Gelemiş Köyü’nde tahıl ambarları (Fotoğraf: Z. Eres).

şelerinin, değerlerinin, deneyimlerinin ve anlamlarının açık yapısı” olarak tanımladığı toplumsal hafızanın ve ilişkili mekânların korunması, iklim uyumuna katkıda bulunan kültürel peyzajların da sürdürülmesini destekleyecektir. Toplulukların yapım, üretim, kutlama, tapınma gibi sosyal uygulamalarına ilişkin hafızaları “yer”le kurdukları bağın ve aidiyetin güçlenmesinde önemli rol oynamaktadır (Şekil 13). “Tapınaklar, meydanlar hatta tüm bir kent gibi belirli “yer”lerin onları koruyan ve varlıklarına eşlik eden ruhlarının (*genius loci*)” korunması için “somut” ve “sosyal yaşama dair uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ile bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar” olarak tanımlanan “somut olmayan” değerlerinin bütüncül korunması gereklidir (UNESCO, 2003; Petzet, 2009). Bütünün parçalarından biri olarak yapı ustalığının, yapı üretim sürecinin fiziksel ve mekanik yönleriyle ilgili “işlevsel” ile zihinsel temsiller ve simgesellikle ilgili “anlatımsal” boyutlarının bir arada ele alınması gerektiği aktarılmaktadır (Karakul, 2015:168). İklim duyarlı yerel yapı geleneklerinin sürekliliği, binlerce yıllık kültürel birikimin uygulayıcısı olarak yapı ustalarının kullandıkları yöntem, bilgi ve becerilerin aktarımına bağlıdır. Yüzlerce yıllık kültürel birikimin bir sonucu olarak çevreyle kurulan dengeli ilişkinin reçetesini bireysel hafızasında taşıyan yapı ustalarının deneyimlerini çıraklara aktarması son derece önemlidir. Geçmişte çocukluk çağlarında başlayan ve el becerisine dayalı olan uygulamalı çıraklık eğitiminin günümüzde aynı şekilde sürdürülmesinin olanaksız olduğu ortadadır. Öte yandan ülkemizde büyük kentlerdeki restorasyon uygulamalarında dahi zanaatkâr ve yapı ustası bulmanın çok zorlaştığı günümüz koşullarında öncelikle

yitirilen birikimin yeniden hatırlanıp öğretileceği ve çağın koşullarına uygun olarak yeni nesil zanaatkârların yetiştirileceği bir ortamın oluşturulması gerekecektir. Bu açıdan geleneksel yapı üretimine ilişkin yöntem, bilgi ve becerilerin yeni nesil ustalar ve hatta kimi basit detaylarda kullanıcılar tarafından kolaylıkla uygulanabilecek yenilikçi yaklaşımlara evrilmesi, çevreyle uyumlu yapı kültürünün sürdürülmesine katkı sağlayacaktır.

c. Var olan yapıların korunması, yeniden işlevlendirilmesi ve rehabilitasyonu

Yeni bir yapı yapılması yerine daha önce inşa edilmiş olan bir yapının korunarak kullanılması kuşkusuz ekolojik bir yaklaşımdır. Geleneksel mirasın korunmasının kültürel anlamda öneminin yanında daha az enerji harcayarak ve doğal kaynakları da daha az tüketerek gerçekleştirilen rehabilitasyon uygulamalarının ekonomik anlamda da kârlı olduğu ifade edilmektedir. Mileto ve López-Manzanares (2005), Valensiya’ya bağlı Rincón de Ademuz yerleşiminde 20 kadar yapıda gerçekleştirdikleri araştırmada, var olan yapıları korumanın maliyetinin yeni bir yapı inşa etmekten düşük olduğunu tespit etmişlerdir. Var olan yapıların korunması ve yeni bir yapı yapılmasının ekonomik olarak karşılaştırıldığı bildiride yeniden işlevlendirme uygulamalarında yapı ustalarına, zanaatkârlara ve yerel işçiliğe daha fazla ihtiyaç duyulduğu ve böylece yerel ekonomiye de katkı sağlandığı belirtilmektedir (Mileto ve López-Manzanares, 2005). Var olan yapıların yeniden işlevlendirilmesiyle, enerji tüketiminde yapılacak tasarrufun yanı sıra yeni bir inşaatta kullanılacak büyük iş makinelerinin doğal peyzajda yaratacağı tahribatların da önüne geçilmiş ve geleneksel yapılm tekniklerinin ve ustalıkların da sürdürülmesi sağlanmıştır.

Geleneksel bir yapının yeniden kullanımı, doğal peyzaja yapılabilecek olası büyük müdahalelerin de önüne geçmekte ve mimarının doğayla kurduğu doğru ölçeklerdeki dengeli ilişkinin de sürdürülmesini sağlamaktadır. Geleneksel yapıların sahip olduğu olası büyüme ve değişikliklere yanıt verebilme ve elemanlarının değiştirilebilir olması gibi esneklikler, dönüşüm sürecinde kolaylık sağlamaktadır ve yeni tasarımlar açısından da yol gösterici niteliktedir.

Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü’nde değişim ve gelişmenin kaçınılmaz olduğu gerçeğinden hareketle “geleneksel yapılara, yapı gruplarına ve yerleşmelere yapılacak çağdaş müdahale-

Şekil 13. Safranbolu Yörük Köyü kadınlarının sosyal yaşantılarına dair önemli anıları bünyesinde barındıran Çamaşırhane’nin iç mekânı (Fotoğraf: K. Güler).

lerde onların kültürel değerlerine ve geleneksel karakterlerine saygı gösterilmesi” ve “çağdaş kullanım isteklerinin getirdiği kabul edilebilir değişimlerin, bütünün genel ifadesine uyumlu, görünüş, doku ve biçim yönünden aykırı olmayan malzemelerle yapılması” gerektiği ifade edilmektedir (ICOMOS, 1999). Metinde yer verilen, “geleneksel yapıların yeni işlevlere uyarlanması ve yeniden kullanımında, eğer geleneksel mimari biçimler hâlâ kullanılıyorsa, müdahalelerin toplumun kabul edeceği bir etik kurallar çerçevesinde yapılabileceği” vurgusu önemlidir (ICOMOS, 1999).

d. Uygun boyutlandırma, malzeme tasarrufu sağlayan tasarım ve yapım, yerel malzeme kullanımı, geri dönüştürülmüş malzeme kullanımı

Geçmişte ahşap, taş, kerpiç ve demir işçilikleriyle ilgili uzmanlıkları bulunan yapı ustalarının kullanıcılarla görüş alışverişleri doğrultusunda birkaç el aletiyle inşa ettikleri yapıların; günümüzde aralarında mimarların, inşaat, harita, makine ve elektrik mühendisleri gibi teknik uzmanlar ile çeşitli uzmanlıklara sahip usta ve işçilerin yer aldığı kalabalık bir grup tarafından, belirli bürokratik süreçleri takiben, büyük iş makineleri ve çok farklı el aletleri ve araçlarla inşa edilebildiği karmaşık bir sürece evrildiği bilinmektedir.

Geleneksel yapım sürecinde yapı ustaları ve sahipleri arasındaki bilgi alışverişinin yapım süreci ile organik bağı, yapı boyutlarının büyük oranda ihtiyaçların bir yansıması olarak olanaklar ve kısıtlar doğrultusunda doğayla dengeli ölçülerde gerçekleştirilmesini sağlamıştır. Çağdaş mimarlık üretiminde en yüksek kârlılığı elde etme hedefi, yapı sahiplerinin anonim olması ve endüstriyel üretim süreci, boyutlandırmada doğanın dikkate alınmamasını ve kontrolsüz kaynak tüketimini tetiklemektedir. İhtiyaç fazlası boyutlarda tasarlanan büyük mekânların ısıtılması ve soğutulması için harcanacak enerji miktarlarının fazlalığı da dikkate alındığında çevreye uygun dengeli ölçülerde bir yapılaşmanın önemi bir kez daha açığa çıkmaktadır (Şekil 14). Geleneksel yapım sürecinde yapı sahiplerinin de inşa sürecine kısmen katılması, kontrolsüz büyük mekânların ortaya çıkmasını engellemektedir. Geleneksel mimaride yapı ustaları ve sahipleri arasında gözlenen ilişkilerin günümüz inşaat endüstrisindeki tüm paydaşlar açısından tekrar hatırlanmasının ve yeniden mümkün kılınmasının çevreye olumlu etkileri olacağı

açıktır. Hacılibeyoğlu (2014:48), mimari üretim sürecinin güncel beklentiler ve paradigma- lar çerçevesinde tasarım odağından koparılmadan, mesleki bilgi ve deneyimin kontrolü ile yeniden yorumlanarak kullanıcının da dahil olabileceği yeni yöntem ve bakış açılarının geliştirilmesi gerektiğini belirtmektedir.

Bir yapı malzemesinin hammaddesinin edinilmesi, taşınması, üretimi, dağıtımı, uygulanması, kullanımı, bakımı ve onarımı, geri dönüşümü, atık hale gelmesi ya da yok edilmesine kadar “yaşam döngüsü” boyunca harcanan toplam enerji “gömülü enerji” olarak anılmaktadır (Taygun ve Balanlı, 2005:43). Ekolojik tasarımlarda yapı malzemesi tercihlerinde gömülü enerjisi düşük malzemelerin kullanılması önerildiği bilinmektedir. Geleneksel yapılarda yakın çevreden edinilerek kullanılan doğal yapı malzemelerinin üretim, taşınma ve uygulama süreçlerinde düşük enerji gerektirmesi ve organik içerikleri nedeniyle yenilenebilir ya da yeniden kullanılabilir özellikte olmaları, iklim uyumu için yapı endüstrisine ders verir niteliktedir. Geçmişte yapı üretiminde ahşap, saman, saz gibi organik ya da kerpiç, taş, kiremit, kireç gibi inorganik malzemeler kullanılırken günümüzde büyük oranda endüstriyel malzemeler kullanıldığı ancak bu durumun sağlıklı mekânlar yaratılması anlamına gelmediği ve yapı endüstrisinin doğal ve doğaya saygılı yapay malzemelerin üretimine önem vermesi gerektiği aktarılmaktadır (Akman, 1999; 2019).

Çağdaş tasarımlarda geleneksel mimaride olduğu gibi yakın çevreden edinilecek doğal malzemelerin kullanılması, hem gömülü enerjisinin daha düşük olması hem de daha düşük ulaştırma ve enerji harcaması gerektirmesi gibi özellikleri ekolojik dengenin gözetilmesi açı-

Şekil 14. Rize, Çamlıhemşin'de ihtiyaca dönük mütevazı boyutlarıyla geleneksel bir konut (Fotoğraf: K. Güler).

sından olumludur. Geleneksel mimaride yapı ustalarının yıllara dayalı tecrübeleriyle aktarılan yapım tekniklerinin ve detayların, yeni tasarımlarda teknolojinin de yardımıyla basitleştirilerek kolay uygulanabilir hale getirilmesi durumunda, çevre dostu bu yapım kültürünün tekrar hatırlanması mümkün olacak ve böylece yerel ekonomik döngüye ve iklim uyumuna katkı sağlanabilecektir. Geleneksel yapım süreçlerinin makine kullanmadan, yerelden edinilen malzemelerle ve basit el aletleri aracılığıyla aşamalı olarak gerçekleştirilmesi iklim uyumu için geleceğe dönük önemli açılımlar sağlamaktadır.

e. Enerjinin etkin kullanımı

Geleneksel mimarlıkta tasarım, güneşi, rüzgârı ve sınırlı doğal kaynakları verimli kullanarak doğaya en az müdahale ile mümkün olabilecek en iyi yaşamsal koşulları sağlamayı hedeflemektedir. Ekolojik tasarımlar da benzer şekilde yapılarda yapay ısıtma, iklimlendirme ve aydınlatma sistemlerinin kullanımını en aza indirerek enerji verimliliği sağlamayı hedeflemektedir. Kuşkusuz geleneksel yapıların inşa edildiği dönemdeki konfor anlayışları günümüzdekin-

den çok farklıdır. Pek çok yapının elektrik, su ya da ısıtma altyapısına bile sahip olmadığı düşünülecek olursa zamanın konfor anlayışı için ihtiyaç duyulan enerjinin tasarrufu adına rüzgârdan ve güneşten en iyi yararlanacak şekilde doğru konumlanma, mekân organizasyonu gibi tasarım kararları büyük önem taşımıştır. Yeni yapılarda da geleneksel mimaride olduğu gibi iklimi ve çevreyi merkeze alan tasarım kararları ön planda tutulmalıdır. Bununla birlikte hem geleneksel yapıların rehabilitasyonunda hem de yeni tasarımlarda yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının teşvik edilmesi önemlidir. Ulaştırma planlamasında yere uygun yaklaşımların ve araçların tercihi, yerel endüstriler için yerel yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı düşünülebilir. Modern endüstrilerle kıyaslanması zor olsa da geleneksel mimarinin yel değirmenlerinin rüzgârı en iyi şekilde alacak şekilde ya da su değirmenlerinin akarsuların doğru yönlendirilmesiyle konumlandırılması öğretici niteliktedir (Şekil 15).

Yapı üretiminde gömülü enerjisi yüksek endüstriyel malzemeler yerine geleneksel yapı malzemelerinin tercihi, var olan altyapıların geri dönüşümü gözetecek şekilde iyileştirilmesi, paylaşılan toplumsal mekânların sürekliliği gibi açılımlar enerji tasarrufu sağlayacaktır.

f. Suyun etkin kullanımı, kirliliğin ve atıkların azaltılması

Yapıların inşası, onarımı ve yaşamı boyunca sınırlı doğal kaynakların etkin kullanılması, kirliliğin ve atıkların azaltılması büyük önem taşımaktadır. İklim krizinin su kaynaklarının tükenmesine, kuraklığa, çölleşmeye ve suya erişim zorluğu çeken insan sayısının her geçen gün artmasına yol açtığı da düşünülecek olursa su kaynaklarının korunması ve atıkların dönüştürülerek yeniden kullanımı bir zorunluluk olarak görülmelidir. Özellikle suyun kıt olduğu sıcak iklim bölgelerinde suyun kanallar aracılığıyla iletilen sarnıçlarda biriktirilmesi ya da hayvancılık veya bahçe sulama için insan kullanımının ardından ikincil suyun kullanılması gibi uygulamalar dikkat çekicidir (Şekil 16). Bu açıdan gelecekte yaşanacak su kıtlığı öngörülerek yağmur sularının biriktirilmesi için geleneksel mimarideki sarnıçların günümüz şartlarına uygun hale getirilerek yaygınlaştırılması önemlidir.

Sıhhi tesisatın yapı bünyesine girmesinin bir norm haline geldiği günümüzde sıvı ve katı atıkların türüne göre ayrıştırılarak, katı atıkların

Şekil 15. Datça'da yüksek kotta konumlandırılan yel değirmenlerinin kalıntıları (Fotoğraf: K. Güler).

Şekil 16. Antalya, Kaş İlçesi Sahilkıncılı Köyü'nde koyunların sulanması için açık sarnıçlar, 2002 (Fotoğraf: Z. Eres).

gübre olarak, sıvı atıkların ise bahçe sulama gibi ikincil amaçlarla kullanılabileceği donanımların tasarlanması, su kaynaklarının etkin kullanılması ve atıkların azaltılması için büyük önem taşımaktadır (Tönük, 2001).

Sonuç

Her geçen gün etkilerini daha fazla hissettiğimiz iklim krizi ile mücadele için çabaların son yıllarda giderek arttığı gözlenmektedir. Kültürel miras ve çevre politikaları arasındaki sinerjinin vurgulandığı “2018 Avrupa Kültürel Miras Yılı”, 2019 tarihli Avrupa’nın doğal sermayesini geliştirme ve vatandaşlarını çevre ile ilgili risklerden koruma hedefli “Avrupa Yeşil Uzlaşısı” metninin kabulü ve hemen ertesinde 2021 yılında “Avrupa’nın ortak mirasını Avrupa Yeşil Uzlaşısı’nın kalbine yerleştirmek” amacıyla benimsenen “Avrupa’nın Kültürel Mirası için Yeşil Uzlaşısı” bildirisi, bu yöndeki uluslararası çabaların önemli örnekleridir. ICOMOS’un “Uluslararası Anıtlar ve Sitler Günü” temasını bu yıl “İklim ve Miras”, gelecek yıl (2023) “Geleneksel Bilgi, İklim Eylemi ve Yenilikçi Dönüşüm” olarak belirlemesi konunun tartışmaya devam edileceğini gösteren önemli kanıtlardır.

Karşı karşıya kalınan kriz koşullarında insanlığın, içinde yaşamını sürdürdüğü yapı çevrelerdeki tasarım yaklaşımları da olmak üzere tüm üretim ve tüketim alışkanlıkları sorgulanmaktadır. Kuşkusuz bu sorgulama, Endüstri Devrimi sonrası gelişen modern tasarım yaklaşımlarında yüzlerce yıllık kültürel birikime dayalı olarak uygulanan geleneksel mimarlık pratiklerini reddediş ya da kopuşu da kapsamaktadır. Özellikle son iki yüzyılda dramatik oranlarda artan nüfusun kentlerde yaratılan yapı çevrelerde yoğunlaşması, etkileri günümüzde kaygı verici boyutlara ulaşan pek çok sorunu beraberinde getirmiştir. 20. yüzyılın sonlarında artan çevre sorunlarına bağlı olarak ortaya konulan “ekolojik”, “sürdürülebilir”, “yeşil”, “iklim dostu” gibi tanımlarla anılan mimarlık yaklaşımlarında ortaya konulan pek çok ilkenin geleneksel çevrelerde yüz yıllardır usta-çırak ilişkisi içinde uygulanagelen mimarlık pratiğiyle örtüştüğü görülmektedir. Yapım faaliyetinde mevcut doğa verilerini ve iklim koşullarını gözeterik yer seçimi, tasarım, malzeme kullanımı ve yapının yaşam süresi boyunca harcanacak enerjinin en aza indirgenmesini hedefleyen yaklaşımın büyük ölçüde ortaklaştığı söylenebilir. Bu makale iklim krizi-

nin olumsuz etkilerinin azaltılması için hali hazırda unutulmuş ya da yadsınan geleneksel mimarlığın doğaya duyarlı ve iklim dostu belleğini hatırlatmayı ve günümüz koşullarında alınabilecek dersler konusunda bir çerçeve sunmayı ummaktadır. ■

Zeynep Eres, Doç. Dr., İTÜ Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

Koray Güler, Doç. Dr., MSGSÜ Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

Notlar:

1. *European Cultural Heritage Green Paper*.
2. 1995 yılında Nobel Kimya Ödülü kazanan Hollandalı bilim insanı Paul Jozef Crutzen, 18. yüzyılda gerçekleşen Endüstri Devrimi’nin ertesinde arazi kullanımı değişiklikleri, ormansızlaştırma, fosil yakıt tüketimi vb. gibi insan faaliyetlerinin doğal süreçlerin çok ötesine geçen dönüştürücü etkilerinin yeni bir jeolojik çağa karşılık geldiğini ve bu dönemin “Antroposen” olarak adlandırılabilirliğini belirtmiştir (2006). Bilim insanları arasında Antroposen Çağı’nın ne zaman başladığına ilişkin bir görüş birliği olmadığı, kimi uzmanların bu çağın Tarım Devrimi ile başladığını, kimilerinin radyoaktivitenin keşfi sonrası kimilerininse bu çağın henüz başlamadığını öne sürdüğü görülmektedir. Bu makalede kullanılan “Antroposen Çağı” ile Crutzen’in öne sürdüğü Endüstri Devrimi ertesindeki yaklaşık son üç yüzyıllık tarihsel dönem kast edilmek istenmiştir.
3. *European Green Deal*.
4. Doktora tezi sırasında belgelediği Muş Hasköy tüketiclikli yapılarının fotoğraflarını bizimle paylaşan Prof. Dr. Göknet Akın’a çok teşekkür ederiz.

Kaynaklar:

- Akın, G. (1985) *Doğu ve Güneydoğu Anadolu’daki Tarihsel Ev Tiplerinde Anlam*, İTÜ Mimarlık Fakültesi, İstanbul.
- Akın, G., Akın, N., Eres, Z., İvedi, B. (2003) “Birecik-Suruç (Şanlıurfa) Kırsal Mimarlık Envanteri Çalışması, 2002 Yılı Raporu”, *Birecik-Suruç Türkiye Kültür Envanteri Pilot Bölge Çalışmaları 2/1*, Yay.: N. Başgeçen, Türkiye Bilimler Akademisi-TÜBA/TÜKSEK, İstanbul, s.12-35.
- Akman, A. (1999) “Ekolojik ve Biyolojik Yapı Uygulamaları”, *Tapı*, 213, s.92-99.
- Akman, A. (2020) “Yapı Biyolojisi, Sürdürülebilirlik ve Kırsalda Çağdaş Tasarım”, *Mimar.ist*, 67, s.78-83.
- Aktuna, M. (2007) “Geleneksel Mimaride Binaların Sürdürülebilir Tasarım Kriterleri Bağlamında Değerlendirilmesi Antalya Kaleiçi Evleri Örneği”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Aktürk, G., Dastgerdi, A. S. (2021) “Cultural Landscapes under the Threat of Climate Change: A Systematic Study of Barriers to Resilience”, *Journal of Sustainability*, 13, s.9974.
- Anna-Maria, V. (2009) “Evaluation of a Greek rural settlement and its landscape: Architectural typology and building physics”, *Journal of Building and Environment*, 44(6): s.1095-1106.
- Assmann, A. (2008) “Transformations between History and Memory”, *Journal of Social Research*, 75(1), s.49-72.
- Baran, M., Yıldırım, M., Yılmaz, A. (2011) “Evaluation of ecological design strategies in traditional houses in Diyarbakir, Turkey”, *Journal of Cleaner Production*, 19, s.609- 619.
- BM (1992) İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi.
- BM (1997) *Kyoto Protokolü*.
- BM (2015) *Paris Anlaşması*.
- Crutzen, P.J. (2006) The “Anthropocene”, *Earth System Science in the Anthropocene*, Ed.: E. Ehlers, T. Krafft, Springer, Berlin, Heidelberg.

- Correia, M. (Ed.) (2014) *VerSus Lessons from Vernacular Heritage to Sustainable Architecture*, Éditions CRATERE / ESG / UNICA / UNIFI / UPV.
- Correia, M., Dipasquale, L., Mecca, S. (Ed.) (2014) *Versus: Heritage for Tomorrow Vernacular Knowledge for Sustainable Architecture*, Firenze University Press, Floransa.
- Colette, A. (2007) *Climate Change and World Heritage: Report on predicting and managing the impacts of climate change on World Heritage and Strategy to assist States Parties to implement appropriate management responses*, UNESCO World Heritage Center, Vilnius.
- Eres, Z. (2020) “Kırsal Mimarlığın ‘Miraslaşma’ Süreci: Avrupa Açık Hava Köy Müzeleri Üzerinden Bir Değerlendirme”, *Mimar.ist*, 67, s.40-51.
- Eres, Z. (2003) “Traditionelle Dorfarchitektur im Istranca-Gebirge”, *Aşağı Pınar I Einführung, Forschungsgeschichte, Stratigraphie und Architektur*, Ed.: N. Karul, Z. Eres, M. Özdoğan, H. Parzinger, Deutsches Archäologisches Institut (Eurasian-Abteilung) & Verlag Philipp von Zabern, Mainz, s.155-173.
- European Commission (2019) *European Green Deal*.
- Fernandes, J., Mateus, R., Bragança, L. (2014) “The potential of vernacular materials to the sustainable building design” *Vernacular Heritage and Earthen Architecture: Contributions for Sustainable Development*, Ed. M. Correia, G. D. Carlos, S. Rocha, Taylor & Francis Group, Londra.

Hacılibeyoğlu, F. (2014) “Mimari Tasarım Sürecinde Katılım Sorunu ve Yaklaşımlar”, *Mimarlık*, 379, s.48-52.

- Güler, K. (2019) “Kırsal Peyzajları Hatırla(t)mak: 2019 Yılı ICOMOS Anıtlar ve Sitler Günü Türkiye Etkinlikleri”, *Mimarlık*, 408, s.16-18.
- Gültekin, B. A., Alparslan, B. (2011) “Ecological Building Design Criteria: A Case Study in Ankara”, *Gazi University Journal of Science*, 24(3), s.605-616.
- Gündoğdu, E., Bıner, E. (2021) “Evaluation of Ecological Design Principles in Traditional Houses in Mersin”, *ICONARP International Journal of Architecture and Planning*, 9(1), s.25-52.
- Güvenç, B. (2008) “Sürdürülebilirlik Bağlamında Ekolojik Tasarım Prensiplerinin Mimaride Uygulanabilirliğinin İrdelenmesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Hatipoğlu, E. (2015) “Geleneksel Beypazarı Evlerinin Sürdürülebilir Mimarlık İlkeleri Kapsamında Değerlendirilmesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, MSGSÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- ICOMOS (1999) *Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü*, Meksika.
- ICOMOS Climate Change and Heritage Working Group (2019) *The Future of Our Pasts: Engaging Cultural Heritage in Climate Action*, Paris.
- Karakul, Ö. (2015) “Geleneksel Yapı Ustalarından Öğrenmek”, *Yapı*, 407, s.168-172.
- Kısa Ovalı, P. (2009) *Türkiye İklim Bölgeleri Bağlamında Ekolojik Tasarım Ölçütleri Sistematığının Oluşturulması “Kayaköy Yerleşiminde Örneklenmesi”*, Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Edirne.
- Koenigsberger, O. H., Ingersoll, T. G., Mayhew, A., Szokolay, S.V. (1974) *Manual of Tropical Housing and Building: Climatic Design*, Longman, Londra.
- Mileto, C., López-Manzanares, F. V. (2005) “Traditional Techniques in Masonry Buildings at Rincón de Ademuz (Valencia)”, *Proceedings of the 10th Canadian Masonry Symposium*, Banff, Alberta, Canada, June 8th-12th 2005, University of Calgary, Calgary.
- Önal Hoşkara, Ş. (2021) “Öngörülemezliğin Eşiğinde Kentsel Dirençlilik”, *Mimarlık*, 57(417), s.25.
- Petzet, M. (2009) “Genius Loci: The Spirit of Monuments and Sites”, *Spirit of Place: Between Tangible and Intangible Heritage*, Ed. Laurier Turgeon, Les Presses De L’Université Laval.
- Potts, A. (2021) *European Cultural Heritage Green Paper*, Europa Nostra, The Hague & Brussels.
- Sönmez, M. (2019) “Tarımda Gerileme ve Köy Mekânına Yansıması”, *Mimar.ist*, 66, s.63-72.
- Suiçmez, B. R. (2019) “Kalmayan Köylü ve Yok Olan Küçük Çiftçi ile Ülkemizde Tarımsal Üretim Artırılarak Kırsal Kalkınma Başarılabilir mi?”, *Mimar.ist*, 66, s.50-62.
- Taygun Tuna, G., Balanlı, A. (2005) “Yaşam Döngüsü Süreçlerinde Yapı Ürünü-Çevre İlişkisi”, *Megaron YTÜ Mimarlık Fakültesi E-Dergisi*, 1(1), s.40-50.
- Telli, D. (2015) “Sürdürülebilir Mimarlık İlkeleri, Konut Tasarımına Etkileri ve Bir Model Önerisi”, Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi, MSGSÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Tönük, S. (2001) *Bina Tasarımında Ekoloji*, YTÜ Basım Yayın, İstanbul.
- UNESCO. (2003) *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi*, Paris.
- URL 1. <https://architecture2030.org/why-the-building-sector/>
- URL 2. <https://www.haberturk.com/artvin-haberleri/89212387-tarihi-cifte-kopruler-sel-ve-afetlere-meydan-okuyorosmanli-doneminde-18-yuzyilda-artvinin>

Lessons from Rural Heritage in the Face of Climate Crisis

The efforts of the international society have intensified in order to draw attention to the global climate crisis, the effects of which we have been feeling more and more in recent years. The celebration of “2018 European Year of Cultural Heritage”, which emphasizes the synergy between cultural heritage and environmental policies, and the announcement of “The European Green Deal” in 2019, which aims to develop the EU’s natural capital and protect its citizens from environmental risks, and the subsequent declaration of the “European Cultural Heritage Green Paper” in 2021, prepared with the contribution of ICOMOS under the leadership of Europa Nostra with the emphasis on “putting Europe’s shared heritage at the heart of the European Green Deal” are important examples of these efforts. Furthermore, the “International Day of Monuments and Sites” is dedicated to heritage and climate studies by ICOMOS for this and next year. The theme for 2022 is “Heritage and Climate”, and the next year’s (2023) theme is “Traditional Knowledge, Climate Action & Innovative Transformation”. There are many issues where “traditional architectural approaches”, which have been shaped by thousands of years’ cultural accumulation but today it has been largely forgotten or ignored, intersect with “the principles of ecological/sustainable/green architecture” recommended for the built environments and the construction industry to shift a transformation process in which resources, energy, and water are used efficiently and waste is reduced by considering the ecological balance in nature. This article aims to remind the nature-sensitive and climate-friendly memory of traditional architecture and to discuss lessons that can be learned for today’s ecological, green, or sustainable architectural practice that aims to reduce the negative effects of the climate crisis. Considering the framework in the “European Cultural Heritage Green Paper”, the similarities and common features of the ecological/sustainable architectural principles mentioned in the literature and the traditional architectural culture have been determined. In this context, “traditional heritage-oriented sustainability principles”, are classified into two basic groups: “Adaptation to the environment and climate” and “Supporting the local people, improving living conditions and effective use of resources”. This classification was elaborated with sub-titles and exemplified with the cases, focusing on the accumulation of traditional heritage for climate adaptation in Turkey.

Enerji Verimli Bir Restorasyon Uygulaması: Mardin Tamirevi Deneyimi

Süreyya Topaloğlu

KORU Projesi ve Tamirevi

KORU projesi, Kültürel Mirası Koruma Derneği'nin Edinburgh World Heritage ile birlikte 2017-2020 yılları arasında Mardin, Antakya ve İstanbul'da yürüttüğü bir projedir. Uzun ismi "Kültürel Mirasın Korunmasında Kapasite Geliştirme Projesi" olan KORU, British Council Tarafından Kültürel Mirası Koruma Fonu kapsamında desteklenmiştir.

Proje kültürel mirası korumak için doğru yöntemlerin teorik ve pratik olarak benimsenmesini sağlayarak farklı aktörler üzerinden kapasite geliştirmeyi amaçlar. Bu hedef doğrultusunda faaliyetlerini beş ana başlık üzerinden planlamıştır:

1. Yetişkinler için kültürel miras eğitimleri
2. Üniversite öğrencileriyle koruma güz kampları: KORU Kamplar
3. Yapı Analiz Programı (YAP)
4. Farklı yayınlardan oluşan bilgi bankası
5. Tarihi konutlar için örnek restorasyon uygulaması: Tamirevi¹

KORU projesinin faaliyetlerinden pek çoğuna ev sahipliği yapmış olan Tamirevi, projenin odağında yer alır. Tarihi kentlerin sürdürülebilirliğinin sağlanması üst hedefi doğrultusunda tamamlanmış olan enerji verimli restorasyon projesi, KORU'nun en önemli çıktısıdır. Uygulamanın örnek olabilmesi amacıyla anıtsal bir yapı değil Mardin tarihi kent dokusunu oluşturan sivil mimarlık örneklerinden birisi tercih edilmiştir.

Tescilli bir bina olan Tamirevi örnek bir tarihi Mardin evidir, Tamirevi ismi proje kapsamında yerel paydaşlarla birlikte verilmiştir. Tamirevi'nin süreci ve sonucuyla kültürel mirasın korunması alanında kapasite geliştirilmesine destek vererek enerji verimli bir mimari koruma modeli olması amaçlanmıştır. Kasım 2018'de başlayan uygulama süreci Ekim 2019'da tamamlanarak yapı kullanıma açılmıştır.

Tamirevi'nin zemin katında bir koruma sergisi yer alır, üst katı ise sanatçıların konaklayarak üretim yapabilecekleri bir misafirhaneye dönüştürülmüştür. Yarı kamusal bir alan olarak yeniden işlevlendirilen Tamirevi, Mardin kent merkezinin en işlek yaya akslarından biri üzerinde yer alır.

Mimari Koruma ve Çevresel Sürdürülebilirlik İlişkisi

Sonuçlarını her geçen gün daha yakından deneyimlediğimiz iklim krizine karşı alınacak önlemler çerçevesinde kentler ve kentleri oluşturan yapılar çevre üzerinde yapılabilecek pek çok iyileştirme söz konusudur. Global Alliance of Buildings and Construction grubunun 2018'de yayımlanmış olduğu rapora göre 2017 yılı boyunca küresel ölçekte üretilen enerjinin %36'sı yapıların inşaat ve operasyonu için harcanmıştır, enerji tüketimi sonucunda oluşan karbondioksit salınımının yaklaşık %40'ı ise yine yapılar çevreden gelmektedir.² Bu ciddi oranlar sadece yeni inşa edilen binalarda değil, halihazırda var olan yapı stokunda çevre dostu çözümler üretmek ve uygulamanın önemini gözler önüne sermektedir.

Birleşmiş Milletlerin 2015 yılında duyurduğu ve 2030 senesine kadar teorik ve pratik olarak benimsenmesi beklenen Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'ndan "Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar" başlıklı 11. madde, şehirleri ve yerleşim yerlerini, kapsayıcı, güvenli, güçlü ve sürdürülebilir hale getirmenin öneminden bahseder.³ Tarihi kent merkezlerinin korunması, kültürel sürdürülebilirliği sağlarken çevresel sürdürülebilirliğe de hizmet eder, bu anlamda mimari koruma büyük ölçekte geri dönüşüm kültürünün bir parçası olarak yorumlanabilir. Bu açıdan bakıldığında sürdürülebilir koruma pratikleri iklim hareketi içinde önemli bir yer teşkil ederek iklim ve miras arasındaki güçlü ilişkiyi vurgular.

Tarihi yapıların korunması aynı zamanda yapılardaki gömülü enerjinin de muhafaza edil-

Resim 1. Tamirevi güney cephesi.

Resim 2. Hazırlık sürecinde anketlerin yapıldığı evler.

mesini sağlar. Gömülü enerji halihazırda yapının inşası için harcanmış olan enerjiye verilen isimdir; operasyonel enerji ise yapının kullanılmasını sağlayan elektrik ve mekanik gibi sistemlerin harcadığı enerjiyi ifade eder. Geleneksel yapıların korunmasıyla sağlanmış olan enerji kazanımı bu yapıların iklim duyarlı çağdaş sistemlerle desteklenmesiyle maksimum seviyeye ulaşacaktır.

Tarihi yapılarda enerji verimli uygulamaların ilk adımı, yapının özgün işleyişini gözleyerek bu işleyiş içinde enerji tüketim biçimlerini ve miktarlarını tespit etmektir. Enerji verimli hale getirilmesi hedeflenen yapılarda öncelikli yaklaşım, pasif sistemlerin uygulanabilmesidir. Bu yaklaşım çoğunlukla yapıya elektrik ve mekanik donatı yükü bindirmeden önce yalıtımın iyileştirilmesini ve ısı kayıplarının minimuma indirilmesini sağlayarak gerçekleştirilir. Tarihi yapıların büyük bir kısmında ısıtma, soğutma ve havalandırma gibi ihtiyaçlar için kısmen doğal yöntemler kullanılmıştır, bu özgün yöntemlerin keşfedilip sürdürülmesi pasif enerji verimli uygulamaların bir parçasıdır. Bundan sonraki adımlarda yapının bulunduğu iklim ve coğrafyaya özgü yenilenebilir bir enerji kaynağı bulunması ve entegre edilecek yeni elektrik ve mekanik sistemlerin enerjisini bu kaynaktan elde etmesi hedeflenmelidir.

Yukarıda sıralanan gereklilikler evrensel olarak sürdürülebilir koruma için benimsenen kuralları kapsamaktadır. Ancak söz konusu dünyada kabul görmüş bu yöntemleri belirli bir yapı üzerinde uygulamak olduğunda her yapının özellikleri ve ihtiyaçları farklılık gösterecektir.

Bunun da ötesinde ideal olan koşulların sağlanmasının önünde yerel kapasitenin getirdiği engeller olabilmektedir. Tamirevi bu anlamda küresel ve yerel arasındaki dengenin farklı yönlerle sağlandığı bir örnektir.

Tamirevi’nde Enerji Verimliliği

Tamirevi’nin dönüşüm hikâyesi Mardin’de farklı paydaşların bir araya geldiği toplantılarla başladı. Haziran 2018’de yapılan ilk toplantının ardından Mardin tarihi kent merkezindeki enerji kullanım alışkanlıklarını ölçmek için yirmi adet geleneksel konutta anket çalışması sürdürüldü. Yapıların enerji tüketimleri dışında ortak sorunlarının da belgelenmesini sağlayan bu anket sonrasında ikinci paydaş toplantısıyla yapının ihtiyaçları biraz daha belirlenerek tasarım projesi başlatıldı. Tamirevi’nin ismi ve yeni fonksiyonu da bu toplantılarda kararlaştırıldı.

Bu süreçle paralel olarak yapının halihazırda sahip olduğu enerji tüketim performansı hesaplandı, elde edilen enerji kimlik belgesine göre Tamirevi’nin restorasyon öncesinde performans sınıfı **B** ve emisyon sınıfı **C** olarak belgelendi.

Evrensel enerji verimliliği ilkelerine göre öncelikli olarak pasif yöntemler göz önünde bulunduruldu. Yapının yalıtımını sağlamak için onu saran bir bina kabuğu uygulamak önemliydi ancak yığma bir yapı olan Tamirevi’nin iç ve dış cephesindeki özgün taş dokusunun kaplanması elbette söz konusu değildi. Bu sebeple sadece toprak dolgu olan çatı ve zemine yalıtım katmanları eklenerek yapının izin verdiği ölçüde ısı yalıtımında iyileştirmeler yapıldı.

Bu değerleri oldukça yüksek olan açıklıkların iyileştirilmesi için oldukça yıpranmış mevcut pencereler özgün detayına uygun biçimde çizildi ve KORU projesi kapsamında kültürel miras eğitimi almış marangozlar tarafından çift camlı olarak tekrar üretildi. Tamirevi’nin çevresi için uygun ve tekrar edilebilir bir örnek olması ancak buradaki yerel kaynaklardan yararlanarak sağlanabilirdi, bu sebeple yapılan uygulamaların bölgeye özgü malzemele-

Resim 3. Tamirevi kesiti üzerinde enerji verimli çözümler.

rin kullanılmasıyla ve buradaki ustaların bilgi ve deneyimi sayesinde ortaya çıkması öncelikliydi.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin ortalama güneşlenme süreleri ve ışınlam değerleri güneş enerjisi sistemleri kullanmak için fazlasıyla uygun olmasına rağmen bölgede bu sistemler henüz çok yaygın değildi (Eskin, 2006).⁴ Tamirevi uygulamasının yapıldığı dönemde endüstriyel kullanımda birkaç uygulamayla sınırlıydı.⁵ Yenilenebilir enerji kaynağı olarak güneş enerjisi sistemleri kullanılarak Tamirevi'nin damına fotovoltaik paneller yerleştirildi. Uygulayıcı firmanın önerisi panellerin en verimli şekilde kullanılması için dik açıyla güneşe yönlendirilmesi oldu ancak böyle bir uygulama Mardin'in karakteristik kent silüetine zarar verecek bir görüntüyle sonuçlanacaktı. Bu sebeple proje ekibi bir araya gelerek uygun çözümü buldu; paneller doğu ve batı aksında dar açıyla dama yerleştirilerek, sokaktan görülmesinin ve silüeti etkilemesinin önüne geçildi. Bu süreç evrensel enerji verimliliği ilkelerinin yerel şartlar ve ihtiyaçlar üzerinden adapte edilmesinin önemli bir örneğini teşkil etti.

Çağdaş ısıtma, soğutma, havalandırma ve tesisat sistemleri yine proje ekibinin toplantıları ve ortak kararlarıyla belirlendi. Mardin coğrafyasına ve iklimine uygun bir seçim olan hava kaynaklı ısı pompası, bir mekanik odaya yerleştirilerek döşeme altından ilerleyen borularla konforlu bir ısıtma sistemi sağlandı. Yapının genelinde uygulanan bir tasarım kararı olarak elektrik ve mekanik sistemleri besleyen tesisat, zemin altından ilerledi. Uygulama öncesi özgün olmayan yer kaplaması ve altındaki toprak dolgu, bu kararın alınmasını kolaylaştırdı; özgün kot yüksekliği korunarak hem yalıtım hem de elektrik ve mekanik aksamı geçirmek için uygun kesit boşluğu yakalandı.

Yapının yeni işlevleri, mekanik ve elektrik projesinde alınan kararları, tasarımın erken aşamalarından itibaren etkiledi, bu kararlar Tamirevi'nin gelecek senaryosu üzerinden şekillendi. Örneğin yapıda küçük pencerelerle sağlanan doğal havalandırma bir konut yapısı için yeterliyken sergi mekânı olarak kullanmak için uygun değildi. Bu sebeple doğal havalandırma sistemi, ısı geri kazanımlı bir havalandırma ünitesiyle desteklendi.

Bu uygulamalara ek olarak güney cephedeki aşırı ısınma problemini engellemek ve yazın terasın daha rahat kullanımını sağlamak için basit bir üst örtü modellenerek üretildi. Yapının açık alanlarında saksı bitkileriyle bir peyzaj düzenlemesi yapılarak açık alanlarda serinleme etkisi yaratması amaçlandı.

Yeniden işlevlendirilen yapı, günümüzde bir koruma sergisi ve sanatçı misafirhanesi olarak

çalışıyor. Tamirevi'nin zemin katında yer alan koruma sergisinin ilk salonunda enerji verimliliğinin önemi ve yapıda kullanılan sistemler anlatılıyor. Nişlere yerleştirilmiş sergi panellerinin yanı sıra yapının 1/25 ölçeğinde üretilen iki kesit maketine entegre kayar bir tabletle ziyaretçilerin yapı içinde sanal turlar deneyimlemesi sağlanıyor. Bu tablet üzerinden hem evdeki özgün hayatın canlandırılması gözlenebiliyor hem de yapıyı çalışır kılan sistemlerin birlikte nasıl işlediğine dair görselleştirmeler aktarılıyor. İkinci salonda yığma bir taş yapıda görülebilecek bozulmalar ve önerilen müdahale biçimleri gösteriliyor. Burada yapıdaki bozulmaların bir kısmı noktasal olarak kontrollü bir şekilde bırakılarak serginin bir parçası olması sağlandı. Bu salona açılan kaya oyma bir diğer odada ise Tamirevi belgeseli gösteriliyor. Yapının üst katı ise bir sanatçı misafirhanesi olarak düzenlendi, belirli sürelerde konaklanarak üretim yapılmasına izin veren, ilham verici bir mekân olması amaçlandı.

Koru Projesi Sonrasında

KORU projesinin odağında yer alan Tamirevi, uygulama süreci boyunca üniversite öğrencileriyle yapılan KORU Kamp'a, taş ustaları ve ahşap ustaları eğitimlerine ve açık şantiye turlarına ev sahipliği yaptı. Bu faaliyetlerle şantiye bir öğrenme alanına dönmüş oldu. İnşaat halinde de bir kamusal alan olmayı sürdüren Tamirevi "Şantiyeye Girmek Eğlencelidir!" sloganıyla yirmiden fazla turda her yaşta öğrenci, öğretmen, aile, gazeteci, akademisyen, turistin yanı sıra mahallelileri ağırladı.

Öğretici olduğu kadar zorlayıcı olan bu süreç, sürdürülebilir koruma alanında çok disiplinli bir yaklaşıma ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymuştur. Enerji verimli sistemler günümüzde

Resim 4. Fotovoltaik paneller.

Resim 5. Koruma sergisi enerji verimliliği odası, tasarım aşamasındaki modeli ve uygulama sonrası fotoğrafı.

Resim 6, 7. Tamirevi’nde öğrencilerle KORU Kamp ve ahşap ustalarıyla kültürel miras eğitimi.

yeni yapılar hedeflenerek tasarlanıyor ancak tarihi yapıların ihtiyaçları üzerinden farklı uygulama senaryoları geliştirmek gerekiyor. Bu sebeple Tamirevi şantiyesi boyunca mimar saha ekibi, pek çok kararı yerinde mühendislerle birlikte çözerek uygulamaya geçirebilmiştir. Uygulamanın dışında enerji tüketim performanslarının ölçümü sırasında bu ölçümü yapan sistemlerin betonarme yapılar hedeflenerek tasarlanması sonucunda sağlıklı bir ölçüm yapmak mümkün

An Energy-Efficient Restoration Practice: Mardin Tamirevi Experience

Tamirevi is a traditional Mardin house which is restored by consideration of sustainable conservation practices. The more than 200 years old historical building has been transformed via energy efficient methods within the scope of the KORU project and has become one of the cultural structures of the historical city of Mardin. The building is re-functioned as a conservation exhibition and artist residency today, and it is the result of the cooperation of the Association for the Protection of Cultural Heritage (Kültürel Mirası Koruma Derneği, KMKD) & Edinburgh World Heritage (EWH) and the support of local institutions in Mardin. Tamirevi is an important exemplary project by means of strengthening the relationship between climate and heritage in Turkey. During the design and implementation process, it was aimed to be an architectural conservation model which can influence its surroundings. Accordingly, global conservation and sustainability methods were adapted over the local conditions and resources. The building is equipped with contemporary systems without losing its intrinsic features and authenticity and reused with the support of current technologies. This article covers the design and implementation process of Tamirevi and it aims to be both encouraging and guiding for the dissemination of similar projects by sharing the experiences gained on the field.

olmamıştır, örnek vermek gerekirse bu sistem tonozlu bir üst örtü tanımlamaya ya da damda yer alan toprak katmanının yalıtım kapasitesini belgelemeye izin vermemiştir. Buna rağmen sistemin izin verdiği ölçüde yapılan analizlerle Tamirevi’nin uygulama sonrası performans ve emisyon sınıfı A grubu çıkmıştır.

Uygulama sırasında ve sonrasında deneyimlenen zorlukların ötesinde Tamirevi sürdürülebilir bir koruma modeli olma hedefini hayata geçirmiştir. Restorasyon uygulaması tamamlandıktan sonra pek çok sunuş ve yayınlı deneyim paylaşılarak konu ile ilgilenenlerin ajandasına girmesi sağlanmıştır. Sürdürülebilirlik alanında bir yeniden kullanım kültürü oluşturmak oldukça önemli bir eylem ve yapıların yeni fonksiyonlara adapte edilerek yeniden kullanılması da şüphesiz bu kültürün bir parçası olmalıdır.

Tamirevi açılışından hemen sonra başlayan pandemi süreci ve başka farklı faktörler bir süre yapının hayal edildiği gibi kullanımına izin vermemiştir. Buna ek olarak güneş enerjisi sisteminin uygulamaya geçmesi bürokratik sebeplerden ötürü yaklaşık iki yıl sürmüştür. Kasım 2021’de ikinci kez açılışı yapılan Tamirevi, günümüzde Uluslararası Tasarım Vakfının Mardin Şubesine bağlı olarak işletilmektedir.

KÜNYE:

Proje Grubu: Mesut Dinler, Murat Demirli, Süreyya Topaloğlu, Ali Nozoğlu
Danışmanlar: Tavuz Özkaya, Sasnuhi Musliyan, Lory Zakar, Banu Pekol, Çağla Parlak
İşveren ve Yapımcı: Kültürel Mirası Koruma Derneği (KMKD)
Statik: Murat Alaboz, ARKE Restorasyon Müh.
Mekanik: Kubilay Can Öner, OMEP & SinerjiPro
Elektrik: Özlem Yıldız, EnProje & SinerjiPro
İç Mekan Tasarımı & Sergi Tasarımı: Tetrason Müze Sergi Tasarım Prodüksiyon, Zenger Agency, Banu Pekol, Murat Demirli, Süreyya Topaloğlu, Sena Kayasü (maket: Mustafa Hacıfazlıoğlu)

Süreyya Topaloğlu, Bağımsız Araştırmacı, Koruma Uzmanı Mimar (Tamirevi proje sürecinde Kültürel Mirası Koruma Derneğinde Koruma Mimarı olarak çalışmıştır.)

Notlar:

1. KORU Projesi’ne dair tüm detaylara <http://koruprojesi.org/> adresi üzerinden ulaşılabilir. (Erişim tarihi: 18.08.2022)
2. Global Status Report: Towards a Zero-Emission, Efficient and Resilient Buildings and Construction Sector (2018) Global Alliance for Buildings and Construction, s.9. <https://www.worldgbc.org/sites/default/files/2018%20GlobalABC%20Global%20Status%20Report.pdf> (Erişim tarihi: 18.08.2022)
3. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, BM (2015) <https://turkiye.un.org/index.php/tr/sdgs> (Erişim tarihi: 18.08.2022)
4. Eskin, N. (2006) Türkiye’deki Güneş Enerjisi Araştırma ve Geliştirme, *Tesisat Mühendisliği Dergisi*, 91, s.74-82: https://m.mmo.org.tr/sites/default/files/e230522657ecd5_ek.pdf (Erişim tarihi: 18.08.2022)
5. Bahsi geçen bilgi fotovoltaik panellerin başvurusu sırasında bölgenin elektrik dağıtım şirketi olan DEDAŞ (Dicle Elektrik Dağıtım Şirketi) tarafından sözlü olarak verilmiştir.

Kadıköy’de Bir Konut Alanı Örneğinde Yapılı ve Doğal Çevrenin Bütüncül Korunmasının İklim Değişikliğine Uyum Sürecindeki Önemi

Esin Özlem Aktuğlu Aktan, Nilgün Çolpan Erkan

Günümüzde dünyamızın en önemli sorunu küresel iklim değişikliğidir. Bu sorun enerji üretiminde yenilenebilir, çevre dostu yöntemlerin geliştirilmesi, çevre kirliliğine neden olmayan teknolojinin üretimi gibi küresel ve bölgesel ölçekte tedbirler ile çözülmeye çalışılmaktadır. Bunların yanı sıra bu konuda daha az enerji tüketen ve çevreyi daha az kirleten alışkanlıklar edinmek, geri dönüşüme ve yerel üretime destek vermek gibi pek çok bireysel çaba izlenmektedir. Kentlerde barınma gereksiniminin çözümünde, ömrünü tamamlamış yapıların dönüştürülerek yeni konut birimlerinin üretilmesi de uygulanan yöntemlerden biridir. Bu uygulamalar nitelsiz dokulara kimlik kazandırılması, riskli yapı stokunun dönüştürülmesi bağlamında son derece elverişli uygulama araçları olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak belirli bir kimliğe, nitelikli bir kentsel çevreye ve peyzaja sahip olan bir kent parçasında bu değerlerin hiçe sayılarak rant uğruna tahrip edilmesi, kimliğin ve sosyal yapının yitirilmesine neden olduğu gibi, küresel iklim değişikliğini olumsuz etkileyen sonuçları doğurmaktadır.

Yapılan araştırmalar barınma alanlarında en çok iklimsel konfor koşullarını sağlamak, ısınma veya soğutma amacıyla enerji tüketildiğini göstermektedir. Bu bağlamda gerek konut ölçeğinde gerekse mahalle ölçeğinde enerji tüketimini azaltan, sürdürülebilir yerleşmeler öngören pek çok tasarı ortaya konulmuştur.

Konuya bu noktadan bakıldığında yapı ölçeğinde ele alınacak pek çok çözümün olduğu söylenebilir. Mimari çözüm önerileri, malzeme, yalıtım, peyzaj önerileri gibi... Bu çalışmada konut alanlarında çevre ile ilgili, sürdürülebilir mekânların tasarlanmasına dair, İstanbul’da bazı sorunlar ve çözüm önerileri tartışılmaktadır.

Konut Alanlarında Sürdürülebilir Yaşam Konforu ve Mikroklima

İnsanların çalışma zamanları dışında hayatlarını geçirdikleri konut alanlarının sağlıklı ve konforlu olması yaşam kalitesi açısından birincil koşuldur. Yaşam kalitesinin sürdürülebilirliği ise çev-

resel sürdürülebilirliğe bağlıdır. Bu sürdürülebilirlik kavramı içinde ekolojik ölçütler olduğu gibi kimlik gibi sosyo-mekânsal ölçütler de yer alır. Son yıllarda afet güvenliği adı altında gerçekleşen dönüşüm uygulamaları göstermektedir ki, çevre kimliğinin yitirilmesine paralel yaşam kalitesini artırmak ve sürdürmek adına tüketilen her tür enerji aslında çevresel sürdürülebilirliğe de zarar vermekte ve küresel sorunları tetiklemektedir ya da daha da büyümesine neden olmaktadır.

Isı adası etkileri, çözümleri

Yapılaşmış alanlar; yapılar ve dōşeli zeminler güneş enerjisini bitki ile örtülü alanlara kıyasla daha çok emer ve sonrasında yansıtır. Bu durum ısı adası etkisi denilen durumun ortaya çıkmasına neden olur. Isı adası etkisinin temel nedeni yapılaşmış yüzeylerin nem tutucu özelliklerinin olmamasıdır. Su geçirmez, gölgesiz yüzeylerin sıcak yaz aylarında 88°C’ye kadar yükseldiği saptanmıştır. Oysa nemli bir toprak yüzey ve üzerindeki bitki örtüsünün ısısı sadece 18°C kadar yükselmektedir (Steiner, Butlar, 2007:57). Bitki örtüsü, sahip olduğu nem oranı ile kentsel yüzeylerdeki solar radyasyon etkisinin azaltılmasında son derece etkilidir. İnsan kaynaklı ısınma, hava kirliliği, rüzgârın azlığı gibi konular da ısı adası etkisini artıran kaynaklardır.

Isı adasının olumsuz etkileri incelendiğinde özellikle sıcak mevsimlerde yaşam konforunu etkilemesinin yanı sıra sağlık sorunları, artan enerji tüketimi, bitki örtüsünün zarar görmesi gibi faktörler sıralanabilir. Isı adasının etkilerinin azaltılması için önerilen yöntemler ise; çatıların yansıtıcı malzeme ile kaplanması, yer dōşmelerinde ısınma etkisini azaltacak malzeme kullanımı gibi temelde malzeme önlemlerinin yanı sıra daha etkili ve ekolojik olan, bitki örtüsü önlemleri sıralanmaktadır. Yeşil çatı, çatı bahçeleri, bitki örtüsü ile gölgelendirme gibi önlemler bu grubun içinde sayılmaktadır. Bitki örtüsü önlemleri yukarıda da sözü edildiği gibi sadece ısı adası etkisini azaltmakla kalmaz, özel-

likle ağaçlar, havanın temizlenmesi, süzülmesi, oksijen üretimi, görsel yanı gibi etkileriyle de son derece ekolojik ve estetik tedbirlerdir.

Bu nedenle çalışmada yaşam konforunu etkileyen birçok etmenden mikroklima/peyzaj ilişkisi, yenilenen bir konut alanı bağlamında, ele alınmaktadır. Konut alanları içindeki canlı peyzaj elemanları çevre kalitesini artırırken yabancı yaşamın sürmesini, doğal kaynakların korunmasını, ısı adası, sera etkisinin azaltılmasını hatta ortadan kaldırılmasını sağlamaktadır (Barton e.al. 2005:4). Konut alanlarında doğal peyzaj elemanlarının özellikle de ağaçların pek çok olumlu etkisi bulunmaktadır:

1. Ağaçlar, havadaki partikülleri filtre eder.
2. Ozon, nitrojendioksit ve sülfürdioksit gibi astım ve benzeri hastalıklara neden olan kirliticileri absorbe eder.
3. Karbondioksit emer ve oksijen salar.
4. Yaz aylarında cilt kanserine neden olan güneş ışınlarına karşı gölge oluşturur (*sun protection factor* 6-10).
5. İnsanlar ve hayvanlar üzerindeki stres düzeyini düşürür (Ulrich, 2000).
6. Mülkiyet değerini artırır.
7. İçinde barındırdığı kuşlar, sincaplar, böcekler ve benzeri canlılar için vahşi yaşam koridorları/alanları oluşturur.

8. Ağaçlar sokaklarda yumuşak mekân oluşumunu ve yaya konforunu destekler (Barton vd. 2005:5).

Ayrıca tek bir ağaç genellikle 450 litre suyu nem olarak dışarıya salar. Bunun mekanik dengi, günde 19 saat çalışan, ortalama büyüklükte 5 adet oda kliması olabilir. Klimalar sadece atık havayı içeriden dışarıya doğru değiştirmekle kalmaz, ayrıca yenilenebilir olmayan enerji kaynaklarından elektrik gücü alıp kullanır. Bu nedenle klimalar iç mekânları soğuturken kent sel hava sıcaklığını ve dolayısıyla ısı adası etkisini artırmaktadır (Yeang, 2012:142).

Çalışma Alanı ve Yöntem

İstanbul, en aktif fay hatlarının üzerinde yer seçmiş tarihi bir kenttir. 1999 yılındaki depremde de büyük kayıplar yaşanmıştır. Olası bir depremde aynı sürecin tekrar etmemesi için yeni bir yasa ile depreme karşı dirençsiz olduğu saptanan, eski yapı stokunun yenilenmesini kolaylaştıran bazı tedbirler alınmıştır. Bu çalışma bu yasayla uygulanan dönüşüm süreci ile ortaya çıkan mekânları, sürdürülebilirlik bağlamında incelemektedir.

Kadıköy, İstanbul'un Anadolu Yakası'nda yer alan en eski iki ilçesinden biridir. Çalışma alanı Kadıköy İlçesi'nde Acıbadem Mahallesi'nde bulunmaktadır (Şekil 1). Acıbadem, Osmanlı Dönemi'nde bağların, bahçelerin ve koruların arasında saray mensuplarının köşkerlerinin bulunduğu, sarayın meyve ve sebzelerinin bir kısmının temin edildiği alan olarak bilinmektedir. 1950'li yıllarda yapılaşmaya başlayan Acıbadem, 1955'ten sonra mahalle statüsü kazanarak İstanbul'un, temiz havası ve peyzajıyla öne çıkan, en nezih semtlerinden biri olmuştur. Adını, artık çok az sayıda bulunan, acıbadem ağaçlarından alan semtin bu çalışmada incelenen bölümü ilk kez 1965 yılında yapılaşmıştır. Acıbadem Mahallesi bahçe içinde az katlı evleri, zengin bir peyzaja sahip konut bahçeleri ile her zaman tercih edilen bir konut alanı olmuştur. Özellikle kent merkezine yakınlığı, ulaşım olanakları da mahallenin tercih edilirliliğini artırmaktadır.

Bu çalışmada Acıbadem Caddesi'nden cephe alan, bir zamanlar Acıbadem kimliğini oluşturan bahçeli Acıbadem apartmanlarını içeren ancak Dönüşüm Yasası ile bu değerleri yitiren bir yapı adasında ortaya çıkan dramatik değişim ele alınmaktadır. Seçilen yapı adasında üç durum karşılaştırılmıştır (Şekil 2). Bunlardan

Şekil 1. İstanbul'da Kadıköy'ün konumu ve Kadıköy'de çalışma alanının konumu.

ilki dönüşüm süreci başlamadan önceki durum olan 2009 yılı, ikincisi dönüşüm sürecinin başlamasıyla birlikte değişim sürecini ortaya koyan 2014 yılı ve son olarak dönüşüme uygun olan parsellerin de yapılaşmasıyla yapı adasının aldığı son durum 2021 incelenmiştir. Bu karşılaştırma sürecinde eski fotoğraflar, hava fotoğrafları, belediyeden elde edilen hal-i hazır haritalar ve imar durumları değerlendirilmiştir. Çalışma konusu bağlamında yapı adasındaki mülklerde yapılaşma miktarı, yapıların boyutları dışında özellikle eski, mevcut ve gelecekteki peyzaj yapısı incelenmiş ve mikroklima konusunda saptamalar paylaşılmıştır.

Çalışma alanı

Çalışma alanı güney-kuzey doğrultusunda dik-dörtgen biçimli, 24.064 m² büyüklüğünde, yaklaşık 246 m genişliğe, 96 m derinliğe sahip, sadece batı cephesindeki giriş katları ticaret işlevi olan konut adasıdır. Ada içinde ortalama büyüklükleri 921 m² olan toplam 23 adet parsel bulunmaktadır. Üç adet parselde ikişer yapı inşa edilmiştir.

Araştırılan alt bölgenin içinde yer aldığı iklim kuşağına göre bu bölgede yazları sıcak ve kurak, kışları kısmen ılıman ve yağışlı geçer. Sıcaklık bir yıl boyunca -14°C ile +41,5°C arasında seyrederken, yaz aylarındaki ortalama sıcaklık 26,5°C'dir ki yapılan saptamalar son dönemde yaz aylarındaki sıcaklığın arttığını göstermektedir.¹

Çalışma alanı örneğinde dönüşüm sürecinin konut alanlarına etkisi

Tüm Türkiye'deki yapıların depreme dirençli hale getirilmesi amacıyla çıkarılan bu yasa, parsel ölçeğindeki dönüşümlerle konut alanlarına, ekolojik olarak zarar veren, rant amaçlı bir yasa haline dönüşmüştür. Yenilenen planlar ile ek inşaat hakkına sahip olan parseller bu dönüşüm sürecine daha kolay adapte edilmektedir. Ek inşaat hakkı karşılığında yıkım/inşaat maliyetini ve üretim sürecini üstlenen firmalar, sahip oldukları birimleri daha pahalıya satabilmek ve mülk sahiplerini dönüşüme ikna edebilmek amacıyla, lüks yapı üretimini gerçekleştirmektedir. Yapının 'lüks' özelliği, kullanılan yapı malzemesinin kalitesi/gösterişi, klima, beyaz eşya gibi teknik donanım, kapalı otopark, çim ve çiçek ile oluşturulmuş sadece görsel amaçlı peyzaj tasarımına sahip küçük bahçeler ile sınırlıdır.

Bu süreçte değişen yapı kalitesiyle birlikte sosyal yapı da değişim göstermekte, bir kısmı

Şekil 2. Çalışma adasının yıllar itibarıyla değişimi: a. 19 Temmuz 2009 tarihindeki hava fotoğrafı, b. Araştırma konusu olan yapı adası, 13 Haziran 2014 tarihindeki hava fotoğrafı, c. 30 Nisan 2021 tarihindeki hava fotoğrafı.

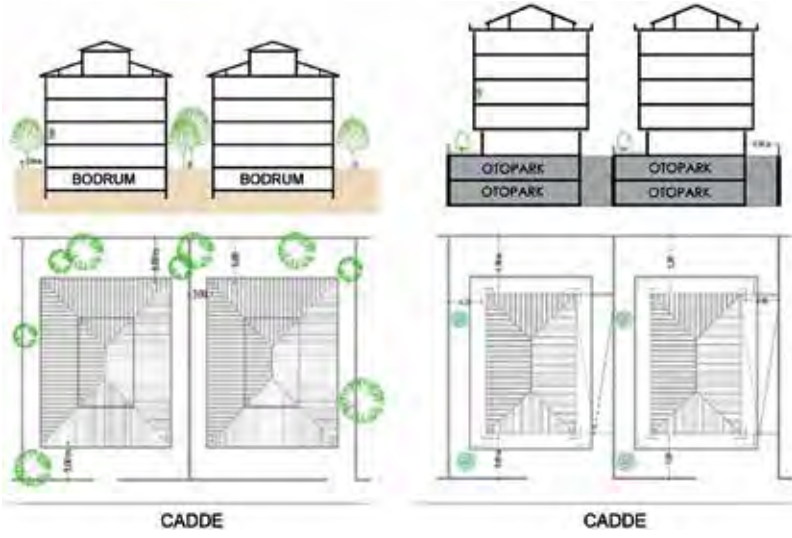
yalnız yaşayan, yaşlı mülk sahiplerinin yerine, daha genç ve üst gelir grubuna mensup kentliler mahalleye taşınmaktadır. Böylece mahallede artan araç sahipliğiyle, yapı altındaki kapalı otoparklar konut seçiminde çekici bir faktör olurken aynı zamanda vazgeçilmez bir donanım haline gelmektedir.

Şekil 3. Acıbadem Caddesi'nde dönüşüm öncesi durum (mt361 arşivi ve Yandex sokak görüntüleri, 2011).

Şekil 4. Acıbadem Caddesi'nde dönüşüm sonrası görünüm (2022).

Şekil 5. Dönüşüm öncesindeki parsel kullanımı ve dönüşen yapıların parsel kullanımı.

Ancak değer artıran, pratik bir çözüm gibi görünen bu otopark alanları uzun vadede konut alanının ekolojik sürdürülebilirliğini ve konforunu olumsuz etkilemektedir. Eski yapıların tabanı yaklaşık olarak parsel alanının %25'ini kaplamakta, bodrum katları olsa bile bu miktar artmamaktadır. Dolayısıyla parselin %75'inde birkaç araçlık hemzemin otopark dışında tümüyle bitki örtüsü ve doğal zemin

bulunmaktadır. Oysa yeni üretilen yapılarda otopark olarak tasarlanan zemin altı katlarda, parsel alanının %100'ünün kullanıldığı, parsel içinde doğal zeminin hiç kalmadığı görülmektedir (Şekil 5).

Bu durum, kimliğinde peyzaj özellikleri büyük yer tutan Acıbadem Mahallesi'ndeki dokunun değişimine neden olacak süreci başlatmıştır. Yer altında parselin %100 kullanılması, zemindeki bütün peyzaj örtüsünü ortadan kaldırmaktadır. Çalışılan yapı adasında 23 parsel ve 26 yapı bulunmaktadır. 2009 yılında yapı adasındaki ağaç sayısı 259 olarak saptanmış, ağaçların adanın batı cephesi ve ada ortasında yoğunlaştığı görülmüştür. Bu ağaçların türleri ise başta akasya ve ıhlamur olmak üzere malta eriği, mimoza, ibrelî ağaçlar, zakkum, leylak gibi çiçekli ve güzel kokulu yüksek çalılardır. 2009 yılında parsel başına ortalama 11 ağaç ve ağaççık bulunurken bu sayı, dönüşüm çalışmaları nedeniyle 2014'te 70 adet ağaç ve ağaççık kesilerek 259'dan 189'a, parsel başı ortalama ağaç sayısı da 8'e düşmüştür. Yapılan incelemeye göre ise parsel ölçeğindeki bu dönüşüm süreci tamamlandığında yapı adasındaki ağaç sayısının,

Şekil 6. Yapı adasında gerçekleşen dönüşüm ve bu süreçte kaybedilen ağaçlar; 2009, 2014 ve olası dönüşüm sonucu durum.

57 ağaç daha yok edilerek 132'ye düşeceği öngörülmektedir (Şekil 6).

Yapı adasındaki en çarpıcı dönüşüm, Acıbadem Caddesi'nden cephe alan parsellerde görülmektedir. Yıkımdan önce üç kat ve bir çatı katı olan, 12 m yüksekliğindeki yapılar, zemin katlarında ticaret işlevi ile altı kat (18 m) olarak yeniden inşa edilmiştir. Bu yapıların parsellerinde artık birkaç m²'lik çim alanlar dışında bir bitki örtüsü görülmemektedir (Şekil 7).

Dönüşüm geçirmiş parsellerde tüm parsel alanının sert zemin olması, yer altı otopark girişleri için eğimli düzlemlerin oluşturulması, parsel alanının kullanımını da ortadan kaldırmaktadır (Şekil 8).

Parsel içindeki ağaçların yok edilmesi temel bazı sorunları ortaya çıkarmaktadır. En başta ağaçların yazın serinletici, kışın ılıman etki yaratan mikroklimatik etkileri ortadan kalmaktadır. Ek olarak, artık ağaç gölgesi de olmadığından daha çok ısınan yapı cepheleri daha çok klima kullanımına neden olmakta, bu da iç mekânlar soğutulurken dış mekânın daha fazla ısınması anlamına gelmektedir. Bu durum ısı adası oluşumunu tetiklemekte, kentsel mekânlarda ısı artışı gün geçtikçe artmaktadır. Meteoroloji verileri de son 30 yıllık dönemdeki bu artışı göstermektedir.

Bunların yanı sıra ağaçların, gürültüyü engelleme, tozu süzme, görüşü kısıtlayarak mahremiyeti sağlama, estetik görüntü oluşturma, kentsel faunayı destekleme gibi bütün avantajları ortadan kalkmaktadır. Yeni üretilen yapıların bahçelerinde, sert zemin dışında kalan alanlarda da küçük miktarlarda çim alanlar ve çalılar ekilmektedir. Sık, yağmurlama sulama gerektiren bir bitki örtüsü olan çim alanlar, yaz aylarında şiddetli su sıkıntısı çeken bir kent için uygun peyzaj çözümleri değildir. Ancak toprak örtüsü 50 cm geçmeyen bu alanlarda ağaçlandırmaya yapmak mümkün olmamaktadır.

Yapı adasında parsel ölçeğinde, ağaçların kesilmesi ve bitki örtüsünün değişmesi dışında bu süreçte ortaya çıkan önemli sorunlardan birisi de yağmur suyunun, doğal zemin kalmadığı için, toprak tarafından emilememesine bağlı yeraltı sularının azalmasına neden olmasıdır. Bu da bu bölgede bahçe sulama için açılmış kuyulardaki su seviyelerinin düşmesinden anlaşılmaktadır.

Değerlendirme ve Sonuç

Kentsel dönüşüm süreçleri ile doğal mirasın kaybı ve mahalle belleğinin yitirilmesine eşlik

Şekil 7. Acıbadem Caddesi'nde bir parsel; dönüşüm öncesi (Haziran 2011) ve sonrası (Nisan 2022).

Şekil 8. Tur Sokak'taki dönüşüm öncesi ve sonrası parsel kullanımı (yeraltı otoparkına erişim ile yan bahçenin sert zemine dönüşümü).

eden iklim değişikliğine olumsuz etki süreçleri, dünyanın çeşitli yerlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Perth kentinde yapılan bir çalışmaya göre yayılarak büyümeye bir alternatif olarak sunulan kompakt büyüme ile daha yüksek yoğunluklu konut/apartman yaşamının neden olduğu sorunlar ve sonuçlar aşağıdaki gibi özetlenmiştir:

- Bitki ve biyoçeşitlilik bağlamında doğal çevrenin tahribatı,
- Arka bahçelerin mevcut ağaç gölgeliğinin (*tree canopies*) korunamaması,
- Yerel yönetimin ısı adası etkisiyle mücadele etmesi,
- Mevcuttaki otomobil sahipliğinin artacak nüfusla birlikte daha da yükselmesine bağlı sorunların ortaya çıkması.

Yoğunlaşmaya maruz kalmış banliyö alanlarında ağaç gölgeliklerinin ortadan kaybolması genel-

likle önemsenmemektedir. Ancak Perth'deki yerel yönetimin kaybedilen ağaçlar için 2030 yılına kadar 7000 ağaç dikilmesi kararı alması, konunun önemine dikkat çekmektedir (Khan ve Carville, 2017:308). Bu yaklaşımla küresel iklim değişikliğine etkisi büyük olan yık-yap sürecinin zararını azaltmaya çalışmak oldukça anlamlıdır.

Her gün dört yapının dönüşümü için belediye başvuru yapıldığı bu dönemde, parsel ölçeğindeki bu gelişmeler İstanbul için büyük önem taşımaktadır. Dönüşüm süreci için 2012 yılında 221 ruhsat verilen Kadıköy'de, 2013 yılında 329, 2014 yılında 678 ruhsat verilmiş, 700 yapı ruhsat için beklemektedir (*Gazete Kadıköy*). Toplam 30.500 yapının bulunduğu ilçede 2012 yılında, inşaat sektörü temsilcileri yapı stokunun %72'sinin deprem riski taşıdığını vurgularken, eski belediye başkanı mevcut yapıların 15.000'inin dönüşümünün gerekli olduğunu savunmaktaydı. Ancak 2015 yılındaki inşaat mühendisleri odası başkanı riskli yapı oranının Kadıköy için %1 ile sınırlı olduğunu yani risk taşıyan yapı sayısının sadece 3050 civarında olduğunu², yapılan araştırma raporlarına dayanarak bildirmiştir. Bu çarpıcı rakamlar rant amaçlı dönüşüm

şüm baskısının son derece yüksek olduğunu göstermektedir. Eğer yerel yönetim bu baskılara karşı koyamaz ve gerçekten Kadıköy'deki yapı stokunun %50'si mevcut koşullarla dönüşürse, kentin bu parçasının uzun erimde sahip olduğu kimliği yitirmesi, yaşam konforundan uzak, sağlıklı ve ağaçsız bir kent parçası olması kaçınılmazdır.³

Bunu engellemek için dönüşüm sürecini iyi yönetmek, dönüşümü gerekli olmayan yapı stokunun korunmasını sağlamak, sağlıklaştırma gibi konuları gündeme almak çözüm yollarından biridir. Dönüşümün kaçınılmaz olduğu alanlarda ise en önemli faktör yaşam konforunu sağlayan, uzun erimde ekolojik baskıyı azaltan ve nitelikli kimliği sürdüren önerilerin geliştirilmesidir. Bu sürecin de parsel bazındaki dönüşümlerle sağlanması olanaksız görünmektedir. Çözüm önerilerinin bütüncül, ada ölçeğinde, yerel kimlik, doğal özellikler gözetilerek kentsel tasarım ölçeğinde ele alınması ortaya çıkan bazı sorunların bertaraf edilmesi için gereklidir. ■

Esin Özlem Aktuğlu Aktan, Doç. Dr., YTÜ, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Nilgün Çolpan Erkan, Doç. Dr., YTÜ, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

The Importance of Holistic Protection of the Built and Natural Environment in the Adaptation Process to Climate Change: Example of a Housing Area in Kadıköy

This study deals with global climate change and the factors in the urban heat island formation in the example of a building block transformed by the law enacted after the earthquake in 1999. Sustainability in residential areas and protection of environmental values were examined in the context of residential area comfort, neighborhood identity, and building/plot relationship. The parcel usage and landscape were studied in the context of transformation from the past, present, and future. In the sample examined, it was determined that the transformation practices at the parcel scale not only changed the identity of the place but also brought many problems in terms of ecological sustainability. Considering the building and environmental relationship, the rich texture of the neighborhood identity formed by low-rise buildings, the wide variety of vegetation in the gardens, and the climate comfort provided by the landscape are lost. On the other hand, it has been observed that structures that increase energy consumption adversely affect global climate change and trigger heat island formation. When the transformation process is evaluated in an ecological context, it is realized that there are practices that bring an additional burden to the environment and cause the loss of identity values of the neighborhood. This study reveals the necessity of the transformation applications to maintain the spatial identity and to provide climatic comfort. This study presents the damages caused by the practices to the environmental values. Moreover, a discussion on what measurements should be taken to minimize the damages is opened.

Notlar:

1. Meteoroloji Genel Müdürlüğü tarafından yapılan araştırmaya göre 2014 yaz aylarındaki sıcaklık 1981-2010 yılları ortalamasına göre 0,9 °C artmıştır (2014 İklim Değerlendirmesi Raporu).
2. 9 Mart 2015 tarihinde Kadıköy Belediyesinde dönüşüm sorunlarına çarelerin tartışıldığı bir toplantıda sunulan verilerden alınmıştır.
3. Kadıköy Belediyesinin, Büyükşehir Belediye Başkanlığına başvurusu sonucunda; zemin altındaki yapılaşmalarda, parsel büyüklüğüne bağlı olarak, parsel sınırlarından 1-1,5 m çekme mesafesinin uygulanması imar yönetmeliğine eklenmiştir.

Kaynaklar:

- Barton, H., Grant, M., Guise, R. (2005) *Shaping Neighbourhoods: A Guide for Health, Sustainability and Vitality*, Spoon Press, New York.
- Khan S. ve Carville, A. (2017) "To follow the Australian dream or to embrace urban densification-A prolonged debate?", *Growing Compact*, Eds. J. H. P. Bay ve S. Lehmann, Routledge, s.301-316.
- Ulrich, R. (2000) "Stress, Patient, Recovery and Treesé", *Proceedings of Trees and Healthy Living – National Conference, National Urban Forestry Unit*, Wolverhampton, Urban Task Force, London.
- Steiner, F., K. Butlar (2007) *Planning and Urban Design Standards*, John Wiley & Sons Inc., New Jersey.
- Yeang, K. (2012) *Ekotasarım-Ekolojik Tasarım Rehberi*, çev. Semih ve Demet Eryıldız, YEM Yayın, İstanbul.
- 2014 İklim Değerlendirmesi Raporu (Şubat 2015) T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Meteoroloji Genel Müdürlüğü, Araştırma Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- Gazete Kadıköy, 21.12.2012, <http://www.gazetekadikoy.com.tr/haberDetay.aspx?haberID=3482>, Mart 2015.

Yeni Avrupa Bauhaus'u Yaklaşımı ve Getirdiği Açılımlar

Aylin Akçaboza Taşkıran

Giriş: Yeni Avrupa Bauhaus'u Hareketi

Avrupa Yeşil Uzlaşısı'nın uygulanmasını desteklemek için yatırımların yanı sıra tasarım, ekoloji, sosyal ve ekonomik erişilebilirliği destekleyen Yeni Avrupa Bauhaus'u Hareketi, çevreci, ekonomik ve kültürel bir girişimdir. 2021'in ilk yarısında başlatılan projenin en önemli amacı sürdürülebilir kalkınma olup bir sonraki aşamada beş Avrupa ülkesinde uygulanacak ve daha sonra Avrupa sınırlarının ötesinde tanıtılacaktır. Yeni Avrupa Bauhaus'u Hareketi'nin, zamanımızın en önemli sorunu olan iklim krizine yeni bir yaklaşım getirmesi beklenmektedir.

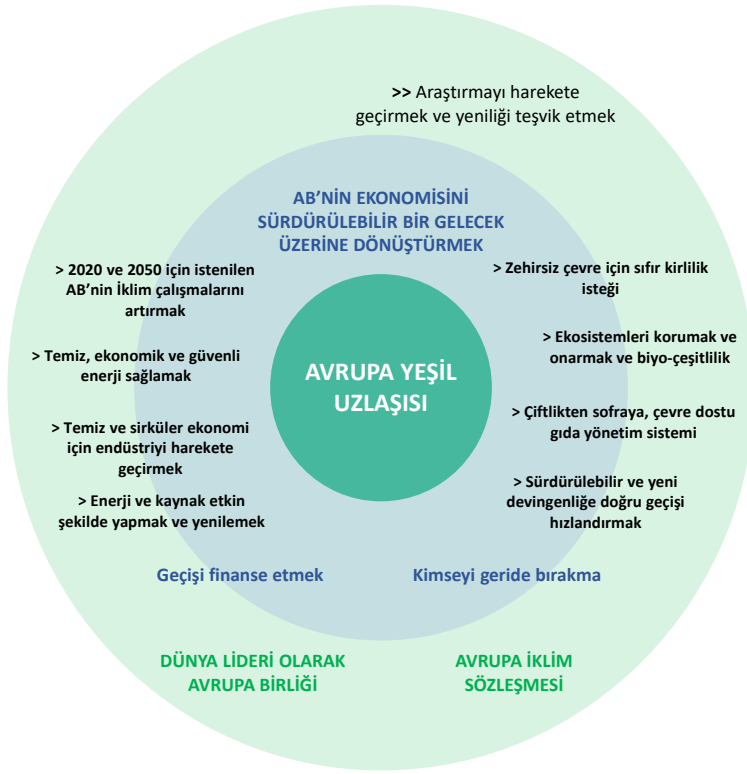
Bauhaus hareketinin tarihsel modeline dayanan, Avrupa Komisyonunun Avrupa Birliği (AB) kapsamındaki bu girişimi, sürdürülebilir bir Avrupa için yeni fikirler üretmeyi amaçlayan disiplinlerarası ve yaratıcı bir projedir. Avrupa Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen tarafından başlatılan Yeni Avrupa Bauhaus'u hareketi, acil bir değişim için dönüştürücü bir eylem haline gelen cesur ve ilham veren bir görüşü temsil etmektedir (Sousa, 2020). Von der Leyen AB'nin döngüsel ekonomide öncü olmasını hedeflemiş ve Yeni Avrupa Bauhaus'u yaklaşımının sadece ekolojik veya ekonomik bir proje olmadığını, Avrupa için yeni bir kültürel proje olması gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca, gezegenimizin bugün karşı karşıya olduğu çevresel ve sosyal zorluklar ile bağlantılı olarak, Avrupa'nın kültürel kimliğini ön plana çıkarması ve onu dünyayla ilişkilendirmesi için önemli bir fırsat doğduğunu ifade etmiş; bu dönüşümde tasarım ve mimarlık alanlarının **önemli** bir rol oynayacağını vurgulamıştır (Carlson, 2020).

İklim değişikliği, biyoçeşitlilik kaybı, doğal kaynakların tükenmesi, ekosistemlerin direncinin azalması ve tüketim ekonomisinin son derece zorlu baskısı gibi konular Yeni Avrupa Bauhaus'u hareketinde ele alınması gereken önemli konulardır. Avrupa'nın 2050'de iklim-nötr ilk kıta olması hedeflendiğinden, anlaşmanın kültürel, insan merkezli ve gerçek bir deneyim olması ve bu planların ardındaki yenilikçi görüş çok önemlidir (Heilbron, 2022). Yeni Avrupa Bauhaus'u

yaklaşımının yerel, bölgesel, küresel olmak üzere üç ölçekte ele alınması gerektiğini söyleyebiliriz. Yeni Avrupa Bauhaus'u Hareketi, Avrupa ülkelerinin tarihi, coğrafi ve sanatsal farklılıklarına saygı duyarak ve onlardan yararlanarak farklı kültürlerde etkin olmayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda Avrupa'yı kapsadığı için bölgesel bir projedir. Başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için de küresel ölçekte bir katılım gerekmektedir. Yeni Avrupa Bauhaus'u hareketi;

- bakış açılarını değiştirmeye ve dijital zorluklara karşı yaşamlarımızı iyileştirme fırsatı olarak bakmaya bir davettir;
- zamanımızın en önemli sorunu olan iklim krizine ve yeni, sürdürülebilir bir toplum yaratma çabalarına yanıt vermeyi amaçlamaktadır;
- Avrupa ve dünyadaki sürdürülebilir yaşam tarzlarına yeni bir bakış getirmek için farklı disiplinlerden tasarımcıları, mimarları, mühendisleri, bilim insanlarını, öğrencileri ve yaratıcı zihinleri harekete geçirmeyi amaçlamaktadır;
- Avrupa Birliğinin mevcut sorunlarını göz önünde bulundurarak, 2050'ye kadar, ürettiği kadar enerji kullanan, sürdürülebilir bir toplum ve döngüsel ekonomi yaratmayı amaçlamaktadır;
- karmaşık sosyal sorunlara karşı, birlikte yenilikçi çözümleri geliştirmeyi ve bu konuda yeni bir yaklaşım ortaya koymayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda bilim ve teknoloji dünyası ile kültür ve sanat dünyası arasında bir köprüdür;
- geleceğin koşullarını ve yaşam biçimlerini tasarlamak isteyen tasarımcıların işbirliğini kolaylaştıran bir deney ve iletişim platformudur; sürekli deneme, sürekli gelişme ile toplumun değişen ihtiyaçlarını karşılamaya çalışır;
- mevcut yapıların ve kamusal alanların karbon-nötr ve döngüsellik anlayışında yenilenmesini, kültürel mirasın korunmasını ve dönüştürülmesini, ekonomik konut çözümleri ile yapıların yeniden kullanımını, kentsel ve kırsal alanların yenilenmesini amaçlamaktadır (Avrupa Komisyonu, 2021).

Tüm bu hedeflerin yanında proje, sürdürülebilir yapı üretim yöntemlerini yeniden bulmaktan ve

Resim 1. Avrupa Kültürel Miras Yeşil Uzlaşısı (Avrupa Komisyonu; Potts, 2021) (Çeviri: Akçabozan Taşkıran, 2022)

ortak alanlarımızı yeniden tasarlamaktan çok daha fazlasıdır. Yeni Avrupa Bauhaus'u, günlük yaşantımızı gezegenimizin geleceği için yeniden tasarlama potansiyeline sahiptir ve bunun için dünyanın her yerinden insanların ortak zekasına, bilgisine ve yaratıcılığına ihtiyaç vardır. Bu noktada paydaşları dinlemenin, etkileşim kurmanın ve farklı paydaşlarla çalışmanın önemi açıktır.

Günümüzde daha eşit, kapsayıcı ve sürdürülebilir stratejiler; ekolojik ayak izi daha az olan yatırımlar önem kazanmaktadır. İklim krizi ile mücadele etmek, daha yaşanabilir bir dünya inşa etmek, sistemi insancıl bir şekilde dönüştürmek için önümüzde, üzerinde uzlaşa sağlanmış rehberlerden biri olan, 14 Ocak 2020'de onaylanan Avrupa Yeşil Uzlaşısı (*European Green Deal*), iklim kriziyle mücadele konusunda Avrupa Birliğinin var olan taahhütlerini daha geniş ve etkili bir şekilde hayata geçirmeye odaklanmaktadır. Bu taahhütler için 2050 yılı hedef gösteren uzlaşa, o zamana kadar Avrupa'yı iklim-nötr hale getirmeyi amaçlayan yenilikçi ve dönüştürücü politikaları kapsamaktadır (UIB, 2021; Ferrara, 2020) (*Resim 1*).

Yeni Avrupa Bauhaus'u hareketi, yerel kimlik duygusunu güçlendirirken çevre koruma, yenilikçi bakış açısı ve yaşam kalitesi açısından daha nitelikli normlara ulaşmak için yeni fikirlerle gelişmeye katkıda bulunacak bir projedir (Potts, 2021). Yeni Avrupa Bauhaus'u hareketinin ortağı olan Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS); toplumumuzun, ekonomimizin ve çevremizin miras odaklı bir dönüşüme olan ihtiyacı savunacağını ve "Avrupa Birliği tarafından finanse edilen ve kültürel miras üzerinde potansiyel etkisi olan müdahaleler için kalite ilkeleri" ve "Avrupa Kültürel Mirası Yeşil Uzlaşısı: Avrupa'nın ortak mirası" gibi tüm Avrupa ülkeleriyle ilgili yeni standart belirleme çalışmalarına katkıda bulunacağını belirtmiştir (URL 4).

Bauhaus Okulu'ndan Yeni Avrupa Bauhaus'u Hareketine

100 yıl önce Birinci Dünya Savaşı'nın neden olduğu kriz, Bauhaus'un doğuşuna ve yükselişine vesile olmuştur. Bugün Avrupa ve dünyanın içinden geçmekte olduğu mevcut çevresel ve ekonomik kriz, ortak geleceğimizi yeniden düşünmek ve tasarlamak için önemli bir fırsat sunmaktadır. Bauhaus, zamanının ötesinde geliştirilmiş bir hareket olup çağının; sanayileşmenin ve savaş sonrası dönemin acil sorularına cevap vermeye çalışarak, yaşamın her alanına nüfuz eden yeni olanaklarla yaşam ortamımızı şekillendirmek için bütünsel bir bakış açısı geliştirmiştir. Çeşitli el sanatlarını, yeni malzemeler ve üretim süreçleriyle birleştirerek, insanlar için yaşanabilir bir çevre yaratmak, böylece yaşam biçimimizi ve geleceği aktif olarak şekillendirmek için ortak bir görüş ortaya koymuştur.

20. yüzyılın ilk yarısındaki Alman sanat ve zanaat okulu Bauhaus'a (*Resim 2*) atıfta bulunan Yeni Avrupa Bauhaus'u girişimi, dünyada meydana gelen sosyal ve teknolojik değişimler karşısında geliştirilen ortak bir ilham kaynağına işaret etmektedir. Bu nedenle Bauhaus'un yakın zamanda kutlanan 100. yıldönümü, özellikle tasarıma bütüncül bir yaklaşımla yeniden bakmak için iyi bir gerekçe olmuştur. Sosyal, ekonomik, çevresel ve kültürel açılardan bütüncül bir bakış açısıyla yüksek bir tasarım standardını birleştirmeyi amaçlayan yapı kültürü, geniş bir değerler, hedefler anlayışına ve disiplinlerarası söyleme dayalı sosyal bir süreçtir.

Öncelikle, Yeni Avrupa Bauhaus'u Yaklaşımı ile Bauhaus okulu arasındaki büyük ideolojik benzerliği vurgulamak gerekir. Bununla birlikte Bauhaus sivil girişim ile başlatılmışken Yeni Avru-

Resim 2.

(a) Bauhaus'un başkanları (Fritz Schreiber, Bauhaus fotoğraf albümü) (Stiftung, Bauhaus Dessau, 1931); (b) Bauhaus Binası, (Stiftung, Bauhaus Dessau, 1926) (Consemüller, Erich; Aras, 2019).

pa Bauhaus'u hareketinin başlatılmasında siyasi otorite öncülük etmiştir. Bauhaus'un kuruluşundan 100 yıl sonra toplumun karşı karşıya olduğu sorunlar değişmiştir; ancak bunları çözmenin yolunun evrensel olduğu ve en önemlisi Avrupa Yeşil Uzlaşısı hedefleri doğrultusunda, Avrupa'nın teknolojisini, ekonomisini ve kültürünü yeniden şekillendirmek için birçok alandaki uzmanların işbirliğine dayalı bütünsel bir yaklaşım gerektiği anlaşılmıştır. 1919'da işlevsellik ve yeni malzemelerin (çelik ve beton) kullanımına odaklanan derin bir dönüşüm döneminden ortaya çıkan Bauhaus hareketi gibi, Yeni Avrupa Bauhaus'u hareketi de aynı etkiyi düşük karbonlu çözümlerle yapmayı hedeflemektedir.

Konut, Mimari, Ulaşım, Kentsel ve Kırsal Alanlarda Sürdürülebilir Bir Dönüşüm

Yeni Avrupa Bauhaus'u hareketi birlikte oluşturulmuş, insan odaklı bir tasarım yaklaşımı tanımlar. Katılımcı tasarımın önemini, tasarım yoluyla olumlu toplumsal değişimi tetiklemek için insanların hikâyelerini ve deneyimlerini dinleme ihtiyacını ve nitelikli tasarımın herkesin yaşamını iyileştirebileceğini gösterir. Mevcut kaynakların verimli kullanımını sağlayan ve yapılaşmayı sınırlandıran bir harekettir.

Bu bağlamda, Avrupa Yeşil Uzlaşısı'nın 11 Aralık 2019'daki sunumunda, AB tarafından belirlenen hedefleri doğrultusunda mimarların eğitimi için yeni bir bağlamın tanıtılması önemlidir. Bunlar arasında sera gazı emisyonlarının azaltılması, binaların enerji verimliliğinin artırılması, binaların döngüsel ekonomi ilkelerine uygun olarak tasarlanması, yenilenebilir enerji kullanılması, ekolojik anlayışın teşvik edilmesi ve biyoçeşitliliğin korunması yer almaktadır. Ayrıca yapı üretim süreçlerinde küresel iklim değişikliğini önleyecek teknolojilere öncelik verilmesi de vurgulanmıştır.

Yeni Avrupa Bauhaus'u hareketinin üç ana ilkesi; kapsayıcılık, sürdürülebilirlik ve estetik. **Kapsayıcılık**, farklı kültürler, disiplinler, cinsiyetler ve yaşlar arasındaki diyalogun toplumu zenginleştirebileceği; aynı zamanda kaynakların eşit dağıtıldığı daha kapsayıcı bir ekonomi anlamına gelir.

Sürdürülebilirlik, yapılı çevremizi ve gezegenin ekosistemini birbirine bağlayan çözümler; kaynakları yenileyen ve biyoçeşitliliği koruyan doğal döngülerden ilham alan yenilikçi yaklaşımlar yaratmak anlamına gelir.

Estetik, yaşamı kültür aracılığıyla zenginleştirmek ve çeşitliliği birbirinden öğrenme fırsatı

olarak kullanmak demektir. Aynı zamanda, tüm projelerin arkasındaki temel ilkenin biçim ve işlevsellik arasında eşit bir dağılım olduğu anlamına gelir (Balganarov, 2021).

Yeni Avrupa Bauhaus'u hareketinin arkasındaki temel fikir, Avrupa Yeşil Uzlaşısını günlük hayata dahil etmek için kültür, mimari ve tasarımı kullanmaktır. Hareket, bu üç değeri ve değerlerin hayatımızın işleyişini nasıl değiştirebileceğini araştırmaktadır. Ayrıca yeni hareket, mimari, şehir planlama, iç tasarım, ulaşım ve enerji gibi sayısız farklı alanda ekolojik olarak sürdürülebilir çözümler sunmayı hedeflemektedir. Yeşil Uzlaşısı'nın kıtadaki ortak geleceği şekillendirmesi ve yeni hareketin bu sürece yardımcı olması beklenmektedir.

İklim değişikliğine karşı yapılı çevre için bir yeni anlamaya ihtiyaç duyulmuştur. Yapılı çevre, tüm karbon emisyonlarının %40'ını oluşturmaktadır. Bu bağlamda, kent içindeki evler, yollar, köprüler iklim değişikliği sorununun merkezi bir parçasıdır ve Yeni Avrupa Bauhaus'u yaklaşımının özünde yeniden düşünmeye çalıştığı konular bunlardır. Ayrıca, ele alınan konuların ve projelerin kapsamı tek yapı ölçeğinden bölgesel boyuta kadar değişecektir. Sürdürülebilirlik, kapsayıcılık ve estetiğe yönelik dönüşümde, mega kentler kadar küçük köyler ve o köylerde yaşayanlar da önemlidir.

Yeni Avrupa Bauhaus'u hareketi gibi Avrupa'nın kentsel ve kırsal peyzajına odaklanan Yeşil Uzlaşısı stratejilerinin merkezinde kültürel miras yer almaktadır. Kültürel ve sosyal değerlerin taşıyıcısı olan yapı mirasının sürdürülebilirlik bağlamında yeniden kullanımı, ekolojik ayak izini azaltarak, yıkım ve yapım maliyetlerini azaltır. Kültürel miras bizim için en önemli bilgi kaynağıdır. Yüzyıllarca ayakta kalan yapılar, sürdürülebilir yapılar olup ekolojik ayak izi minimumdur. Geleneksel yapılardan, malzemelerden ve tekniklerden öğrenerek iyi tasarım yapılabilir. Bu bağlamda, Avrupa'da "glokalleşme"¹ ihtiyacına dikkat çekilerek, Avrupa Bölgesel Komitesinin bir alt komitesi olan "Yeşil Uzlaşısı Yerelleşiyor" olarak bilinen çalışma grubu ortaya çıkmıştır. Bu komitenin hedefleri, Avrupa Yeşil Uzlaşısı'nı şehirler ve bölgeler üzerinden uygulamaya geçirerek Avrupa Birliği için sürdürülebilir büyüme stratejisi sağlamak ve somut projeler gerçekleştirmektir (Gryffroy, 2022). Yeni Avrupa Bauhaus'u girişiminin ortak tasarım çağrısına katkıda bulunan kişilerin tasarladığı; konut, mimari, ulaşım, kentsel ve kırsal alanlarda sürdürülebilir bir dönüşüm için ilham veren projeler, fikirler ve görüşlerden bazılarına aşağıda yer verilmiştir.

Resim 3. Yeni Avrupa Bauhaus'u Laboratuvarı: Öğrenim yerlerinin dönüşümü, "Ağaç Ev Okulu", Valentino Gareri (URL 3).

Avrupa Komisyonu liderliğindeki Yeni Avrupa Bauhaus'u Laboratuvarı projesi, sınıflardan sokaklara, oyun alanlarına ve kütüphanelere kadar insanların Avrupa'da ve ötesinde nerede ve nasıl öğrendikleri konusunda fark yaratan dönüşüm girişimlerini, kavram ve uygulamaları kapsamaktadır. Bu bağlamda, Yeni Avrupa Bauhaus'u Laboratuvarı: Öğrenim yerlerinin dönüşümü, "Ağaç Ev Okulu" Projesi, eğitim için yeni mekân tasarımı, eğitim ve bilgi odaklı öğrenme yöntemleri, yerel topluluklarla ilişkiler konularına çözüm önermektedir (Resim 3).

Kullanılmayan çatıların dönüştürülmesi fikrinden yola çıkan Xifré Çatı Katı Projesi, 19. yüzyıldan kalma on yapıyı koruma kapsamında, kentsel biyoçeşitliliği ve komşular arasındaki

sosyal etkileşimi artıran "değişen" bir doğal alan oluşturan yenileme projesidir. Xifré, 1830'larda yapılmış olan ve Barselona'nın miras programı kapsamında korunan bir simge yapıdır. Biyoçeşitlilik bakımından 50'den fazla bitki türü ve 10.000 bitkiden oluşan bir peyzaj tasarımı ile bina sakinleri için yeşil alan ve sosyal yaşam alanı oluşturmaktadır. Ayrıca, karbon ayak izini ve çevresel etkiyi azaltmak için seçilen malzemeler ile kendi kendine yeterli olan ve döngüsel olarak kullanılan kaynaklar tercih edilmiştir. Böylece, güneş panelleri enerji üretir, yağmur suyu toplama sistemleri sulama sağlar ve kompostlama uygulamaları pestisit ihtiyacını ortadan kaldırır (Resim 4).

Katılımcı yapım süreçlerini araştıran ConstructLab Projesi'nde, farklı disiplinlerden gelen insanlar; yapı çevre, yerel bölgeler, atıl alanlar üzerine alternatif düşünceler geliştirmekte ve birlikte hem geçici hem de kalıcı projeler inşa etmektedir. Tasarım ve uygulama aşamalarında çevre bilinci ve geri dönüştürülebilir malzeme kullanımı ile topluluklar; deneyimleri, bulguları, teknikleri ve yaklaşımları paylaşırlar (Resim 5). Bir diğer proje, kentsel yeşil alana katkıda bulunmayı amaçlayan "Bahçe Konut" (Garden House) Projesi, özel kent bahçelerinin potansiyelini vurgular. Kent bahçelerinin yarattığı mikro ikliminin, kentsel biyoçeşitliliği koruduğunu belirten Christos Pavlou; özellikle Covid-19 pandemisi sürecinde, insanların sosyalleşmek için açık alan ihtiyacını karşılamak üzere, doğayı şehre geri getirebileceğimizi ve getirmemiz gerektiğini belirtmektedir (Resim 6).

2016 yılında evsizler için tasarladığı Holmes Road Projesi ile "NLA-New London Award Yılın Yapısı Ödülü"nü alan Barber'a göre, kentsel konut projelerinin tasarımındaki en önemli kriterlerin başında, şehrin yoksul ilçelerindeki sosyoekonomik koşulları iyileştirmek ve sokak aktivitelerini artırarak kentsel yaşamın yüksek yoğunluklu modellerini o bölgelere tanıtmak gelmektedir (Barber, 2016). Holmes Road Projesi'nde tüm mekânlar orta bahçeye bakmaktadır. Orta bahçe (avlu), konutlarda ev sıcaklığında bir atmosfer yaratarak, sakinler arasında bir aidiyet ve değer duygusunu geliştirmeye yardımcı olur. İnsanlara bahçecilik becerilerini geliştirme fırsatı vererek onları kentsel tarım hakkında düşünmeye teşvik eder (Resim 7).

Hollanda'nın Venlo şehrinde bulunan Venlo Belediye Binasının tasarımı, yapı ölçeğinde Beşikten beşiğe² (Cradle-to-Cradle C2C) tase-

Resim 4. Xifré'nin Çatısı: "Değişen" Doğal Bahçe (Elias Barczuk, 2021)

Resim 5. ConstructLab (URL 3).

rım ilkelerinin uygulandığı en iyi örneklerden biridir (Resim 8). Venlo Belediye Binası; kullanıcıları için kültür ve yaşam anlamında tüm ölçeklerde değerlendirilerek gelecekteki yenilikleri ve devam eden gelişmeleri öngörerek tasarlanmış olup projenin en önemli üç özelliği, içerde ve dışarıda hava kalitesini artıracak geniş bir yeşil cepheye sahip olması, geri dönüştürülebilen C2C'den esinlenmiş malzemelerin kullanımı ve binanın tükettiği enerjiden daha fazla enerji ürettiği olmasıdır (Eko Yapı, 2018).

Değerlendirme ve Sonuç

Yeni Avrupa Bauhaus'u hareketi ve eski Bauhaus okulunun tasarımından ilham alan çevre dostu konut mimarisi, tasarım eğitiminin bir parçası olan bir dizi yeni sürdürülebilir mimari yaklaşımı benimsemektedir. Tasarım, sanat ve mimarinin yaratıcı kapasitesini aktif olarak kullanarak bir gelecek tasarlamak; Avrupa Yeşil Uzlaşısı'nda bahsedilen sayısız, farklı ve karmaşık senaryoları somut hale getirmek ve motive etmek amaçlanmıştır. Yeni Avrupa Bauhaus'u projesi, Avrupa çapında yeni bir çekim alanı olabilir ve hem karar vermede hem de gündelik hayatımızda hayal gücünün önemini vurgulayabilir. Yeni Avrupa Bauhaus'u hareketi, her düzeyde tasarım, mimari, teknoloji ve kültür için yaygın bir eğitim ve araçlar geliştirmeye yardımcı olabilir, daha iyi tasarımcılar kadar daha iyi müşteriler ve ortaklar yaratabilir (Bason vd., 2020). Yeni Bauhaus hareketi entelektüel ve kültürel bağlamda birçok gelişmenin önünü açabilir.

Avrupa ölçeğinde harekete geçme ve ilham verme potansiyeli olan Yeni Avrupa Bauhaus'u Projesi, karbon-nötr, sağlıklı, esnek, çeşitli ve kapsayıcı bir Avrupa haline getirebilecek, insan liderliğindeki, tasarım odaklı bir kültürel değişim gerçekleştirme ve ölçeklendirme potansiyeline sahiptir. Gıda, su, ulaşım ve enerji kaynaklarını paylaşmak için bölgesel gruplar halinde birlikte çalışan, esnek ve döngüsel bir ekonomiyi kucaklayacak şekilde tasarlanmış, ve yerel bilgiyi araştıran; estetik ve yenilikçi konutlar, okullar, kültür merkezleri yapmak için mevcut yapıları dönüştüren; doğadan ilham alan çözümler kullanılarak iklim değişikliğine karşı direnç oluşturarak; her yaştan insanı kaliteli, sosyal ağlar kurarak bağlayan bir yaklaşım öngörülmektedir (Murphy, 2020).

Yeni Avrupa Bauhaus'u hareketi, sanat, kültür, bilim ve teknolojinin birlikte ele alındığı deneysel alanlar yaratacak disiplinlerarası bir

Resim 6. Bahçe Konut (Garden House, C. Pavlou: URL 3).

proje olarak tasarlanmıştır. Proje, tasarımcılar, mimarlar, mühendisler, şehir plancıları ve sanat tarihi uzmanlarından yerel yöneticilere kadar çok çeşitli paydaşlar ve disiplinlerarası güçlü bir ortaklık gerektirdiğinden, çok büyük bir deneyim sunar. Weissgerber ve Schellnhuber'e (2020) göre Yeni Avrupa Bauhaus'u hareketinin başarılı olabilmesi için kurumlar, sektörler ve farklı yönetimler arasında bütünsel görüş ve ortak kavramlar geliştirilmeli ve aidiyet duygusunu teşvik etmek, ortak aidiyet bilinci oluşturmak için Avrupa halkının geniş katılımı sağlanmalıdır. Bu konuda, Covid-19 pandemi sürecinde olduğu gibi dijital iletişim platformlarından yararlanılabilir.

Gezegen ölçeğinde, yaşam biçimimizin istenmeyen yan etkileri çevremiz üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Bütünsel tasarımın gücünü gezegenimizin tamamına uygulama zamanı gelmiştir. Yeni Avrupa Bauhaus'u girişimi, daha yaşanabilir ortak bir gelecek inşa etmek

Resim 7. (a) Holmes Road Projesi (b) Holmes Road Projesi, orta avludan görünüş (Peter Barber, 2016).

amacıyla kurgulanmış, tarihsel boyutta bir uygarlık projesi olarak ele alınmalıdır. Girişim, sürdürülebilirliğe ve eşitliğe önem veren idealist genç nesil başta olmak üzere tüm nesillere ilham verecek bir projedir.

Aylin Akçabozan Taşkiran, Arş. Gör. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

Resim 8. (a) Venlo Belediye Binası cephesi (b) İç mekân tasarımı (Eko Yapı, 2018)

New European Bauhaus Movement and Its Novelties

At the beginning of the 21st century the climate crisis has reached critical dimensions that everyone can feel. New approaches are needed to take action to stop climate change. Climate change has been discussed in many international organizations, such as the Paris Agreement and the United Nations Climate Change Conference; however, concrete implementations are urgently needed now. This study focuses on the New European Bauhaus Project, a tangible project implemented in January 2021 as a response to the climate crisis.

Within the scope of the research, the movement and goals of the New European Bauhaus were discussed. Then, attention was drawn to the climate crisis which led to significant environmental problems that adversely affected the urban environment and the importance of the European Green Deal. The New European Bauhaus movement was launched for a sustainable green transformation of housing, architecture, transportation, urban and rural areas as part of the European Commission's efforts to achieve the goal of being climate-neutral by 2050. In the concluding part of this study, the urgent solution proposals for the climate crisis are emphasized.

Notlar:

1. Küreselleşme (*globalisation*) ve yerelleşmenin (*localisation*) bileşiminden oluşan “glokalleşme” (glokalizasyon), yerel düşünceler ile küreselleşme fikrini birleştiren bir araç olarak görülmektedir.
2. “Beşikten Beşiğe” *Cradle to Cradle* (C2C) kavramı, bir ürünün yaşam döngüsünü tanımlarken; beşikten beşiğe tasarım anlayışı, her sektörde tasarımcıların ortaya koydukları yeni ürünlerin ilk günden, kullanımlarının sonunda biyolojik çevrime girebilecek ve en azından kompost olabilecek ya da teknik çevrimlere girebilecek şekilde tasarlanmalıdır (Erten, 2018).

Kaynaklar:

- Aras L, (2019) “Bauhaus’u Unutulmaz Kılmak”: <https://xxi.com.tr/i/bauhausu-unutulmaz-kilmak#refl>
- Balganarov, D. (2021) “The New European Bauhaus – creating longevity for a new movement”: <https://www.the-mayor.eu/en/a/view/the-new-european-bauhaus-creating-longevity-for-a-new-movement-8861>
- Bason, C., Conway, R., Hill, D., Mazzucato, M. (2020) *A New Bauhaus for a Green Deal*.
- Carlson, C. (2020) “New European Bauhaus” to help Europe move to a circular economy, Dezeen.
- Eko Yapı (2018) “Yeşilin Ötesinde: Venlo Belediye Sarayı”: <https://www.ekoyapidergisi.org/yesilin-otesinde-venlo-belediye-sarayi>
- Elías Barczuk, P. (2021) From Spain to Denmark: New European Bauhaus 2021 Announces 20 Awarded Projects, 2021: <https://www.archdaily.com/972050/from-spain-to-denmark-new-european-bauhaus-2021-announces-20-awarded-projects> (Erişim tarihi: 10.08.2022)
- European Commission (2022) “Renovation wave”, European Union website, October.
- Ferrara, E. (2020) *Green Finance and Green Project Evaluation*, Final Thesis, Università Ca’Foscari Venezia.
- Gryffroy, A. (2022) Green Deal Going Local: how is it implemented in Flanders? The Flemish Parliament and Committee of the Regions.
- Murphy, O. (2020) New European Bauhaus, March, 1-4: https://new-european-bauhaus.europa.eu/high-level-roundtable-visions_en
- Peter Barber Architects (2016): <http://www.peterbarberarchitects.com/holmes-road-studios> (Erişim tarihi: 10.08.2022)
- Potts, A. (Lead Author) (2021) *European Cultural Heritage Green Paper*, Europa Nostra, The Hague & Brussels.
- Sousa, J. P. (2020) *The New European Bauhaus A Human-Digital Plea for a Sustainable Built Environment*, s.1-9.
- Heilbron, T. [Interview with Amsterdam Impact talking about Fawaka School of Entrepreneurship (in English)]: https://new-european-bauhaus.europa.eu/system/files/2021-03/Thiemo_Heilbron_pitch.docx.pdf (Erişim tarihi: 10.08.2022).
- UIB (2021) *European Cultural Heritage Green Paper*.
- URL 1: “Cultural Heritage as an integral dimension of the ‘New European Bauhaus’ initiative”, 2020; <https://www.europanostra.org/cultural-heritage-as-an-integral-dimension-of-the-new-european-bauhaus-initiative/>,
- URL 2: “State of the Union Address by President von der Leyen at the European Parliament Plenary”, European Commission: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_20_1655 (Erişim tarihi: 21.07.2022).
- URL 3: New European Bauhaus, About the Initiative: https://new-european-bauhaus.europa.eu/about/about-initiative_en (Erişim tarihi: 21.07.2022)
- URL 4: New European Bauhaus: Moving From Co-Design to Delivery, 2021: <https://charter-alliance.eu/new-european-bauhaus/> (Erişim tarihi: 10.08.2022)
- Weissgerber, M.; Schellnhuber, H. J. (2020) Towards a New Bauhaus, s.1-7.

Sürdürülebilirlik Bağlamında Gömülü Enerji Tartışmaları ve Koruma Alanına Etkileri

Mustafa Sayan

Sürdürülebilirlik Kavramı ve Bugüne Etkileri

Sürdürülebilirlik kavramının fikrî olarak ortaya çıkışı 20. yüzyılın ortalarına denk gelmekle birlikte küresel olarak geçerli bir tanımın yapılması, Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından 1987 yılında hazırlanan ve *Brundtland Raporu* (*Our Common Future*)¹ olarak anılan bildiri ile mümkün olmuştur. Raporla “sürdürülebilir kalkınma” olarak ortaya konulan kavram “gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme becerisini tehlikeye atmadan bugünün ihtiyaçlarına yanıt verebilen kalkınma” olarak ifade edilmiştir. Bu bağlamda sürdürülebilir kalkınmanın “çevresel, ekonomik ve sosyal” üç temel hedefi olduğu vurgulanmıştır.

Kavramın ortaya çıkış nedenleri ise, endüstrileşen dünyanın getirdiği küresel ölçekli yeni sorunlar ve tehlikeler bütününde yatmaktadır. Fosil yakıtlara dayalı enerji tüketimindeki hızlı artış sonucunda, bu doğal kaynakların tükenebilir olduğu “anlaşılmış” ve tüm bu “ilerlemenin” bir bedeli olduğu düşüncesi yüzyıl ortasına doğru yavaş yavaş dile getirilmeye başlanmıştır. Bu doğrultuda, her türlü enerji tüketimi, sorgulanması gereken bir konu haline almış ve bu alandaki araştırmalar hız kazanmıştır. Günümüzde yapılan istatistik çalışmaları ise, coğrafya bazında birtakım değişiklikler göstermekle birlikte, tüketilen yıllık enerjinin ortalama %40’ından yapı endüstrisinin sorumlu olduğunu ortaya koymaktadır.² Bu durum, içinde yaşadığımız binaları küresel ölçekte yaşadığımız çevresel problemlerin baş sorumlusu haline getirmekte ve yapı endüstrisini sürdürülebilirlik tartışmalarının odağına yerleştirmektedir.³

Bu doğrultuda sürdürülebilir mimari, yenilenebilir enerji, yeşil bina gibi kavramlar hızla mimarlık dünyasının içerisine girmiştir. Binaların enerji tüketimi ve karbon salınımlarını düşürmek amacıyla bir yandan devletler tarafından ulusal ya da uluslararası uzun vadeli hedefler konulurken⁴, diğer yandan ileri teknoloji yapı malzemeleri ve yapı sistemleri geliştirilmeye başlamıştır. 90’lı yılların sonlarına doğru ortaya çıkan yeşil bina sertifikasyon sistemleri ise yapı endüstrisini ve

piyasasını bu hedeflere doğru yönlendiren başlıca araçlardan biri olmuştur.

Bu bağlamda, “eskiyi korumanın” ve tarihi yapıları yeniden işlevlendirerek kullanmanın sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşılması konusunda oynadığı rol de tartışılmaya başlanmıştır. Uzun vadeli bu hedefler giderek artan bir şekilde mimari koruma alanına da etki etmiş ve koruma uygulamalarında göz önünde bulundurulması gereken yeni bir boyut olarak yerini almıştır. Bu doğrultuda, çevreye duyarlı “Yeşil Bina” olarak tescillenen tarihi yapıların sayısı her geçen gün artmakta ve özellikle “yalıtım” konusu restorasyon uygulamalarında giderek daha önemli bir iş kalemi haline almaktadır. Bununla birlikte, pratikte elde edilen sonuçlar birçok noktada koruma ilkeleri ile çelişmekte ve kültür varlıkları üzerinde çeşitli riskler üretmektedir. Bu yazı, sürdürülebilirlik ve özellikle beraberinde gelen enerji tartışmalarının mimari koruma alanı ile kurduğu kavramsal ilişkiyi inceleme, bu alandaki etkilerini irdeleme ve yapısal ölçekte bulunduğu bazı karşılıkları ortaya koyma amacını taşımaktadır. Gelinecek noktada oluşan sorunlu alanların koruma perspektifinden değerlendirmesi yapılacak ve konu, özellikle yeşil bina sertifikasyon sistemleri gibi etkinin somutlaştığı uygulamalar üzerinden örneklendirilecektir.

Sürdürülebilirlik ve Koruma

Sürdürülebilirlik kelimesinin ne ifade ettiği; konunun hangi bağlamda ele alındığıyla ve aslında “neyin sürdürülmek” istendiğiyle doğrudan ilişkilidir. Bir yapının sürdürülebilirliğinden kasıt, o yapının yaşam süresinin, para, enerji ve malzeme koruyabilmek adına uzatılmasıdır (Feilden’den aktaran Rodwell, 2003:59). Tarihi bir yapı söz konusu olduğunda ise, maddi varlığının yanı sıra tarihi, estetik, mimari ve soyut birtakım kültürel değerlerinin de yaşatılması ve gelecek nesillere aktarılması gerekliliğinden bahsedilir. Böyle bir yapının restorasyonunun “en az müdahale” ile yapılması ilke olarak belirlenir ve çağdaş konfor şartlarını sağlayacak ekler, bu değerler gözetilerek tasarlanır. Özgün işlevin devamının

mümkün olmadığı ve yeniden işlevlendirmenin gerektiği durumlarda ise, yapının mimari ve estetik değerlerinin sürdürülebilmesi özellikle önemli bir konu haline alır.

Bu açıdan bakıldığında mimari koruma ile sürdürülebilirlik arasında doğrudan bir ilişki olduğu açıktır. Bir anlamda her ikisi de “sınırlı” olan bir kaynağın korunmasını amaçlamaktadır ve esas itibarıyla her koruma eylemi bir “sürdürülebilirlik” hedefini de içinde barındırmaktadır. Ancak “sürdürülebilir” olma durumunun pratikte daha çok maddi parametreler (çevresel ve ekonomik) üzerinden değerlendirilmesi, mevcut ya da yeni inşa edilecek yapıların enerji verimliliklerini öncelikli tartışma konusu haline getirmektedir. Yukarıda bahsedilen “sosyal” hedefler göz ardı edilerek yapılan bu tartışmalar sonucunda, günümüz koşullarından çok önce kendi kültürel ve ekonomik bağlamlarında inşa edilmiş tarihi yapılar bugünün “enerji etkin” yapılarıyla kıyaslanmakta ve hangisinin daha sürdürülebilir olduğu tartışılmaktadır. Modern şehircilik uygulamaları ve neoliberal politikalar karşısında birçok defa içine çekildiğimiz “eskiyi korumak mı, yenisini yapmak mı” tartışması, şekil değiştirmiş olarak sürdürülebilirlik bağlamında da çözüme kavuşmamış bir konu olarak karşımızdadır.

Gömülü Enerji ve Koruma

Tarihi yapıların sürdürülebilirlik açısından taşıdığı avantaj ve dezavantajlara yönelik tartışmaların, özellikle “gömülü enerji”⁵ ve bu kavramla birlikte ele anılan “işletim enerjisi”⁶ üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Gömülü enerji, bugün itibarıyla bir fizik terimi olarak algılanmakla birlikte hesaplama ilkeleri itibarıyla muhasebe esaslı bir kavramdır. Bir 20. yüzyıl ekonomisti olan Wassily Wassilyevich Leontief’in ekonomi piyasasındaki farklı sektörlerin birbirlerini nasıl etkilediklerini anlayabilmek için geliştirdiği “Girdi-Çıktı Analizi”nin, herhangi bir piyasa ürününün üretim sürecine odaklanmış uyarlamasıdır. Bu bağlamda

gömülü enerji, bir piyasa ürününün üretilmesi için sarf edilen enerjiler toplamını ifade eden ve bu enerjinin o ürün içerisinde yerleşik olarak muhafaza edildiğini varsayan soyut bir kavramdır (URL 4).

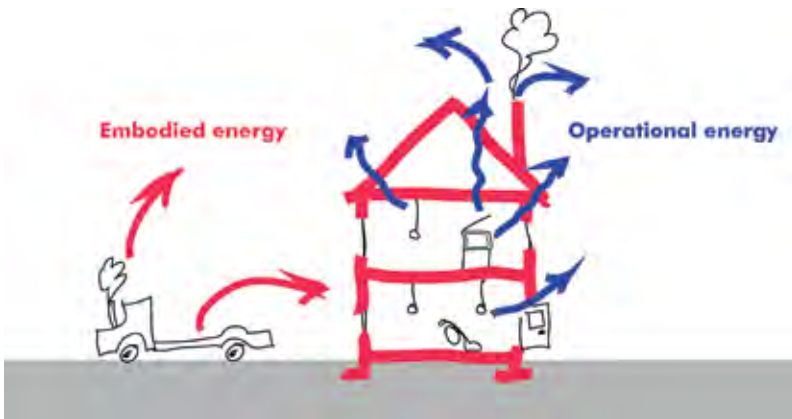
Bir yapı söz konusu olduğunda ise, o yapıyı inşa etmek için kullanılan malzemelerin madenden çıkarılması, işlenmesi, transferi ve şantiyedeki inşa süreçleri boyunca harcanan enerjiler toplamını ifade etmektedir (Jackson, 2015:47). Bu toplam’a kimi zaman, yapının yaşam süresi boyunca gerçekleştirilecek onarım ve yenileme çalışmaları ile yapının yıkımı için harcanacak enerji de dahil edilmektedir (Moncaster ve Song, 2012:28). Yapının yaşam süresi boyunca ısıtma, soğutma, havalandırma ve aydınlatma gibi kullanıma yönelik enerji harcamaları toplamı ise işletim enerjisi olarak adlandırılmaktadır (*Resim 1*).

Gömülü enerji kavramı, sürdürülebilirlik tartışmalarıyla paralel olarak 1970’lerde yoğun olarak ele alınmaya başlamıştır. Bu dönemde yaşanan iki enerji krizinin yarattığı endişe ortamında, var olan yapıları dönüştürerek kullanmanın aynı zamanda enerjiyi de korumak anlamına gelebileceği fikri, özellikle Amerika’daki akademik çevrelerde karşılık bulmaya başlayan bir görüş haline gelmiştir. Illinois Üniversitesinde kurulan bir araştırma grubunun 70’lerde yaptığı çalışmalar, ilk sistematik gömülü enerji araştırmaları olarak nitelendirilebilir. Bu çalışmalar sonucunda 1976 yılında yayımlanan *Energy Use for Building Construction* isimli raporda⁷, birçok yapı malzemesi için hesaplanan gömülü enerji değerlerinin yanı sıra bazı yapı tipolojileri için hazırlanmış kaba tahmine dayalı birim metrekaare bazında enerji hesaplamaları da yer almaktadır.

Amerikan *Tarihi Koruma Danışma Konseyi* (ACHP)’nin 1979 yılında yayımladığı bir diğer çalışma ise, temelde yukarıda bahsedilen araştırmanın bir devamı niteliğinde olmakla birlikte, mimari korumanın enerji tasarrufuna olan katkısına da dikkat çekme amacını taşımaktadır: *Assessing the Energy Conservation Benefits of the Historic Preservation: Methods and Examples*.⁸ Bahsi geçen bu araştırmalar, çok uzun bir süre boyunca gömülü enerji araştırmalarına kaynaklık eden iki temel çalışma olmuştur.

Görüldüğü üzere gömülü enerji kavramı ilk tartışılmaya başladığı andan itibaren tarihi yapılarla birlikte anılmış; bu yapıları koruyarak yeniden kullanmanın aynı zamanda enerjiyi de korumak anlamına geldiği ve dolayısıyla sürdürülebilir bir eylem olduğu ise temel bir görüş olarak ortaya konmuştur. Böylelikle, mimari koruma ile

Resim 1. Gömülü ve işletim enerjilerinin farkını ifade eden bir görsel (URL 5).

sürdürülebilir kalkınma arasında doğal bir paralellik oluşmuş ve bu paralelliğin “çevresel ve ekonomik” kaynağı olarak da gömülü enerji kavramı ön plana çıkmıştır. Bununla birlikte, hesaplamalarda karşılaşılan bazı sorunlar ve kurulan bu doğrudan ilişki nedeniyle hem kavramın kendisi hem de korumanın sürdürülebilirlik değerleri tartışma konusu haline gelebilmektedir.

Gömülü Enerji Hesaplamalarında Karşılaşılan Sorunlar

Koruma ilkeleri ile sürdürülebilirlik kavramı arasında kurulan bu paralelliğe kuşkuyla yaklaşanların sayısı ise göz ardı edilemeyecek boyutlardadır. Bu ilişkiyi sorgulayanlardan biri olan Erica Avrami (2016:104), ortak olarak sahip oldukları yapıyı çevreyi sorumlu bir şekilde yönetme amaçlarına karşın bu iki kavram arasında ciddi gerilimlerin olduğunu öne sürmekte ve bu gerilimleri başlıklar halinde sıralamaktadır.

İki temel başlıkta inceleyebileceğimiz bu sorunlardan ilki, gömülü enerjinin işletim enerjisi karşısında sahip olduğu göreceli değerle ilgilidir. Birleşmiş Milletler Çevre Programı verilerini referans gösteren Avrami, gömülü enerjinin bir yapının yaşam döngüsü boyunca harcanan toplam enerjinin sadece %20’sinden⁹ sorumlu olduğuna değinmektedir. Bunun yanı sıra, gömülü enerjinin iş dünyasında “batık maliyet” olarak kabul edildiğini ve gelecekle ilgili alınacak kararlarda gözatılmadığını dile getirmektedir (Young’dan aktaran Avrami, 2016:106).

Gömülü enerji ile ilgili bir diğer soru işareti, hesaplamaların yapıldığı coğrafyadaki, üretim teknolojisindeki ya da zaman dilimindeki değişiklikler nedeniyle kullanılan veritabanlarının yarattığı güvenilirlikle ilgilidir. Bunun yanı sıra hesaplamada kullanılan yöntem çeşidi ve tercihleri de her çalışmada farklılık göstererek var olan çelişkileri artırmaktadır. Günümüzde gömülü enerji hesaplamalarında kullanılan üç temel yöntem bulunmakla birlikte¹⁰, bunların hiçbirisi tek başına tutarlı sonuçlara ulaşabilmek için yeterli değildir. Bu yöntemlerin bir arada kullanıldığı karma yöntemler daha iyi sonuç vermekte, *Hayat Boyu Değerlendirme* (LCA)¹¹ yöntemi olarak adlandırılan değerlendirme sistemi ise, uluslararası kabul görmüş ve en sık kullanılan gömülü enerji hesaplama yöntemi olarak anılmaktadır. Başta yapı endüstrisi olmak üzere birçok sektörde üretilen ürünlerin çevreye yaptığı negatif etkinin görünür kılınması amacıyla hazırlanan Çevresel Ürün Beyanları (EPD)¹², LCA yönteminin yaygınlaşan kullanım alanlarından biridir.

Bir binanın yaşam döngüsünün değerlendirilmesi de tam da bu sebeplerden başlı başına bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. İşletim enerjisinin hesaplanması görece kolay bir işlem iken, yapıyı meydana getirirken harcanan gömülü enerjinin hesabı ise oldukça karmaşık bir işlemler bütünüdür. Güvenilebilir bir veritabanı ve standart bir hesaplama yöntemi oluşturabilmek adına uluslararası bir protokolün gerekliliği literatürde sıklıkla dile getirilmektedir.

Korumanın Çevresel Değerinin Kanıtlanması İhtiyacı

Gömülü enerji ile ilgili tüm bu soru işaretleri, kavramın kendisini önemsizleştirdiği gibi tarihi yapıları korumanın sürdürülebilirlik açısından değerinin de sorgulanmasına neden olmaktadır. Gömülü enerjiye göre çok daha hesaplanabilir ve yapıların yaşam döngüsünde daha büyük bir paya sahip olan işletim enerjisinin sürdürülebilirlik hedefleri açısından daha araştırmaya/geliştirmeye değer olduğu görüşü öne sürülmektedir. Bu görüşün karşısında korumacılar ise, tarihi yapıları korumanın çevresel değerini kanıtlama ihtiyacı duymakta ve bu doğrultuda gömülü enerjinin önemini tesis edecek çalışmalar yapmaktadırlar.

Bu çalışmaların ana eksenini yukarıda bahsedilen LCA yöntemine dayanan araştırmalarla şekillenmekte ve gömülü enerjinin bir yapının yaşam döngüsünde göz ardı edilemeyecek kadar önemli olduğu vurgulanmaktadır. Özellikle yeni yapılan enerji etkin binalarla birlikte gömülü enerjinin işletim enerjisi karşısındaki öneminin giderek arttığı ve toplam yaşam döngüsündeki oranının %40-60 mertebelerine kadar çıkabileceği çeşitli araştırmalarda dile getirilmektedir (Thormak’tan aktaran Dixit vd., 2012:3732). Bu doğrultuda son yıllarda ön plana çıkan ve *Engellenen Etki Yaklaşımı*¹³ olarak adlandırılan bir yaklaşım, korumanın çevresel değerinin ortaya konulmasında sıklıkla başvurulmuş bir yöntem haline gelmiştir.

Yöntem açısından LCA ilkelerini temel alan bu yaklaşımın farkı, mevcut yapıların gömülü enerjilerinden dolayı sahip oldukları değerden ziyade yeni yapı faaliyetlerinin yaratacağı olumsuz çevresel etkiye odaklanmasıdır. Bu doğrultuda yeni yapılacak enerji etkin bir binanın işlevsel ve hacimsel karşılığı olan mevcut bir yapıya göre sağladığı işletim enerjisi avantajının, bu yeni yapının inşası için harcanacak gömülü enerji miktarını kaç senede sıfırladığı hesaplanmaktadır. Böylece yeni bir bina yapmamakla önlenebilecek çevresel etki hesaplanarak eskiyi korumanın avantajı ortaya konmaya çalışılmaktadır.

Bu yaklaşım temelinde yapılmış çalışmaların başında, Amerikan National Trust örgütünün 2011 yılında yayımladığı *The Greenest Building: Quantifying the Environmental Value of Building Reuse* isimli araştırma¹⁴ gelmektedir. “Eski-yi korumak mı, yenisini yapmak mı?” tartışmasında güvenilir bir argüman üretebilmek adına kapsamı oldukça geniş tutulan bu çalışmada, 7 farklı yapı kategorisinde ve 4 farklı iklim koşulundaki toplam 28 mevcut yapı, işlev ve boyut olarak kendilerine denk ve %30 oranında işletim enerjisi tasarrufu sağlayan yeni binalar ile karşılaştırılmıştır (*Resim 2*). Yapıların her biri için yapılan 75 senelik yaşam döngüsü (LCA) analizleri sonucunda elde edilen temel çıkarımlar şu şekilde özetlenebilir:

- Mevcut bir yapıyı dönüştürerek kullanmak hemen hemen her durumda enerji açısından avantajlı bir durumdur.
- Bu avantajlı durum, yeniden kullanılacak yapının işlevi değiştirildiği takdirde ortadan kaybolmaktadır.

Engellenen Etki Yaklaşımı ile yapılan bu karşılaştırmalar sonucunda elde eden veriler, enerji etkin yeni bir binanın yapımı için harcanan gömülü enerjinin işletim enerjisinden kaynaklanan avantaj ile sıfırlanabilmesi için 20 ila 80 yıl arasında bir süreye ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymaktadır. Birçok modern yapı için öngörülen kullanım sürelerini aşabilecek bu aralık, tarihi değeri

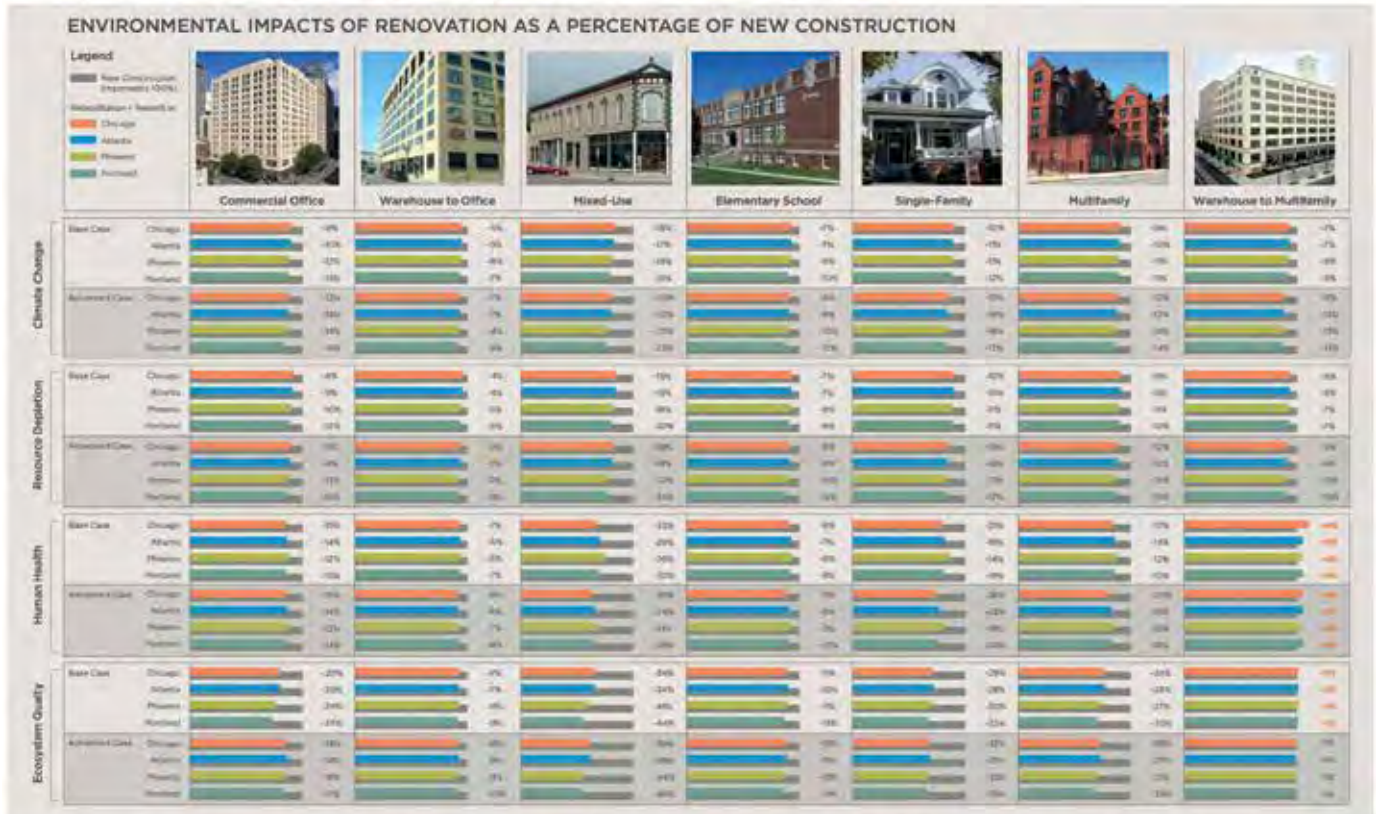
olsun olmasın, mevcut bir yapıyı dönüştürerek kullanmanın çevresel ve ekonomik değerine kuvvetli bir dayanak oluşturmaktadır. Bu bağlamda *Engellenen Etki Yaklaşımı*, getirdiği bakış açısı ile farklılık yaratmış ve korumanın çevresel değerinin kanıtlanmasına yönelik yapılan çalışmalara¹⁵ esin kaynağı olmuştur. RIBA Mimarlık Ödülleri gibi prestijli organizasyonlar kapsamında ödüllendirilen yapılar arasında yeniden işlevlendirilerek kullanılan mevcut yapıların payında son yıllarda görülen artış, bu tip sürdürülebilirlik araştırmalarının “ana fikrinin” yavaş yavaş benimsendiğine dair olumlu göstergelerdendir.

Yapı Endüstrisi ve Koruma Alanındaki Dönüşümler

Yukarıda özetlenen tüm bu enerji tartışmalarıyla birlikte yapı endüstrisinin çevreye daha duyarlı yapılar ve yapım sistemleri üretmek üzere evrildiğini söyleyebiliriz. Enerji etkin tasarımların her alanda önem kazandığı günümüz koşullarında, tarihi yapılar için özellikle geleneksel yapı elemanlarını ve detaylarını ilgilendiren çözümlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun yanı sıra, iklimlendirme ve kullanım konforuyla ilgili çağdaş gerekliliklerin tarihi yapılara nasıl entegre edileceği de en önemli araştırma alanlarından biridir. Bu bağlamda getirilecek her çözümün öncelikle miras varlıklarının mimari ve estetik değerlerini gözetmesi ve sonrasında gerekli teknik performansları karşılaması beklenmektedir. Hassas bir yaklaşımla konuyu ele

Resim 2. Karşılaştırılan yapıların 75 senelik yaşam döngüsü sonucunda çevresel etkilerini özetleyen tablo. Gri çizgiler her yapı kategorisi için yeni binaları temsil ederken (%100), renkli çizgiler dönüştürülerek kullanılan yapıları ifade etmekte (National Trust, 2011).

Summary of Results – The Greenest Building: Quantifying the Environmental Value of Building Reuse

Resim 3. Historic England kuruluşunun konuyla ilgili hazırladığı uygulama rehberlerinden örnekler (URL 7).

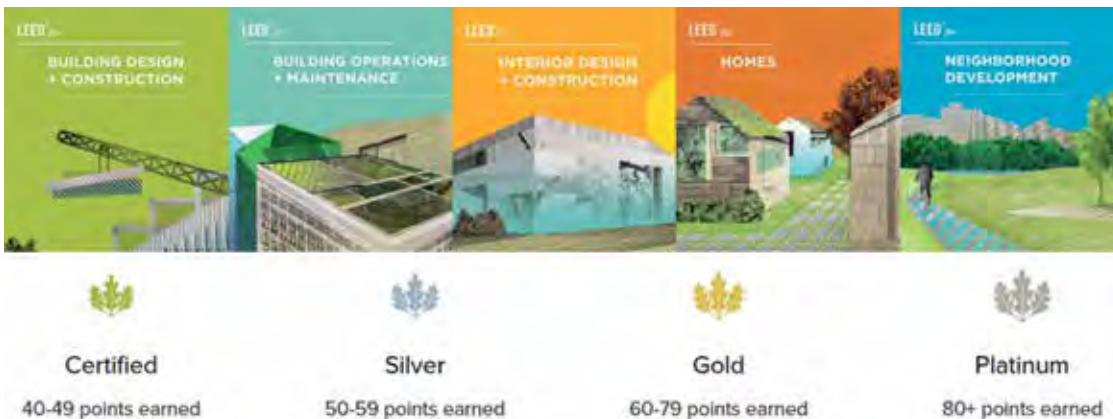
Resim 4. Tarihi yapı kullanıcılarının “ekonomik” ve “enerji etkin” bir çözüm olarak sıkça tercih ettiği pvc pencere. Solda Tiryile’den (2015), sağda ise İzmir’den (2017) bir örnek.

alan ve uygulamalara rehberlik etmeyi amaçlayan çalışmaların sayısı az değildir (*Resim 3*). Ancak özellikle yeniden işlevlendirme aşamasında alınan kararlara bağlı olarak, tarihi yapıların güncel kullanımında öngörülen (ısı, ses, deprem vb.) “performans” gereksinimleri artabilmekte ve geleneksel detayların gerçek anlamda “sürdürülebilmesi” birçok durumda mümkün olamamaktadır. Teknik performans gereksinimlerinin oluşturduğu baskıya paralel olarak, tarihi yapı kullanıcılarının çağdaş konfor beklentilerindeki artış ve bu doğrultuda yaptıkları denetimsiz müdahalelerle birlikte özellikle geleneksel mimari eleman ölçeğindeki kayıplar hız kazanmıştır (*Resim 4*).

Yapı endüstrisindeki bu genel dönüşümün en büyük göstergelerinden biri ise hiç kuşkusuz, yeni projeler için bir prestij kaynağı olarak görülen ve

sayıları her geçen gün artan yeşil bina sertifikasyon sistemleridir. 1994 yılında Amerikan Yeşil Bina Konseyi¹⁶ tarafından hazırlanan ve o günden bu yana birçok defa güncellenen LEED (*Leadership in Energy and Environmental Design*) sertifikasyon sistemi, bunların en bilinen örneğidir.¹⁷ Son sürümü 2014 yılında hazırlanan LEED¹⁸, hazırlanan projenin türüne göre 5 temel kategoride değerlendirme yapmaktadır (*Resim 5*). Bu temel kategoriler altında oluşturulan alt başlıklar kapsamında toplam 110 puan üzerinden değerlendirilen projelerin çevreye duyarlılıkları, aldıkları puana göre belirli seviyelerde onaylanmaktadır.

Genellikle gönüllü kuruluşlar tarafından oluşturulan bu sistemler, yapı endüstrisinde yer alan aktörlere yönelik prestijli bir teşvik aracı olarak sunulmaktadır. İlk etapta yeni yapılacak binaların

Resim 5. LEED sertifikasyonu kapsamındaki 5 ana değerlendirme kategorisi ve puan sistemi (URL 6).

tasarımına yönelik hazırlanan bu değerlendirme sistemleri, sonraki süreçte mevcut yapılara ve kentsel dokulara da hitap edecek şekilde gelişmiştir. Nitekim LEED'in güncel versiyonunda yer alan *Semt Gelişimi*¹⁹ kategorisinde, tarihi olsun ya da olmasın mevcut yapıları korumanın çevresel ve ekonomik değeri vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, tarihi dokuların barındırdığı karma işlevli yapılar ya da toplu ulaşım sistemlerine kolay entegrasyonları gibi bazı özelliklerine değinilerek sürdürülebilir bir kent planlaması için taşıdıkları öneme dikkat çekilmekte ve yeni yapılacak şehircilik projelerinde bu alanların gözetilip korunması teşvik edilmektedir (*U.S. Green Building Council*, 2017). Son yıllarda yaşanan bu yaklaşım değişiminin temel gerekçelerinden biri ise, yeni yapılan bina sayısının mevcut yapı stokuna oranla çok az bir yüzdeye sahip olması²⁰ ve dolayısıyla mevcut yapıların hedeflenen enerji politikalarına ulaşabilmek adına daha büyük bir öneme sahip olduğunun anlaşılmasıdır.

Tarihi Yapılara Yönelik İlk Yeşil Bina Sertifikasyon Sistemi - GBC Historic Buildings

Son yıllarda gelinen noktada ise, konu hakkında çalışan İtalyan uzmanların öncülüğünde²¹ tarihi yapıların enerji performanslarının da bu tip sertifikasyon sistemleri ile ölçülmesinin gündeme geldiği görülmektedir. Yeşil Bina Konseyi'nin İtalya'daki şubesi olan *GBC Italia* tarafından 2015'te tamamlanan bir çalışma²² ile, "endüstriyel üretim öncesi döneme ait yapılarda gerçekleştirilecek restorasyon, yenileme ve entegrasyon projelerinin sürdürülebilirlik düzeylerini ölçmek ve bu doğrultuda onlara yön vermek amacıyla tasarlanan, gönüllü ve üçüncü parti bir sertifikasyon sistemi" meydana getirilmiştir (Lucchi vd., 2016:251). Korumanın sürdürülebilir bir eylem olarak vurgulandığı ve tarihi değerin bir sürdürülebilirlik parametresi olarak sisteme dahil edildiği bu çalışma,

LEED sertifikasyon sisteminin İtalya'da var olan mevcut bir versiyonunun (*Green Building Council Italia*, 2011) tarihi yapılara uyarlanmasıyla meydana gelmiştir. İlgili yapının tarihi değer taşıdığını kanıtlayıp²³ başvuruya hak kazanan projeler, diğer LEED sistemlerinden de aşına olduğumuz şekilde 110 puanlık bir baremde çeşitli alt başlıklar kapsamında değerlendirilmekte ve puan toplanmaktadır. *GBC Historic Building* sisteminin bu noktada getirdiği temel farklılık, *LEED NC 2009 Italia* sisteminde var olan 7 ana değerlendirme kategorisine ek olarak, projede gerçekleştirilecek uygulamaların, sürdürülebilirlik parametresi olarak tanımlanmış olan "tarihi değer"i ne kadar gözettiğini ölçen bir kategori eklenmesidir: *Historic Value* kategorisi (*Resim 6*). Toplam 20 puan tanımlanan bu yeni kategorinin yanı sıra, tarihi yapının daha geniş bir değerlendirmesine olanak sağlayacak şekilde mevcut kriterlerde de birtakım değişiklikler, eklemeler, çıkarmalar yapıldığı ifade edilmektedir (Boarin, 2016:678).

Tarihi Değer kategorisiyle birlikte koruma alanındaki bazı kavramlar, birer sürdürülebilirlik parametresi olarak tanımlanarak bu yeşil bina sertifikasyon sistemine dahil olmuştur (*Resim 6*). Bu kategoride değerlendirilmenin ön şartı olarak, projeye konu tarihi yapının geçirdiği yapım evrelerini, farklı kullanım dönemlerini, strüktür malzeme ve yapım tekniklerini, malzeme bozulmalarını ve hem tarihi hem de modern konfor donatılarını gösteren analizler beklenmektedir (Boarin, 2016:678). Bir nevi analitik rölöve tanımlı diyebileceğimiz bu analizlerden bazılarının daha detaylı olarak yapılması halinde ise belirlenen puan dilimlerine göre kredi kazanılabilmektedir. Bunun yanı sıra, koruma kuramı için büyük önem taşıyan, müdahalenin geri alınabilirliği ve tarihi yapıya uyumluluğu gibi kavramların da özel olarak vurgulandığını ve puan getiren krediler olarak sisteme dahil edildiğini görmekteyiz

Resim 6. Tarihi yapılara yönelik ilk yeşil bina sertifikasyon sistemi *GBC Historic Buildings* ve yeni *Tarihi Değer* kategorisi (Boarin, 2016: Tablo 1 ve 2'den uyarlanmıştır).

LEED® NC 2009 Italia ve yeni GBC Historic Building® sertifikasyonlarının puanlama tablosu			Tarihi Değer kategorisinin alt başlıkları		
Kategori	LEED® NC 2009 Italia	GBC Historic Building	ÖN KOŞUL	Ön tespit / Analiz	ZORUNLU
	Kategori Başına Toplam Puan		1.1	İleri analiz : Enerji denetimi	1 – 3
Tarihi Değer	N/A	20	1.2	İleri analiz : Malzeme ve hasar tespitine yönelik testler	2
Sürdürülebilir Alanlar	26	13	1.3	İleri analiz : Strüktüre yönelik testler ve yapısal izleme (<i>monitoring</i>)	2 – 3
Verimli Su Kullanımı	10	8	2	Projenin geri alınabilirliği (<i>reversibility</i>)	1 – 2
Enerji ve Atmosfer	35	29	3.1	Yeni kullanımın uyumluluğu (<i>compatibility</i>) ve kamuya açıklık	1 – 2
Malzeme ve Kaynak	14	14	3.2	Kullanılan harçların kimyasal ve fiziksel uyumluluğu (<i>compatibility</i>)	1 – 2
İç Mekan İklimlendirme Kalitesi	15	16	3.3	Yapısal uyumluluk (<i>compatibility</i>)	2
Yenilikçi Tasarım	6	6	4	Sürdürülebilir şantiye alanı	1
Yerel Öncelik	4	4	5	Sürekli bakım takvimi (<i>maintenance</i>)	2
			6	Yapı ve çevre koruma uzmanı	1
Toplam	110	110	Kategori dahilinde alınabilecek toplam puan		20

(Resim 6). Ancak en önemli koruma ilkelerinden biri olarak bahsedebileceğimiz “minimum müdahale” ilkesine ise puanlama sistemi içerisinde doğrudan bir değerlendirme kriteri olarak yer verilmediği görülmektedir.²⁴

İtalya’nın koruma alanındaki tecrübesi ile meydana getirilen bu yeni sertifikasyon sistemi şu an sadece İtalya’da uygulanmaktadır. Şu ana kadar dört tarihi yapı bu sistem çerçevesinde sertifika almış olup kayıtlı on iki tarihi yapı projesi ise başvuru dosyalarını hazırlama aşamasındadır (URL 8). Bu sertifikasyonun, gelecekte önce Avrupa genelinde sonra da dünya çapında kullanılabilecek bir sisteme evrilmesi amaçlanmaktadır (Boarin, 2016:684). Sürekli artan çevresel sürdürülebilirlik kaygıları ile koruma ilkeleri arasında bir iletişim kurmayı amaçlayan bu sistem son derece tanımlı bir ihtiyaca yönelik olarak hazırlanmıştır ve hiç kuşkusuz geniş bir kesim tarafından takdirle karşılanmıştır. Benzer şekilde, mevcut değerlendirme sistemine “tarihi değer” isminde yeni bir kategorinin eklenmesi, her şeyden önce sürdürülebilirlik kavramının çoğu zaman göz ardı edilen “sosyal” yönünün hatırlanabilmesi adına oldukça faydalı olacaktır. Ancak henüz çok yeni bir uygulama alanı olması sebebiyle geliştirilmeye ihtiyaç duyduğu da açıktır. Nitekim puanlama sisteminin doğal handikaplarının yanı sıra sunulan bu yeni kategorinin genel sistem içerisinde payı (20/110), “neyin sürdürülmek istendiği” konusunda bazı soru işaretlerini de beraberinde getirmektedir. Çalışmanın yürütücüsü Paola Boarin’in de içinde bulunduğu bir ekip tarafından hazırlanan ve aynı zamanda önerilen sertifikasyon sisteminin sınındığı pilot bir projenin sonuçları ise, bu soru işaretlerinin meşruiyetini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Yeşil Sertifikasyon İçin Pilot Tarihi Yapı Projesi

Bahsedilen çalışma kapsamında İtalya’nın Perugia kentindeki Sant’Apollinare Kalesi’nin ahır yapısı seçilmiş ve *GBC Historic Buildings* sisteminin kılavuzluğunda yapının enerji performansını artıracak teknik donatı ve değişikliklerin, yapının tarihi ve sanatsal değerine zarar vermeden uygulanabilirliğinin kanıtlanması amaçlanmıştır (Castaldo vd., 2017:3). Bu doğrultuda özgün işlevi ahır olan yapı, Perugia Üniversitesi’ne ait bir birim olarak hizmet edecek şekilde yeniden işlevlendirilmiştir. 2009 yılındaki depremde ciddi hasar gördüğü ifade edilen döşeme ve çatı örtüsü, farklı bir yapım sistemi ile yeniden inşa edilmiş ve yerel yönetmelikler uyarınca tüm bina güçlendirilmiştir.

Yeniden işlevlendirmeye bağlı olarak gerçekleştirilen bu uygulamaların yanı sıra, hedeflenen enerji performans düzeyine ulaşabilmek adına bazı detaylar da geliştirilmiştir. Örneğin büyük oranda yok olmuş özgün dış cephe sıvası, arada sürekli bir yalıtım katmanı yer alacak şekilde yeniden yapılmıştır. Korunabilmiş özgün çatı kiremitleri ise, yansıtıcılığı yükseltilmiş yeni üretim olanlarla birlikte yeniden kullanılmıştır. Enerji kullanımına yönelik birtakım HVAC sistemlerinin yapıya yerleştirilmesiyle de proje sonlandırılmıştır (Resim 7). Tüm bu uygulamalar sonucunda, yapının plan şeması ve hacimsel organizasyonunda bazı değişiklikler de meydana gelmiştir.

Bu tarihi ahır yapısında gerçekleştirilen uygulamaların *GBC Historic Buildings* sistemi kapsamında yapılan değerlendirmesi ise, konumuz açısından oldukça çarpıcı sonuçlar ortaya koymuştur. Mimari koruma ile sürdürülebilirlik arasında bir köprü olma iddiasındaki bu sertifikasyon sisteminin değerlendirmesi sonucunda toplam 110 puanın 74’ünü elde eden uygulama, altın sertifika almaya hak kazanmıştır. Sadece kazanılan bu sertifikaya bakılarak, yapılan uygulamanın sürdürülebilir bir enerji kullanımını temin ettiği ve aynı zamanda yapının tarihi değerini koruduğu öne sürülebilir. Ancak kazanılan puanların 8 ana kategorideki dağılımı, konuyu oldukça tartışmalı bir hale getirmektedir. Resim 8’teki verilerden de görülebileceği üzere yapılan uygulamalar, enerji ile ilgili kategorilerden hemen hemen tam puan alırken, *Tarihi Değer* kategorisinde sınıfta kalmıştır. Sürdürülebilirlik parametresi olarak sunulan koruma kavramlarından birçoğu göz ardı edilmiş ve bu yeni sertifikasyon sisteminin asıl iddiası olan *Tarihi Değer* kategorisinden sadece 3 puan alınabilmiştir.

Resim 7. *GBC Historic Buildings* sertifikasyonu kapsamında ödül alan ilk uygulama: Sant’Apollinare (Marsciano)’daki ahır yapısı (URL 8’deki proje tanıtım föyünden uyarlanmıştır).

Bu pilot projenin ardından bugüne kadar sertifika almaya hak kazanan diğer yapılarda da benzer sonuçlar alınması (*Resim 8*), hem sertifikasyon sisteminin güvenilirliğinin hem de mimari koruma ile sürdürülebilirlik arasında tesis edilmeye çalışılan ilişkinin sorgulanmasını gerektirecek niteliktedir. Gerçekleştirilen uygulamaların koruma ilkelelerine uygun olup olmadığından bağımsız olarak²⁵ şu soruları sormak tam anlamıyla meşru hale gelmektedir: Kullanılan bu sertifikasyon sistemi gerçekten koruma alanına hitap etmekte midir? Değerlendirme sonuçları ile ödüllendirilen ya da asıl “sürdürülmek istenen” şey nedir?

Son Söz

Sürdürülebilirlik kavramının aynı zamanda sosyal bir yönünün de olduğu, çoğu zaman unutulmuş bir husustur. Kavramın kendisi sıklıkla, “sürdürülebilir koruma” tanımında olduğu gibi sıfatlaşarak nesnenin sürdürülebilirlik değerleri taşıyıp taşımadığından bağımsız, onun nasıl olması gerektiğini tarif eden bir araç şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu tarif, yukarıda vurgulandığı üzere pratikte büyük oranda “çevresel” ve “ekonomik” hedefleri önemsemektedir. Bunun yanı sıra kavram çoğu zaman tekil olarak kullanılmakta ve temelde dayandığı “kalkınma” bağlamı, benzer şekilde göz ardı edilmektedir. Neoliberal politikaların bazı temel ihtiyaçlarına cevap verebilme özelliğine de sahip “sürdürülebilir kalkınma” ideali, bugün geldiğimiz noktada kültür mirasının geleceği için birçok tehlikeyi de barındırmaktadır. Bu bağlamda tarihi kentsel alanların

dönüşümü, bu alanlarda artan turizm baskısı ya da tabiat varlıklarının üzerinde yoğunlaşan maden ve altyapı faaliyetleri gibi pek çok sorun, tüm dünya ile paralel olarak bugün Türkiye’de de iyiden iyiye hissetmeye başladığımız başlıca sonuçlardandır. Zira kültür varlıklarına zarar veren tüm bu faaliyetlerin ihtiyaç duyduğu dayanak noktası, çoğu zaman sürdürülebilirlik kavramı üzerinden açıklanabilmektedir. Bu durum Türkiye’de, *Sürdürülebilir Koruma ve Kontrollü Kullanım Alanı* olarak tescillenen doğal sit alanlarında gerçekleştirilen tahrip edici yapım faaliyetleri ile oldukça somut bir hal de almıştır.²⁶

Bu metin kapsamında bahsedilen gömülü / işletim enerjisi tartışmaları ve yeşil bina sertifikasyon sistemleri ise, kültür varlıkları üzerindeki bu tehdidi yapı ölçeğine taşımaktadır. Kimi zaman içinde yaşanmış bir anı sebebiyle bile korumaya değer bulduğumuz tarihi yapılar, kültürel ve sosyal boyutu eksik bırakılan bir sürdürülebilirlik tartışması sonucunda, sadece sahip oldukları maddi birtakım özellikleri dolayısıyla değerli sayılabilecek varlıklara dönüşme tehlikesi ile karşı karşıya kalmaktadır. Bugün sahip olduğumuz ekonomik ve teknolojik koşullardan çok uzak bir geçmişte ve farklı çevresel bağlamda inşa edilmiş bu yapılar, bir yandan çağın koşullarına uyum sağlama gerekçesi ile taşıyabileceklerinden çok daha büyük işlevsel yükler altında dönüştürülürken, diğer yandan hiç de adil olmayan bir şekilde enerji etkin ya da ekonomik olmamakla suçlanıp günümüze ait performans kriterleri ile yargılanmaktadır. Üstelik böyle bir yargılama, halkın

		(2016) EX SCUDERIE SANT'APOLLINARE	(2018) MUSEO NAZIONALE DELL'EBRAISMO ITALIANO E DELLA SHOAH - MEIS	(2020) PALAZZO GULINELLI	(2021) PALAZZO SANTANDER
Historic Value	Maximum score: 20	3	3	13	4
Part 1 Preliminary analysis	Mandatory				
1.1 Advanced analysis: energy audit	3				1
1.2 Advanced analysis: diagnostic tests on materials and degradation	2			2	
1.3 Advanced analysis: diagnostic tests on structures and structural monitoring	3			2	2
2 Project reversibility	2			1	
3.1 Compatible end-use	2	1	2	2	
3.2 Chemical and physical compatibility of integrated materials	2				
3.3 Structural compatibility	2			2	
4 Sustainable restoration site	1	1		1	
5 Scheduled maintenance plan	2			2	
6 Specialist in restoration of architectural heritage and landscape	1	1	1	1	1
Sustainable Sites	Maximum score: 13	6	10	7	9
Water Efficiency	Maximum score: 8	7	5	6	4
Energy & Atmosphere	Maximum score: 29	29	19	11	12
Materials & Resources	Maximum score: 14	5	7	10	4
Indoor Environmental Quality	Maximum score: 16	13	13	6	4
Innovation in design	Maximum score: 6	5	5	5	4
Regional identity	Maximum score: 4	4	3	3	3
Total	Maximum score: 110	72	65	61	44

Resim 8. GBC Historic Buildings sertifikasyonu kapsamında bugüne kadar ödül alan dört yapının farklı kategorilerdeki puanları (URL 8'deki puanlama tablolarından uyarlanmıştır).

Resim 9. 2002 yılındaki kısmi yangın (Gaziosmanpaşa İlkokulu) sonrasında lüks bir otel olarak yeniden inşasına başlanan Ortaköy'deki Fehime ve Hatice Sultan Yalıları ve ek yapıları²⁷ (2022).

önemli bir yüzdesi nezdinde zaten “sürdürülebilir” bulunmadığı için kaderine terk edilen tarihi yapıların yeniden kullanımlarına dair giderek azalan ihtimalleri de tartışma konusu yapmaktadır.

Daha da önemlisi, tarihi yapılar, yeniden işlevlendirilerek kullanılmaya devam etse dahi, bir sürdürülebilirlik hedefi taşısın ya da taşımasın, bu güncel performans beklentilerinin etkisiyle birçok durumda özgün yapıım sistemlerinden ve detaylarından yoksun bir biçimde dönüşüme maruz kalmaktadır. Kaybedilen tarihi ve mimari nitelik bir yana, özellikle yalıtım uygulamalarındaki uyumsuz malzeme kullanımı ve hatalı sistem tasarımı nedeniyle geleneksel yapıım detayları sıklıkla hava geçirimsiz hale getirilmekte ve böylece özgün malzemenin bozulması hızlandırılmaktadır. Güncel performans beklentilerinin neden olduğu bu dönüşüm, ahşap yapılar söz konusu olduğunda ise büyük oranda “yenisini yapmak” şeklinde gerçekleşmektedir (Resim 9). Avrupa’da *Green Deal* ya da *Renovation Wave* gibi hareketlerle desteklenen “sıfır karbon” hedefleriyle birlikte, özellikle sivil mimarlık örneği tarihi yapılar üzerindeki baskının her geçen gün arttığı görülmektedir. Bu baskıyla paralel bir düzlemde ortaya konulan ve sürdürülebilirlik hedefleri ile mimari koruma arasında uyumlu bir ilişki yakalama amacındaki çalışmalar ise, yukarıda aktarılan Yeşil Sertifika örneğinde görüldüğü gibi amacından sapabilmekte ve korumanın temel ilkeleri ile çelişen sonuçlar üretebilmektedir.

Sonuç olarak, küresel enerji politikaları ve genel atmosfer itibarıyla tarihi yapıları da içerisine çeken bu sürdürülebilirlik tartışmalarında korumacıların da yer almasının kaçınılmaz bir gereklilik olduğu anlaşılmakta. İklim değişikliğiyle ilgili sonuçların her geçen gün daha görünür olduğu günümüzde, restorasyon uygulamalarında enerji kullanımına dair parametrelerin göz önünde bulundurulması da aynı şekilde sosyal bir sorumluluk. Ancak görünen odur ki, tarihi yapıların salt enerji açısından avantajlarına değinmek ve bunu

savunur durumda kalmak, tartışmanın bağlamını korumanın gerçeklerinden uzaklaştırmakta ve kültürel, sosyal yönü eksik kalmış sadece ilerleme-ye/kalkınmaya yönelik tek boyutlu bir sürdürülebilirlik eksenine mecbur bırakabilmekte. Bu noktada, bir yandan da neyi niçin koruduğumuzu hatırlamak ve hatırlatmakta fayda var. ■

Mustafa Sayan, Ar. Gör., İTÜ Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

Notlar:

1. Bkz. G. H. Brundtland, *Report of the World Commission on environment and development: “our common future”*, Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, New York, 1987.
2. Amerika için bu oran %41 olarak ifade edilmişken (National Trust, 2011:17), İngiltere için yaklaşık %50 olarak verilmiştir (Moncaster ve Song, 2012:27).
3. Yapı endüstrisinin yıllık enerji tüketimindeki payına yönelik detaylı bir çalışma için Bkz. UN Environment Programme, *The Global Status Report for Buildings and Construction: Towards a Zero-emission, Efficient and Resilient Buildings and Construction Sector*, Nairobi, 2021.
4. Moncaster ve Song, 2012:27. Örnek olarak vermek gerekirse İngiltere, 2008 yılında onanan İklim Değişikliği Yasası doğrultusunda, ülkesindeki karbon salınımını 2050 yılına kadar %80 azaltmayı hedeflemektedir. Bu hedefler, başka benzer çabalarla birlikte son yıllarda uluslararası bağlayıcı çerçeve sözleşmeler halinde de almaktadır. UNESCO’nun 2017 yılında hazırladığı “Sürdürülebilir Kalkınma için 2030 Hedefleri” (URL 1) ve Avrupa Komisyonu’nun 2020 yılında yayımladığı “Avrupa Yeşil Uzlaşısı” (URL 2) metinleri, bu bağlamda üye devletlere önemli yaptırımlar getirmektedir. Yeşil Uzlaşısı metni çerçevesinde 2021 yılında hazırlanan “Yeni Avrupa Bauhaus”u projesi ise, doğrudan yapı çevrenin sürdürülebilir dönüşümüne yönelik bir hedef koyması nedeniyle konumuz açısından önemlidir (URL 3).
5. *Embodied Energy*.
6. *Operational Energy*. Literatürde “kullanım enerjisi” olarak da geçmektedir.
7. B. M. Hannon, University of Illinois at Urbana-Champaign, Energy Research Group, Center for Advanced Computation, 1976.
8. *Advisory Council on Historic Preservation*, Washington D.C., 1979.
9. Bu oran çeşitli kaynaklarda değişmekle birlikte, genellikle bir yüzde aralığı olarak ifade edilmektedir. 60 ayrı yapıyı inceleyen bir çalışmada elde edilen verilere göre bu oran geleneksel yapılar için %2-38 arasında iken, enerji etkin modern binalar için %9-46 aralığındadır (Sartori ve Hestnes’den aktaran Dixit vd., 2012:3732).
10. İstatistiksel Analiz, *Süreç Bazlı Analiz*, *Ekonomik Girdi-Çıktı Analizi* ve bunların karma şekilde kullanıldığı “Karma Analiz” yöntemleri (Dixit vd., 2012:3732).

11. *Life Cycle Assessment*.
12. *Environmental Product Declaration*.
13. *Avoided Impact Approach*.
14. *National Trust for Historic Preservation Green Lab*, 2011.
15. Yöntemsel farklılıkları bulunmakla birlikte gömülü enerjinin bir binanın yaşam döngüsündeki (LCA) önemine dair benzer çıkarımlara ulaşan başka bir çalışma için Bkz. Historic England, *There's No Place Like Old Homes: Re-Use and Recycle to Reduce Carbon*, Heritage Counts, 2019.
16. *U.S. Green Building Council*.
17. İngiltere kuruluşlu BREEAM (*Building Research Establishment Environmental Assessment Method*) ve Yeşil Bina Konseyi'nin Hong Kong şubesi tarafından geliştirilen BEAM sertifikasyonları diğer başlıca örneklerdendir. BREEAM sertifikası, yeni yapıların yanı sıra tarihi yapıların sürdürülebilir yeniden kullanımı kapsamında da başvuru alan bir sertifika olması nedeniyle konumuz açısından önemlidir.
18. Bkz. URL 6. Hazırlanan son sürüm "LEED v4" olarak adlandırılmaktadır.
19. *Neighborhood Development* (ND).
20. Denniston vd.'den aktaran Avrarni (2016:106), bir yılda Amerika'da inşa edilen yeni yapıların ve büyük çaplı renovasyonların, mevcut yapı stokunun yalnızca %1-3'üne denk düştüğünü ifade etmekte.
21. Tarihi statüdeki yapıları mevcut yapı stoku içerisinde önemli paya sahip ülkelerin başında gelen İtalya'da bu oran %30'lar mertebesinde ifade edilmektedir (CRESME'den aktaran Castaldo vd., 2017:1).
22. Green Building Council Italia, *GBC historic building: Manuale GBC historic building per il restauro e la riqualificazione sostenibile degli edifici storici*, Green Building Council Italia, Rovereto, 2015.
23. Bu doğrultuda öncelikle "Tarihi Yapı Kimlik Kartı" olarak adlandırılan ve içerisinde nicel ve niteliksel birtakım özelliklerin sıralandığı bir listenin doldurulması istenmektedir (Boarin, Guglielmino, Zuppiroli, 2014:8).
24. Enerji etkin bir yapı tasarlamak için gerekebilecek müdahalelerin boyutu düşünüldüğünde, bu ilkenin böyle bir sertifikasyon sisteminde yer alması da pratik olarak pek mümkün değildir.
25. Nitekim Palazzo Guinelli örneğinde, hem alınan sonuçlardan (*Resim 7*) hem de proje görsellerinden oldukça hassas bir çalışma yürütüldüğü de anlaşılıyor. Bkz. <https://gbcitalia.org/web/guest/palazzo-gulinelli>.
26. Neoliberal politikaların sürdürülebilir kalkınma ideali ile kurduğu organik ilişkiye ve özellikle doğal sit alanları üzerindeki etkilerine dair kapsamlı bir yazı için Bkz. Dinçer, 2020.
27. Malzeme konservasyonu konusunda örnek uygulamalara yer vermekle beraber proje kapsamında inşa edilmekte olan

yapılar, yeni işlevin gerektirdiği yüksek yalıtım ve deprem performansı nedeniyle bir ahşap yapının asla olamayacağı kadar rijit ve geçirimsizdir. Bu bağlamda projenin, ne "eskiyi" tam olarak koruyabildiği ne de 2011 yılından beri devam eden inşaat faaliyetleri nedeniyle "sürdürülebilir" olduğu söylenebilir.

Kaynaklar:

- Avrami, E. (2016) "Making Historic Preservation Sustainable", *Journal of the American Planning Association*, 82, 2, s.104-112.
- Boarin, P., Guglielmino, D., Zuppiroli, M. (2014) "Certified sustainability for heritage buildings: development of the new rating system GBC Historic Building™", *International Journal of Sustainable Construction*, 2, 1, s.7-17.
- Boarin, P. (2016) "Bridging the gap between environmental sustainability and heritage preservation: towards a certified sustainable conservation, adaptation and retrofitting of historic buildings", *Revisiting the role of architectural science in design and practice: 50th International Conference of the Architectural Science Association*, 7-9 Aralık 2016, Adelaide, Avustralya, s.675-684.
- Castaldo, V. L., Pisello, A. L., Boarin, P., Petrozzi, A., Cotana, F. (2017) "The experience of international sustainability protocols for retrofitting historical buildings in Italy", *Buildings*, 7(2), s.52.
- Dinçer, İ. (2020) "Doğal Alanların Korunmasında Dünya'daki Yaklaşımlar ve Türkiye Pratiği: Çelişkiler - Sorunlar", *Prof. Dr. Zeynep Ahunbay'a Armağan*, Yay. Haz.: D. Mazlum, U. Almaç, E. Kudde, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, İstanbul, s.543-560.
- Dixit, M. K., Fernandez-Solis, J. L., Lavy, S., Culp, C. H. (2012) "Need for an embodied energy measurement protocol for buildings: A review paper", *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 16, 6, s.3730-3743.
- Jackson, M. (2005) Embodied Energy and Historic Preservation: A Needed Reassessment, *Apt Bulletin*, 36, 4, s.47-52.
- Lucchi, E., Boarin, P., Zuppiroli, M. (2016) "Assessing environmental sustainability and energy efficiency of historic buildings: a new certification tool for delivering cultural values in renovation processes", *2nd International Conference on Energy Efficiency and Comfort of Historic Buildings*, 19-21 Ekim 2016, Brüksel, Belçika, s.250-256.
- Moncaster, A. M., Song, J.-Y. (2012) "A comparative review of existing data and methodologies for calculating embodied energy and carbon of buildings", *International Journal of Sustainable Building Technology and Urban Development*, 3, 1, s.26-36.
- National Trust for Historic Preservation Green Lab. (2011) *The Greenest Building: Quantifying the Environmental Value of Building Reuse*, National Trust for Historic Preservation, Washington, D.C.
- Rodwell, D. (2003) "Sustainability and the Holistic Approach to the Conservation of Historic Cities", *Journal of Architectural Conservation*, 9, 1, s.58-73.
- U.S. Green Building Council (2017) *LEED v4 for Neighborhood Development*, U.S. Green Building Council, Washington D.C.
- URL 1. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000247785> (Erişim tarihi: 31.07.2022).
- URL 2. https://ec.europa.eu/clima/eu-action/european-green-deal_en (Erişim tarihi: 31.07.2022).
- URL 3. https://europa.eu/new-european-bauhaus/index_en (Erişim tarihi: 31.07.2022).
- URL 4. https://en.wikipedia.org/wiki/Embodied_energy (Erişim tarihi: 31.07.2022).
- URL 5. <http://www.vandenhurkarchitecten.com/biobased/> (Erişim tarihi: 08.01.2018).
- URL 6. <https://new.usgbc.org/leed> (Erişim tarihi: 31.07.2022).
- URL 7. <https://historicengland.org.uk/advice/technical-advice/energy-efficiency-and-historic-buildings/> (Erişim tarihi: 31.07.2022).
- URL 8. <https://www.gbcitalia.org/web/guest/gbc-hb-progetti> (Erişim tarihi: 31.07.2022).

Approaches on Embodied Energy Within the Context of Sustainability and Their Impacts on Architectural Preservation

Sustainability, as one of the most-discussed issues of the modern society, has a wide range of effects both on academic environment and daily life. It is one of these concepts that architecture industry couldn't be unconcerned with since the last quarter of the 20th century. Lately, the architectural preservation is also in question in terms of its role and contribution to the global objectives of sustainability. Herein, other related concepts such as embodied and operational energy seems to be the key factors since they determine the advantages or disadvantages of the reuse of historical buildings over new constructions. This paper discusses the theoretical bond that has been established between mentioned concepts and architectural preservation, in order to reveal the effects arising from this coexistence on this discipline. Some problematic areas in practice, conflicting with the principles of architectural preservation will be underlined. As prominent tools to direct the architecture industry towards sustainable future, some examples of green building certifications will be introduced to crystallize this conflict.

Mimarlık ve Sanat Birlikteliğinde Sanatçı Ercümend Kalmık'ın Rolü

Hande Tulum Okur

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Türkiye de dahil olmak üzere pek çok ülkede, ekonomik, politik, sosyal, kültürel değişimler meydana gelmiş ve bu değişimler, ülkelerin mimarlık ve sanat pratiğini ciddi bir biçimde etkilemiştir (Yasa Yaman, 1998). Bu dönemde, bu pratik bağlamında karşımıza çıkan önemli yaklaşımlardan biri ise mimarlar ve sanatçılar arasındaki işbirliğini konu edinen mimarlık ve sanat ilişkisi/birlikteliği olarak ele alınabilecek yaklaşımdır. Bu yaklaşım, mimarlık ve sanat kavramlarının ayrılmaması gerektiğini savunan bir fikir olarak özetlenebilir. Ezgi Yavuz, bu noktada, sanatın rolünü şöyle aktarır:

“Mimarlık ortamının içinde bulunduğu bir çıkmaz olarak tariflenen, işlevsel ile insancıl yaklaşım arasındaki gerilimde sanat eserlerindeki ifade dilinin yerel referanslar içermesi ve böylelikle geçmişe ait ortak bir bağ işaret ederek aidiyet duygusu oluşturmaya, mimarlığın toplumla ilişki kurma ideali içinde etkin ve uzlaştırıcı bir rol üstlenmesini sağlamıştır.” (2017:60-61)

Her ne kadar mimarlık ve sanat birlikteliği, 20. yüzyılın erken dönemlerinden itibaren söz konusu olsa da Ezgi Yavuz'a (2015) göre, daha çok İkinci Dünya Savaşı sonrasında kendisine üretken bir zemin bulmuştur. Yavuz (2020), bu dönemde, mimarlık ve sanat alanındaki pek çok aktörün, mimarlık ve sanat birlikteliği bağlamında çeşitli söylemler oluşturduğunu ve bu söylemlere pratik bir alan yarattığını vurgular. Böylece, bu birliktelik çeşitli kamusal örnekler ve konut yapıları aracılığıyla karşımıza çıkar. Türkiye’de de bu birliktelik, savaş sonrasında, Demokrat Parti’nin iktidara gelmesiyle ulus içi kültürel politikaların nispeten zayıflamasıyla ve iktidar partinin globalleşmeyi destekleyen uluslararası etkileşimlerinin bir sonucu olarak mimarlık ve sanat birlikteliği fikrinin mimar ve sanatçılarca takip edilmesiyle söz konusu olabilmeye başlamıştır (Yasa Yaman, 1998). Böylece Utarit İzgi, Abdurrahman Hancı ve Doğan Tekeli gibi pek çok mimar ve Füreyä Koral, Eren Eyüboğlu, Bedri Rahmi Eyüboğlu ve Kuzgun Acar gibi pek çok sanatçı bir araya gelip kolektif bilinçle hareket etmiş ve mimarlık ve sanat birlikteliğini pek çok yapı tipinde uygulamıştır (Tulum, 2018a).

Özgür Ceren Can’a (2018) göre, 1950’lerde, duvar yüzeyleri tuval gibi değerlendirilirken 1960’lı ve 1970’li yıllarda da bu durum yoğunlaşarak devam etmiştir. Yine bu dönemde sanatçılar, eğitim ve gezi amaçlı yurtdışına gitmişler veya gönderilmişlerdir. Bunun sonucunda, sanatçılar, seramik panoları değişik şekillerde yorumlamış, çoğul bir sanatsal anlatım dili ortaya çıkmıştır (Can, 2018).

1950-1980 yılları arasında, mimarlık ve sanat birlikteliği, Hilton Oteli, Anafartalar Çarşısı, İstanbul Manifaturacılar Çarşısı gibi pek çok kamusal yapıda (Yavuz, 2018) ve Mim Apartmanı, Sünbül Apartmanı gibi konutlarda, cephelerde ve iç mekânlarda gözlemlenmiştir (Tulum, 2018a) (*Resim 1 a, b, c, d*).

İç mekân organizasyonunda rastlanan mimarlık ve sanat birlikteliğinin örneklerine çoğu zaman, konut yapılarında, apartman giriş hollerinde rastlanır. Bu örnekleri, apartman giriş hol-

Resim 1 a, b, c, d. Mimarlık ve sanat birlikteliğinin çeşitliliğini gösteren iki yapı örneği: Mim Apartmanı (Utarit İzgi, Esad Suher, Asım Mutlu ve Füreyä Koral iş birliği, 1963) ve Sünbül Apartmanı (Nişan Yaubyay ve Kuzgun Acar iş birliği, 1958) (Kaynak: Yazar arşivi)

leri dışında kalan iç mekânlarda da gözlemlemek mümkündür. Muammer Onat'ın, adı bilinmeyen bir sanatçıyla, konut iç mekânında birlikte çalıştığı İzzet Enon Evi (Tulum, 2018a), Melih Koray tasarımı Yeşil Apartmanı'nda işbirliği yaptığı Olcay adlı sanatçı (*Resim 2*) ve Kuzgun Acar'ın, bir balerin evi için hazırladığı duvar rölyefi (Fersa Acar ile görüşme, 2017) bu duruma örnek teşkil eder. Ancak konut iç mekânlarının belgelenmesi, apartman giriş hollerine göre zordur çünkü apartman giriş hollerindeki birlikteliği yansıtan eserler, dışarıdan da kolayca anlaşılabilir ve görülebilir. Kamusal ve özel alanın sınırındaki apartman giriş hollerinde (Ekenyazıcı Güney, 2020), mimarlar, sanatçılarla işbirliği yaparak giriş hollerinde özgün bir atmosfer oluşturur. Çoğu zaman çeşitli duvar resimleri ve panolarıyla yaratılan bu özgün atmosfer, kısa sürede apartman giriş hollerinde aranan bir unsur haline gelir.

Apartman giriş hollerinde sanat eserlerinin yer alması durumu, yalnızca 1950-1980 aralığında karşımıza çıkmaz. Aslında bu eserler ile 20. yüzyılın ilk yarısından itibaren karşılaşılabilir. Bu dönemde, pek çok önemli sanatçı eserine rastlanır. Örneğin ressam Naci Kalmukoğlu'nun, Sümer ve Marmara Apartmanları'nda duvar resimleri bulunmaktadır (URL 1). Ancak bu eserlerin korunması, korunabilmesi çoğu zaman mümkün olamamaktadır (URL 2).

Ayrıca, pek çok yapıda, 20. yüzyıla tarihlenen, pek çok duvar resmi, sanat eseri olduğu da Güven Bayar'ın yürüttüğü "Resimli Apartmanlar" başlıklı proje ile anlaşılabilmiştir. Bayar, projesi için

Fatih, Şişli, Beşiktaş gibi İstanbul'un çeşitli bölgelerinde bulunan yaklaşık iki yüz apartman belgelenmiş ve Ali Öker, Şevket Tüzün, Mehmet Tezmen gibi literatürde daha önce odaklanılmamış figürleri ortaya çıkarmıştır (URL 3). Bayar ayrıca bu apartmanlardaki duvar resimlerinin ve/veya panoların korunması adına da kurumlar ile görüşmeler gerçekleştirmiş ancak henüz bu eserlerin korunmasına ilişkin düzenlemeler oluşturulmamış ve bu yüzden pek çok pano, boyanarak yitirilmiştir (Güven Bayar ile görüşme, 2021). Bunun dışında, Mustafa Ergül ve Nurtaç Buluç'un başlattığı kent hafızası projesinde "Şehrin Panoları" konu edilmektedir. Türkiye'de daha önce bilinmeyen pek çok panoyu, toplumsal belleğe katması nedeniyle, proje oldukça önemlidir (URL 4).

Bu yazı kapsamında ise İstanbul'da az sayıda apartman giriş holündeki eseri ile bilinen Ercüment Kalmık'a odaklanılacaktır. Kalmık'ın bu çalışma için özellikle seçilmesinin nedeni, 1950-1980 yılları arasında karşımıza çıkan mimarlık ve sanat birlikteliği bağlamında önemli bir aktör olmasıdır. Kendisinin bu birliktelik bağlamındaki önemi ise, giriş holündeki mekânsal olasılıkları ideal koşullarda değerlendirip bu koşullara uygun bir çalışma hazırlamasından kaynaklanmaktadır. Kalmık'ın, yapıların giriş hollerindeki çalışmalarında duvarı bir ten, bir giysi gibi saran ürünlere imza atması, bu durumun kanıtı niteliğindedir (Tulum, 2018a). Sanatçı ayrıca mimarlık ve sanat disiplinlerine yönelik hazırladığı kitapla da bu bağlamda incelenmesi gereken bir örnektir. Bunlara ek olarak sanatçının Yüksek Ressamlar Cemiyeti'nin (ya da Çağdaş Ressamlar Cemiyeti) bir süre başkanlığını yapması, kendisinin dönemin sanat ortamı için de önemli bir figür olarak da anıldığına işaret eder (Burcu Pelvanoğlu, 2019).

Kalmık Türkiye'de önemli bir figür olmanın yanı sıra uluslararası mecralarda da aktif olmaya ve dünyadaki farklı sanat anlayışlarını takip etmeye çalışır. Örneğin kendisi ile İtalya'daki resim atölyesinde yapılan bir görüşmede, bu görüşmenin yapıldığı 1950'li yıllarda, Türkiye'de yalnızca Fransız sanatına önem verildiğinin altını çizer ve dünyadaki diğer sanat merkezlerinin de tanınması ve bilinmesi gerektiğini aktarır (Teksoy, 1954).

Sanatçının eserlerine mimarlık ve sanat birlikteliği bağlamında bir analiz gerçekleştirebilmek için yazının ilerleyen bölümünde öncelikle sanatçıya ilişkin bilgi verilmiş, sonrasında ise sanatçının eserlerinin bulunduğu seçili iki yapıya odaklanılmıştır.

Güzel Sanatlar Akademisi Resim Bölümünden mezun olan, Nazmi Ziya ve İbrahim Çal-

Resim 2. Yeşil Apartmanı, sanatçı "Olcay" imzalı şömine.

lı'dan eğitim alan sanatçının ismi, kimi kaynaklarda Ercüment Kalmık olarak geçmektedir¹ ancak E. Kalmık isimli 1991 tarihli kitapta, ismi önce "İsmail Ercüment Kemal" olarak geçer. Sanatçı, soyadı kanunu sonrasında ise "İsmail Ercüment Kalmık" olarak anılmıştır (Erinç, 1991).

Kalmık, Marmara Apartmanı, Kilimli Konak Apartmanı gibi yapılarda eserler gerçekleştirerek mimarlık ve sanat birlikteliğinin önemli figürlerinden biri olur. Hem figüratif hem soyut çalışmalarında güçlü desen anlayışı ve lirik bir anlatımı bulunan Kalmık, mimarlık ve sanat ilişkisi bağlamında, eğitmen olarak da etkin bir rol oynamıştır (Güllbudak, 2018). Sanatçı, kariyeri boyunca pek çok ülkede sergilere katılıp sanatsal üretimlerini sürdürmüş, pek çok resim, afiş, duyuru ve karikatüre imza atmıştır (Erinç, 1991). Sanatçının üretimleri arasında, *Cumhuriyet* gazetesi için yaptığı resimler, *Ülkü* dergisi için tasarladığı dergi kapakları (URL 5) ve *Yavrutürk* dergisi için hazırladığı kapak sayfaları ve karikatürler bulunmaktadır (Resim 3) (Öztekin, 2019).

1909-1971 yılları arasında yaşamış olan Kalmık, 1948 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesine resim dersi öğretim görevlisi olarak atanmış ve uzun yıllar burada ders vermiştir (Erinç, 1991). Burada, Kalmık'ın, fakültenin kurulmasında öncülük eden Emin Onat ile hem komşu hem dost olmasının etkili olduğu düşünülebilir (Erinç, 1991). 1950 yılında ise Kalmık, fakültede, "Renk ve Şekil" isimli bir ders önerir ve ders, programa alınır. Derste, temel sanat eğitimi amaçlanmaktadır. Kalmık'ın bu dersi oldukça etkili olmuş olmalıdır çünkü bir süre sonra, 1962 yılında, Gazi Eğitim Fakültesinin programına "form ve yapı/inşa" üzerine bir ders eklenir (Artun ve Aliçavuşoğlu 2014).

Kalmık, 1950'li yıllarda, ders içeriğine ilişkin veriler paylaştığı *Tabiat ve Sanat Doku* isimli bir kitap kaleme alır. Bu kitapta, mimarlık, iç mimarlık, sanat ve dekorasyonda doku, ışık gibi unsurlar ele alınır. Kalmık, ayrıca bu kitapta, Gaudi, Marcel Breuer, Frank Lloyd Wright, gibi tasarımcı figürlerin yapılarına ve mekân kurgularındaki sürekliliğe değinir (Kalmık, 1974). 1965 yılında Kadıköy'deki Özel Mimarlık ve Mühendislik Yüksekokulunda temel sanat dersi vermeye başlar (Erinç, 1991). Sanatçı ayrıca Altan Gürman ile birlikte Güzel Sanatlar Akademisinde Temel Eğitim Kürsüsü kurmuştur (Pelvanoğlu, 2019). Böylece, mimarlık öğrencileri için pek çok ortamda dersler verebilmiş olur. Medine Rasimgil'e (2019) göre, Kalmık, derslerinde, renk, kompozisyon, malzeme, strüktür, üç boyutluluk gibi

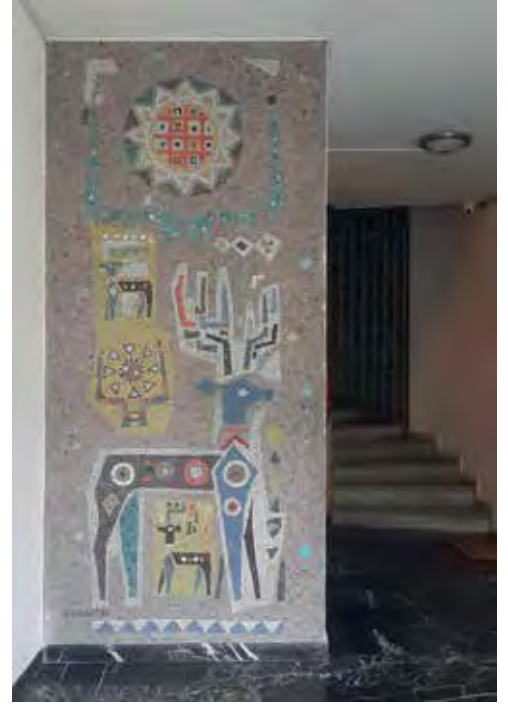
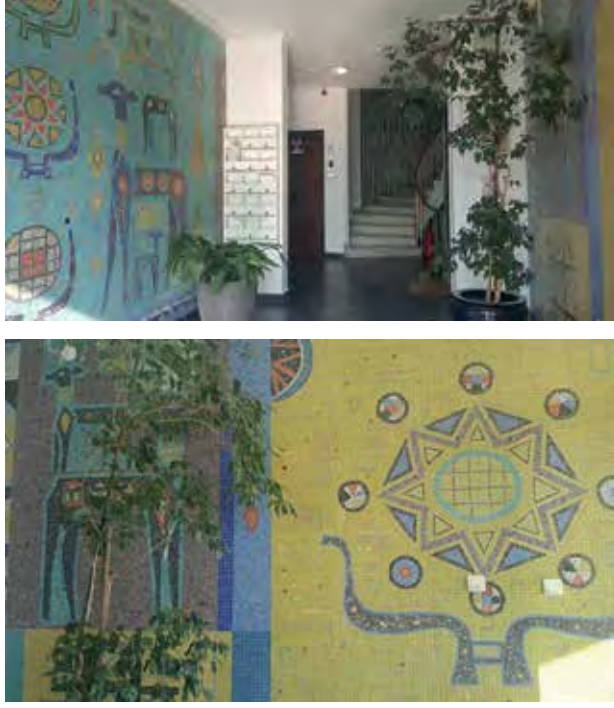
unsurlara odaklanmıştır. Rasimgil ayrıca Kalmık'ın kültür ve mübadele programı dahilinde Amerika'ya gittiğini, bu programdan döndüğünde ise ders içeriğini, Bauhaus literatürü ile ilişkilendirdiğini belirtir (2019). Bütün bu veriler, sanatçının, bir eğitimci olarak tasarım disiplinleri ile sanat arasında ilişkiler kurduğunu gösteriyor.

Kalmık'ın Emin Onat ile işbirliği yaptığı, mimarlık ve sanat birlikteliğini yansıtan 1957 yılına tarihlenen Marmara Apartmanı, bu bağlamda ele alınabilecek bir örnektir. İki blokta oluşan yapıda, iki blokta da Kalmık imzalı sanat ürünleri bulunur (Resim 4). Bu anlamda, bu işbirliği oldukça nadirdir. Sanatçı, bu iki blokta, birbirini izleyen ve adeta bir öykü niteliğinde olan figüratif, mitolojik ve etnik panolar yaratmıştır. Kalmık'ın burada izlediği dil, kullandığı renk ve tema ile kimi benzerlikler içeren başka bir panosu da, barındırdığı pek çok sanat eseri ile adeta bir açık hava müzesi niteliği taşıyan Levent Mahallesi'nde bulunur (URL 6).

Kalmık, Marmara Apartmanı'nın iki blokundaki giriş hollerinde ise duvarları adeta bir deri

Resim 3. *Yavrutürk* dergisinde Kalmık'ın resimlediği bir karikatür (Kaynak: *Yavrutürk*, 1939, Sayı: 182)

Resim 4. Ercümen
Kalmık'ın Marmara
Apartmanı bloklarında
bulunan eserleri (Kaynak:
Yazar arşivi).

gibi sarmalayan panolar yaratmıştır. Ayrıca, burada, mimar ve sanatçı iç mekânı ve dış mekânı birleştirmeye çalışmış, sanatçının duvar panosu uygulamaları, apartman kapısından sonra içeriye doğru devam edip duvarları kaplamıştır. Bu şekilde güçlü ve yoğun mimarlık ve sanat birlikteliği, mimar ve sanatçının sürecin başından beri birlikte çalıştıklarına işaret eder (Tulum, 2018b). Bu durumun, mimar ve sanatçı arasındaki yakın ilişkiden kaynaklandığı iddia edilebilir.

Ercümen Kalmık, mimarlık ve sanat birlikteliği bağlamında, yine İstanbul Teknik Üniversitesinden bir öğretim üyesi olan yüksek mimar Mukbil Gökdoğan ile bir yapıda, Kilimli Konak Apartmanı'nda işbirliği yapmıştır.

1955 yılına tarihlenen, Mukbil Gökdoğan tarafından tasarlanan apartman, İhlamur Yolu, Nişantaşı'nda bulunmaktadır. Yapının mimari farklı yapılar da başka sanatçılarla da işbirliği yapmıştır. Örneğin, Yapı Kredi Bankasında sanatçı Şadi Çalık ve Ruzin Gerçin ile birlikte çalışmıştır (Yavuz, 2019). Gökdoğan, eğitimci olarak da sanat ve sanatçının önemini vurgular. Hatta Emin Onat ile birlikte, İstanbul Teknik Üniversitesinde, Rudolf Belling'in mimarlık bölümü öğrencilerine uzun yıllar ders vermesini sağlar (Doğramacı, 2008).

İnşa edildiği dönemde, mimar Mukbil Gökdoğan'ın, eşi Nüzhet Gökdoğan ile giriş katında ikamet ettiği Kilimli Konak Apartmanı, pek çok açıdan özen gösterilmiş bir yapıdır (Özemre, 2018). Yapının girişinde yer alan, mimar ismi ile yapım yılı bilgisini veren ve üzerinde dört yapraklı yonca figürü bulunan dikdörtgen formdaki tabela, bu özeni yansıtan örneklerdendir. Cep-

hesinde, katları birbirinden ayıran yatay formda, kilim motiflerine benzer bir kompozisyon bulunan apartmanın giriş holünde, Ercümen Kalmık imzalı soyut, renkli, geometrik bir duvar resmi bulunmaktadır (Resim 5). Kalmık, bu, köşeli, üçgensel formlara sahip resmi, apartman giriş holünün duvarında, tüm yüzey boyunca uygulamış, böylece bir devamlılık sağlamıştır. Sanatçının buradaki kompozisyonu, Marmara Apartmanı'ndaki figüratif temadan oldukça farklıdır. Bu noktada, sanatçının kimi kompozisyonlarda figüratif, kiminde ise soyut bir dil izlediği söylenebilir. Kalmık'ın izlediği soyut ve geometrik dil ise yine sanatçının İstanbul Teknik Üniversitesine bağışladığı çalışmalarda başka eserlerinde de görülür (Atlı, 2017).

Kalmık, Kilimli Konak Apartmanı'nda, duvar resmini gerçekleştirdikten bir yıl sonra, 1956 yılında, *Esi* dergisinde, İkinci Dünya Savaşı'nın sonucunda, duygusal, psikolojik anlamda zorlanan bireyin, kendisini tedavi edebilmek için sanatla ilişki kurduğunu iddia eden bir yazı kaleme alır. Ona göre, bu dönemdeki buhrandan kurtulmanın yolu sanattır (Kalmık, 1956). Bu beyan, kendisinin sanat hayatındaki üretken performansının bir uzantısı olarak görülebilir. Ayrıca, sanatçı, duvar resimlerine, yalnızca mimarlar ile işbirliği yaptığı mimarlık ve sanat birlikteliği bağlamında yer vermemiştir. Sedef Adası'nda bulunan evinin duvarına da soyut bir kompozisyon uygulamıştır (Resim 6). Bu kompozisyonda ise yine canlı renkler görülürken, bu defa organik formlar da izlenebilir. Anlaşılan odur ki, Kalmık, kimi deneysel yaklaşımlar da uygulamıştır.

Resim 5. Kilimli Konak Apartmanı ve giriş holünde bulunan Kalmık imzalı duvar resmi (Kaynak: Yazar arşivi).

Kalmık'ın duvar panolarında ve duvar resimlerinde uyguladığı kompozisyonlar ve izlediği temalar, yer aldıkları yapılarda farklı bir atmosfer yaratılmasını sağlamıştır. Ayrıca, sanatçının mimarlık ve sanat birlikteliği bağlamındaki işleri, bulunduğu yapıları, iç mekânları ayırtmıştır. Bu yaratılan atmosfer oldukça etkileyici olmuş olmalıdır ki Leyla Gediz, 2014 yılında, kendisinin de ikamet ettiği Kilimli Konak Apartmanı'nda, bir solo sergi düzenlemiştir. Sergideki eserlerden biri ise, Kalmık'ın apartmanın giriş holündeki duvar resminin dijital bir yorumu niteliğindedir. Serginin aynı zamanda afişi de olan bu yorum, Kalmık'ın eserindeki gibi soyut, geometrik, üçgensel bir kompozisyon izler (URL 7). Bu noktada, Kalmık'ın eserinin, elli yılı aşkın bir süre sonra bile görenler için dikkat çekici olduğu söylenebilir. Ayrıca, Kalmık'ın Marmara Apartmanı'ndaki panolarının, pek çok kişi tarafından, özellikle son yıllarda sıkça ziyaret edilmesi, sanatçının eserlerine olan ilginin sürekliliğine ilişkin başka bir kanıttır. Bu noktada, Güven Bayar'ın girişimi önemlidir. Bayar, 2021 yılında, Ayşe ve Ercüment Kalmık Müzesi küratörü Hüseyin Yılmaz ile görüşerek Kilimli Konak Apartmanı'ndaki Kalmık eserinin kayıt altına alınmasını sağlamıştır (Güven Bayar ile görüşme, 2021).

Bitirirken

Eserlerinde farklılaşabilen tema ve yaklaşımlar izleyen Ercüment Kalmık, bir eğitimci ve sanatçı

olarak etkin bir figürdür. Kalmık, mimarlık ve sanat birlikteliği kapsamındaki eserleriyle de dikkat çekici bir aktör olmayı başarmıştır. Kalmık ve 1950-1980 aralığında karşımıza çıkan kimi sanatçılar, yapılarıdaki eserleri ile pek çok insanı etkileri altına almayı başarmışlardır. Bunun nedeni ise sanatçıların, eserleri ile bu yapıları tek kullmaları ve pek çok farklı yapıdan ayırtılabileleridir. Yapılar ve eserler böylece, toplumun hafızasında önemli bir yer oluşturabilmiştir.

Kentsel dönüşüm sürecinde, toplumun hafızasında yer oluşturabilen pek çok apartman yapısı, sanat eserleri ile birlikte yıkılmıştır. Son dönemde ise, bu konu hakkında, uzman kişilerin, kurumların ve kentlilerin farkındalık ve duyarlılığının artması söz konusu olmaya başlamıştır. Bu durum, yıkılmakta olan yapılarıdaki eserlerin kurtarılmaya başlanmasını nadiren de olsa sağlamıştır (URL 8).

Yakın geçmişte, ayrıca, bu konuda, çeşitli araştırmacılar tarafından çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu çalışmaların da mimarlık ve sanat birlikteliğinin yansımalarının korunması için önemli bir adım olduğu düşünülmektedir. Bu araştırmacılar arasında biri olan Özgür Ceren Can, yapılarıdaki bu eserlerin “kültürel açıdan özgün değer taşıyan güzel sanatlar” olarak değerlendirilmesi gerektiğini ve yine bu eserlerin kültürel değerlerinin yapılarla bütünleştiğini belirtir. Can ayrıca, bu eserlerin, uygulandıkları dönemin estetik anlayışını yan-

Resim 6. Sedef Adası'nda bulunan duvar resmi ve Kalmık (Kaynak: Yazar arşivi).

sıttıklarını, kentsel hafızanın, kültürel mirasın değerli unsurları olduklarını ve mekânsal bağlamlarından koparılmadan korunmaları gerektiğini ifade eder (Can, 2018). Dolayısıyla, yıkılmakta olan bir yapıdan sökülen eserin, yeni inşa edilecek herhangi bir yapıya eklemelenmesi en sağlıklı çözüm olarak ele alınamaz; burada, mekânsal niteliklerin ve eserin yapı ile kurulacak ilişkisinin vurgulanması gerekmektedir. Ayrıca, eserlerin yapılar ile birlikte bütüncül biçimde korunmasının yolları da mutlaka aranmalıdır.

Bu noktada hem Ercüment Kalmık'ın eserlerinin bulunduğu yapıların hem de mimarlık ve sanat birlikteliğini örnekleyen farklı vakaların korunması ve eserlerin bakımı konusunda da uzun soluklu, ciddi önlemler alınması gerekmektedir. Bu yazı kapsamında, mimarlık ve sanat birlikteliği kavramına, bu kavramın çeşitli örneklerine, bir sanatçı olarak Kalmık'a, Kalmık'ın işlerine ve son olarak Kilimli Konak Apartmanı'na odaklanılmıştır. Böylece, bir analiz gerçekleştirilebilir. Ancak, literatür taraması, Kalmık ile birlikte pek çok sanatçının, mimarlık ve sanat birlikteliği için pek çok esere imza attığını gösterir. Bu eserlerin pek çoğu ise görsel olarak belgelenmemiş, eserlere ilişkin derinlemesine analiz içeren çalışmalar yapılmamıştır. Son olarak, gelecekteki çalışmalarda, mimarlık ve sanat birlikteliği bağlamında, henüz odaklanılmayan figürlerin ve vakaların araştırılması önerilir.

Hande Tulum Okur, Bahçeşehir Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü

Not:

1. Güven Bayar Ercüment Bey'in adının Ercüment olarak yazılmasından rahatsızlık duyduğunu belirtmektedir.

The Role of Artist Ercüment Kalmık in the Art and Architecture Integration

In this paper that addresses the concept of art and architecture integration showing the reflections between 1950 and 1980, an important actor; Ercüment Kalmık in this context is emphasized. Showcases of the integration which are Kalmık's art works are investigated in the context of this paper. Priorly other works of the artist showing art and architecture integration and the approach of Kalmık as an educational figure and artist are analyzed through case studies and data analysis.

The paper focuses on this subject due to the demolishment of many showcases of art and architecture integration through many reasons including urban transformation. It is aimed to highlight the concept of art and architecture integration that had started to be studied for a while through a reading of Kalmık.

Finally, the important roles of the examples of art and architecture integration in collective memory are underlined and the act of preserving these examples and finding solution strategies are emphasized.

Additionally, it is suggested that further studies should concentrate on the art and architecture integration through different artists and architects.

Kaynaklar:

- Artun, A., Aliçavuşoğlu, E. (2014) *Bauhaus: Modernleşmenin Tasarımı Türkiye'de Mimarlık, Sanat, Tasarım Eğitimi ve Bauhaus*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Atlı, C. (2017) "İstanbul Teknik Üniversitesi Sanat Koleksiyonu Envanteri ve Geliştirilmesi için Öneriler" (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Can, Ö. (2018) "Ankara'da Kamusal Alanlardaki Seramik Duvar Panoları" (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Doğramacı, B. (2008) *Kulturtransfer und Nationale Identität: Deutschsprachige Architekten, Stadtplaner und Bildhauer in der Türkei nach 1927*, Gehr Yayınları, Berlin.
- Ekenyazıcı Güney, E. (2020) "Kamusal ve Özel Alan Sınırlarında Bir İç Mekân: Apartman Giriş Holleri", *Türkiye'de Modern İç Mekânlar Sempozyumu – I Bildiri Özetleri Kitabı*, Özyeğin Üniversitesi, İstanbul, s.50.
- Erinç, S. (1991) *E. Kalmık 1908-1971*, Halkbank Sanat Yayınları, İstanbul.
- Gülbudak, Ö. (2018) "Samsunlu Bir Ressam Nejat Akyol ve Eserleri 2018", *Amisos*, On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, Sayı: 4, s.132-151.
- Kalmık, E. (1974) *Tabiatla ve Sanatta Doku*, İTÜ Yayınları, İstanbul.
- Kalmık, E. (1956) "Harp Sonu Sanatı Eğilimlerinin Gelişmesi Üzerine Bir Tahlil Denemesi", *İsi*, İstanbul, Sayı: Kasım 1956, s.3-8.
- Özemre, A. (2018) *Geçmiş Zaman Olur ki*, Kubbealtı Neşriyatı Yayıncılık, İstanbul.
- Öztekin, H. (2019) "Tek Parti Dönemi Çocuk Dergilerinde 'İdeal Türk Çocuğu'nun İnşası: Yavrutürk ve Cumhuriyet Çocuğu Dergileri Üzerine Bir İnceleme", *Erciyes İletişim Dergisi*, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, Sayı: 6 (2), s.1229-1254.
- Pelvanoglu, B. (2019) *Devrim Erbil*, Olcayart, İstanbul, s.39.
- Rasimgil, M. (2019) "İTÜ'de Bauhaus Etkileri: Ercüment Kalmık ve Temel Tasarım Eğitimi", *Mimar.ist*, TMMOB Mimarlar Odası, İstanbul, Sayı: 65, s.69-73.
- Teksoy, R. (1954) "Roma'da Ercüment Kalmık'la Bir Konuşma", *Resimli 20. Asır*, İstanbul, 27 Mayıs 1954, s.3,7.
- Tulum, H. (2018a) "Art and Architecture Synthesis in Turkey: Between 1950s and 1970s" (yayınlanmamış doktora tezi), Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.
- Tulum, H. (2018b) "Mimarlık-Sanat İlişkisi: Levent Mahallesi ve Marmara Apartmanı Örneği", İstanbul I. Konut Kurultayı *Bildiri Kitabı*, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, s.1523-1549.
- Yasa Yaman, Z. (1998) "1950'li Yılların Sanatsal Ortamı ve Temsil Sorunu", *Toplum ve Bilim*, Birikim Yayınları, İstanbul, Sayı: 79, s.94-137.
- Yavuz, E. (2015) "Designing the Unity: Türk Grup Espas and Architecture in Postwar Turkey", *METU JFA*, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara, Sayı: 32:2, s.117-132.
- Yavuz, E. (2017) "Kültür Endüstrisi, Toplumla Yeni Bir Uzlaşma Alanı Tasarlama: Türkiye'de Mimarlığın Sanatla Kurduğu Diyalog", *Mimarlık*, Mimarlar Odası, Ankara, Sayı: 394, s.56-61.
- Yavuz, E. (2019) "Re-evaluating modernism through a spatial collection: İstanbul complex of retail shops and collaboration of art and architecture", *ITU A|Z*, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul, Sayı: 16:2, s.1-17.
- Yavuz, E. (2020) *II. Dünya Savaşı Sonrasında Türkiye'de Mimarlık-Sanat Diyalogu*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara.
- Fersa Acar ile görüşme, Eylül 2017
- Güven Bayar ile görüşme, Aralık 2021
- URL 1: <https://www.milliyet.com.tr/cadde/serfiraz-er-gun/ihap-hulusi-110-yas-gununu-vapurda-kutluyor-522780>
- URL 2: <https://www.gazeteduvar.com.tr/meryemin-goge-yukselisi-ve-bir-zenginin-kasasına-girisi-makale-1534867>
- URL 3: <https://www.instagram.com/resimlistanbulapartmanlari/>
- URL 4: <https://www.sehrinpanolari.com/>
- URL 5: <https://artsandculture.google.com/exhibit/1932%E2%80%99den-1973%E2%80%99e-gazi%C8%87-resi%C8%87m-i%C8%87%C5%9F-i%C8%87de-ali%C8%87st-mektep-%C3%BCretken-at%C3%B6l-ye/0QKSw3iejh8TKA?hl=tr>
- URL 6: <https://view.joomag.com/be%5f9fiktac%5f9f-blediyesi-dergisi/0679501001366307352?page=62>
- URL 7: <https://www.levyagediz.com/kilimli-konak/>
- URL 8: <http://www.gazetekadikoy.com.tr/yasam/apartmanlardaki-sanat-eserleri-enkaz-altinda-h17530.html>

Boş Konutların Barınma Sorununa Etkisi: İstanbul Örneği

Ahmet Suvar Aslan

Konutun çok boyutlu doğası onu tanımlama, farklı boyutlarının yol açtığı etkileri inceleme adına bilim insanlarına geniş alanlar açmaktadır. Türkiye planlama alanının duayen ismi Tekeli (2009) konutun farklı işlevlerini “(a) bir barınak olma, (b) üretilen bir mal olma, (c) bir tüketim malı olma, (d) yatırım olarak spekülâtif değer artışlarına el koyma, (e) güvence sağlama, (f) toplumsal ilişkilerin yeniden üretilmesinde bir araç olma, (g) kentsel çevrenin oluşturulmasında bir kültürel artifact” olarak belirtmektedir. Daha güncel bir tanım, gruplama için Madden ve Marcuse’un yakın zamanda Türkçeye de kazandırılan *Aşırı Metalaşma Çağında Konutu Savunmak* isimli kitabına bakmamız, konutun tüm yönlerini kavrayabilmemiz için faydalı olacaktır. Madden ve Marcuse (2021) konutun farklı boyutlarının kişi ve gruplar için değişen anlamlarını belirtmişlerdir. Buna göre, “İçinde yaşayanlar için konut, yuva ve toplumsal yeniden üretim alanıdır. Pek çok insan için en büyük ekonomik yük iken, başkaları için servet, statü, kâr ya da denetim aracıdır. Onu inşa eden, idare eden ve onun bakımını yapanlar için konut iştir; onu alıp satanlar için spekülâtif kâr, onun finansmanını sağlayanlar için de konut faizdir. Devlet için konut, vergi kaynağı ve vergi indirimi kalemlerinden biri ve aynı zamanda kentlerin yapısı ve işleyişindeki temel bir bileşendir (Madden ve Marcuse 2021:17-18)”. Konutun çok boyutluluğunda temel olan noktalardan biri onun değişim değerine (Harvey, 2015) sahip olmasıdır. Değişim değeri konutu ekonomi piyasasında bir değere dönüştürmekte ve yuva olmanın ötesine taşıyarak alınıp satılabilir bir meta olma yönünü güçlendirmektedir. Bu özelliğin güçlenmesiyle finansal piyasaların da konut alanı ile olan ilişkisi artmış ve konutun bağlamı değişmiştir. Konut böylece finansallaşmanın bir nesnesi haline gelmektedir.

Birleşmiş Milletler’in 2017 tarihli “Yeterli yaşam standardı hakkının bir bileşeni olarak yeterli barınma ve bu bağlamda ayrımcılık yapmama hakkına ilişkin Özel Raportör’ün Raporu’na göre “Konutun finansallaşmasının köken-

leri neo-liberalizme, konut piyasalarının kural-sızlaştırılmasına ve finansal kurumlar tarafından dayatılan ve devletler tarafından kabul edilen yapısal uyum programlarına” dayandırılmaktadır. Ayrıca, konut ediniminde kullanılan ipotekli konut kredilerinin (İKK) finansal piyasalarda alınıp satılabilen birer borsa kâğıdına dönüşerek ipoteğe dayalı menkul kıymetlerin ortaya çıkması ile ilişkilendirilmektedir. Konutun algılanışındaki bu dramatik değişimin etkileri dünyanın her ülkesinde ve Türkiye’de aynı ölçekte gerçekleşmemektedir. Elbette bu etkiler ilk olarak Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve İngiltere başta olmak üzere küresel kuzey ülkelerinde hissedilmiştir. Buna karşın piyasaların küresel ağda birbiri ile olan yakın ilişkileri dolayısıyla küresel güney ülkeleri de bu değişimden etkilenmeye başlamıştır. Bu değişim sadece finansal piyasa üzerinden olmamakta, küresel güneydeki ülkelerin konut politikalarını da değiştirmektedir. Bu bağlamda Afrika örneğinden bahseden Jones’un (2012) söyledikleri önemlidir. Jones (2012) ABD’nin Afrika’da İKK sisteminin kurumsallaşması için yapılan girişimleri anlatmaktadır. Küresel güney ülkelerindeki finansallaşmaya ilişkin Lapavitsas (2009), Birleşmiş Milletlerin de vurguladığı üzere, 1970’lerdeki finansal liberalleşmenin incelenmesini önermektedir. Bu dönemdeki özellikle teknolojik değişim de küresel bir etki yaparak finans alanının dünyanın her noktasına erişimini oldukça kolaylaştırmıştır. Konut sistemi küresel ölçekte değişmekte ve bu noktada İKK’lar gerek konutun değişim değerini önceleyerek likitleşmesine yol açmakta, gerekse konut fiyatlarının artmasında kritik bir rol oynamaktadır.

Boş konutların kentleşmeye etkilerine ilişkin araştırmalarda, bu konutların yoğun olduğu yerlerde suç oranlarının yükseldiği yargısı literatürde önemli bir yer tutmaktadır (Latkin ve Curry, 2003; Spelman, 1993; Raleigh ve Galsater, 2014). Jang, Kim ve Song (2018) yeni gelişim alanlarındaki boş konutlarla konut balonu arasındaki ilişkiyi şimdiki-değer modelinden araştırmıştır. Wang ve Immergluck (2019)

ise 2007’de ABD’de öncelikle konut piyasalarında başlayarak daha sonra tüm finansal piyasaları etkisi altına alan küresel ekonomik kriz sonrasında oluşan boş konut sorununun kentsel büyümeye etkisini tartışmıştır.

Arz talep dengesinde oluşan farklılık boş konut stokunu etkilemektedir. Talep arzın altında olduğunda boş konut sayısının artması beklenmektedir. Bununla beraber mahallenin sosyoekonomik yapısı da boş konut stoku için bir değişken olabilmektedir. Yeni yerleşim alanlarında yapılan hızlı kentleşme müdahaleleri beraberinde konut spekülasyonlarına ve konut balonuna sebep olabilmektedir. Bunu engelleyebilenin yolu için Jang, Kim ve Song (2018) bu piyasaların düzenli olarak takip edilmesini ve ayrıca kiralık ve satılık konutların bedellerinin aynı anda yönetilmesini önermektedirler.

Konutun bu çok boyutlu evreninde bu çalışmanın odaklandığı mesele onun barınma ihtiyacı için bir zorunluluk olması, Madden ve Marcuse’un belirttiği üzere bir yuva olmasıdır. Lakin bu yuvaya erişebilmenin maliyeti günümüz Türkiye’inde her geçen gün artmaktadır. Bu artışta önemli rol oynayan faktör finansallaşma sürecidir; bu süreç konuta erişim maliyetlerini artırmaktadır. Değişim değerinin öne çıktığı bu ortamda konutlar daha önce olmadığı kadar sermaye birikim yolu olarak görülmeye başlanmıştır. Bu durum Türkiye gibi inşaat odaklı büyümeyi önceleyen bir ülkede beraberinde boş konut stoklarının artmasını doğurmuştur. Konut balonu ile boş konut sorunu arasında bir ilişki olduğu da Jang, Kim ve Song (2018) tarafından gösterilmiştir. Madden ve Marcuse’un belirttiği üzere konutun anlamı farklı aktörler için değişebilmektedir. Boş konutların oluşmasında etkili olan itici güç, konutun spekülasyon kâr getiren bir meta olmasıdır. Bu aynı zamanda konutun finansmanında önemli bir yer tutan bankacılık sektörünün boş konut stokunun artmasındaki rolünü de göstermektedir. Makale, bu kavramsal yaklaşımı ele almakta ve onu İstanbul üzerinden tartışmaktadır. Türkiye’nin en büyük ekonomisine sahip olan İstanbul’un küresel alanda ülkenin en önde gelen şehri ve aynı zamanda küresel ölçekte yaşanan değişimleri ilk tecrübe eden kent olduğu için araştırmacılar tarafından sıklıkla saha çalışması olarak seçilmektedir. Çalışmada İstanbul’un bu özelliklerinden yola çıkılmış, boş konut stokunun artmakta olduğu önce ampirik olarak gözlemlenmiş, daha sonra ise yapılan çalışmalarda verilerle bu gözlem doğrulanınca

olgunun barınma maliyetine olan etkisinin tartışılması gerektiği ve böylece literatüre katkı yapılabileceği anlaşılmıştır.

Yöntem ve Materyal

Çalışmada kullanılan veri seti farklı kurumlarından derlendi. Bu kurumlar Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB), Endeksa (gayrimenkul piyasasına ilişkin veri üretip bu verileri ücreti karşılığında üyelerine satan bir firma), Mahallem İstanbul Projesi’dir. Ayrıca boş konut verileri için İstanbul Planlama Ajansı İPA’nın 2021 tarihli “Konut Sorunu Araştırması: İstanbul’da Mevcut Durum ve Öneriler” isimli çalışması bilgileri kullanıldı. İPA’nın çalışması, kentteki boş konut stokunu haritalarla göstermeyi başarmıştır. Çalışmada bu haritalardan faydalanıldı. TÜİK’ten alınan veriler ilçelere göre İKK’lı veya diğer şekilde yapılan konut satışları, ruhsatları, ilçe nüfusları, ilçelerin ortalama hane halkı büyüklükleri, ilçelerin hane halkı geliri ve konut amaçlı inşaatlar için maliyet endeksine ilişkindir. TCMB’den konut birim fiyatlarının değişimleri ile enflasyona ilişkin veri alındı ve bu iki veri birlikte kullanılarak ilçelere göre reel konut birim fiyat değişimi hesaplanabildi. Konut piyasasına ilişkin verilere şeffaf bir şekilde erişmek ülkemizde her zaman mümkün olamamaktadır. Bunun yanında verileri sağlayan, satan kurumlar vardır, ama bu verilerin güvenilirliği tartışma konusu olabilmektedir. Bu çalışmada konut piyasası verisine dair bazı ön kabuller yapmak zorunda kalındı. İstanbul ilçelerine göre konut kira değerleri için Endeksa verisi kullanıldı. Veriye erişimin zor olduğu bir diğer alan ise gelir seviyesine ilişkindir. Bu noktada İstanbul Üniversitesi’nden bir grup akademisyenin Mahallem İstanbul Projesi kapsamında İstanbul Kalkınma Ajansı için hazırladığı 2017 tarihli rapor kullanılmıştır. Şüphesiz ki günümüzün ekonomik koşullarında Mahallem İstanbul Projesi’nin gelire ilişkin sağladığı değerlerin güncellenmesi gerekmektedir. Bu durum çalışmanın sınırlılıklarından birini oluşturdu. Bu sınırlılığı aşabilmek için, TÜİK’in 22 Haziran 2021’de yayımladığı gelir ve yaşam koşulları araştırması bölgesel sonuçları kullanılarak Mahallem İstanbul Projesi verileri güncellendi. TÜİK’in çalışması İstanbul’un 2011’den 2020’ye kadar olan zaman dilimini kapsayan gelir verisini içermektedir. Mahallem İstanbul verisini güncelleyebilmek için TÜİK verisinde 2017’den 2020’ye geçen dört yıllık sürede

2017'yi temel alan bir endeks oluşturularak 2021 için bir tahmin verisi oluşturuldu. Bu veri seti Mahallem İstanbul çalışmasındaki ilçelerin gelire göre sıralanmasının 2017'den bugüne büyük bir değişiklik göstermediği kabulüne dayanmaktadır. Kentsel alanda toplumsal tabakalar arasındaki hareketliliğin dört yıllık sürede büyük oranda değişmeyeceği varsayımı üzerinden hareket edildi.

Bulgular

Türkiye'de mekânın finansallaşmasının kilit unsuru, ipotekli konut kredileri (İKK'lar) olmuştur. Bu bağlamda İKK'ların kullanımına ilişkin veriler alınan ruhsat sayısından, konutların satış ve kiralının değişimine ve boş konutların belirli bölgelerde yoğunlaşmasına kadar farklı kademelerde etkili olabilmektedir. Bu da beraberinde mekândaki değişim değerinin hangi bölgelerde daha çok öne çıktığına dair bilgi vermektedir. Artan İKK kullanımı ile boş konut sayısı arasındaki ilişki bu çalışmanın sınırlarının dışında kalsa da konut balonunun oluşma riskinin bulunduğu bölgelere dair ön bir bilgi sağlayabilir. Bu durum yoğun boş konut stokunun bulunduğu bölgelerde konut balonu olduğunu göstermemekle birlikte bu alanlara ilişkin daha farklı analizler yapılması gerektiğine dair ipuçları vermektedir.

Veri elde etme ve o verileri derleme sürecinde bu çalışma sınırları bağlamında konutların satış fiyatlarının değişimi, nüfus değişimi, boş konutların yoğunlaştığı bölgeler için ruhsat, gelir ve kira karşılaştırmaları ve İKK'ların yoğunlaştığı bölgelerde analizler yapılmıştır. İlk aşamada konutların birim fiyatlarının değişimine, sonra İKK satışlarının ve yeni konut ruhsatlarının ilişkisine, sonra boş konut ile gelir ve kira karşılaştırmasına bakılmış ve nihayetinde nüfusa ilişkin veriler incelenmiştir. Böylece bu çalışma odağı çerçevesinde konutun, kullanım değeri taşıyan bir yuva olmaktan çıkarak değişim değerinin baskın hale gelmesinde hangi verilerin nasıl etkili olabildiği görülmüş olacaktır.

Önce TCMB'den alınan veriler kullanılarak enflasyondan arındırılmış reel konut birim fiyatları hesaplanmıştır. Şekil 1'e bakıldığında Ocak 2010'dan Nisan 2022'ye kadar olan dönemde Türkiye ve İstanbul'da reel konut fiyatlarının dalgalı da olsa arttığı görülmektedir. İKK'ların yoğun kullanıldığı 2012-2015 dönemi arasında konutların metrekare fiyatları düzenli olarak artarken, 2018'de başlayan kriz ile beraber – İstanbul'da daha çok hissedilmekle birlikte –

konut fiyatlarında düşüş olduğu görülmektedir. Daha sonrasında aylık 0,64 oranlı düşük faizle kullandırılan (*Hürriyet*, 2020) İKK'ların da yardımı ile konut fiyatlarının önce yükseldiği, sonrasında ise artan yüksek enflasyon sebebiyle bir önceki yıla göre reelde düşüş yaşandığı görülmektedir. Yüksek enflasyon karşısında ilk başta düşen konut fiyatlarının reel değeri, artan inşaat maliyetlerinin piyasaya yansması ve beraberinde enflasyon karşısında birikimlerini koruma amacıyla gayrimenkule yatırım yapan vatandaşların sayısının artmasıyla birlikte yükselme eğilimine girmiştir. Reel konut fiyatlarında son birkaç yılda dalgalı bir seyir olmasına karşın artış eğilimi açıktır. Bu artışın İstanbul özelinde Türkiye ortalamasına göre daha keskin olduğu da yine *Şekil 1*'den okunmaktadır.

Konut fiyatlarının artmasında etkili olan sebeplerden biri artan inşaat maliyetleridir. TÜİK'in hazırladığı inşaat maliyeti indeksi 2015 yılından başlamaktadır ve bu makalenin yazıldığı tarih itibarıyla 2022 için yayımlanmış olduğu son veri 2022 Mayıs ayına ilişkindir. Makalede sadece konut amaçlı inşaatlar için olan endeks kullanılmıştır. Bu endeks 2015 Temmuz ayı için 100,61 iken 2021 Temmuz ayına geldiğimizde bu değer 303,53'e ve 2022 Mayıs ayında ise 578,9'a çıkmıştır. 2021 ve 2022 verilerini enflasyondan arındırdığımızda 2021 için inşaat maliyetleri 2015'e göre 2021 Temmuz ayında 87,64 puan, 2022 Mayıs ayında ise 217,98 puan artmıştır. Açıkça görülmektedir ki inşaat maliyetleri açıklanan resmi enflasyon değerlerinden çok daha fazla artmıştır ve bu artış beraberinde konutların fiyatlarını da yükseltmiştir.

2015-2021 yılları arasında İstanbul'da konut satışlarına ilişkin TÜİK'ten elde edilen konut satış verilerinde kentte en çok konut satışı yapılan ilk on ilçe incelenmiştir. Bu on ilçenin

Şekil 1. Konut birim fiyatlarının yıllara göre değişimi Ocak 2010 - Nisan 2022. (TCMB 2022 verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.)

İstanbul'daki toplam konut satışındaki oranı %51,37 iken bu ilçelerin İstanbul'daki yeni konut ruhsat sayısından aldığı pay %49,15 olarak gerçekleşmiştir. Bu on ilçe içinde *Tablo 1*'de de izlendiği üzere, en çarpıcı sayılar Esenyurt'tadır. Esenyurt tek başına İstanbul'da satışı gerçekleştirilen her 100 konutun yaklaşık 15'ine ev sahipliği yapmaktadır. Boş konut stokunun en yüksek olduğu on ilçenin altısı aynı zamanda İstanbul'da en çok konut satışı yapılan ilk on ilçe içinde yer almaktadır. TÜİK'ten alınan ruhsat bilgileri 165 aylık bir süreyi kapsamaktadır ve bu zaman aralığında bu on ilçe için ortalama konut ruhsatı sayısı 106.080 olmuştur. 165 ayı kapsayan ruhsat verisinde dikkati çeken ilk ilçe yine Esenyurt'tur. Bunun yanında en fazla yapı ruhsatı verilen on ilçenin altısı aynı zamanda en fazla boş konut stokuna ev sahipliği yapmaktadır. Verilerde diğer ilçelerden farklılaşan Esenyurt'ta 165 aylık süre zarfında yeni yapı ruhsatı sayısı 245.769 olup bu sayının on ilçe ortalamasının yaklaşık 2,3 katı olduğunu vurgulamak gerekmektedir.

Makalenin merkezine aldığı boş konut stokuna ilişkin bulguları daha da geliştirmek üzere her ilçedeki boş konut sayısı, hane halkı geliri ve ilçedeki kira verilerinin karşılaştırması yapılmış ve *Şekil 2*'de boş konut stokunun en yüksek olduğu ilçeden en düşük olduğu ilçeye doğru sıralanmıştır. Şekilde birinci ekseninde ilçelere göre gelir ile İstanbul'un ortalama gelir verisi gösterilmiştir. Şeklin ikinci ekseninde ise ilçelere göre kira ile İstanbul'un ortalama kira verisi gösterilmiştir. Bu perspektiften kira ve gelir verisinin karşılaştırması yapılmıştır. İPA'nın (2021) çalışmasına göre, 2020 itibarıyla İstanbul'da yaklaşık olarak 1.800.000 boş konut bulunmaktadır. Yine bu çalışmaya göre; İstanbul'da boş konut stokunun en yüksek olduğu

ilk on ilçe en büyük konut stokuna sahip olan ilçeden başlamak kaydıyla sıralanacak olursa; Esenyurt, Pendik, Kadıköy, Silivri, Küçükçekmece, Başakşehir, Ümraniye, Maltepe, Büyükçekmece ve Bağcılar olarak çıkmaktadır. Diğer taraftan Endeksa'nın (2022) verilerine göre 2021 Eylül ayında İstanbul'daki ortalama kira bedeli 3454 liradır. Yöntem ve materyal bölümünde çalışmanın sınırlılıkları belirtilirken gelir verisinin elde edilmesinde TÜİK'in 22 Haziran 2021 tarihinde yayımladığı gelir ve yaşam koşulları araştırmasının kullanıldığı belirtilmişti. Kira bilgilerinin derlendiği Endeksa verisini Haziran 2022 tarihi için güncellemek mümkün olmakla birlikte, gelir verisinin o tarihe göre güncellenememesi sebebiyle *Şekil 2*'de 2021 verileri kullanıldı. *Şekil 1*'de gösterildiği üzere enflasyondan arındırılmış konut satış fiyatları dahi 2021'den 2022'ye kadar artmıştır. Bu nedenle, 2022 yılında konutların güncel kiralık değerlerinin, 2021 Eylül değerlerinden oldukça yüksek olması mümkündür. Boş konut stokunun en yüksek olduğu ilk on ilçedeki kira ortalamasının tüm şehrin ortalamasının üzerinde olduğu ilçeler 6000 lira ile Kadıköy, 4444 lira ile Başakşehir ve 4143 lira ile Büyükçekmece'dir. Boş konut stokunun büyük olduğu ilçelerin ortalama kira bedelleri İstanbul ortalamasının altındadır. Bir ilçede boş konut stoku arttıkça o ilçedeki kira bedellerinin daha düşük olma eğiliminde olduğu *Şekil 2*'den anlaşılmaktadır. Diğer taraftan İstanbul'un ortalama hane halkı geliri 2021 yılı için 8221 lira çıkmaktadır. Boş konut stoku en fazla olan ilk on ilçeden Kadıköy aylık 16.736 lira, Maltepe 10.704 lira ve Başakşehir 8.369 lirayla ortalama gelirin üzerindedir. Boş konut stokunun fazla olduğu diğer yedi ilçenin ise ortalama geliri kent ortalamasının altında kalmaktadır. Kentin çeperinde, yatırım için alınmış

Tablo 1. 2015-2021 yılları arasında İstanbul'da gerçekleşen konut satışlarına göre ilk on sıradaki ilçelerin İKK ve diğer satış kırımlarına göre sıralaması (Kaynak: TÜİK).

İlçe Adı	İKK ile satılan konutların İstanbul'da İKK ile satılan toplam konut sayısına oranı	Diğer yollarla satılan konutların İstanbul'da diğer yollarla satılan toplam konut sayısına oranı	Toplam konut satışının İstanbul'daki toplam konut satışına oranı	İlçelerdeki yeni konut ruhsatı sayısının tüm İstanbul'daki yeni konut ruhsatı sayısına oranı
Esenyurt	16,68	14,67	15,30	11,39
Beylikdüzü	4,30	5,15	4,89	3,67
Pendik	5,24	4,55	4,76	5,33
Sancaktepe	6,17	3,78	4,53	4,55
Başakşehir	3,98	4,34	4,22	5,43
Kadıköy	2,72	4,46	3,92	3,90
Ümraniye	4,05	3,78	3,86	4,64
Kartal	3,59	3,82	3,75	3,65
Bahçelievler	3,34	3,02	3,12	2,44
Maltepe	3,01	3,03	3,02	4,14

ve ikamet edilmeyen boş konutların ağırlıklı olarak yer aldığı bu ilçelerin şu andaki yaşayanları bugün kent ortalaması altında gelir düzeyindedirler. Kent merkezinden uzak ve kira değerlerinin düşük olduğu bu ilçeler aynı zamanda boş konut stoklarına ev sahipliği yapmaktadırlar. Konutun bir yatırım aracı olarak görülmesinin mekânsal tezahürü günümüzde bu şekildedir. Gelecekte bu konutların kullanıcılarının hangi sosyoekonomik profile sahip olacakları hakkında çeşitli tahminlerde bulunmak mümkündür, fakat kesin bir şey söylemek zordur.

Şekil 3'te ilçelere göre 2008'den 2021'e kadar İstanbul'daki nüfus değişiminin haritası görülmektedir. Bu haritaya göre kentin yeni gelişim alanlarında nüfus artışı gözlemlenirken geleneksel kent merkezlerinde nüfus azalmıştır. En büyük nüfus artışı %162,05 ile Esenyurt'ta gerçekleşmiştir. Fatih ilçesi %13,73'lük nüfus kaybı ile ilk sırada yer alırken boş konut stokunun en fazla olduğu ilçelerden biri olan Kadıköy'ün de resmi nüfusu %9,04 oranında azalmıştır. TÜİK verilerine göre İstanbul'un ortalama hane halkı büyüklüğü düşüş eğilimindedir. 2008 yılında kentin ortalama hane halkı büyüklüğü 3,80 iken bu sayı 2021'de 3,22'ye inmiştir. Kentte ortalama hane halkı büyüklüğü düşmeyen tek bir ilçe bile bulunmamaktadır. Ortalama hane halkı nüfusunun azalması nüfus artışı olmasa bile daha fazla konuta ihtiyaç duyulduğunun göstergesidir. Bunun yanında İstanbul

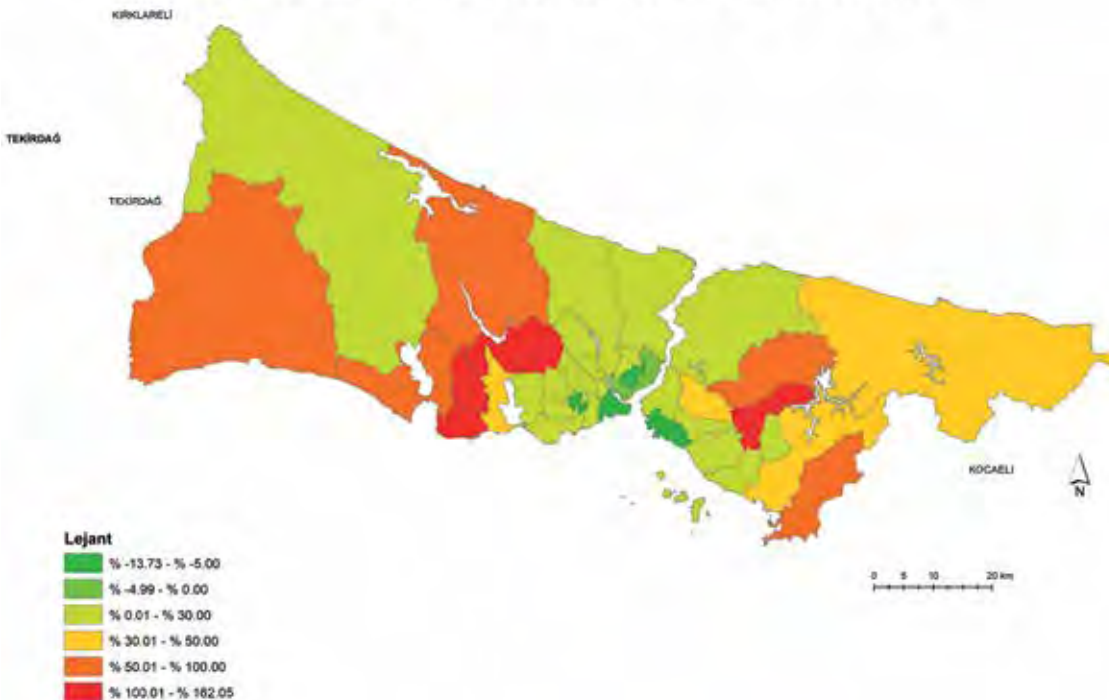

genelinde nüfus artmaktadır. Böylece konut talebi, demografideki değişikliklerle de artmaktadır. Bu bölümdeki verilerde en öne çıkan ilçenin Esenyurt olması dolayısıyla ortalama hane halkı büyüklüğü değişiminde de Esenyurt'a küçük bir parantez açmak anlamlı olacaktır. Esenyurt'un hane halkı büyüklüğü 2008'de 4,20 iken bu sayı 2021'de 3,44'e gerilemiştir; değerde azalma olmakla beraber hâlâ İstanbul ortalamasının üstünde seyretmektedir.

Türkiye'de İKK'lar vasıtasıyla finansallaşan konut piyasasında en büyük hareketliliğin olduğu il TÜİK verilerine göre İstanbul'dur. Kentin nüfus büyüklüğü göz önüne alındığında bu sonuç elbette şaşırtıcı değildir. Konut kredileri sadece birer konut edinme yolu değildir, özellikle Türkiye gibi küresel güney ülkeleri için finansal sisteme vatandaşların dahil edilmesinde

Şekil 2. Boş konut sayısı en yüksek olan ilçeden başlamak üzere ilçedeki hane halkı geliri ve ilçedeki kira değerleri karşılaştırması. (İPA, Mahallem İstanbul ve Endeksa verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.)

2008'den 2021'e İstanbul'da İlçelere Göre Nüfus Artış Hızı

Şekil 3. 2008'den 2021'e İstanbul'da ilçelere göre nüfus artış hızı (Kaynak: TÜİK).

özel yeri olan bir sistemdir. Türkiye’de 2007 (Aslan ve Dinçer, 2018) yılından bu yana uygulanmakta olan İKK kredileri kentsel alanın daha hızlı bir şekilde dönüşebilmesi için kullanılmaktadır. Kredi veren kuruluşlar son kullanıcı dahil alanın tüm oyuncularına (Aslan, 2021) krediler vererek bu değişimi gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. 2007’den 2020’nin sonuna kadar geçen süreye baktığımızda bu amaca yönelik agresif bir politikanın yürütülmüş olduğu, yukarıdaki grafiklerden de anlaşılmaktadır.

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışma, değişim değerinin öncelendiği finansallaşan konut piyasasında barınma imkânının gittikçe daha büyük bedeller istediğini göstermeye çalıştı. İKK ile kredi musluklarının açık olduğu dönemde hızlı konutlaşmaya giden ilçelerin büyük çoğunluğunda boş konut stokunun da yüksek olduğu gösterilmiş oldu. Bu ilçelerdeki yapı ruhsatı sayıları, satılan konut sayıları, İKK ile satılan konut sayıları gibi verilerin her biri o ilçelerde boş konut stokunun birikmeye başladığının habercisi olduğu, çalışmanın bulgularından okunmaktadır.

Boş konut stokunun yoğunlaştığı ilçeler hem Avrupa hem Asya yakasında genellikle geleneksel kent merkezinin dışında yer almaktadır. Geleneksel kent merkezinde yeni yapı yapılabilecek alanların kısıtlı olduğu açıktır. Kadıköy’ün ise bir istisna olduğu, çalışma bulgularından çıkmaktadır. Bu durum Kadıköy’de gerçekleşen yoğun kentsel dönüşüm projeleri ile açıklanabilmektedir. Diğer yandan boş konutların yoğunlaştığı yerleşimler çoğunlukla yeni yapı ruhsatı alan ve yüksek İKK performansına sahip olan ilçelerdir. Bu ilçelerin ortalama gelir ve kira seviyeleri İstanbul ortalamasının altında kalsa da en alta yer almamaktadır. Bu ilçelerden Esenyurt en öne çıkan ilçedir. Esenyurt yeni yapı ruhsatı, İKK ve toplam konut satış sayısı verilerinin her birinde ayrı ayrı ikinci sırada olan ilçenin en az iki katı fark ile önünde yer almaktadır. Buna karşın ilçe kira seviyesinde 39 ilçe arasında 26. sırada ve gelir sıralamasında yine 39 ilçe arasında 30. sırada yer almıştır. Esenyurt’un nüfusu 2008’de 373.017 iken 2021’de 977.489’a yükselmiştir. Bulgular bölümünde bu artışın tüm kent içindeki en büyük nüfus artışı olduğu söylenmişti. Şüphesiz bu hızlı nüfus artışının temel nedenlerinden biri ilçede yapılan yoğun konut inşaatı faaliyetleridir. Esenyurt’ta üretilen konutların yaşam alanı oluşturma amacından ziyade değişim değeri hedefi ile

yapıldığı verilerden anlaşılmaktadır. Esenyurt özelinde arz yüksekliği beraberinde boş konut stokunu arttırmıştır. Üretilen konutların hedef kitleleri, konutun üretildiği arazi fiyatları değişiklik gösterebilmektedir. Bu farklılıklar ise konutun gerek satış gerek kira değerlerini etkilemektedir.

Yukarıdaki analizlerde boş konutların yüksek sayılarda olduğu ilçelerin, gelir seviyesi ve konut kiralari açısından İstanbul ortalamasının altında kaldığı gösterilmiş oldu. Bu yerleşimler büyük çoğunlukla kentin yeni gelişim alanlarında kalmaktadır. Yatırım amacıyla satın alınan ve kullanılmayan veya yatırım amacıyla üretilmiş olan ve henüz satılmamış olmakla birlikte bitmiş konutlar, barınma problemine çözüm olmak yerine bu problemi büyüten etkenler olarak ortaya çıkmaktadır. Ülkenin ekonomik şartlarına göre dalgalansa bile reel konut fiyatlarının arttığı Şekil 1’de gösterildi. Artan inşaat maliyetleri ve enflasyon karşısında birikimini korumak isteyen vatandaşların yatırımlarını değerlendirmek için gayrimenkule yönelmesi nedeniyle konutların reel değişim değeri 2022’de hızla artmıştır. Böylece, gelirlerindeki artış oranı enflasyonun altında kalan vatandaşlar için konuta erişim önceki yıllara göre daha da büyük bir problem haline gelmiştir.

Çalışmada kullanılan verilerin birbirleri ile tutarlı olabilmesi adına bazen en güncel veriler kullanılamamıştır. Bu verilerin başında da güncel kira değerleri gelmektedir. Bununla birlikte Şekil 1’de konutların reel değişim değeri gösterilirken satış fiyatlarında yaşanan artışlar da gösterilmiş oldu. Konut satış fiyatları artarken kira bedellerinin de artması kaçınılmazdır. Gerek boş konut stokunun yüksek olduğu ilçelerde, gerekse diğer ilçelerin her birinde konut kiralari 2021 Eylül’den 2022 Nisan ayına kadar ciddi oranda artmıştır ve bu artış eğilimi ilerleyen aylar için de devam etmektedir. Böylece konut sorunu daha önce olmadığı kadar akut bir hal almıştır. Boş konut stokunun da beslediği bu akut halin şiddetleneyeceği öngörüsünde bulunmak hatalı olmayacaktır.

İstanbul’da ortalama hane halkı nüfusunun azaldığı ve aynı zamanda kentin nüfusunun da arttığı gösterildi. Azalan hane halkı nüfusu ve artan kent nüfusu ayrı ayrı konut talebi oluşturmaktadır. Buna mukabil boş konutların belirli ilçelerde yoğunlaşıyor olmasının yarattığı sorun, konut piyasasının sadece arz talep ilişkisine göre şekillenmediğinin yalın bir yanıtı olarak karşımızda durmaktadır.

Mekânın İKK ile finansallaşmasının hız kazandığı bu dönemde evlerin kira ve satış değerleri yani barınmanın maliyeti artmaktadır. Bu durum o bedeli karşılamakta zorlanan toplumsal sınıflar için konutun yuvaya dönüşmesinin önünde bir engel teşkil etmektedir. Aynı esnada kentin yeni gelişim alanlarında boş konut stoklarının artıyor olması bir ikileme işaret etmektedir.

Yapılan konutlar önemli bir oranda satılabilen, lakin bu satışlar beraberinde bölgede yaşamı canlandırmamaktadır. Yeni yapı ruhsatının en fazla alındığı ilçelerde aynı zamanda boş konutların sayıları yükselmektedir. Bu durum, yapılan satışların kullanım değeri yerine değişim değerinin öne çıkarıldığı bir ortamın giderek büyüdüğünü göstermektedir. ■

Ahmet Suvar Aslan, Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Not:

Yazar, makalenin önceki versiyonları hakkında değerli yorumları için Prof. Dr. İclal Dinçer'e ve anonim hakemlere teşekkür eder.

Kaynaklar:

- Aslan, A.S. (2021) Financialization of Housing and Mortgage Debt Repayment Strategies of Households in Turkey, *Journal of Faculty of Architecture*, 38 (2).
- Aslan, A.S., & Dincer, I. (2018) "The impact of mortgage loans on the financialization process in Turkey", *Planlama*, 28(2).
- Endeksa (2022) "Konut Kiraları İstanbul'da Son Bir Yılda %80, Ankara'da %52, İzmir'de %49 Arttı", <https://www.endeksa.com/tr/blog/yazi/konut-kiralari-istanbulda-son-1-yilda-80-ankarada-52-izmirde-49-artti> (Erişim tarihi: 12.01.2022).
- Harvey, D. (2015) *On Yedi Çelişki ve Kapitalizmin Sonu*, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- İstanbul Planlama Ajansı (2021) Konut Sorunu Araştırması: İstanbul'da Mevcut Durum ve Öneriler.
- İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi (2017) Mahallemler İstanbul Projesi, <https://www.istanbul.edu.tr/tr/haber/istanbullularin-yuzde-20si-kentteki-gelirin-yarisina-sahip-6B007300780062004F006E0072004B0039002D0059003100> (Erişim tarihi: 12.01.2022).
- Jones, B.G. (2012) "Bankable Slums": The Global Politics of Slum Upgrading", *Third World Quarterly*, 33, s.769-789.
- Jang, H., Ahn, K., Kim, D., Song, Y. (2018) "Detection and Prediction of House Price Bubbles: Evidence From a New City", *International Conference on Computational Science*, Volume 10862, 782-795.
- Lapavistas, C. (2009) "Financialisation, or the Search for Profits in the Sphere of Circulation", *Economiaz*, 72(3), s.98-119.
- Latkin, C. A., & Curry, A. D. (2003) "Stressful Neighborhoods and Depression: A Prospective Study of the Impact of Neighborhood Disorder", *Journal of Health and Social Behavior*, 44 (1), s.34-44.
- Madden, D., Marcuse, P. (2016) *In Defense of Housing, The Politics of Crisis*, Verso, London.
- Raleigh, E., & Galster, G. (2014) "Neighborhood Disinvestment, Abandonment, and Crime Dynamics", *Journal of Urban Affairs*, 37(4), s.367-396.
- Spelman, W. (1993) "Abandoned Buildings: Magnets for Crime?", *Journal of Criminal Justice*, 21(5), s.481-495.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) Enflasyon Hesaplayıcı, https://www3.tcmb.gov.tr/enflasyon-calc/enflasyon_hesaplayici.html (Erişim tarihi: 25.07.2022).

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) Konut Birim Fiyatları, <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?evds/serieMarket> (Erişim tarihi: 25.07.2022).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Bölgesel Sonuçları, 2020, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-ve-Yasam-Kosullari-Arastirmasi-Bolgesel-SonucLari-2020-37405> (Erişim tarihi: 12.01.2022).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Konut Satış Sayıları, <https://biruni.tuik.gov.tr> (Erişim tarihi: 25.07.2022).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Konut Ruhsat Sayıları, <https://biruni.tuik.gov.tr> (Erişim tarihi: 25.07.2022).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) İlçe Nüfus ve Ortalama Hane halkı Sayıları, <https://biruni.tuik.gov.tr> (Erişim tarihi: 25.07.2022).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Konut Amaçlı İnşaatlar İçin Maliyet Endeksi, <https://biruni.tuik.gov.tr> (Erişim tarihi: 25.07.2022).

UN (2017) Special Rapporteur on Adequate Housing as a Component of the Right to an Adequate Standard of Living, and on the Right to Non-Discrimination in This Context, <https://digitallibrary.un.org/record/861179> (Erişim tarihi: 15.01.2022).

Konut Kredisiz Faiz Oranları 2020: Ziraat Bankası, Vakıfbank, Halkbank Konut Kredisiz Hesaplama, <https://www.hurriyet.com.tr/galeri-konut-kredisiz-faiz-oranlari-2020-ziraat-bankasi-vakifbank-halkbank-konut-kredisiz-hesaplama-41535721> (Erişim tarihi: 15.04.2022).

The Effect of Vacant Houses on the Housing Problem: Case of İstanbul

Housing has become a subject of research in various branches of science due to its layered structure, which has connotations beyond the necessity for shelter. Besides being the basis of the need for shelter, housing is a commodity that can be bought and sold in the market with its exchange value. In the financialized housing markets, the meaning of the exchange value of housing has expanded, and housing has turned into a liquid commodity. Thus, the costs of meeting the basic function of housing, which is to provide shelter, have increased. The increase in the number of vacant houses has more than one effect. It is frequently discussed in the literature that crime rates increase in areas with high vacant housing. Furthermore, the increase in vacant housing stock also affects urban growth and housing problem. In this study, I tried to present a framework regarding the effect of vacant houses on the housing problem in İstanbul. To provide this framework, I evaluated different data sets together and focused on the common features of urban areas where vacant housing stock is concentrated. Among the results of the study, I showed that due to the increasing cost of exchange value, the costs to be paid to solve the housing problem increase, and the use of mortgage loans is high in places where the vacant housing stock is dense.

XV. Kent Düşleri Atölyesinin Ardından...

Gülşen Kılıçreis Özaydın, Esra Akbalık

XV. Kent Düşleri Atölyesi Düzenleme Komitesi adına*

Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi Organizasyonu ile 18 Temmuz-12 Ağustos 2022 tarihleri arasında on beşincisi düzenlenen kent düşleri atölyesinin bu yılki teması “kentsel boşluk” olarak belirlenmişti.

Dört hafta boyunca dönüşümlü olarak bulunan 44 grup yürütücüsü ve 80 öğrencinin katılımıyla gerçekleşen kent düşleri atölyesinde “kentsel boşluk” kavramı, çok farklı boyutlarıyla tartışıldı ve çok çeşitli işler ortaya çıktı.

Atölyenin ilk gününde, **Alper Ünlü**’nün açılış konuşması ve **İsmail Doğanyılmaz**’ın gelecekselleşmiş olan Kent Düşleri Atölyesi ile ilgili bilgilendirmesinin ardından **Gülşen Kılıçreis Özaydın, Derin Öncel ve Esra Akbalık**’ın yer aldığı tema söyleşisinde, “**Kentsel Boşluk**” olgusuna farklı açılımlar oluşturmak üzere bilgiler verildi. Boşluk ve doluluğun, biri olmadan diğerinin açıklanamayacağı iki kavram olduğu vurgusu yapılarak, boşluğa sadece doludan geriye kalan alan olarak bakılamayacağı, boşluğun ve doluluğun karşılıklı etkileşim içinde olması nedeniyle varlık ve yokluk kavramları gibi bağımlılık ilişkisi içinde açıklanabileceği ve konunun birçok farklı disiplinin ilgi alanına girdiği belirtildi. Kent üzerinden boşluk kavramına bakıldığında; kamusal-dış mekânların akla gelebileceği gibi, kentlerin yapısal dolulukları arasında var olan, boş, haliç gibi doğal boşlukların da bu olgu içine girebileceği, boşlukların doldurulması olarak tarif edilebilecek yapılaşma eyleminin tersinden okundığında, yıkımın ardından kalan boşluğun; mekânsal, tarihsel, sembolik çok boyutlu anlamlar barındırdığı vurgulandı. Yapısal bir yıkım ya da işlevsizleştirme-kullanıcıdan arındırma ile ortaya çıkan ya da üretilen bu boşlukların, tekinsiz/belirsiz karakterinin pek çok yeni olasılığı da içinde taşıdığı söylendi. Kentsel boşluk kavramının mekâna dair taşıdığı somut anlam açısından bakıldığında kentte dolu mekânlar kadar boşlukların da kullanıcılarının olduğu, dolu mekânların kullanımı özel veya kamusal biçimde olurken, kentsel boşlukların kullanımının ağırlıklı olarak kamusal bir nitelik taşıyarak kentte dinamik bir sürecin içinde yer alan açık alanlar sisteminin de

bir parçasını oluşturduğu belirtildi. Kentsel boşlukların kentliler tarafından yaşanılır mekânlar olması için, açık uçlu, esnek ve daha deneyimsel bir nitelik taşımasının beklendiği, boşluk olarak kentsel dış mekânların yeniden kazanımının, değişen ve dönüşen kentlerin temel sorunsalı olduğu, çok boyutlu ve geniş bir bakış açısıyla boşlukların, kent düşleri atölyesinde tartışmaya açılmasının beklendiği belirtildi.

Bu tematik söyleşinin ardından atölye süreci boyunca öğrencilere teorik bir altyapı oluşturmak üzere farklı alanlardan on bir konuşmacının davetli olduğu seminerler dizisi gerçekleştirildi.

Seminerlerin ilk konuşmacısı sanatçı **Emre Zeytinoğlu** tarafından “**Gökyüzüne Yükselen Taş ve Cam Yığını**” başlığıyla; bir kente yığılan malzemelerin “yukarı doğru” yükselişi ile gökyüzü boşluğunu nasıl doldurduğu ve bu boş-dolu ilişkisinin kentin algılanışında nasıl etkili olduğu konu edildi. Seminerde, bir yandan kentin derinine doğru inerek zeminin altında biriken malzemeler ve onların yarattığı tarihsel katmanlardaki “anlam dizgesi” ele alınırken, öte yandan da yükselen katmanların gökyüzünde oluşturduğu silüet yorumlandı. Tüm bu eski ve yeni tarihsel katmanların, zihinsel ve fiziksel olarak gökyüzü ile iki yönden bağlantı kurduğu, zihinsel açıdan bakıldığında, kentin kültürünü oluşturan bazı “gökyüzü güçleri”nin ya da “düşsel eğilimler”in yani dinsel, mitolojik, tarihsel ve ideolojik öykülerin, efsanelerin, farklı kişisel anıların ve söylemlerin tinsel etkileri örneklerle ve alıntılarla açıklandı. Fiziksel olarak bakıldığında ise kentin kütle ve boşluk olarak planlanması, aynı zamanda da tüm bunların fondaki gökyüzü ile kurduğu görşelliğin algılanması, yine örneklerle ortaya konuldu. Sonuçta, zihinsellik ile fizikselliğin birbirlerini beslediği ve bir kent tanımlanırken, bu iki faktörün kentliler tarafından sürekli üretildiği fikri savunuldu. Ayrıca kent kültürünü oluşturan böyle bir birleşmenin, zaman zaman manipüle edildiği ve mevcut iktidar sistemlerinin yararları doğrultusunda kent tarihinin ve kültürünün yeniden tasarlanarak bir empozeye dönüştüğü, alıntılar bağlamında konuya eklendi.

Kent plancısı **Pelin Pınar Giritlioğlu** tarafından “**Planlamada Kentsel Boşluk ve Değişen Paradigma**” başlığıyla kentsel doluluk ve boşlukların, çevrenin sosyo-mekânsal bileşenlerini oluşturduğu, kent mekânı içerisinde yer alan doluluk ve boşlukların aynı zamanda kent kimliğinin ve kentsel silüetinin oluşmasında yer alan ana unsurlar olarak da kabul gördüğü söylendi. Öte yandan kentsel boşlukların, planlama sistemindeki sorunların, zayıf gayrimenkul piyasasının veya siyasi ve ekonomik konjonktürün bir sonucu olarak ortaya çıkabileceği, kendiliğinden olabileceği gibi, inşa edilebilir ve planlanabilir bir unsur olduğu vurgulandı. Kentsel boşluğun en temel özelliklerinden birinin, çoğunlukla geçmişe yönelik hikâyesi olduğu, bir başka deyişle kentsel hafızanın da bir unsuru olma özelliğini taşıdığı, yıkımların ardındaki gizli nedenleri tetikleyen derin anlatıya rağmen, kentsel boşlukların yüzeyde planlı bir temizleme veya savaş hasarı olarak görülmekte olduğu belirtildi. 1980’lerden başlayıp 2000’li yıllarda artarak dünyada ve ülkemizde kentsel boşlukların metalaşarak piyasa aracı haline getirildiği, özelleştirme uygulamalarıyla birlikte kentsel / kamusal boşlukların el değiştirmeye ve dönüştürülmeye başladığı vurgulandı. Bugüne dek kentsel boşluğu ekonomik bir değer ve fırsat olarak gören yaklaşımın, artık boşluğa bir sosyo-kültürel kazanım olarak bakan bir anlayışa doğru evrilmesi ve sağlıklı, güvenli bir kent mekânı yaratmanın aracı olarak da ele alınması gerektiği hatırlatıldı. Bu kapsamda boşlukların yeni roller üstlenmesi; kayıp boşlukların bütünü-nü yeniden oluşturmak, kent yaşamı ve toplumsal hayatı yeniden canlandırmak için kullanılabileceği, kentsel boşlukların kamusal amaçlı yeniden kullanım ve afete dayanıklı, dirençli kentler yaratma adına potansiyel ve rezerv alanlar olarak görülmesi gerektiği üzerinde duruldu. Kentsel boşlukların kentsel dokuya entegre edilerek, bunlardan bir kent anlatısı çıkarma fikrinin mimar ve plancılarla birlikte yerel yöneticilerin de hedefleri arasında yer alması gerektiğinin altı çizildi.

Felsefe alanından konuya yaklaşan **Rahmi Ögdül**, “**Boşluğun Keşfi**” başlığıyla yaptığı konuşmasında, *Horror vacui* ya da boşluk korkusu kavramını ele aldı. Sanat ve edebiyat eleştirmeni İtalyan Mario Praz’ın (1896-1982), Victoria dönemi evlerinin boğucu atmosferi ve aşırı doluluğunu tanımlamak için bu terimi kullandığını, tuvalini figürlerle dolduran sanatçılar ve aşırı süslemeci sanat için de aynı terimin geçerli ve boşluğun tedirgin edici olduğunu

belirtti. Georges Pèrec’in, “geçen her şey merdivenden geçer, gelen her şey merdivenden gelir” diyerek *Yaşam Kullanma Kılavuzu*’nda apartmanların merdiven boşluğunun “anonim, soğuk ve neredeyse düşman bir yer” olarak tanımlandığını hatırlattı. Yunan felsefesinde boşluğu, hareketi ve oluşu reddeden Parmenides’in, varlığın her yeri doldurduğunu iddia ettiğini ve boşluğu “var olmayan” olarak tanımladığını, buna karşın atomcu filozofların evrendeki meydana gelişi ve yok oluşu açıklamak için boşluğun var olduğunu ileri sürdüklerini açıkladı. Çin düşüncesinde de boşluk kavramının, en üst düzeyde etkin ve dinamik bir öge olduğu, 13. yüzyıla ait kimi tablolarla, boşluğun (imge bulunmayan boş alanların) yüzeyin üçte ikilik bir kısmını kapladığının görüldüğü, boşluğun devinimsizliği değil, aksine devinimi, görünür bir dünyadan görünmez bir dünyaya zihinsel ve ruhsal bir yolculuğu ifade ettiğini dile getirdi. Ögdül son olarak; boşluğun Çin resminde somut bir görüntüyle, vadiyle temsil edildiğini, burasının oyuk bir yer, yani boş bir mekân olduğunu, Taoculuk’ta sözü edilen on bin varlığı, yani çokluğu doğuracak şeyin boşluk ve kaosla eş anlamlı olduğunu, boşluğun her zaman yeni olana gebe olduğunu, bünyesinde henüz icat edilmemiş ilişkileri, varlık alanına çıkmamış şeyleri, biçimlenmemiş gizil kuvvetleri taşıyarak tedirgin edici olduğunu ve biçimlenmeleriyle birlikte mevcut şeylerin düzenini değiştirecek çokluğu içerdiğini vurguladı.

“(Parenteziçi)” başlığıyla felsefe ve sanat ilişkisinden konuyu ele alan **Ersin Ünlü** tarafından; fenomenolojinin kurucusu Husserl ile bağlantısı yoğun olan Merleau-Ponty’nin yeni bir “ten ve görüş ontolojisi”ni geliştirmeye yönelik, felsefi düşüncelerin resim konusunda kesiştiği noktalar yeniden ele alındı. Resmin ayrı bir bilme yolunu takip ettiği, konuya açıklık getir-

me amacı ile kaleme alınmış bir metin olduğu vurgulanmakta; “gören” ile “görünür”ün kesişmesinin, “görünür” ile “görünmez”in iç içeliğinin gerçeği tartışıldı. Ünlü bu sunuda; vahşi, yaban, sessiz, kavramsız özleri soruşturmak adına görüşün bilmeccesinin, görme düşüncesinden eylem halindeki bir görüşe gönderilmesini tartıştı. Aynaya bakarken nasıl görünüşünü seyrederiyorsa insan, kendi düşüncesinin içine bakarak da özünü seyredebildiğini, resimlerdeki ışık, aydınlatma, gölgeler, yansımaların tam olarak gerçek varlıklar olmadığını, onların hayaletleri gibi yalnızca görsel varoluşları bulunduğunu belirtti. Yeniden yaratılması gereken ve içinde tutsak hayaletleri serbest bırakan tam bir görünürlüğe dayanmasının istendiğini, Vermeer, Velázquez ve Van Eyck’in tablolarında olduğu gibi tabloları hayaletlerin sarmış, sarmalamış olduğunu, modern resimde “şeyler” in vücudumuzdaki gizli ve ateşli oluşumu harekete geçirdiğini açıkladı. “Kim görüyor? Kim görülüyor? Kim resmediyor? Kim resmediliyor? Artık bilinmez... Bir şeyi *görmen yeter, ona ulaşmayı bilmen için...* Görüşün harekete asılı olduğu ve ancak baktığımızda gördüğümüz doğrudur, nesnelerle ilişkimiz, her nesne vücudumuza ve yaşamamıza seslendiği oranda iç içedir” diyerek “şey”lere yöneldiğimiz, öznelerini bilincimizde araştırdığımızı iddia ederek nesnelerin bilincimizde ve içkin olduğunu, görünenin bize görüldüğünden çok daha fazlasını bilincimize verdiğini, bir tablo karşısında bütününe bakıp bir parçasını koparttığımızı ve kopartanın algımız olduğunu belirtti. “Onu sessiz bir dille yaparız, dilsiz bir konuşmaya dönmek isteriz. Antik çağdaki “logos” gibi, doğanın bizimle konuşması gibi... Dolaysız duyumsama ile içkinlik düzlemine dönmek ister, kendi dünyasına dönmek ister insan” diyerek iddiasının görüşü anlama yetisi ile erittiğimiz “şey”leri yalnızca “tanımış oluruz” şeklinde olduğunu, “şey”leri tanımaktan öte, görüşün kendisini düşünmeye bırakmak ve böylece bir “görüş felsefesi” geliştirerek asıl olanın da bu olduğunu vurguladı.

“Mekânsal Boşluğun Fenomenolojisi”

başlığıyla konuyu mimarlık alanından irdeleyen mimar **Alper Ünlü**; mekânsal boşluğun iki türde uzamını ele aldığını, bunlardan ilkinin, Amerikalı ressam Edward Hopper’ın resimleri, diğerinin ise kendisinin son aylarda yazdığı *Uzaktaki Boşluk* adlı romanı içindeki mekânsal boşluk betimlemeleri olduğunu belirtti. Hopper’ın boşluğu politik bir söylem olarak ele aldığını, boşluğun mekânların içerisine giren, kapitalist sistemin parçası ve uzamı olduğunu, Hopper’ın tüm resimlerinde “yalnız”, “esrik”, “yorgun” ve “ezilmiş özneleri kullanırken, bireyin nasıl sistem karşısında esir alındığını tüm gücüyle betimlediğini söyledi. Ünlü, benzer şekilde kendi romanında bireysel yalnızlıktan toplumsal yalnızlığa kadar mekânsal boşluğun eşiklerini betimlediğini, gerçekliğin türevlerinin özneyi sardığını, böylece mekânın boşluğunun sınırlarını oluşturduğunu, “denizde mi yoksa limanda mısın?” mottosu ile mekânsal boşluğun içinde emin kalıplar aradığımızı sorgulayarak, özellikle mekânsal boşluğun epistemolojik tartışmasını yaptı. Boşluğun sonuç olarak bizim elde ettiğimiz güvenilir kalıplar içinde yaratılan ve sınırları olan bir alan olduğunu, bu alanda beklemediğimiz ve sürpriz gelişmeler olamayacağını, benzer durumun Hopper’ın resimlerinde de bulunduğunu, tüm resimlerin hepsinin “güvenilir liman içinde” çizilmiş olduğunu vurguladı. Bu liman içinde “karşı koyuş” ya da “varoluş öyküsü”nün olmadığını, sistemin insanları esir aldığını, öznelerin sanki “arafta” liman ile deniz arasındaki varoluşsal çizgide yaşamakta olduklarını, “Zaten biz boşluk adını verdiğimiz boşluğun içinde dünyevi işlerle uğraşan küçük varlıklar değil miyiz?” sorusunu sorarak izleyicilere mekânsal boşluğun dünyevi bir gücün temsiliyet alanı olduğunu ifade etti.

Sanatçı **Lebriz Rona** “**Kent Orkestrasyonu**” başlığıyla yaptığı konuşmasında; mimarlığın boşluğu biçimlendirerek anlamlı ve işlevsel bir alana dönüştürdüğünü, her yerin, her tasarımın bir tınısı olduğunu, tasarımcıların, tıpkı sesleri her seferinde farklı yollarla bir araya getiren müzisyenler gibi yaratıcı kurgular peşine düştüklerini, bununla birlikte müzikte seslerin anlaşılabilmesi için nasıl ki sesler kadar sessizliklere, sesler arası eslere, boşluklara ihtiyaç varsa, mekân tasarımında da boşlukların biçimin kendisi kadar önemli olduğunu belirtti. Claes Oldenburg’un “Çukur” (Sakin Şehir Anıtı) çalışmasında Central Park’ta bir çukur açtırarak boşluğu heykelin ana malzemesi haline getirip onu anıtsallaştırdı-

ğını örnek olarak sundu. Oldenburg'un kamusal alanlarda yaptığı dev boyutlu gündelik yaşam nesnelerinden oluşan heykellerin ise bulundukları çevre ile ironik ilişkiler kurduğunu dile getirdi. İngiliz sanatçı Rachel Whiteread'in çalışmalarında ise nesnelerin, mekânların çıplak gözle fark edilmeyen çevresindeki boşlukların sanatın ana malzemesi haline getirilip bunların başlı başına ortaya konduğunu söyledi. “Peki *Türkiye’de açık alan heykelleri, anıtlar bulunduğu çevre ile nasıl bir ilişki içindedir?* Bu coğrafyada kamusal alanlarda heykel görmeyi seviyor muyuz? John Cage 4’33 performansında neden sessizliği dinletmiştir? Fontana, Klein, Arman gibi sanatçılar boşluğun büyümesine nasıl kapılmıştır? Mimarlar bir yer tasarlarken bulunduğu çevre ile de ilişkilendirmeyi düşünmezler mi? Kaotik kent ortamlarında boşluğun olmayışı yaşayanları nasıl etkiler? Bunun karşısı çok muntazam planlanmış ancak insani ihtiyaçları karşılamakta yetersiz, sıkıcı kent ortamlarında insani ihtiyaçları karşılayabilmek için kent boşluklarında oyunsu düzenlemeler yapılabilir ve o yerler dönüştürülebilir mi?” gibi sorularıyla kenti bir orkestrasyon olarak görmeyi önerdi.

Ferda Keskin konuyu felsefe alanından irdeleyerek “**Kentsel Boşluk**” başlıklı konuşmasında; “kentsel boşluk kavramını siyaset felsefesi bağlamında düşünmek mümkün müdür?” sorusunu sorarak, ortaklık veya cemaat (*communauté, community*) kavramı ile boşluk kavramlarını ilişkilendirmenin bu soruya cevap vermek için bir pencere açabileceğini belirtti. Kolektif varoluşun toplumsal ve siyasi veçhelerinin elbette farklı tanımlar ve teorilerle ele alınmış olduğunu, bireylerin iradi olarak bir araya gelmesiyle oluştuğu düşünülen toplum modelinden farklı olarak ortaklığın, bilişsel ve/veya iradi bir rızadan geçmeyen bir birlikte varoluş modeli olarak görülebileceğini, ancak birçok tarihsel örneğin de gösterdiği gibi böyle bir modelin kapalı bir kimlik üzerinden totalitarizme kayma riskinin bulunduğunu vurguladı. Bu konuşmada Keskin, totalitarizmden kaçınabilmek üzere herkesin kendi kimliğinin eşğine çıkmak suretiyle bir mekân oluşturabileceği ve böyle bir mekânın kimliksiz olması anlamında “boş” bir mekân olarak düşünülebileceğini savundu. Süreklilik (*continuum*) yerine sınırdaşlık (*contiguïté, contiguïty*) üzerinden oluşacak böyle bir kolektivitenin kentsel mekânda yaşanmış en önemli örneklerinden birinin Gezi Parkı olayları olduğu iddiasıyla tartışmayı tamamladı.

Mimar **Figen Gül Kafescioğlu** “**Kentsel Boşluklar-Olasılıklar Ortamı-Ara Mekânlar**” başlıklı konuşmasında; ‘Kentsel Boşluk’ kavramını 20. yüzyılın ikinci yarısında modern sonrası dönemin çok katmanlı, değişken, çeşitlilik içeren yaşam ve düşünme biçimlerinin mimari ve kentsel mekânı tanımlamak için türettiği kavramlardan biri olan ‘ara-mekân’ kavramı bağlamında ele aldı. Somut anlamda kent dokusu/örgüsü içinde yapılanarak kapatılmış alanların dışında kalan farklı ölçek ve niteliklerdeki kamusal/yarı kamusal alanlar olarak ifade edilebilecek olan kentsel boşlukların, hem fiziksel olarak iç ile dışın ve kamusal ile özel alanın arasındaki alanlar olmalarından ötürü, hem de içerdikleri mekân deneyimi açısından arada olma özelliğini taşıdığını vurguladı. Bu nedenle mimarlık ve kentsel tasarım alanında birçok profesyonel ve teorisyenin, kentsel mekândaki boşlukları ara-mekân kavramı ile ilişkilendirerek tanımlamış ve bu bağlamda çalışmalar yapmış olduklarını açıkladı. Bu bağlamda Aldo van Eyck’in, 50’lerde kentsel ve mimari ölçekte farklılıkların karşılaştığı ve birleştiği veya karşıt kutupların yeniden bir araya geldiği ortak zemini tanımlamak için “ara-mekân” terimini kullandığını hatırlattı. Bu terimin, aynı dönemde modernist mimarinin yarattığı mekânların katı ve öğretisel (doktriner) bir biçime evrildiği savının yaygınlaşmasından ötürü gelişen düşünce yönelimlerinin bir uzantısı olarak doğduğunu belirtti. Modernist mimarinin karşıt içerikli kavramlar olarak tanımladığı ‘estetik/işlev’, ‘kentsel ölçek/mimari ölçek’ karşıtlıklarının sorgulandığı bu dönemde, mimari mekân algısının bütüncül düşünce teorilerinin desteği ile yeni boyutlar kazandığını, bu dönemde mimari mekânı yeniden sosyal, psikolojik, kültürel, tarihsel birikim bütünlüğü içinde tanımlayan birçok düşünce biçiminin mekânda ‘deneyimi’ önceleyen fenomenolojik yaklaşım çerçevesinde ele alınabileceğini vurguladı. Kamusal mekânların her zaman ve eş zamanlı olarak, hem var olan fiziksel ortamları hem de sundukları potansiyel nedeniyle Henri Lefebvre’in söylediği gibi, ‘olasılıklar’ ortamı olarak tanımlanabileceğini; farklı ölçek, biçim ve konumlardaki kentsel boşluklar/ara-mekânların kamusal alanda planlı kullanım ve

aktivitelere ya da kendiliğinden oluşan bir araya gelişlere olanak tanıdığını belirtti. Günümüzde yoğunlaşmaya devam eden kentlerde çevreyle dinamik bir bağ kurmanın fiziksel ortamını sağlayarak farklı kültürlerle, yaşam biçimlerine sahip bireylerin bir arada bulunmasına ve ortak bir yaşantı ve kentlilik kültürünün doğmasına olanak yaratmaları nedeniyle kentsel dokunun temel taşlarından birini oluşturduklarını dile getirdi.

Mimar Ayşegül Cankat “**Mimarın İçkinlik Düzlemi Olarak Boşluk**” başlıklı konuşmasında; boşluğu fiziksel/maddesel varlığı olan mekânsal bir öge veya katman olarak irdelemenin ötesine gitmek istediğini söyleyerek konuşmasına başladı. Boşluğun mekânsal düşünce üretme yetisini irdeleyerek, ondan fazla yıldır üzerinde çalıştığı açık alanlarda örgütlenen ve hem ekolojik hem sosyal birlikteliklerin var olmasını olası kılan mekânsal ve yaşamsal dizgeler üzerinden üretilmiş bir düşüncenin aynı zamanda mimarın kavramsal dünyasını oluşturmakta etken bir yaklaşım deneyimlemeye olanak sağladığını belirtti. Bu süreç bir soyutlama mekanizması olarak adlandırılırsa, bu soyutlama gerekliliğinin, alan çalışmalarından yola çıkarak proje süreçlerine dâhil edilecek kuram ve kavram üretirken oluştuğunu vurguladı. Mimarın içkinlik düzlemi olarak boşluk düşüncesini geliştirirken, bir yandan kuantum fiziği ve nano parçacıkların içinde devindiği “kuantum boşluğuna”, diğer yandan da uzak doğu/Çin felsefesinin önemli kavramlarından “orta boşluğa” referans verdiğini belirtti. Kuantum fiziğinde, çok sıkı protokoller dışında görünmese de, üretilen belirli kuramlara dayandırılarak varlığı varsayılan maddelerin devinimlerini içeren kuantum boşluğu ile Çin felsefesinde birleştirici, bağlayıcı, ilişkilendirici özellikli “orta boşluğun” buluşmasıyla, bu soyutlama mekanizmasının başladığını belirtti. Öte yandan çağdaş filozoflardan Gilles Deleuze ve Felix Guattari’nin “düşüncenin imgesi” olarak da tanımladığı içkinlik düzleminin, kendi alanında bir mimar olarak ürettiği kişisel çalışma-araştırma ve düşüncelerle karşılaştığını ifade etti. Mimarın içkinlik düzlemi olarak boşluğun; hep birlikte örülerek mekân/yaşam, kavram, düşünce, imge ve maddeselliklerini içeren, onların oluşmalarına olanak sağlayan ve oluştuktan sonra da bu çeşitlilik ve farklılığı bir arada tutan, her ölçekte mekânsal projenin düşünülüp uygulanabileceği “verimli bir kavramsal dünya” kurulmasına olanak sağladığını vurguladı.

Mimar Tansel Korkmaz “**Kent Boşluklarını Okumak ve Tahayyül Etmek**” başlıklı konuşmasına; 90’larda Berlin Potsdamer Platz

yarışması ve inşasının, “Kent boşlukları nasıl kentin günlük hayatına katılacak, nasıl kentin yaşayan bir parçası haline getirilecek?” sorusuyla beraber kent boşlukları meselesini mimarlık gündeminin temel konularından biri haline getirdiğini söyleyerek başladı. Korkmaz; Rob ve Leon Krier kardeşlerin; kentin art-zamanlı ve eş-zamanlı sürekliliği için kamusal alanlarının kent morfolojisinin kılavuzluğunda yeniden inşası ve Colin Rowe’un ‘bağlamsalcılık’ olarak sonradan adlandırılan, mimari müdahalenin var-olanla (umduğumuzla bulduğumuzun) uzlaşarak tasarlanması ve idealin var olanla bir süreklilik oluşturacak şekilde deforme edilmesi yaklaşımlarına, bu konuya ışık tutan yaklaşımlar olarak değindi. Korkmaz’a göre; morfolojik açıdan bu boşluğu doğu ve batıyı birbirine bağlayarak kentin en canlı alanlarından birine dönüştüren mimari müdahale, bazı başka açılardan da eleştiri odağı haline getirdi: kamusal alanın ticarileşmesi, steril ve dışlayıcı alanlara dönüşmesi; dolayısıyla da kamusal alanın bütün farklılıkları (programatik, sınıfsal, kültürel vs.) bir arada tutan bir tutkal olmaktan çıkması. Bu örnek üzerinden kent boşluklarının şehre eklemlenmesinde tek referansın morfoloji olamayacağı anlaşılmış oldu. Farklı zamansallıkları, sınıfları, kültürleri, jenerasyonları farklı programlar aracılığıyla bir-arada tutmanın önemi anlaşıldı. 2000’lere gelindiğinde İklim yıkımının ve küresel sosyoekonomik krizin (kapitalizmin sonu) de gündemi işgal etmesiyle insan - doğa - toplum ilişkilerine bakışımızın ters-yüz olduğunu ve insan merkezli düşünmekten yeryüzü merkezli düşünmeye geçişi bir zorunluluk haline getirdiğini dile getiren Korkmaz’a göre; Heidegger’in söylediği gibi söylersek, “doğayı insan kullanımına sunulmuş bir rezerv olarak görmeyin” ağır bedellerini artık görmezden gelemiyoruz ve yeryüzüne verdiğimiz görünür/görünmez zararların dönüp insanı da vurduğunu fark ettiğimizde insanın doğanın efendisi değil mütevazı bir parçası olduğunu kavriyoruz. Kentsel boşluğa tarihsel kırılmalar eşliğinde değinen Korkmaz, sözlerini şu şekilde tamamladı: “Bütün bu radikal dönüşümler, kent boşluklarını kente kazandırmak konusunda bakış açılarımızı da dönüştürdü: artık bu boşlukları gayrimenkul sektörünün perspektifinden görmeyen bir kent suçu olduğunu farkındayız. Bu boşluklar artık, krizleri üreten/büyüten ve tabii ki aynı zamanda bu krizlerin pençesinde kıvranan kentler için kentin dayanıklılığını artırma kapasitesiyle bir vaha gibidir. Bunları en genel anlamda

kentin krizlere (iklim krizi ve sosyoekonomik kriz) karşı dayanıklılığını artıracak fiziksel ve programatik kapasiteyle donatmalıyız. Bunu yaparken hem alanın kentin makro formuyla ilişkisini hem de yakın çevresiyle ilişkisini çok yönlü olarak analiz etmeliyiz. Bu bize alanın potansiyellerini açığa çıkartacaktır. Bu konumlandırma alanın kentin bir parçası haline gelebilmesi için gerekli bağlantıları, müdahalenin ölçeğini, yeni programları ima eder. Dolayısıyla boşluğu kentin bir parçası olarak tahayyül edebilmek onun yaratıcı okumalarından çıkacaktır.”

Seminer dizisinin son konuşmacısı olan kent antropoloğu ve film yönetmeni **Aysim Türkmen “Kenardaki Boşluk ‘Çember’”** başlıklı konuşmasında, üzerinde çalıştığı son filminden hareketler şunları dile getirdi: “Kentlilik, kent diye bildiğimiz merkezi alanların ötesine geçti uzun süredir. Ama bu alanları isimlendirebileceğimiz tam bir Türkçe karşılık bulamıyoruz. İngilizce kent çalışmaları literatüründe geçen *suburbia* kelimesini alt kent veya kent çeperi olarak çevirsek de bu kavramlar Türkiye’de *suburbia*’da yaşanan çok boyutlu dönüşüm ve oluşumları yansıtmıyor. Kentin kenarına uzanan yeni kent ve kentliliğin tanınması ve adlandırılmasında bir boşluk var. Bu boşluğun altını çizerek ‘İstanbul’un *suburbiası*’ diye adlandırdığım Çekmeköy, 1980’lerden itibaren yakınlardaki (Dudullu vb.) sanayi bölgelerinde çalışmaya gelen işçilerin kurduğu gecekondu mahalleleri ile oluşmuş. Bu ormana komşu ferah semt, 1990’larla birlikte müteahhitlerce keşfedilince burada onlarca kapalı site inşa edilmiş. 1999 depreminden sonra zemininin sağlamlığı gündeme gelince Çekmeköy, bir gecekondu semtinden bugün bildiğimiz cazip beldeye dönüşmüş. İkinci ve üçüncü köprü yollarıyla kente ve havaalanlarına bağlandıkça semte olan talep artmış. Gecekondu semti son on sene içinde kentsel dönüşüme girmiş. Jiletli tellerle çevrili kapalı sitelerle bu yeni dönüşmüş mahalleler Çekmeköy’ü paylaşıyor olsalar da birbirleriyle ilişkileri birçok çelişki barındırıyor. Çekmeköy’deki bu çelişkiler üzerine yaptığım filmler için araştırma yaparken ‘Çember’e rast geldim ve orada bir süre vakit geçirdim. Gecekondularda yaşamlarını kurup sonra apartmanlara yerleşmiş Çekmeköylüler’in boş zamanlarında piknik yaptıkları orman, otobanlar ve site inşaatlarıyla bölünmüş parçalanmış durumda. Bu parçalardan biri, otoban ve ormanın arasında kalmış bir ara mekân ‘Çember’ diye adlandırılmış. ‘Çember’ piknik alanı olmaktan ziyade Çekmeköy’lü genç erkeklerin cumartesi geceleri birlikte içki içip sohbet

ettikleri bir gizli kamusal alan. Sokaklar ve caddelerde polisin sürekli yaptığı GBT’den, sitelerin içerisi kadar dışarıyı da gözetleyen güvenlik kameralarından ve mahalle baskısından uzakta boş zaman geçirilen bir alan. Neoliberal kentin *suburbia*’sındaki güç dinamiklerinin çizdiği mekân sınırlarına direnen alternatif bir kentsel boşluk. Son 30 senedir bütün dünyada gördüğümüz ‘*suburb*’leşme, neoliberal kentleşmenin en önemli dinamiklerinden birisi. Türkiye’de 90’lardan itibaren yaşanan kent çeperindeki gecekondu semtlerinin cazip semtlere dönüşümü ise dünyadaki gelişmelere paralel olduğu kadar kendine özgün mekânlar, mekânsal ilişkiler, sınırlar ve çatışmalar ve alternatif boş alanlar yaratıyor. Türkçede çeper, alt kent gibi kavramlarla *suburbia* kavramı arasında eksik kalanın ne olduğunu düşünmek ve dünyadaki neoliberal kentleşmeye Türkiye’den bakmak için ilginç bir imkân sunuyor ‘Çember’.”

Bu seminerlerle zenginleşen atölye çalışmaları, özellikle ikinci haftadan itibaren her grubun kendi dinamikleri ve metoduyla şekillenen bir işleyişle devam etti. İçerik ve metot yaklaşımlarının izlerinin de okunabildiği ve öğrencilerin kendileri tarafından belirlenen grup isimleri ve atölye boyunca ürettikleri işler şu şekilde özetlenebilir:

Grup-1 / Bi’Grup

Yürütücüler: Meryem Fındıkgil, Esra Akbalık, İlke Ciritçi, Aytek Alkaya, Özge Nur Karıksız, Erkan Akan, Serhat Bil, Nihal Kayapa

Birinci grup, her bir katılımcının kendi “boşluk” tanımını üretmesini tetiklemek amacıyla, çalışmalarına yoğun bir kavramsal sohbetle başladı. İşlev, nitelik, varlık-yokluk, gündelik yaşam, hafıza, kimlik, aidiyet gibi pek çok farklı kavramın “boşluk” ile ilişkisini keşfetmek, bu çağrışımı bol sohbetlerin ürünü olarak ortaya çıktı.

Grup katılımcıları ve yürütücüler, Galataport, Perşembe Pazarı ve Süleymaniye’yi içeren farklı yürüme rotalarında, bireysel “boşluk” tanımlarının mekânsal izlerini ve karşılıklarını

keşfetmeye çalıştılar. Kavramdan mekâna, temsile ve farklı anlatılara evrilen bu çalışma sürecinde, bireysel, küçük gruplar ve tüm grubun birlikte ürettiği işler, dört haftanın sonunda, boşluk üzerine dile getirilen farklı manifestolara dönüştü. Kişisel alışkanlıklar ve mekânın izinde algılanan boşluktan, işgal edilmemiş olanın boşluğuna, sessizliğin mekânsal gücünden işlevsizliğin yarattığı boşluğa uzanan pek çok farklı yorum; maket, şiir, video, poster, sosyal medya üzerinden ilerleyen oyun projesi gibi birbirinden farklı ifade yöntemiyle Bi'Grup'un sonuç ürünlerini oluşturdu.

Grup-2 / Parlayan Yıldızlar

Yürütücüler: Melek Kılınç, Beyza Nur Batı, Eda Özgener Semerci, Duygu Yarımbaş, Burak Levent, Merve Çaşkurlu, Ömer Okan, Esra Babul, Abdurrahman Çekim, Seçkin Maden, Gani Turunç

“Araçlar/Teknikler Arası Doğrudan Karşılaşmalar: Bir Yeniden-Üretim Serisi” başlığıyla, çalışmalarına Nolli'nin Roma planı izinden başlayan ikinci grup, Karaköy bölgesinde yaptıkları yürüyüşün ardından her bir katılımcının kendi dolu-boş haritasını üretmesiyle devam etti. Bu haritaları, iki aşamalı bir dijital projeye dönüştüren katılımcılar, önce bir yapay zekâ uygulaması aracılığıyla haritalarını “imgeden sese” dönüştürdüler. İkinci aşamada ise her bir katılımcı, bir üç boyutlu sanal uzay platformunda, haritalandırdıkları alanlar üzerine ürettikleri gelecek öngörülerini, bu ses kayıtlarıyla birleştirerek sundular. Başka zamanların projeksiyonunda kentsel spekülasyonlar üreten katılımcılar, boşluğu, gerçekliğin farklı biçimleriyle yorumladılar.

“İmgeden Sese” işinin ardından Grup-2, “İmgeden Makete: Retrospektif” adıyla bu başlıkta çalışmaya devam etti. Rancière'in *Kelimelelerin Mekânı* metninde aktarılan, kelimeler ve mekân arasındaki ilişkiye odaklanan bu çalışmada, Broodthaers'in Mallarmé'nin şiirine yaptığı müdahale altlık olarak kullanılarak, her bir katılımcı tarafından kendi imgesi ve imgenin maketi üretildi. Bu çalışmanın ardından, mutfak mekânını her bir katılımcının bakış açısından çok farklı yönleriyle ele alan ekip, boşluk kavramını “boş zaman” üzerinden tartışmaya açtı. Munch'un Çılgılık tablosunun farklı sahnelerinin oluşturulması, her bir katılımcının Karaköy'de kendi seçtiği bir mekânın planlarının *blueprint* baskılarının üretilmesi gibi daha kısa vadeli işleri de olan Grup-2, atölye boyunca çok çeşitli araştırma/temsil/teknik araçlarını kullanan bir grup oldu.

Grup-3 / Boşluğa Sığamayanlar

Yürütücüler: Melody Safarkhani, Feride Şener Yılmaz, Merve Türk, İsmail Doğanılmaz, Demet Coşkun, Buğra Eysen, Berna Taylalı, Yeşim Ünal, Ece Öztürk, Görkem Ertuğrul

Boşluk üzerine yürütülen kavramsal tartışmalarla çalışmalarına başlayan Grup-3 katılımcıları, Fatih Süleymaniye bölgesine yaptıkları gezinin ardından, bölgenin sunduğu tüm göstergelerin izinden giderek, çok katmanlı bir çalışma metodunu takip etti. Atölye boyunca çalışma mekânı Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesinin ikinci katı olan ekip, bu mekânın kendisini bir boşluk deneyi olarak ele alıp hem bu mekânı ipler kullanarak dönüştürdü ve kullanıcıların deneyimlerini kaydetti; hem de Süleymaniye rotası boyunca belirledikleri bazı röper noktalarını, bu boşluk içinde temsil etti. Boşluğa Sığamayanlar ekibi, dönüştürdükleri mekânı ve bu mekânın duvarlarında ışık yardımıyla oluşturdukları izdüşümleri, Süleymaniye'de farklı boşluk tespitlerini sundukları video filmde de bir altlık olarak ele aldılar.

Lokanta çalışanı, kâğıt toplayıcı, çocuk, dilenci gibi farklı kullanıcıların gözlerinden ya da çöp gibi somut bir nesnenin tarihsel anlatısından oluşan video çalışmalarında Grup-3, Süleymaniye sokaklarını, İMÇ yapılarını, boşluğu dolduran doğayı da kendi anlatılarında önemli sahneler olarak ele aldılar. İç-dış, gerçek-yansıma, boşluk-doğa, kullanıcı gibi birbiriyle iç içe geçen kavramlarla boşluk tanımını yorumlayan grup, farklı medya kullanımları ile de zengin bir temsil gücüyle ürünlerini tamamladı.

Grup-4 / Boşluk Avcıları

Yürütücüler: Özgür Özkan, Güzin Aydoğan, A.Ceren Onur, F.İrem Memişoğlu, Fırat Aksakal, Uğur Karşlı, Koray Atay, Osman Güddü, Gürkan Okumuş

Italo Calvino'nun *Görünmez Kentler* kitabındaki kent anlatılarından maketler üreterek çalışmalarına başlayan Grup-4, ardından her bir katılımcının 20x20 cm.lik küpler içinde çalıştığı ve kendi boşluk tanımını temsil ettiği ikinci maket çalışması ile tema üzerine üretmeye devam etti.

Boşluk Avcıları, atölye içinde ürettikleri bu kavramsal maketlerin ardından, Karaköy ve Galata'da izledikleri yürüyüş rotalarıyla, “Boşluk mu Doluluğun, Doluluk mu Boşluğun İçinde?” sorusunu takip ederek, kentin sokaklarında görünen ve görünmeyen katmanları anlamaya

çalıştı. Bu çok boyutlu anlama/analiz etme çalışması, “Geçiş/Soylulaştırma”, “Birliklilik/Yoğunluk”, “Katman/Tarihi Doku/Mahalle/Avlular” gibi anahtar kelimelerin eşliğinde kolektif bir haritaya dönüştü. Kentin katmanları, değişimi ve sakinleriyle temas kurmaya çalışan ekibin ürettiği bu kolektif haritada vurgulanan, yaşlı bir kent sakininin sözleri, Kent Düşleri Atölyelerinin de ruhunu yansıtıyordu: Toprak hepimizin.

Grup-5 / Çok Gezenti Grubu

Yürütücüler: Zafer Kutlu Bayhan, Yılmaz Değer, Oğuz Ayata, Hasan Murad Adalı, Eser Yağcı, Gülnaz Güzelöğlü Yıldırım, İlayda Karaca, Bilge Bal

İstanbul’un karmaşık ve büyük dönüşümler ile içinde bulunduğu güncel durumu tartışmaya açmayı hedefleyen Grup-5, “Bugün İstanbul’a bakıp nasıl mimari bir tavır geliştirilebilir?” sorusunun peşinde, uzun soluklu ve adımlı yürüyüşlerle çalışmalarını şekillendirdi.

Kente kuş bakışı yaklaşmak ve kâğıt üzerinde çözümler aramak yerine, bir kent hakkı olarak yürüyerek deneyimlemenin, gövdenin kente katılımının önemini vurgulayarak yürüyüşlerine başlayan ekip, kentin güncel tartışma konularını da içeren kritik noktalarına yakından bakarak, eleştirel yaklaşımı atölye süresince temel aldıkları bir metot izlediler.

Karaköy-Galataport-Dolmabahçe, Karaköy-Galatasaray (Boğazkesen Caddesi üzerinden ve Kamondo Merdivenlerinden), Bedrettin Mahallesi, Tünel İstasyonu-İstiklal Caddesi üzerindeki Hanlar-Taksim Gezi Parkı, Haliç-Pierre Loti- Balat-Fener, Galata Kulesi-Hanlar, Haliç Tersanesi, Boğaz Hattı / Eminönü-Sarıyer-Rumelifeneri-Garipçe-Anadolu Kavağı-Poyraz ve Dolapdere-Galeri Arter noktalarını kapsayan bu zengin yürüyüş rotası, hem bireysel hem de grup çalışması olarak üretilen sayısız yer okuması, yorumlaması ve temsil metotlarına da olanak tanıdı.

Kent Düşleri Atölyelerinin süregelen bir geleneği olan ‘Ortak Atölyeler’; bir gün boyunca öğrencilerin farklı disiplinlerle temas etmesini sağlamak, onları sanatla ve birbirleriyle yakınlaştırmak amacıyla, dahil oldukları atölye grupları dışında, gününbirlik çalışmalar şeklinde gerçekleştirildi. Bu kapsamda **Kadir Çıtak** ve **Gülşen Şenol** “Zemini Oymak: Stencil Atölyesi”ni, **Tolgahan Bayhan** “Akış: Deneyisel İllüstrasyon Atölyesi”ni, **Emrah Erkan** “Söyleşimci Sinema Atölyesi”ni, **Dicle Erdoğan** ve

Önder Bekel “Heykel Atölyesi”ni, **Serdar Bozkurt** “Boşluğun Çağrısı: Dans Atölyesi”ni ve **Özlem Cevdet** “Boşluğu Tasarlamak: Strüktür Atölyesi”ni 10-16 kişilik öğrenci gruplarıyla yürüttü. Bu ortak çalışmaya, TMMOB Mimarlar Odası Kadıköy Şubesinde yürütülen atölye çalışması katılımcılarının da dahil olmasıyla üretken bir gün geçirildi.

XV. Kent Düşleri Atölyesinin koordinatörü mimar **Demet Coşkun** başta olmak üzere, atölye gruplarına asistanlık yapan genç meslektaşlarımız **Doğa Akaç, Burçin Bulut, Gülşin Bulut, Hatice Fişekçi**, atölyelerin her aşamasında etkin rol alarak sürecin kolaylaştırıcısı olmuşlardır. Atölyenin çıktıları olarak düzenlenecek sergi ve atölye kitapçığının Kasım 2022’de Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesinin Karaköy’deki binasında izleyicilerle buluşması öngörülmektedir.

* XV. Kent Düşleri Atölyesi Düzenleme Komitesi: Gülşen Kılıçreis Özyayın, İsmail Doğanyılmaz, Ayşe Derin Öncel, Alper Ünlü, Esra Akbalık, Özgür Özkan, Gökçem Yiğit, Leyla Celep Gürsoy

Gülşen Kılıçreis Özyayın, Prof. Dr., MSGSÜ Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Esra Akbalık, Dr., Doğuş Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü

After XV. Urban Dreams Workshop

After a two-years pandemic interruption, the main theme of XV. Urban Dreams workshops, organized by the Turkish Chamber of Architects Istanbul Branch between 18 July-12 August 2022, has been determined as “Urban Void”.

During this fertile workshops where 80 students from different universities and 44 mentors participated, the concept of urban void, had been discussed within its various aspects and a wide variety of works had been produced.

Workshops, started with official openings and thematic presentations and followed by eleven seminars given by experts from different fields such as art, philosophy, urban planning and cinema.

The workshops, enriched by these seminars, continued with a process shaped by the dynamics and method of each group, especially from the second week. The group names determined by the students themselves were A Group, Shining Stars, Those Who Can’t Fit in the Void, Space Hunters and Rolling Stones. These names also reflected the specified content and method of each group.

‘Joint Workshops’, including stencil, sculpture, video, dance and illustration was carried out in the form of daily activities in order to enable students to come into contact with different disciplines and to bring them closer to art and to each other during one day.

The exhibition and a workshop booklet, as the outputs of the workshop, will meet the audience in the building of the Turkish Chamber of Architects Istanbul Branch in Karaköy in November 2022.

FORTIKA

PREMIUM SPC FLOORING

ADO
Floor

Suya dayanıklı parke!

FORTIKA SPC kompozit yer kaplamaları ile
geleceğimizde güzel yeniliklere de yer veriyoruz.

Antibacterial

Dust Free
Installation

Recyclable

Phthalate
Free

Waterproof

Eco-Friendly

Warm
Underfoot

Sound
Insulation

Belirtilen özellikler LVT ve SPC yer kaplamalarının ortak özellikleridir.

adofloor.com

En Güzel Anlarda **Her Zaman Yanında**

HER AN, HER MEKANDA

seranit

SERAMİK • BANYO

30. yıl

Instagram Facebook Twitter Seranitr | seranit.com.tr